

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Bölcészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Bella Katalin:

A Szépirodalmi Könyvkiadó története

1950-1956

Irodalomtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Dr. Lukács István DSc, egyetemi tanár

Könyvtártudományi Doktori Program

A Doktori Program vezetője: Dr. Kiszl Péter PhD, habilitált egyetemi docens

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Kulcsár Szabó Ernő MHAS, egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Dippold Péter PhD, egyetemi adjunktus

Dr. Palotai Mária PhD, főosztályvezető

A bizottság további tagjai: Dr. Fodor János PhD, egyetemi adjunktus, a bizottság titkára

Dr. Bényei Miklós DSc, egyetemi tanár

A bizottság póttagjai: Dr. Borsodi Csaba CSc, habilitált egyetemi docens

Dr. Tóvári Judit CSc, főiskolai tanár

Témavezető: Dr. Kiszl Péter PhD, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2016

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: BELLA KATALIN.....
MTMT-azonosító: 10031952.....
A doktori értekezés címe és alcíme: A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
TÖRTÉNETE 1950-1956.....
DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2016.189.....
A doktori iskola neve: Irodalomtudományi Doktori Iskola.....
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Könyvtárgyományi Doktori Program.....
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Kiszl Péter PhD,
habilitált egyetemi docens.....
A témavezető munkahelye: ELTE BTK
Könyvtár- és Információtudományi Intézet

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: 2016. M 03

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	6
II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS: PÁRTIRÁNYÍTÁS ÉS IRODALOMPOLITIKA.....	10
1. A KORSZAKHATÁROK	10
2. A KERETEK KIALAKÍTÁSA	10
3. RÉVAI JÓZSEF KULTÚRPOLITIKÁJA	12
4. DARVAS JÓZSEF KULTÚRPOLITIKÁJA	17
5. AZ ÉRTELMISÉG KEZELÉSÉNEK FŐBB ISMÉRVEI	22
III. A KÖNYVKIADÁS FELETTES SZERVEI; A KIADÓK ÁLLAMI- ÉS PÁRTFELÜGYELETÉNEK MEGSZERVEZÉSE	24
1. AZ ORSZÁGOS KÖNYVHIVATAL.....	24
1.1 A Könyvhivatal megszervezése	24
1.2 A Könyvhivatal működésének nehézségei.....	27
1.3 A Könyvhivatal működésének vége.....	33
2. A NÉPMŰVELÉSI MINISZTERIUM – RÉVAI JÓZSEF KÉZI VEZÉRLÉSE	36
2.1 Az irodalmi élet kézi vezérlése	37
2.1.1 A rendszerhű írókkal való bánásmód	37
2.1.2 Az irányváltásra nem hajlandó népiek kezelése	43
2.1.3 A reprezentáns alkotók felügyelete	46
2.1.4 Az irodalmi élet peremvidékén tengődő írók irányítása.....	51
2.1.5 A klasszikus írók örökségével való sáfárkodás	52
2.1.6 Az írók mezőnye – pillanatkép 1951-ből	54
2.2 Az általános könyvirányítás	55
3. A KIADÓI TANÁCS.....	60
3.1 A Kiadói Tanács létrejötte, feladatai.....	60
3.2 A kiadók elvi irányítása a Kiadói Tanács idejében	63
3.2.1 Az irányítás hibái és azok kijavítása.....	63
3.2.2 Az irányítás módszereire tett új javaslatok, javítások részletei.....	65
4. A KIADÓI FŐIGAZGATÓSÁG.....	69
4.1 A Kiadói Főigazgatóság megalakítása	69
4.2 A Kiadói Főigazgatóság intézkedései	74
4.3 A Kiadói Konferencia	75

IV. A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ – INTÉZMÉNY ÉS KÖNYVKIADÁS 1950-1956	79
1. A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ FELÉPÍTÉSE.....	79
1.1 A kiadóvállalat általános szerkezete	79
1.1.1 A szakállománycsoport.....	79
1.1.2 Az adminisztratív állománycsoport	82
1.2 A lektorátusok szervezeti felépítése.....	83
1.3 A kiadó alkalmazottai.....	87
1.3.1 A vezetők.....	88
1.3.2 A beosztottak	89
2. A LEKTOROK MINT KULCSEMBEREK	91
2.1 A lektor mint értelmiségi általános társadalmi helyzete	91
2.2 A lektorok szerepe, feladata	96
2.3 A lektori munka felügyelete.....	98
2.3.1 A lektori jelentés szabályozása	98
2.3.2 A bérek megszabása.....	105
2.3.3 A lektorok politikai felkészültségének, ideológiai tudatosságának állandó ösztönzése.....	108
2.3.4 A lektorok és írók viszonyának, a kéziratokba való beavatkozás mértékének ellenőrzése	112
2.4 A kiadó napi működése	120
2.4.1 A helyszín	120
2.4.2 A kiadói munkavégzés menete	121
2.4.3 A kiadói élet.....	123
2.5 A fontosabb személyek.....	129
2.5.1 Illés Endre.....	129
2.5.2 A három lektor	134
3. A SZÉPIRODALMI KIADÓ KÖNYVKIADÁSA	145
3.1 A kézirat útja	145
3.2 A kiadói tervezés.....	146
3.2.1 A kiinduló helyzet - 1950	148
3.2.2 Terv és teljesítés - 1951	149
3.2.3 Terv és teljesítés - 1952	157
3.2.4 Terv és teljesítés - 1953	161

3.2.5 1954, 1955, 1956-os tervek és értékelések	164
3.3 A könyvkiadás a gyakorlatban – Reprezentatív példák önálló kötetek kiadására	173
3.3.1 A kiadandó mű körüli beavatkozás	174
3.3.2 A fordítások körüli beavatkozás	189
3.3.3 A kiadott mű	200
3.4 A könyvkiadás a gyakorlatban – Reprezentatív példa sorozatok kiadására.....	222
3.4.1 A Szépirodalmi Kiadóban kiadott sorozatok - áttekintés	222
3.4.2 A Shakespeare-sorozat	228
V. ÖSSZEGZÉS.....	272
FORRÁSJEGYZÉK	274
IRODALOMJEGYZÉK	283
MELLÉKLETEK	295
1. számú melléklet / kép.	297
CSERNUS TIBOR: A HÁROM LEKTOR	297
2. számú melléklet	298
SZÉPIRODALMI KISKÖNYVTÁR	298
3. számú melléklet	302
MAGYAR KLASSZIKUSOK	302
4. számú melléklet	305
ISKOLAI KÖNYVTÁR	305
5. számú melléklet	307
AZ ÖTÉVES TERV KISKÖNYVTÁRA.....	307
6. számú melléklet	309
MÓRICZ ZSIGMOND ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI.....	309
7. számú melléklet	311
MIKSZÁTH KÁLMÁN VÁLOGATOTT MŰVEI.....	311
8. számú melléklet	312
JÓKAI MÓR VÁLOGATOTT MŰVEI	312
9. számú melléklet	313
A VILÁGIRODALOM KLASSZIKUSAI	313
10. számú melléklet	316
A SHAKESPEARE-SOROZAT	316

I. BEVEZETÉS

Dolgozatunk a Szépirodalmi Könyvkiadó történetét tárgyalja a magyarországi „high stalinism” időszakában¹ az 1956-os forradalomig.

Munkánk elsősorban kiadótörténet, szűkebb témánk kifejtésekor azonban nem mondhatunk le a tágabb kontextus, a kultúrpolitika célzott bemutatásáról sem. A könyvkiadás története ugyanis csak ebben a szélesebb keretben értelmezhető, így munkánk első harmadát a Rákosi-kor könyvkiadását irányító intézmények bemutatásának szenteljük. Itt kezdőpontul az 1948-as kommunista hatalomátvételt, a fordulat évét választottuk, tehát a Szépirodalmi Könyvkiadó megalakulásáig eltelt két év intézménytörténetét is vázoljuk, hogy egységében értelmezhesük a diktatúra kultúrpolitikájában a könyvkiadás helyét és szerepét.

A magyar könyvkiadás 1948 utáni történetének, működésének feltárása szinte teljességgel fehér foltja a történeti kutatásoknak. Varga Sándor A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem, 1945 – 1957 című, mára már sok szempontból elavult szemléletű munkáján kívül csak egy-egy rész tanulmány, vagy a témát csak érintőlegesen tárgyaló könyvfejezet olvasható,² az egyes kiadók működésének intézménytörténeti,

---

¹ Rainer M. János (Rainer 2011a): Bevezetés a kádárizmusba. 1956-os Intézet, Bp.: L'Harmattan, 2011. 69. p.

² Lsd. többek közt:

Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. 1945-1963. Bp.: Gondolat Könyvkiadó, 1989. 317 p.;

Gazda István (összeáll.): Fejezetek a 175 éves akadémiai könyvkiadás történetéből. Bp.: Akad. K., 2003. 43 p.;

Klenjánszky Sarolta: Rákosi Magyarországnak irodalomdiplomáciája a francia kapcsolatok tükrében. = Múltunk, 54. évf. 2009. 2. sz. pp. 123-161.

Körber Ágnes: Egy kiadó alapítása. = Betekintő, 8. évf. 2014. 1. sz. Forrás:

http://www.betekinto.hu/2014_1_korber [2016.10.10.]

N. Pataki Márta: A Kossuth Nyomda története. 1884-1984. Bp.: Kossuth Ny., 1984. 321 p.;

Paál Vince (szerk.): Magyar sajtószabadság és –szabályozás. 1914-1989. Előadások a magyar sajtószabadság történetéhez. Budapest, 2012. november 15. Forrás: <http://mek.oszk.hu/13400/13458> [2016.10.10.]

Párczer Ferenc: A Magyar Helikon Könyvkiadó története. = Irodalomtörténet, 13. (63.) évf. 1981. 4. sz. pp. 1049-1068.;

Párczer Ferenc: Nehéz születés: adalékok a magyar könyvkiadás felszabadulás utáni történetéhez. = Irodalomtörténet, 15. (65.) évf. 1983. 2. sz. pp. 460-471.;

Scheibner Tamás: Könyvkiadás a koalíciós években. A Szikra Nyomdai, Irodalmi és Lapkiadó Vállalat és a politikai fordulat. = Magyar könyvszemle, 129. évf. 2013. 4. sz. pp. 456-476.;

Végh Oszkár, L. Vincze Judit, Tamáska Péter: A nyomtatott betű szabadságáért. A Nyomda-, a Papíripar, a Sajtó és a Könyvkiadás Dolgozói Szakszervezetének története, 1862-1987. [Bp.] : NYPSDSZ, 1987. 351 p.;

Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Tanulmányok. Bp.: Argumentum Kiadó, 2005. 226 p.;

Zágorec-Csuka Judit: A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig.

társadalomtörténeti vagy gazdaságtörténeti szempontú feldolgozása és szélesebb kontextusban való értelmezése pedig még mindig nagy hiányossága a könyvtörténetírásnak.

E téma választásával tehát az a szándék vezérelt bennünket, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó történetét éppen a fentebbi szempontokat figyelembe véve foglaljuk össze, ezzel pedig a diktatúra kultúráirányítási szervezetét, valamint annak gyakorlati működését a rendszer egy konkrét szegmensén, a könyvkiadás működtetésén vizsgáljuk.

A Szépirodalmi Könyvkiadó ezen a néven 1950. november elsején kezdte meg működését, a Népművelési Minisztérium irányítása alatt, az ekkor frissen létrehozott négy népművelési kiadó egyikeként. Megalapításától kezdve a hazai kortárs és klasszikus szépirodalom kiadását tartotta kézben.

Működésének feltárásához munkánk alap kutatás jellege miatt mindenekelőtt levéltári kutatásokra építettünk. A kutatásba bevonható levéltári forráskorpusz igen nagymennyiségű és divergens, tartalmazza a kulturális irányítást és az irodalompolitikát tágabban érintő iratanyagot, a hivatalos rendelkezésektől kezdve egészen a bizalmasabb feljegyzésekig.

Főleg a Magyar Nemzeti Levéltárban a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Agitációs és Propaganda (Agit. Prop.) osztályának, az MDP Kulturális Osztályának, a Népművelési Minisztériumnak, valamint Révai József és Darvas József miniszterek működésének vonatkozó irategyüttesét értjük ez alatt, de a könyvkiadás szempontjából nem lehet megkerülni az Irodalmi Főosztály, majd a később megalakuló Kiadói Főigazgatóság dokumentumait sem.

A kiinduló iratanyagot azonban a Szépirodalmi Könyvkiadónak a Magyar Nemzeti Levéltárba bekerült anyagai adták. Mindemellett a zárt hagyatékok, mint Vas Istváné az Országos Széchényi Könyvtárban, vagy Aczél György hagyatékának részeként Illés Endréé a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, valamint Köpeczi Béla és Bartos Tibor eddig publikálatlan emlékiratai értékes adatokkal gazdagították a kutatást.

A közelmúlt történetéről lévén szó, az „oral history” által összegyűjthető információkat is felhasználtuk. A Petőfi Irodalmi Múzeum Médiatárában, valamint az 1956-os Intézet Oral History Archívumában hozzáférhető visszaemlékezések lehetővé tették a levéltéri forrásokétól eltérő optikájú vizsgáldást. Különösen ez utóbbi esetben fontos volt a

---

Lendva: MNMI, 2006. 478 p.;

Zöld Ferenc: A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés története 1945-1985. = Magyar könyvszemle, 101. évf. 1985. 3-4. sz. pp. 242-261.

forrásokot az adott korszak ismeretében kritikával kezelni, adataikat, állításaikat alapos forráskritika alá vetni.

A tárgyalt időszakban a mind zsarnokibb közpolitika egyre offenzívabban tört uralomra a szellemi területek működtetésében, fokozatosan megszüntetve a relatív szakmai autonómiákat (gazdaságtól és igazságszolgáltatástól a tudományig, oktatásig, művelődésig), hogy végül teljesen maga alá gyűrje azokat.³

Értekezésünk fő célja annak bemutatása, hogy mindez hogyan zajlott a művelődés egyik kulcsterületén, a könyvkiadásban, egy könyvkiadó tevékenységének részletes elemzésével mutatva be a kényszerpályákat.

Hangsúlyosan foglalkozunk azzal, hogyan törekedett a kultúrpolitika a kiadói szerkesztők szerepének természetellenes felnagyításával az ideológiai ellenőrzésre.

Időszakunkban az író – kiadó – minisztérium – pártközpont transzmissziós szíjsorából a lektorokat látták végig a leggyengébb láncszemnek. A hozzáértő, értelmiségi munkaerő kis száma miatt azonban a pártközpontból érkező instrukciók általában nem személyi tisztogatást, elbocsátást követeltek, nem új lovakat akartak a régiek helyett befogni az igába, amikor elakadt a szekér. A kantár szorosabbra húzásával, a lovak átszerszámozásával próbálkoztak, időről időre új, jobb gépezetet próbáltak kiépíteni, intézményes, rendszerré formált háttérrel kívántak biztosítani az irodalmi üzemet, az irodalmi termeltetés hatékony működtetéséhez.

A fő probléma azonban számukra nem abban rejlett, hogy „rendszerellenes” írók illetve műveik jelenhettek volna meg – az ezt megakadályozó irodalmi gépezetet hamar kiépítették. Azzal nem tudtak „ott fent” megbarátkozni, hogy a lektorok, a kiadók nem tudnak remekműveket kipróbálni a szerzőkből. A pártutasításokat nyilvánvalóan a sematikus írók ki tudták elégíteni, de az igazi írók közül még azok is, akik igyekeztek megfelelni a direktíváknak, nem tudtak esztétikai értelemben is méltányolható műveket létrehozni. Itt lépett be az irodalmi gépezet működésébe a lektor, aki bábáskodik a mű megszületésénél, s mind a politikai, mind az esztétikai szempontokat érvényesíti. Más szóval, a lektor maga a tökély, benne egyesül az esztétikai és a politikai egység két képessége - éppen csak szépírni nem tud.

Érthető módon a lektorok igyekeztek megfelelni a követelményeknek, de jobbára a lehetetlent várták el tőlük, azt, hogy egyéniségük feladásával írjanak a párt normáinak

---

³ Sonnevend Péter: Terv és remény. A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban. 1945-1956. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 23. évf. 2014. 7. sz. pp. 7-14.

mindig tökéletesen megfelelő műelemzéseket, ugyanakkor ezek az adott elemzendő irodalmi műhöz szabottan egyéniek legyenek.

Dolgozatunk teljes mértékben a könyvkiadásra koncentrál, és nem foglalkozik a könyvkereskedelem és a könyvterjesztés kérdéseivel, tekintve, hogy a korszakban e tevékenységek egyike sem tartozik a könyvkiadók feladatkörébe.

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS: PÁRTIRÁNYÍTÁS ÉS IRODALOMPOLITIKA

A bevezető fejezet a korszak általános kultúrpolitikai összefoglalója.

1. A KORSZAKHATÁROK

E korszak időtartamát egyesek Rákosi Mátyás pártfőtitkári tisztségéből való leváltásáig, tehát egészen az 1956-os forradalom kirobbanását közvetlenül megelőző változásokig, megint mások a Rákosi hatalmát megingató 1953. júniusi párthatározatig számítják.⁴

Egyes vélemények átmeneti időszakot is beiktatnak, ennek értelmében a „magyar irodalom egységének” igénye 1946 nyarán merült fel, s 1951 tavaszára „valósult meg”, így létezik az átmeneti korszak, amelyet talán helyesebb 1946-tól 1951-ig terjedőnek tekinteni.⁵

2. A KERETEK KIALAKÍTÁSA

Hogyan zajlott a kelet-európai régióban a szovjetizálás?

Ennek mértéke az első években még nem volt teljesen egyértelmű, a magyar kommunisták elképzelései szerint önállóbb, nemzetibb szovjetrendszer jött volna létre, a rövid életű magyarországi kommün valamiféle továbbfejlesztése. Három fontosabb elvet határoztak meg: a közoktatási rendszer demokratizálását, az új népi értelmiség kinevelését és egy kollektív népi közműveltség megteremtését. Így kulcsfontosságú elemnek tekintették az olcsó népi (tömeg) kultúra biztosítását, hangsúlyozták a technológiai-szakmaiképzés jelentőségét, az egységes általános iskola bevezetését, valamint államosították a könyvkiadást.⁶

A szovjet vezetés azonban 1947 őszi és 1948 tavaszi ülésein világossá tette a meghódított területek kommunista vezetői előtt, hogy a szovjetizálás feltétlen azonosulást kíván tőlük, szakítani kell a nemzeti út ábrándjával. A doktrína értelmében a népi demokrácia ekkortól

---

⁴ Sárközi Mátyás: A bizarr évei. Bp.: Kortárs, 2009. 5. p.

⁵ Czigány György: Nézz vissza haraggal. Bp.: Gondolat, 1990. 14. p.

⁶ Kalmár Melinda (Kalmár 2014): Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer. 1945-1990. Bp.: Osiris, 2014. pp. 53-54.

a proletárdiktatúra funkcióját tölti be. Ennek a fordulatnak a során, 1947 ősztől a magyar pártvezetésnek is le kellett számolnia a nemzeti proletárdiktatúra fikciójával.

Rákosi Mátyás 1945 után, háta mögött az országot megszálló szovjet hadsereg erejével, de kezdetben mégis a politikai játékszabályok és a demokratikus alapelvek elfogadását színlelve, szinte politikusként, nem pedig diktátorként birkózott meg a Szovjetuniótól kapott feladattal: a kibontakozó magyar demokrácia felszámolásával.

Mert Rákosi első feladata a szovjet emigrációból visszatérve, az ország földjére lépve egy ütőképes államvédelmi apparátus megszervezése volt, és e szervezet irányításába sem a koalíciós pártoknak, sem az egymást követő kormányoknak nem engedett beleszólást. Még akkor sem, amikor a túlkapások miatt szinte tarthatatlan helyzet állott elő, és a koalíciós pártok követelni kezdték a karhatalom megfékezését.⁷

A kulturális intézményrendszer átalakítása ezt követően, 1948 tavaszán kezdődött, a Magyar Dolgozók Pártja a kultúrpolitikát is lépésről lépésre irányítása alá vonta, ami természetesen együtt járt a kulturális intézményrendszer fokozatos monopolizálásával is.⁸

A szellemi élet elitcsoportjainak kezelése összetett módon történt: magát a szellemi teljesítményt formálisan felértékelték,⁹ ugyanakkor az uralkodó szemléletnek ellentmondó értékek és értelmezések térhódítását szigorúan tiltották vagy korlátozták. Ilyen ellenfeleknek pedig elég sokan bizonyulhattak a kommunista párt logikája szerint: az értelmiség jelentős részét ide tartozónak tekintették, még a párttagokat és elkötelezetteket is bizalmatlanul és gyakran méltatlanul kezelték,¹⁰ a régi értelmiséget pedig megalázták, önmagukkal való megalkuvásra kényszerítették, megszüntették számukra a szabad művészeti alkotómunka lehetőségét.

A felemás viszonyt jelezte az, hogy a szellemi élet hétköznapijaiban mindez azt jelentette, hogy egyre inkább le kellett mondani a gondolat- és a véleménynyilvánítás szabadságáról,¹¹ de az ezzel szemben sokáig érvényben lévő és hangoztatott hivatalos társadalom-felfogás értelmében a párt szövetségeseként jelenítette meg a művelt réteget.¹²

Az állami propaganda, a nevelésügy, valamint a kulturális és tudományos élet egységes irányítására az Agitációs és Propaganda Bizottságot (Agit. Prop. Bizottság) hozták létre.

---

⁷ Sárközi: i.m. pp. 5-6.

⁸ Sárközi: i.m. 57. p.

⁹ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. században. Bp.: Osiris. 2005. 141. p.

¹⁰ Valuch: Uo. pp. 149-150.

¹¹ Rainer M. János (Rainer 2011b): A felügyelt mozgástér. Bp.: Akadémiai Kiadó, 2011. 28. p.

¹² Valuch: i.m. pp. 149-150.

Eleinte még csak a párt egyik központi testületeként működött, majd az állami és társadalmi intézmények legfőbb felügyelőjeként. A gyorsuló szovjetizálás másik jeleként eközben újraértelmezték a kvázi-koalíciós testületként működő Művészeti Tanács szerepét: 1949 tavaszán még úgy tűnt, legalább formálisan miniszteri tanácsadó lehet, néhány hónap múlva ez lekerült a napirendről, s helyébe lépett a minden kétséget kizáróan kommunista Agit. Prop. Bizottság, mely az elkövetkező negyven évben az ideológiaformálás meghatározó testületeként funkcionált.

1949 tavaszától körvonalazódtak az indoktrináció legfelsőbb szintű állami keretei, az ideológiaképző művelődési intézmények, az 1950-es évek elejére pedig szovjet mintára már teljesen kiépültek az értelmiség és a hatalom közötti intézményi formák, a centralizált szellemi élet színterei.¹³

Az ideológiai szféra intézményei közé elsősorban a tudományos intézetek, az egyetemek, a kiadók és a művészeti szövetségek tartoztak.

Az MDP vezetése radikális profilírozást hajtott végre a legfelső szinteken is: létrejött az informálisan ideológiai minisztériumnak nevezett Népművelési Minisztérium, és Révai József felügyelete alatt hatáskörébe vonta a sajtóirányítást, a szabadművelődést, a film- és színházszakmát, valamint a könyvszakmát is.

Az intézményi szervezés és az alkalmazott ideológia, a szocialista realizmus magyar viszonyokra érvényes kidolgozása a négyes fogatnak nevezett legfelsőbb vezetés egyik tagjának, Révai Józsefnek feladata lett. Ő lett tehát 1948 és 1953 között a magyar kulturális élet teljhatalmú irányítója.

Az átalakítás szembetűnő jellegzetessége volt, hogy az értelmiségpolitika fokozatosan kultúra-, illetve irodalomközpontú ideológiai irányítássá szűkölt.

3. RÉVAI JÓZSEF KULTÚRPOLITIKÁJA

Révai József vezetői stílusának sajátossága az volt, hogy 1953-ig reformdiktátorként akart működni, egyezkedő és esztétizáló módszerrel. Hatalmi logikája nemcsak direktívákkal és adminisztratív módszerekkel kormányzó volt, hanem elismertette a legitimációs folyamat összjáték jellegét.

Révai három hatalomgyakorlási módszerrel élt:

---

¹³ Ständeisky Éva (Ständeisky 1996): Az írók és a hatalom. Bp.: 1956-os Int. 1996. 19. p.

- az országos fórumokon vagy más fontos alkalmakon elhangzott vagy megjelent kinyilatkoztatások;
- az egyedi ügyekben tanúsított állásfoglalásai, amelyek megfellebbezhetetlenül váltak a politikai vezetés és az értelmiség közötti párbeszéd korlátaivá, viszonyítási pontjaivá; a három legfontosabb, általa kreált és irányított vita, a Lukács-vita, az építészeti vita és a Felelet-vita volt;
- a szó szoros értelmében vett “kézi vezérlés”, azaz a személyes manipuláció, vagyis, hogy mindenben ki kell kérni a tanácsát, véleményét, s amikor ez bármilyen okból nem történik meg, a döntések a bizonytalanság miatt elhúzódnak.¹⁴

A legitimáló ideológia megteremtéséhez Révai az első két módszerrel élt. Hogyan történt mindez?

Az 1956-ig tartó korszak sajátos jelensége az „irodalmi front” szervezeti és ideológiai kereteinek létrejötte, valamint az ehhez tartozó nyelvezetnek,¹⁵ fórumoknak kialakulása.

Révai József és Horváth Márton igyekezett e front konkrét feladatait is megfogalmazni.¹⁶

Az elvi előírások a szó szoros értelmében vett normatívák voltak, amelyeket az irodalmi kritika és egyre inkább az adminisztratív intézkedések sorozata érvényesített.

Az előírások alapkövét a szocialista realizmus, mint „a valóság ábrázolásának legmagasabb rendű módja” jelentette. Bár az irodalmi polémiaáknak sokáig egyik leggyakoribb szava maradt, mégsem sikerült kielégítően definiálni senkinek e fogalmat.¹⁷

Próbálkozások persze történtek, a közlésre államilag hitelesített magyar írók stílusának egységesítésére rendelt kifejezést néhányan mégiscsak igyekeztek megmagyarázni.¹⁸

De volt, aki meg sem kísérelte az egzakt kifejtést.¹⁹

¹⁴ Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása. = Zempléni múzsa: társadalomtudományi és kulturális folyóirat. 2. évf. 4. (8.) sz. 2002. pp. 14-26.

Forrás: http://www.zemplenimuzsa.hu/02_4/bolv.htm [2016.01.09.]

¹⁵ A moszkoviták eleve hozták a Komintern nyelvét, ami évtizedekre megtermékenyítette a magyar közgondolkodást és a szellemi életet. A Komintern nyelv a nemzetközi munkásosztály önkifejezésének a legélenjáróbb fegyvere. Mivel a moszkvai emigránsok, nemcsak a magyarok, egymás között németül beszéltek, amikor megtanultak valamelyest oroszul, a német idiómákat áttették tükörfordítással oroszra, s végül sajátos nyelvezetük két nyelv idiómarendszerét hordozta. 1945 után ebből fordítottak azután magyarra. Tőlük tanultuk az ilyen, ma már klasszikus fordulatokat: „élesedik a nemzetközi helyzet”, „csapást mérni valakire”, „odahatni”. Azóta beszélünk a „szocialista irodalom néhány kérdéséről”, azóta kapunk adatokat a „jobboldali elhajlás jellegéhez”, azóta vizsgáljuk a jelenségeket „és ami mögöttük van”, „konkretizáljuk a súlyponti kérdéseket”, vagy „átbeszéljük”, olykor „kitárgyaljuk a problémákat”. Lsd. Czigány: i.m. 26. p.

¹⁶ Rainer M. János (Rainer 1990): Az író helye. Bp.: Magvető, 1990. 17. p.

¹⁷ Rainer 1990: i.m. 18. p.

¹⁸ Kassai Géza például az Szabad Népből fogalmazta meg a magyar művészek számára, evolúciós alapon, hogy mi az, amit hivatalosan megkövetelnek tőlük: „A szocialista realizmus irodalmának főhőse a munka, mint alkotótevékenység. Ez az új, nagyszerűen új. A szocialista realizmus tehát minőségileg új fejlődési fok. Ez eddig a legmagasabb fejlődési fok a világ művészetében és irodalmában.” Lsd. Sárközi: i.m. 62.p

Ugyanakkor a szocialista realizmus normatív jellege az irodalmi művek tartalmi és formai vonatkozásaira egyaránt kiterjedt. Formai szempontból naturalisztikus-pedagogikus közérthetőség volt a követelmény, tartalmilag pedig a hivatalos szervek által kijelölt aktuális témákat kellett agitatív színezetben tükröznie. Fontos alkotóeleme volt a sematizmus, azaz kötelezően ábrázolni kellett a szocializmusért folytatott harcot, a tervteljesítést, a dicső történeti múltat, az aktuális feladatokat a lelkes elfogadás hangnemében, forradalmi romantikával és a vonzó távlat érzékeltetésével. Mindezt pozitív hősök és kötelező negatív figurák szerepeltetésével a megfelelő társadalmi réteg reprezentánsaiként feltüntetve.

Az új irodalompolitika összefoglaló alapelvévé a művészeti pártosság vált, amely a normáknak való megfelelést erkölcsi-politikai kötelességként tüntette fel az írók számára. A normák betartása fölött az irodalmi élet párt- és állami irányításának intézményrendszere volt hivatva örködni, amely azt jelentette, hogy a politika az irodalmat szavakban mértéktelenül eltúlzott jelentőségűnek tüntette fel, valójában azonban önállóságát és szabadságát szinte a minimumra redukálta. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az irányítás az irodalmi életet és az irodalmat az agitációs- és propagandamunka egy sajátos területének tekintette.²⁰

A szocialista realizmus kis korszakait az alábbi módon jelölhetjük ki.

1949-1951 között a szocialista realizmus sematizmus „formában” működött, azaz a magyar kultúrpolitika a politikai és poétikai akadályok elhárítása végett eltörölte a „nagy irodalom” nyomasztó követelményét, és inkább a klasszikusan sematikus műveket támogatta, főként a fiatal derékhad költőit, akik polgári származásuk ellenére vágytak a proletárirodalom kiemelt státuszának fényére.²¹

---

¹⁹Csorba Győző emlékszik így vissza: „Hát persze. De tudod, engem izgatott ez a dolog, mert én az átlagemberekhez viszonyítva akkor járatosabb voltam a marxizmusban. A könyvtárnak minden könyvet megvettünk, és legalább belenéztem a tőkétől kezdve valamennyibe. De sehogyan sem tudtam kideríteni, hogy mi az, amit szocialista realizmusnak mondanak. Az akkori oktatásügyi miniszter, aki egy alkalommal szintén jelen volt, mikor ezt a kérdést meghallotta, mellébeszél, majd a végén kijelentette, hogy ez provokatív kérdés. Senkitől máig sem tudtam meg a választ. De közben pénzt kellett keresni, és én akkor mindig a szocialista realizmusról tartottam előadást. A kis broszúrát annyira megtanultam, hogy előfordult, hogy előadás közben elaludtam.” Lsd. Csorba Győző: A város oldalában. Forrás: http://dia.pool.pim.hu/xhtml/csorba_gyozo/Csorba_Gyozo-A_varos_oldalaban.xhtml 154. p. [2016.02.10.]

²⁰ Rainer 1990: i.m. pp. 12-15.

²¹ Kalmár 2014: i.m. 65. p.

Ők vettek részt nagy számban a Lukács-vitával egy időben sorra kerülő „az írók sztálini műszakjában”, ami először helyezett pontosan körülhatárolt tematikájú „házi feladatot” az írók elé.²²

A sematizmus 1951-re ellátta ideológiai, normatív és propaganda-szerepét, de ezzel küldetése befejeződött, autentikus korszaka lezárult. 1951-től már legitimálásra alkalmatlanná vált, ezért a mintateremtés egyszerű formáit, bonyolultabbaknak kellett felváltania, és a szocialista realizmus meseirodalmát felnőtt irodalommal kellett átalakítani.²³

Az átmeneti korszak vége egész pontosan a Magyar Írók Szövetségének I. kongresszusával jött el, itt jelentette be Darvas József, hogy a „magyar irodalom egysége megvalósult”.²⁴

Ezzel együtt a politikai feszültség megszüntetése és egy hatékonyabb, differenciáltabb irodalmi ideológia megteremtése érdekében Révai az 1951-es írókongresszuson meghirdette a sematizmus elleni harcot.²⁵ Ettől fogva minden irodalmi fórumon szakadatlan és kimeríthetetlen látszó vita folyt a sematizmusról.²⁶

Révai a sematizmus elleni harc lényegét abban látta, hogy olyan irodalom ellen küzd, melynek szereplőiben az ember nem ismer saját jobbik énjére vagy az azt fenyegető veszélyekre, mert nem tud az alakokkal eggyé válni, nem kap kedvet velük együtt harcolni és cselekedni.²⁷

Az írókongresszus után, az 1951-1953 közötti időszakban, Révai és a párt kétfrontos harcot vívott (a résztvevők jobb²⁸ vagy baloldali²⁹ elhajlás hibájába eshettek), a lehetetlent kísérelve meg, azaz a szocialista realizmus elérhetetlen utópiájának megvalósítására törve. Révai József ekkortól a differenciáltabban legitimáló irodalom ösztönzésén dolgozott, magas színvonalú alkotásokat követelt meg, amelyek teljes totalitásukban mutatják meg az újonnan teremthető valóságot.³⁰ Ez a teória engedte egy jobb, színvonalasabb irodalom kialakulását, de ezzel a szocialista realizmus alapelveinek értelmezését kivonta a hatalmi

---

²² Czigány: i.m. 14. p.

²³ Kalmár Melinda (Kalmár 1993): A politika poétikája. = Holmi, 5. évf. 1993. 5. sz. 718. p.

²⁴ Czigány: i.m. 14. p.

²⁵ Kalmár 1993: uo.

²⁶ Sárközi: i.m. 66. p.

²⁷ Kalmár 2014: i.m. pp. 63-64.

²⁸ A jobboldali elhajlás kifejezés használatát pedig Lukács György sommás kifejezésével foglalhatjuk össze a sztálini korszakban: „a tehetség jobboldali elhajlás” szokta mondani a saját alaphelyzetét is jellemezve. Lsd. Almási Miklós: Az örökség dilemmái. (Aczél György: Elvtársunk Lukács György.) = Irodalomtörténet, 20. (70). évf. 1989. 3. sz. 545. p.

²⁹ „A korabeli értelmező szótár szerint az a baloldali elhajló, aki a marxizmus-leninizmus tanításait dogmatikusan fogja fel, és azokat úgy akarja érvényesíteni, hogy nem veszi figyelembe az adottságokat meg a fennálló erőviszonyokat.” Lsd. Sárközi: i.m. 74. p.

³⁰ Kalmár 2014: i.m. 65. p.

kontrollálhatóság köréből. Ekkor kezdődtek az irodalmi viták, amelyek valamilyen formában mindvégig a legitimitáció és a hitelesség egymással összefüggő kérdései körül folytak; és nemcsak a kultúrpolitika és az irodalom között, hanem az írói táboron belül is.³¹ Az irodalmi élet legjellemzőbb megnyilvánulási formája az irodalmi vita volt. 1953-ig ezek a viták csak nevükben azok, sokkal inkább felülről irányított kampányok. Ez jelenthetett direkt kezdeményezést a vezetési hierarchia valamely pontjáról, vagy indirekt kezdeményezést, szorosan kapcsolódva az országos politika valamely változásához. Bármiről is szólt a vita, az irodalmi élet a permanens fáziskésés állapotát mutatta, mivel a felzárkózási kényszer érzetének gerjesztése biztosította a politika által elvárt éberség fenntartásához szükséges feszültséget.

Az irodalmi viták nemcsak vitáknak nevezhetők nehezen, de irodalminak se nagyon, ugyanis az irodalom kérdéseinek felvetése általában politikai célokat szolgált, irodalom helyett politikáról volt szó.³²

Ekkor került összeütközésbe Révai Déryvel is, mivel az író azt remélte, hogy a szocialista „másként ábrázolás” megvalósulhat, de csalódnia kellett.

Az irodalom kettészakítottsága a Déry-vita után sem szűnt meg, sőt, a kialakult helyzet láthatóvá tette a szovjetizálás zsákutcáját. 1952 cezúraként jelezte a súlyos anomáliákat, amelyeket a kultúra megosztottsága csak látványosan megjelenített.

1952 a megbántottság, önkritika, ingerültség és bizonytalanság jegyében zárult.³³

A Sztálin halálát követő írói lázadás az addig kedvezményezett kommunista írókhoz köthető. A változást akarók belülről akarták megjavítani a rendszert, a káros kinövéseket szerették volna lenyesegetni.³⁴

Révai harmadik irányítási módszerét, - amit a szakirodalom a valódi révaizmusnak nevez - a gyakorlati politikája során valósította meg, azaz, hogy az írók politikai garanciákkal ellátott prófétasága állandó alku tárgya lehetett.³⁵

A kézi vezérlés során dőlt el, hogy az irodalompolitikai játéktérben hogyan folyhat állandó alkudozás részben az önálló gondolkodás és önálló alkotás lehetőségéért, részben pedig személyes írói, politikai és ezzel összefüggésben időnként anyagi érdekek érvényesítéséért, melyek olykor jól kiegészíthették egymást. A kultúrpolitika tudatosan is gerjesztette az írók közötti versengést, például azzal, hogy semmit nem ismert el egyértelműen, és

---

³¹ Kalmár 1993: i.m. 718. p.

³² Rainer 1990: i.m. pp.16-17.

³³ Sárközi: i.m. 115. p.

³⁴ Standeisky 1996: i.m. 24. p.

³⁵ Kalmár 1993: i.m.717. p.

senkinek sem engedte meg, hogy munkájával egy pillanatra is elégedett legyen. Révai a felvilágosult diktatúra igényeit követte, vagyis sokat alapozott az önkéntesség elvére, kialakította az önkéntesség kényszerét, felkínált az értelmiségnek bizonyos helyeket és szerepeket a társadalom életében, és ezeket alku tárgyává tette, s ilyenformán elismerte és elismertette a legitimációs folyamat összjátékjellegét.^{36 37}

4. DARVAS JÓZSEF KULTÚRPOLITIKÁJA

Darvas József minisztersége idején, 1953-56 között, Révai módszerének módosított változatát alkalmazza a kultúrpolitikai irányítás.

Nagy Imre kormányprogramja elindította az írói reformhullámot, az irodalmi és politikai dogmatizmus ellen vívott harc valóban megkezdődött.³⁸

A révaizmus továbbvitelével és továbbfejlesztésével viszont Darvas József és munkatársai határt szabtak a túlzott reformtörekvéseknek. A korábbiakhoz képest ugyan liberális irodalompolitikát folytattak, de a megerősödött irodalmi elitet praktikus politikai alkukkal igyekeztek leszerelni, Révai kultúrpolitikájának folytatásaként újra egyezséget ajánlottak a kiemelkedő íróknak, valamint jelentős támogatásokat ígértek a korábbi elitpolitikára panaszkodó kulturális középmezőnynek is. A szakkönyvek csökkentésével és a felesleges szovjet művek kiadásának felszámolásával igyekeztek papírt biztosítani a középkáder írók műveinek megjelentetéséhez, kilátásba helyezték a könyvkiadás bővítését.³⁹

Minden eszközzel igyekeztek bizonyítani, hogy a kiemelkedő írók és a békés szándékú, nem makacsul ellenálló középkáderek egyaránt megtalálhatják számításukat az irodalmi életben. Az integrációs kísérlet azonban, amely most a korábbinál jóval szélesebb körű volt, az elkövetkező három évben ismét a politikusok szándékával ellentétes folyamatokat idézett elő.⁴⁰

Röviden áttekintjük, hogyan alakult ez az ellentétes folyamat.

A júniusi határozat kifejezett feladatként jelölte meg az irodalmi viták elősegítését. E felülről támasztott igény mellett a kormányprogram közvetett hatásaként az írók körében

---

³⁶ Kalmár 1993: uo.

³⁷ Mivel ennek egyik közvetlen eszköze a könyvkiadás machinálása volt, részletesebb kifejtését a II. rész 2. fejezete tartalmazza.

³⁸ Rainer 1990: i.m. pp. 16-17.

³⁹ Kalmár 2014: i.m. 6. p.

⁴⁰ Kalmár 1993: i.m. 728. p.

kialakult hangulat is a viták jó táptalajának bizonyultak, az irodalmi életet villámcsapás-szerűen érte a váltás.^{41 42}

A júniusi fordulatra reagáló irodalmi munkákat két csoportra lehet osztani: a szocialista szatírákéra⁴³ és a paraszti életet tárgyukul választó versekre és novellákra.⁴⁴ Mindkét csoport körül heves viták bontakoztak ki: az irodalomkritikai, a szatíráról szóló, az irodalomirányítási és a költői-írói magatartásról szóló polémiák.^{45 46}

Révai eltávolítása utána a kulturális irányítás kapkodóvá, következetlenné vált. 1953 nyara és 1956 ősze között gyakori kádercserék jelezték, hogy a pártvezetés az irodalmi életben sem ura a helyzetnek. Akaratuk ellenére segítették a hatalommal egységesen szemben álló írói tábor létrejöttét, vagyis az írók közötti korábbi ellentétek, ellenszenvek mérséklődését.⁴⁷

Majd 1954. március 15-én megjelent a Szabad Népből a párt irodalmi platformjának tekinthető dokumentum, Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről címmel. A cikk középpontjában az irodalom emancipációs és autonómiára irányuló törekvései álltak, valamint elsősorban arra törekedett, hogy lezárja az 1953 kora ősztől kezdődött vitákat. A

---

⁴¹ Rainer 1990: i.m. pp. 25-32.

⁴² „Tény, hogy felbolydulás volt tapasztalható, egyben pedig megkönnyebbülés, valamint az újrakezdés olyan szelleme, amire sokan már alig-alig emlékeztek 1945-től. Egyszeriben ismét közöltek az irodalmi folyóiratok Németh Lászlótól, Szabó Lőrincztől, Weöres Sándortól, Áprily Lajostól, Jékely Zoltántól és másoktól, akik addig hallgatásra voltak ítélve. Halász Péter tárcái immár rendszeresen nyomdafestéket láthattak.” Lsd. Sárközi: i.m. 126. p.

⁴³ „Sarkadi Imre kilábaltszorongató válságából, és megírta a Tanyai dúvadat, Sipos Gyula pedig szatirikus versét a kiemelt káderról, aki az autó és a lift állandó használata után immár bizonyára újra megtanul járni.” Lsd. Sárközi: i.m. 126. p.

⁴⁴ „Ebben a szellemben indult el az írószövetség égisze alatt Sarkadi Imre és Kuczka Péter az ország egyik legszegényebb, legelmaradottabb vidékére, Szabolcsba. Kuczkat azért küldték Sarkadival, hogy - mint megbízható párttag - ügyeljen csupán tagjelölti sarzsit viselő kollégájára. Erről a többhetes útról a Majakovszkij-epigon, örök optimista pártköltő tért vissza megtörtén és meghasonlottan. *Nyírségi naplója* a magyar parasztság ellen elkövetett bűntettek felsorolása, de a rendszert mindenben kiszolgálók büntudata és keserősége is kicsendül belőle.” Lsd. Sárközi: uo. 127. p.

⁴⁵ Rainer 1990: i.m. 33. p.

⁴⁶ A júniustól zajló történéseket a -Tézisek: Irodalompolitikánk 1953. június és 1956. november között-című dokumentum is értékeli, amely sajátos nézőpontja miatt érdemel figyelmet: 1957-ben keletkezett, ennek megfelelően a kora kádárizmus kettős, hol liberális, hol zsarnoki értékelésével tekint vissza az elmúlt időszakra. A következőkben folytatólagosan idézünk ebből a forrásból a darvasi gyakorlati kultúrpolitika több perspektívából való bemutatásához.

„Az 1953 júniusa utáni hónapokban új, figyelemreméltó próbálkozásoknak lehettünk tanúi. Fokozatosan kiszélesedett az irodalom témaköre, egyre nagyobb teret kaptak életünk új konfliktusai, és néhány fiatal író művészi fejlődése is figyelmet keltett. Ez a fejlődés azonban bonyolult ideológiai körülmények között ment végbe. Egy sereg új elvi probléma került felszínre.” Lsd. Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: Zárt, bizalmas, számozott. Bp.: Osiris, 1999.70. p.

⁴⁷ Ständeisky 1996: i.m. 25. p.

cikkben megpendített írói szabadság irodalompolitikai elve lehetővé tette az emancipációs törekvések folytatását.⁴⁸

Mindezen változások eredményeként az irodalmi életet 1954 elejétől az irodalmi publicisztika mellett a tematika szélesülése, az alkotói világlátás és stílus gazdagodása tette változatossá.⁴⁹

A kommunista írók, újságírók, értelmiségiek egy része a törvénytelen ségek kitudódása után, 1954 közepén vált reformpártivá.⁵⁰

Változást hozott azonban a Magyar Írók Szövetségének közgyűlése, amely 1954. július 7-8-án ülésezett. A közgyűlés egy több ponton jelentkező, ortodox sztálinista jellegű fordulat korai jelentkezéséről tanúskodott az irodalom területén.^{51 52}

Az írók egy jelentős csoportja politikai magatartásában hosszú ideje érlelődő változás 1954 végére döntő pontjához érkezett. Kialakult a sztálinista politikával szemben álló kommunista reformpolitika potenciális köre.⁵³

---

⁴⁸ E cikk három fő téma köré csoportosította azokat a lehetőségeket és feladatokat, amelyeket a párt új politikája jelent az irodalom számára. Egyfelől hallgatólagosan elismeri a látenszen eddig is létező pluralizmust, a pártos írói szolgálat ugyanakkor az irodalom eltúlzott szerepének ezen az alapon való tézisével együtt érvényben marad. Másfelől az új politika kétfrontos harcot hirdetett: az írói szabadság kispolgári anarchikus, valamint szektáriánusan szűk értelmezése ellen. Mindezt úgy, hogy a politikai szempontokat lehetőség szerint belsővé, mintegy írói módszerré téve tartsa fenn, azaz érvényesüljön a szabad témaválasztás, az íróknak bátran fel kell tárniuk a hibákat, helye van a művészi kísérletezésnek, létjogosultsága van a szatírának. Harmadszor pedig a cikk megszüntetni ígérte ama formákat, amelyek közvetlenül beavatkoztak az írói alkotómunkába. Az irodalompolitika gyakorlati érvényesítése adminisztratív pártirányítás helyett jelenti a kritika határozottságát, biztosítja a szocialista realizmus követelményeinek további érvényesítését, az irodalmi öncélúság elleni szívós küzdelmet, a népies ideológiával szembeni semlegesség megszüntetését és a sematizmus elleni harc fokozását.

⁴⁹ Rainer 1990: i.m. pp. 66-92.

⁵⁰ Standeisky 1996: i.m. 24. p.

⁵¹ Rainer 1990: i.m. 114. p.

⁵² Erről a Tézisek értékelése: „A politikai bizonytalanság következtében bomlásnak indult a derékhad is, az a bázis, amelyet a párt évekkal ezelőtt helyes elgondolásból, de felületes megoldásokkal megelégedve hozott létre. A derékhadban sok polgári elem és közöttük jó néhány karrierista tömörült. Amikor erősnek mutatkozott a párt. Akkor ezek az elemek nagyon szilárdnak látszottak, de mikor nehézségek mutatkoztak a politikai vezetésben, kiderült, hogy a derékhad íróinak jó része még távolról sem küzdötte le kispolgári nézeteit és magatartását, nem lehet rájuk támaszkodni. Az 1954. márciusi határozat szerzői nem vették ezt észre és továbbra is változatlanul fenntartották a »derékhad«- koncepciót és ezzel meggyengítették a párt irányító erejét. Az 1954. júliusi közgyűlés eredménytelenségét elsősorban az okozta, az elhangzott bírálatokat többek között azért utasították vissza a megbíráltak, mert úgy vélték, hogy a közgyűlés vonala a Rákosi-féle restauráció vonala a márciusi irodalmi határozattal szemben. Ennek a véleménynek elterjedése egyúttal azt is jelentette, hogy az irodalmi viták mélyén politikai nézeteltérések húzódnak meg.” Lsd. Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. pp.75-76.

⁵³ A júniusi határozat óta eltelt időszak történései során világossá vált az írók számára saját maguk manipulált volta. A kiábrándulás és a saját felelősség felismerése az egymás iránti szolidaritást is kialakította bennük, majd pedig erős kötődés alakult ki ezen írók csoportja és az 1953-as határozat politikai irányvonala között. Lsd. Rainer 1990: i.m. pp.149-153.

Az irodalmi ellenzék kialakulását és a Nagy Imre-szárnyal való összefonódását jól mutatta Déry Tibor nyílt levele Nagy Imréhez, amelyre az ürügyet Nagy Imre hibás cikke szolgáltatta a Szabad Nép egyik októberi számában.⁵⁴

Majd elkövetkezett a politikai változás 1955 márciusában, amely kétségtelenné tette, hogy a politikai vezetés immár az elkötelezett kritikai irodalmi megújulást sem támogatja többé.⁵⁵ A Központi Vezetőség 1955. március 2-4. között lezajlott ülésén egyhangú határozatot hozott a „káros jobboldali nézetek” ideológiai szétzúzásáról. Az írók színleg elfogadják a márciusi határozatot, de lényegében nem értenek vele egyet, amennyire mód és alkalom nyílik rá, bírálják, az 1953 előtti idők „restaurációját” látják benne.⁵⁶

A második írói reformhullám is szovjet kezdeményezésre következett be. A Rákosi által szorongatott magyar kommunista reformerek új erőre kaptak.⁵⁷

A feszültség a párt és az irodalom között nőttön nőtt, bár a sajtóban és általában nyomtatásban ez csak közvetett formában kapott hangot.⁵⁸

A lázadó kommunista írók az Írószövetség rendezvényein bírálták a sztálinista maradványokat. A kommunista reformerök másik fórumává a Petőfi Kör vált, amelyet főként értelmiségiek látogattak.⁵⁹

1955. október közepén az írók és újságírók egy levelet, azaz memorandumot intéztek a Központi Vezetőséghez (KV). Ez a fajta ellenzékiesség egyre tudatosabban vallja vezérének Nagy Imrét, és fordítva. Az 1955. évi decemberi párthatározatban meg is fogalmazzák, hogy az írók ellenzékiessége immár nyílt, „frakciós” politikai csoportosulás a párton belül.⁶⁰

Az 1956 februári XX. kongresszus egy évek óta tartó desztalinizációs folyamat csúcspontját jelentette. Magyarországon sajátosan a sztálinista politikát folytató Rákosi-klikk épp egy ellene már korábban fellépő ellenzéki irányzat fölött aratott győzelem után

---

⁵⁴ Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 76.p.

⁵⁵ Rainer 1990: i.m. 159.p.

⁵⁶ Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 77.p.

⁵⁷ Standeisky 1996: i.m. 24. p.

⁵⁸ Az adminisztratív intézkedések indították az írókat arra, hogy a „kitaposott utakon”, azaz irodalmi vitát kezdeményezve szálljanak síkra az irodalmi életet zavaró tényezők felszámolására. Így született az „Öregek és fiatalok-vita” cikksorozata. Lsd. Rainer 1990: i.m. 181. p.

⁵⁹ Standeisky 1996: i.m. 24. p.

⁶⁰ „A KV határozata kimondta, hogy a kultúra - elsősorban az irodalom - helyzete a KV 1955. márciusi határozata óta nagymértékben romlott, olyannyira, hogy a párt befolyása az irodalom területén a legrosszabb, mivel az írók jobboldali elemek, elsősorban elbocsátott újságírók és Nagy Imre befolyása alá kerültek. Az irodalmi vita Rákosiék szerint ezzel messze túllépte az irodalom határait, és ekkorra már nyilvánvalóan politikai vitává alakult át. Ez volt az első alkalom, hogy az írók lázadását egy politikai összeesküvés részeként emlegették, s ez szigorú szankciók esélyét vetítette előre.” Lsd. Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 78.p.

volt, amikor elérte őket a politikai fordulat.⁶¹ A XX. kongresszus eredményeit kisajátítani igyekezett, ezért 1956 márciusában megkísérelte saját kongresszusértelmezését elfogadtatni az irodalmi élet egészével és ezzel elejét venni az ellenzék megerősödésének. De ez nem sikerült:⁶² az 1956. március 29-re összehívott írószövetségi pártszervezeti taggyűlés kikristályosítva mutatta az irányokat, amelyeket az irodalmi vitákban az ellenzék követett.^{63 64}

A következő hónapok során az írói ellenzék közösen lépett fel azzal a csoporttal, amely az irodalminál szélesebb spektrumban végezte a sztálinizmus bírálatát: a DISZ Petőfi Körével.

Egyre inkább a fokozatos radikalizálódás volt érzékelhető: 1956 nyarára nyilvánvalóvá vált, hogy az irodalmi újságban teret kapó, az Írószövetség és a lap körül csoportosuló írók és fiatal a értelmiség mozgalma egy minden korábbinál szélesebb olvadási folyamatot indított el.

A patthelyzetnek a szovjet párt vezetése vetett véget, amikor javasolták Rákosi Mátyás felmentését.

Gerő Ernő megválasztása csak a Rákosi személyével való szakítást jelentette, nem a politikájával tehát az ellenzék számára nem voltak várhatóak jelentős engedmények, ugyanakkor következő rövid időszakban mégis többségük feltételes elfogadta a „tisztá lap” és a „műveké a szó” politikáját.⁶⁵

1956 nyarának végétől azonban újra kiújultak a viták, hiszen az írók továbbra is ellenzékben maradtak.⁶⁶

Az írói lázadás harmadik szakasza a forradalmat megelőző hetekre, 1956 szeptemberére-októberére tehető. Ekkorra lazultak fel annyira az irodalmi élet keretei, hogy a nem kommunista írók közül is többen belefértek.^{67 68}

---

⁶¹ Rainer 1990: i.m. 223. p.

⁶² „A XX. kongresszus után következő párthatározat lényegében elsiklott a valódi problémák mellett, s ezzel megint csak az igazság és az erkölcsi tisztaság mezében ágáló jobboldal malmára hajtotta a vizet.” Lsd. Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 78. p.

⁶³ Rainer 1990: i.m. pp. 229-234.

⁶⁴ „A pártvezetés egyre inkább tehetetlennek bizonyult a jobboldal vádjaival és támadásaival szemben. S az írók tudatában is voltak ennek, maguk hangsúlyozták, hogy nem az ellenzék hangján szólnak már, hanem a győztesekén.” Lsd. Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 79. p.

⁶⁵ Rainer 1990: i.m. pp. 249-288.

⁶⁶ Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 80. p.

⁶⁷ Standeisky 1996: i.m. 25. p.

⁶⁸ „Az írók elismerték, hogy az előzetesen meghirdetett engedmények engedélyezett szabadság levegőjét árasztják, de csak tényleges garanciák hitethetik el velük, hogy a pártvezetésnek az utóbbi két hónapban megfogalmazott álláspontja most már végleges. Nem lelkesedtek a meghirdetett »tisztá lap« politikájáért sem, mert a politikai és kultúrpolitikai irányításban még mindig jelen voltak azok, akik a korábbi hibákat

Az immár megállíthatatlan folyamatok pedig az 1956-os forradalomig vezettek.

5. AZ ÉRTELMISÉG KEZELÉSÉNEK FŐBB ISMÉRVEI

Az eddigiek is nyilvánvalóvá tették, hogy 1948 után a politika az irodalomnak kitüntetett szerepet szánt az indoktrinálásban,⁶⁹ ami azt jelentette, hogy az írók is megkülönböztetett kezelésben részesültek az egész tárgyalt korszakban. Az általános kultúrpolitikai összefoglaló végére kívánczik különleges helyzetük rövid áttekintése, mivel a hozzájuk való általános viszonyulás egyik terepe és eszköze a könyvkiadás, így utóbbi megértéséhez előbbi legalább vázlatos ismerete is szükséges.

Mit jelentett az írók speciális helyzete? A Magyarországnál szerencsésebb múltú országokban az írók alkottak, a politikusok pedig az országot irányították - nem voltak egymásra utalva. Ebben a térségben a hatalmon lévők bizonytalannak érezték helyzetüket, ezért megerősítésre vágytak. Az írókban, művészekben véltek legitimációs támaszt találni, akik nemegyszer hajlottak is a felkínált szerepre. Többen gondolkodtak úgy, hogy az átalakítást csak felülről, a hatalom kezdeményezésére lehet elkezdni, hiszen a társadalom még nem áll olyan fokon, hogy önmagából válassza ki azokat, akik az élre kerülve a problémák megoldására képesek.⁷⁰

Ezzel együtt azonban fennállt az alkotó szférával szemben valamifajta állandó a priori gyanakvás, olyannyira, hogy ez teremtett jellemző és szívós folyamatosságot a létezett szocializmus lázgörbeszerűen ugráló s a deklarációk felszínén látszólag egymástól élesen elkülönülő szakaszai között.⁷¹

A politikai perek mellékleteként szerveződött felülről gerjesztett művészeti és filozófiai viták olyan alkotók munkásságát érintették, aki etalon mivoltukkal releváns ellenideológiák kiindulópontjaivá válhattak. Az ő bírálatuk ürügyén figyelmeztette az

---

elkövették. A párt mellett már az íróknak csak egy maroknyi csoportja áll szilárdan, s ők is hallgatni kénytelenek; nemcsak azért, mert úgyszólván letorkolnák őket, hanem azért is, mert ők sem látnak egészen tisztán Rákosi és Gerő körül. A közgyűlésen kialakuló egységet végeredményben a polgári írók és harmadikutasok vezetik, az úgynevezett derékhad mindenben fejtegetnek nekik, igyekeznek a barátságukat és megbocsátásukat kiérdemelni. A pártnak ettől kezdve lényegében nincs is hatalma, támasza az írószövetségben belül.” Lsd. Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: i.m. 80. p.

⁶⁹ Kalmár 2014: 63. p.

⁷⁰ Standeisky 1996: i.m. 11. p.

⁷¹ Domokos Mátyás (Domokos 1996): Leletmentés. Bp.: Osiris, 1996. 12. p.

értelmiség egészét a frakciózás, vagy bármiféle divergálás abszolút veszélyességére, illetve ezekkel demonstrálta, hogy nem alszik az a bizonyos gyanú.⁷²

„Az író akkor is eleve gyanús, ha a hatalommal tart”⁷³: a párttagsági könyvvel is rendelkező írókat éppoly előlegezett gyanakvással kezelte az irodalompolitika, mint azokat, akikkel ideológiai vagy politikai okokból „perben, haragban” állt. A felemás kezelésmódnak az egyik komponense az a groteszk meggyőződés volt, hogy aki igazán tehetséges, „az nem jön közénk”, mert nincsen rá szüksége. Ha pedig valóban a kommunista hite vitte oda, akkor meg különösen veszedelmes, mert nem lehet tudni, mikor kéri számon az eszme utópiáját a szocialistának mondott valóságon, s mikor fogja megtagadni, hogy a párt mindenkori érdekét engedelmesen a művészete érdeke fölé emelve szolgálja. Pártfegyelem vagy művészi szabadság kibékíthetetlen ellentéte volt ez.⁷⁴ Az első szakaszban látványos művészeti akciók, perek szolgáltatnak tehát ideológiai hátteret a művészértelmiség szigorúan centralizáló integrálásához. Korlátozták a reprezentáns alkotók mozgásterét, kijelölték életművük értelmezési határait, megerősítették a párttag művészek körében a pártfegyelmet, de a korszakváltás után az új hatalom redistribúciós tevékenysége következtében ezek az írók intézményekhez is jutottak, illetve intézmények közelébe kerültek, és publikációs lehetőségre tettek szert. A kívül maradókat és az útitársakat pedig beterelték az új művészeti szövetségekbe.⁷⁵ „A politikai gyakorlaton belül kétféle hatalmi elképzelés élt egymás mellett: az egyik a fizikai erőszakra és a megfélemlítésre épült, a másik viszont irányító és megengedő volt egyszerre, s ami engedte a politikai játékszabályokat változni. Ez utóbbi a fölvilágosult szocialista diktatúra kísérlete, amely ebben az időszakban nem élhetett az abszolút szocialista diktatúra erőszakot demonstráló állandó jelenléte nélkül.”⁷⁶ „A zsarnokság megmaradt.”⁷⁷

---

⁷² Kalmár 2014: i.m. pp. 56-59.

⁷³ Kodolányi Jánostól idézi Domokos 1996: i.m.11. p.

⁷⁴ Domokos 1996: u. o.

⁷⁵ Kalmár 2014: i.m. 58. p.

⁷⁶ Kalmár 1993: i.m. 729. p.

⁷⁷ Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Médiatár K01158 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (1. rész). 1992.02.25.

III. A KÖNYVKIADÁS FELETTES SZERVEI; A KIADÓK ÁLLAMI- ÉS PÁRTFELÜGYELETÉNEK MEGSZERVEZÉSE

Az irodalompolitika fentebb vázolt változásai azok, amelyek meghatározzák a könyvszakma mozgásterét is, hiszen, mint láttuk, a politika, ha nem a legszélsőségesebb megfélemlítő eszközök alkalmazását választja, akkor egy író a művei megjelentetésével vagy betiltásával tud az elvárt értelmiségi magatartás irányába terelni, így a könyvkiadás a mindenkori irodalompolitika nyúlványának, intézkedési terepének tekinthető.

A könyvkiadást irányító hatalmi szervek története a fordulat éve után, 1948-ban kezdődik a könyvszakma államosításának folyamatával.

1. AZ ORSZÁGOS KÖNYVHIVATAL

1.1 A Könyvhivatal megszervezése

1948 nyaráig nem volt a könyvkiadásnak önálló felügyeleti szerve, a miniszterelnökség sajtóosztálya irányította azt.

Az MDP egyik bizottsága, az Állami Propaganda Bizottság volt az, amelyik hivatalosan javaslatot terjesztett be arra vonatkozóan, hogy a könyvszakma irányítása miképp lenne megoldható. A javaslat felvetette a rádió és film pártbizottságok bevált gyakorlatának mintájára Könyvbizottság alakítását a könyvkiadás ideológiai irányítására.⁷⁸

A javaslatból határozat lett, így az elvi irányításra, a koordinációra létrehozták a Könyvbizottságot, amely szeptember másodikán meg is tartotta alakuló ülését.⁷⁹

Az MDP Könyvbizottsága itt annyit tett, hogy elfogadta a Gazdasági Főtanács határozatát, amelyben szerepelt, hogy az új állami könyvkiadói szervezetet Országos Könyvhivatal néven kell működtetni. Ennek megszervezésére a könyvkiadói vezetőt, Vértés Györgyöt kérték fel.

---

⁷⁸ Tagjai Andics Erzsébet, mint a bizottság vezetője, Lukács György, Bóka László (Kultusz), Ujhelyi Szilárd (Értelmiségi osztály), Kondor István (Propaganda osztály), Nemes Dezső (Szakszervezeti Tanács), Barabás Tibor (Írószövetség), Keszi Imre (Szabad Nép) és Vértés György, mint a Bizottság titkára. A bizottság kiegészült Horváth Zoltánnal (Népszava) és Kürti Hedviggel.

⁷⁹ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Tóth Károly feljegyzése.

A határozat értelmében, míg ez az állami irányító apparátus meg nem született, átmeneti megoldásként a nyomdaipari igazgató mellé könyvkiadói vezetőt kellett kinevezni.⁸⁰ Ez lett Vértés György.

A nyomdaipari igazgató mellé kinevezett könyvkiadói vezető feladatkörét az alábbiakban határozták meg:

- az államosított nyomdavállalatok ellenőrzése és irányítása a Párt Könyvbizottságának felügyelete mellett, oly módon, hogy az irodalompolitika irányelvei a könyvkiadók további működésében érvényesüljenek, és a még kapitalista szektorban a miniszterelnökség sajtó osztálya, illetve papírelosztás útján megakadályoztassék az irodalompolitikával össze nem egyeztethető könyvek kiadása;
- a könyvek eddigi drágító tényezőinek visszaszorítása és a könyvterjesztés megfelelő kiépítése;
- az állami könyvkiadók és a nyomdavállalatok különválasztása későbbi intézkedés alapján;⁸¹

Az Országos Könyvhivatal létrehozó határozattal megvoltak tehát az alapok, de csak az alapok, a hozzá tartozó szervezet, az Országos Könyvhivatal valódi struktúrája még nem, mégis, a Könyvbizottság úgy működött, mintha a Könyvhivatal már teljesen kiépült, funkcionáló állami szerv volna, és így folyamatosan hozta a határozatait.⁸²

Az Országos Könyvhivatal felállításával egyidőben a Gazdasági Főtanács elrendelte az államosított nyomdák (1948. március 25-én államosították a száznál több munkást foglalkoztató nagyüzemeket)⁸³ és könyvkiadói osztályok különválasztását. A Könyvbizottság úgy döntött, hogy a magyar könyvkiadás további fejlődésének érdekében a trösztyszerűleg összefogott⁸⁴, saját profillal rendelkező könyvkiadó vállalatok fenntartását tartja kívánatosnak, azaz nem helyesli a könyvkiadás szakosítását. Érvelésük szerint a nagymúltú könyvkiadók fenntartása egymás közötti versenyre ad lehetőséget, és így elkerülhetővé válik a szellemi élet megmerevedése.

---

⁸⁰ Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem története 1957-ig. Bp.: Gondolat, 1985. pp.108-109.

⁸¹ MNL 276. fond. 86. cs. 9. öe. Tóth Károly feljegyzése.

⁸² Varga: i.m. pp. 110-111.

⁸³ Varga: i.m. 103. p.

⁸⁴ A tröszt a monopóliumok egy fajtája, amelyben a beletartozó vállalatok egységes irányítás alá kerülnek.

Lsd. Bakos Ferenc (főszerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára. Bp.: Akadémiai, 2002. Forrás:

<http://eisz.szotar.org/#> [2016.10.10.]

A könyvkiadó vállalatok profilja a nemzeti vállalatok létrehozásával volt kialakítandó. A Könyvbizottság albizottságot küldött ki a profilok kidolgozására, és a javaslat december 10-én került a Könyvbizottság elé. Ezzel párhuzamosan be kellett tölteni a könyvkiadói vállalatok vállalatvezetői és lektori helyeit.

A cél az volt, hogy az államosított könyvkiadókat, azaz a létesítendő Könyvkiadói Nemzeti Vállalatokat a Könyvhivatal trösztszerűen összefogja. Az Állami Könyvkiadói Tröszthez önkéntesen csatlakoztak (gazdasági önállóságuk fenntartásával) a közületi kiadók. (Szikra, Népszava, Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, Orvosi Könyvkiadó, és Mérnök Könyvkiadó, valamint Sarló.)⁸⁵

Ezt a trösztszerű átszervezést, azaz voltaképpen „leválasztást” végül 1949 januárjában rendelték el. Így jött létre a Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat (N.V.), a Franklin Könyvkiadó N.V., az Athenaeum Könyvkiadó N.V. és a Hungária Könyvkiadó N.V..⁸⁶

A Könyvhivatal feladata volt tehát átfogóan a köztulajdonba került könyvkiadókat átvenni, újjászervezni, irányítani, „betörni az állami zablához”. Nem ment nehezen a feladat, mivel „a csikók szelídek voltak; szolgálékúséggel gyakran találkoztam, önérzetes magatartással ritkán.”⁸⁷

Hatósági jellegű dolga is volt. A magyar kormányt a háború végén a fegyverszüneti egyezményben kötelezték, hogy akadályozza meg fasiszta nyomtatványok terjesztését. Könyvet csak akkor lehetett megjelentetni, ha kéziratára ráütötték az engedélyező pecsétet. A stemplit a miniszterelnökség sajtóosztálya kezelte: engedélyezett, tiltott. Ezt a hatáskört 1948-ban a Könyvhivatalra ruházták.

A végrehajtás Lukácsy Sándoré, mint a Könyvhivatal lektorátusvezetőjéé lett, aki végeredményben cenzurális feladatokat látott el. Sokak emlékezete szerint: élet-halál ura lett az irodalomban, ami részben megfelel a valóságnak.^{88 89}

---

⁸⁵MNL 276. fond. 86. cs. 9. öe.Tóth Károly feljegyzése.

⁸⁶Varga: i.m. 134. p.

⁸⁷Fentebbiek Lukácsy Sándor irodalomtörténész szavai. Lukácsy Sándor 1948-ban az Országos Könyvhivatal lektorátusának vezetője volt, majd 1949-51-ig a Népművelési Minisztérium alkalmazásában állt. Visszaemlékezései különlegesen fontosak, mivel az említett pártállami szerveknél magas beosztásban dolgozó funkcionárius volt, hívó kommunista, aki kiábrándulása után részletesen ismertette a hivatalok működésének anomáliáit és saját feladatának visszasságait, valamint igyekezett magyarázni azt is, hogy a pusztá oportunitizmuson túl mi készíthetett együttműködésre, hivatalvállalásra egy fiatal értelmiségit. Több visszaemlékezése is fennmaradt, ebből kettőt idézünk hosszabban.

⁸⁸ „Nemes Nagy Ágnes [...] Jó, nem publikált. Én ennek utólag nem örülök. Nem én tiltottam meg, be se mert menni a kiadóhoz, és ha bevitte volna, az Illés Endre rúgta volna ki, aki ma veri a mellét, hogy micsoda ellenálló volt. A légkör volt olyan, hogy ezek kihullottak, nem volt ott semmi lista. Na, ma kérdik, hogy volt-e lista. Nem volt lista. Mindenki tudta, ők maguk is, hogy ez most nem megy. El se vitték.” Lsd. Oral History Archivum (OHA) 19 Lukácsy Sándor visszaemlékezése. Készítő: Rainer M. János 1986. pp. 108-112.

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, hogy a Könyvbizottság és a Könyvhivatal villámgyorsan kézbe fogta és működtetni kezdte a könyvkiadást, a valóságban azonban ez igencsak nehézkesen működött.

Az egyik problémát a hirtelen elkezdett, nagy mennyiségű intézkedéssorozat okozta, az, hogy a hivatal nem várhatta meg a bürokrácia malmainak lassú őrölését, a hivatalos megalapító határozat megszületéséig is el kellett már kezdenie a kiadói ügyek összefogását, félhivatalos állapotban.

A másik probléma maga Vértes György lett, aki megkapta ezt a magas méltóságot, de személye hamarosan „nemkívánatossá vált”, a hivatalos verzió szerint azért, mert ahelyett, hogy a Könyvbizottság határozatának értelmében végezte volna munkáját, önálló apparátus kiépítésébe fogott⁹⁰. Az ebből fakadó problémákról szólnak az elérhető levéltári iratok. Utólag már nehezen megfejthető, hogy a két nehézség közül melyik volt a valósabb, hogy a Vértes iránti ellenszenv mennyire nagyította fel a tényleges szervezeti problémákat.

1.2 A Könyvhivatal működésének nehézségei

A félhivatalos állapot igen sokféle anomáliát okozhatott.

Az első problémát a hirtelen hozott, át nem gondolt intézkedések, a valódi háttér nélküli döntések meghozása okozták.⁹¹

---

⁸⁹ „A könyvbizottság nem adott részletes irányelveket, azok inkább a levegőben voltak. Emigráns szerző munkájáról szó sem lehetett, de ilyen nem is került előm. Tiltalom alá estek azok az írók is, akik, mint Sinka István nem tudtak átvergődni a politikai igazolóbizottságok akadályrendszerén, vagy mint Németh László és Féja Géza — sajtótámadások tüzeiben pörkölődtek meg. Róluk a nagypolitika döntött. A többi hallgató írónak, például az Újhold folyóirat körének elnémulását nem személyre szóló tiltás okozta; az államosított kiadók feketelista nélkül sem mertek kéziratot kérni tőlük, vagy — tiszteletre méltó erkölcsi bátorsággal — ők maguk nem adtak, nem akarván a hivatalos irodalompolitika szolgálatába állni. Sok író ért sérelem, de azt hiszem, kisebb volt a formálisan tilalmazott kéziratok száma, mint amennyit a közvélemény ma föltételez. S ezek egy része is inkább csodabogár, mint írói alkotás.” Lsd. Lukácsy Sándor: Boldogult funkcióromban. = Négy évszak, szeptember. 1985. 12. p.

⁹⁰ Varga: i.m. 111. p.

⁹¹ Lukácsy Sándor: „Az elvtárs, [azaz Lukácsy], holnap bemegy a Földművelésügyi Minisztériumba, és tanácsosi rangban átveszi a Sajtó- és Oktatási Osztály vezetését. A minisztérium még nem tiszta. Jól nyissa ki a szemét!” Szőnyi folytatta: „hogya az elvtárs szerkesztette a Valóságot és ha az elvtárs közölt mezőgazdasági tárgyú cikkeket, akkor tehát holnap bemegy, és elfoglalja helyét a minisztériumban. Kéthárom nap múlva újra hívtak a fő-fő káderbizottsághoz. Ott ült Szőnyi, Szalai András meg a többi, ugyanazok, akik az első jelenetben. Szőnyi ezúttal sem teketóriázott. Az elvtárs holnap bemegy az Országos Könyvhivatalba, és átveszi az Irodalmi osztály vezetését. Azt sem tudtam, hogy van Országos Könyvhivatal. Nem is volt, még csak szerveződött. De most nem hivatkozhattam alkalmatlanságomra, a Valóság szerkesztése előtt a párt könyvkiadójánál dolgoztam. Tiltakozás nélkül tudomásul vettem a döntést. Így kerültem országos hatáskörű funkcióba. Huszonöt éves fővel.” Lsd. Lukácsy Sándor: uo. 11. p.

A másodikat az, hogy a valódi döntéseket nem a Könyv hivatal hozta, hanem a Könyvbizottság,⁹² erről azonban a szélesebb nyilvánosság nem szereshetett volna tudomást, a könyvkiadás szereplői azonban mégis értesültek róla.⁹³

Kende István, [azaz Lukácsy], holnap bemegy a Földmívelésügyi Minisztériumba, és je, 1947-től osztályvezető-helyettese: „A Könyv hivatal munkája teljesen ötletszerű, hányják-vetik a munkájukat és a felmerülő napi kérdésekből próbál Vértes elvi döntéseket alakítani ahelyett, hogy az elvi szempontok alapján végeznék a napi munkáját.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. Kende István: Feljegyzés a Könyv hivatal jelentéséről. 1948. december 7.

Uó: „Az Országos Könyv hivatalnak nincsen munkaterve, illetőleg a Vértes által kidolgozott munkatervet az osztályvezetők nem ismerik. Általában, az osztályvezetők semmiféle politikai vagy gazdasági instrukciót Vértestől nem kapnak; ez utóbbi megelégszik a napról-napra esedékes, apró-cseprő konkrét feladatok elvégzésével.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. Kende István: Feljegyzés a Könyv hivatal működéséről. 1948. november 27.

⁹² „Az MDP Központi Vezetősége mellett egy ún. Könyvbizottság, amelyik a valódi operatív szerv volt tulajdonképpen, vagy irányító.” Lsd. OHA 19 Lukácsy uo. 106. p.

Továbbá: „A párt akkortájt nemigen bízott saját állami szerveiben. A Könyv hivatal ellenőrzése és irányítása végett a pártközpontban bizottságot hoztak létre. Én nem voltam tagja a bizottságnak, de mint jelentésévő részt vettem ülésein. Ülés minden héten volt, s a bizottság a legapróbb ügyekbe is beleszólt, voltaképpen maga hozott meg minden döntést, a hivatal csak végrehajtotta és viselte az ódiúmat, mert a bizottság létezéséről nem volt szabad beszélni. Minden kedden (vagy csütörtökön?) öt órakor kezdődött az ülés, s eltartott gyakran éjjelig is. Az én dolgom az volt, hogy minden egyes kéziratról — akár állami, akár magánkönyvkiadó vagy egyéb szervezet, esetleg magánszemély nyújtotta be a hivatalhoz — részletes szóbeli jelentést tegyek, s javaslatot az engedélyezésre vagy tiltásra. Úgy voltam élet-halál ura, hogy a bizottság jóváhagyása nélkül lélegzetet sem vehettem. Valójában mégis tőlem függött a döntés, mert beszámolóim mindig az utolsó napirendi pont volt, már az éjszakai órákban, s az elfáradt bizottság rendszerint mindenre rábólintott. Az én döntésem viszont jórészt a lektoroktól függött. Minden kéziratot nem győztem elolvasni, sokszor hagyatkoztam a kiadók jelentésére, néha külső lektorok véleményét kértem ki, többnyire írókét. Keresztbecenzúrázták egymást.” Lsd. Lukácsy Sándor: Boldogult funkciókoromban. = Négy évszak 1985. szeptember. 11. p.

⁹³ Lukácsy Sándor: „Nem hangzott el semmilyen kijelentés, amely a közvéleménynek tudomására juttatta volna, hogy a kiadásra kerülő könyvek elbírálása nem a Miniszterelnökség sajtóosztálya hatáskörébe tartozik, vagy pedig az elbírálást ténylegesen nem ott végzik. Véleményem szerint a Könyv hivatal és a Párt könyvbizottságának tényleges szerepe azért került nyilvánosságra, mert a Könyv hivatal megalakulásáról a lapokban megjelenő közlemények kézenfekvő találgatásokra adtak alkalmat, abban az irányban, ahogy az most a közvélemény elképzelésében él. Hozzájárult a fenti képzelet kialakulásához két esemény:

1. a Révai könyvkiadó bizottsága ünnepélyes formák között megjelent a könyvbizottság előtt,
2. a Könyvbizottság létezése és tagjainak a névsora a kiadók között körlevél formájában közkézen forog.”

Poll Júlia, a Könyv hivatal terjesztési osztályának vezetője: „Takácsi és Vértes elvtársak fecsegése folytán az érdekeltek (könyvkiadók, írók, általában a könyvkiadási szakmában dolgozók, lektorok, stb.) tudomást szereztek arról, hogy a Könyv hivatal a Párt könyvbizottságának határozatait hajtja végre. Pl. Kende Ferike, Vértes elvtárs titkárnője a Párt könyvbizottságának ülésein, mint jegyzőkönyvvezető vesz részt. Kende Ferike Budapest egyik könyvnagykereskedőjének leánya, tudomásom szerint alkalmazására a Káderosztály nem adott engedélyt.”

Gál Ferenc, a miniszterelnökség sajtó közigazgatási osztályának vezetője: „Mielőtt a Könyv hivatal megkezdte működését, megállapodtunk Vértes elvtárral, hogy a közönség felé, beleértve a kiadókat is, továbbra is a jogszabály szerint hatáskörrel bíró szerv, a miniszterelnökség sajtóosztálya fog szerepelni. Rövid idővel Vértes elvtárs szereplése után a miniszterelnökség sajtóosztályát felkereső ügyfelek gyakran hivatkoztak arra, hogy a mű kiadását, engedélyezését már előzőleg Vértes elvtárral megbeszélték.”

Vértes György: „A Könyvkiadók Egyesületének elnöke, Cserépfalvi Imre kérdést intézett hozzám, hogy az eddigi sajtópéldányokon kívül kinek adjunk tiszteletpéldányt. Mire én felsoroltam a Könyvbizottság tagjait [...]. Nem tudtam, hogy Cserépfalvi milyen formában fogja azt a Könyvkiadók tudomására hozni. Beismerem, hogy a Cserépfalvi által [...] szétküldött körlevél nyilvánosságra nem tartozó dolgot tartalmaz. De hozzájárult ehhez az is, hogy a Könyvbizottság ülésén megjelent a Révai könyvkiadó küldöttsége, többek között pártönkivüliek is, akik üdvözölték a Könyvbizottságot az első olcsó könyv megjelenése alkalmából.

A harmadik buktató az volt, hogy a Könyvhivatal hatásköre átfedésbe került olyan szervek hatáskörével, amelyeknek a munkáját hivatalosan már neki kellett végeznie, de státusza miatt a formális átadás nem történt meg: a Miniszterelnökség sajtóosztályáéval.

A hivatal ugyanis teljes körű felhatalmazás nélkül is állandó érintkezést tartott fenn az államosított nyomdák kiadói osztályaival, azoknak a vezetőit megbeszélésekre hívta, tanácsokat és utasításokat adott a kiadványok megválasztására, jóváhagyásától tette függővé egy-egy kiadvány megjelentetését, átvizsgálta a kiadók ifjúsági könyvkészletét, és a bekért jegyzékek alapján egyes ifjúsági kiadványok árusítását beszüntette,⁹⁴ olyanokét is, amelyeket a Miniszterelnökség sajtóosztálya éppen engedélyezett.⁹⁵ A Miniszterelnökség sajtóosztálya és a Könyvhivatal közötti hatáskörök átfedésének megmaradása azt mutatja,

---

Kende Ferike titkárnő részt vesz a Könyvbizottság ülésein, mint jegyzőkönyvezető. Ennek az előzménye, hogy az értelmiségi osztály felszólított bennünket, hogy gondoskodjunk jegyzőkönyvezetőről, mire én a titkárnómet hoztam el. A Központi vezetőség káderosztálya hozzájárult Könyvhivatali alkalmazásához.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

⁹⁴ MNL 276. fond. 86. cs. 9. öe. Tóth Károly feljegyzése.

⁹⁵ Lukácsy Sándor: „Előfordult, hogy államosított könyvkiadóknak mi előzőleg tanácsot adtunk bizonyos művek kiadására, sőt ezeket a műveket előzőleg lektorizáltuk, de ezek kivétel nélkül klasszikusok [voltak]. A miniszterelnökség sajtóosztálya a Könyvhivatal működésének megkezdése óta mint lektorátus párhuzamosan működött a Könyvhivatal lektorátusával. A Könyvhivatalnak kialakult, megszövegezett szempontjai a lektorizálásra vonatkozólag nem voltak. A miniszterelnökség sajtóosztályának lektorizálási szempontjait sem ismertük ilyen formában. A Könyvhivatal a miniszterelnökség sajtóosztálya lektorátusával csak a könyvbizottság határozatait és azoknak indokolását közölte. Határozott választ adni arra nem tudok, hogy az a gyakorlat, hogy a miniszterelnökség sajtóosztálya kész lektori véleményeket ad át a Könyvhivatalnak a Könyvbizottság felé való továbbításra, megváltozott-e úgy, hogy a Könyvhivatal a miniszterelnökség sajtóosztálya által még nem lektorizált kéziratokat feldolgozza és terjeszti a könyvbizottság elé.”

Tót Károly, a Nyomdaipari Igazgatóság volt igazgatója: „Bizonyos kiadványokat a Könyvhivatal letiltott, ami véleményem szerint természetesen nem hiba, viszont az, hogy kettősség keletkezett, miután a miniszterelnökségi sajtóosztály bizonyos könyveket engedélyezett, a Könyvhivatal viszont a könyvek megjelenése után tiltott le könyveket s ez súlyos károkat okozott.”

Gál Ferenc: „A Könyvhivatal munkájának megkezdése előtt a miniszterelnökség sajtóosztályához nyújtották be a szerzők [...] a nyomtatás és terjesztési engedély elnyerése céljából műveiket.

A Könyvhivatal tényleges működésének megkezdése után ez a következőkben változott: a miniszterelnökség sajtóosztálya naponta eljuttatta Vértes elvtárshoz az engedélyezésre benyújtott művek jegyzékét. Vértes elvtárs ezekből kiválasztotta azokat, amelyeket hivatala körében kívánt elbíráltatni és közvetlenül a Könyvbizottság elé vinni. A továbbra is a sajtóosztály által elbírált művek lektori véleményét Vértes elvtárs referálta a Könyvbizottság előtt. A miniszterelnökség sajtóosztályával Vértes elvtárs közölte azután a Könyvbizottság határozatát, indokolással együtt. A M.E. (miniszterelnökség) sajtóosztálya továbbra is olvas[...] minden kinyomtatásra kerülő sajtóterméket, azon kívül, amelyet a Könyvhivatal [...] saját elbírálásra ki nem választ. Vértes elvtárs velem soha nem közölte a Könyvbizottságnak a könyvkiadásra vonatkozó általános irányelveit. Így a M.E. sajtóosztályának lektorátusa se ideológiailag, se kultúrpolitikaiag kellőképpen informálva nincs a követendő irányelvekről. [...] A felemás, össze-vissza és nem jogszerű intézkedéseknek az a következménye, hogy a Könyvhivatal valamely könyv terjesztését megtiltja, de mivel erről az elhatározásáról a miniszterelnökség sajtóosztályát nem értesíti, a könyv szabadon megjelenik.” ”

Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

hogyan a Könyvhivatal még legalapvetőbb funkcióját sem tudta ellátni, pedig éppen azért hozták létre, hogy irányítsa az államosított könyvkiadók könyvkiadását.⁹⁶

A negyedik nehézséget az okozta, hogy a nem törvényesített működés miatt a Könyvhivatal nem tervezhetett előre.⁹⁷ Ez igen kényes területeken jelentett problémát, mivel a Könyvhivatalnak a három hónapos szervezési időszak alatt a szellemi irányítás mellett elsősorban a piacszervezés lett volna a feladata, amit hivatalos felhatalmazás nélkül nem tehetett meg.

Az Országos Könyvhivatal első feladatának tekintette a könyvárakat szabályozni. Az új könyvpiac kialakítását viszont nem egyedül a hivatal végezte, hanem az Árhivatal eddigre már új kalkulációs rendszert tett kötelezővé valamennyi könyvkiadóra nézve.⁹⁸

---

⁹⁶ Vértes György: „Annak az érdekeltek körében kialakult képzetnek, hogy két hatóság - a Miniszterelnökség Sajtóosztálya és a Könyvhivatal - bírálja felül a kiadásra kerülő sajtótermékeket, egyik oka az indiszkréció, melyet feltevésem szerint a Párt Könyvbizottságának tagjai, részben a miniszterelnökség sajtóosztálya részéről követtek el. Ugyanis előfordult, hogy a Párt Könyvbizottsága délutáni ülésében valamilyen határozatot hozott és ezt anélkül, hogy erről bárkinek is említést tettem volna, másoktól hallottam. A miniszterelnökség sajtóosztályának indiszkréciójára példa: előfordult, hogy - már nem emlékszem milyen kézirat ügyében - a félnek a miniszterelnökség sajtóosztályán kérdésére azt válaszolták, hogy sűrűsége meg a Könyvhivatalnál. Erről a Miniszterelnökség sajtóosztályának értesítést is küldtem.

Tényleg fennáll egy duplicitás olyan formában, hogy a Könyvhivatal könyvek megjelenését nem javasolta, illetőleg más véleményem volt, mint a Miniszterelnökség sajtóosztálya. Ez abból adódott, hogy a Miniszterelnökség sajtóosztálya még a Könyvhivatal működésének megkezdése előtt adott engedélyt a megjelenésre, de időközben a viszonyok megváltoztak és a Miniszterelnökség sajtóosztályának határozatai revízióra szorultak. Én nem tartom helyesnek, hogy az államosított kiadók a miniszterelnökségen keresztül kérjenek felvilágosítást arra vonatkozólag, hogy műveiket kiadhatják-e vagy sem, mert hiszen éppen e tekintetben állanak irányításunk alatt.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

⁹⁷ Nemesné, a Könyvhivatal személyzeti osztályának vezetője: „Tudomásom szerint a Könyvhivatal eddig minden terv nélkül működött és még előkészítetek sem történtek egy ilyen terv elkészítésére. Legalább is nekünk, az egyes főreszortok vezetőinek nincs tudomásunk arról, hogy a Könyvhivatal vezetője egy olyan tervet szándékozott volna készíteni, amely tekintettel volna irodalmi, politikai, kultúrpolitikai stb. pénzügyi, anyagi kérdésekre, illetve ezeknek a hároméves tervvel való egybehangelésére. A Könyvhivatal főbb munkatársai felvetették terv elkészítésének kérdését az államosított könyvkiadók rentabilitásával összefüggésben, amit Vértes elvtárs azzal hátrított el, hogy nem szükséges, hogy rentábilisan induljanak, mert a Gazdasági Főtanácstól szükség esetén megfelelő segítséget fognak kapni.”

Poll Júlia: „Közvetlenül a megalakulás után Vértes elvtárs közölte velünk, hogy a Könyvhivatal fogja irányítani a magyar könyvkiadást és minden ehhez tartozó kérdésnek a rendezése hozzám fog tartozni. Azonban részletekbe nem bocsátkozott és nem jelölte meg az eszközöket, a szervezési módot stb. amelyekkel ezt a célt el fogjuk érni. A Könyvhivatal nem is törekedett arra, hogy a már meglévő könyvkiadás munkájába, még kevésbé az ország tervszerű építésébe tervszerűen bekapcsolódjék. A terv készítésével szembeszegette azt az érvet, hogy nem lehet tervszerűen dolgozni addig, amíg a Könyvhivatal működését jogszabály meg nem állapítja.”

Tóth Károly: „1949 évi nyomdaipari tervek előkészítését súlyosan zavarja és hátráltatja az a tény, hogy a Könyvhivatal semmiféle tervet - a hatáskörébe tartozó kiadóállalatok terveiről - nem adott sem ívszám, sem példányszám tekintetében.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

⁹⁸ Vértes György: „A könyvár (szorzószám) leszállítását elrendelő Gazdasági Főtanács (G. F.)-határozat a következőképpen jött létre:

A rendelet létrehozását az Árhivatal, illetve a G. F. kezdeményezte. A tervezetet velem közölték. A tervezet megtárgyalására értekezletet hívtam össze az értelmiségi osztály tudtával és beleegyezésével.

Az Árhivattal együtt kidolgozott javaslatot a Gazdasági Főtanács elfogadta.⁹⁹ Az új áron kalkulált könyvújdonságok a közelmúlthoz képest igen tekintélyes, 30-50%-ig terjedő mértékben csökkentett áron jelentek meg.¹⁰⁰ Ez azonban nem eredményezte a könyveladás növekedését, sőt, a könyveladás darabszám szerint csökkent, mivel a könyvkereskedelem a határozott mértékű (25 – 32%) könyvkereskedői engedmény bevezetésében nem szorgalmazta az eladást, mert ugyanazt az engedményt kapta egy példány vásárlása esetén, mintha százat vett volna a műből. Ugyanakkor a könyvterjesztők számára a könyveladás teljesen megszűnt, mert a szépirodalmi műveknél adható legmagasabb 32%-os engedmény mellett könyvterjesztői üzletet a magas könyvügynöki jutalék mellett folytatni nem lehetett, és így a fogyasztásnak az a szektora, amely könyvterjesztők útján juttatta el az olvasókhöz a könyvet, teljesen kiesett.¹⁰¹

Az Árhivatal eredetileg a G. F. határozatban foglalt árleszállításnál nagyobb mértékűt javasolt. Magam, a Könyvhivatal részéről már egy különböző szervek által megindított, az Árhivatal és a G. F. által folytatott akcióba kapcsolódtam bele. Én magam részéről nem vizsgáltam, hogy az Árhivatal és a Gazdasági Főtanács álláspontja egyezik-e a párt megfelelő szerveinek álláspontjával.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

⁹⁹ A 2221/1948. sz. G. F. határozat elrendeli, hogy a könyvkiadók 1948. szeptember 1. után megjelenő könyvek fogyasztói árát a beszerzési költségek (nyomdaköltség, papír, szerzői tiszteletdíj,) 2.3-szorosában számítsák ki. A részletre eladott könyvek fogyasztói árához 7% kezelési költség számítható. A fogyasztói árát a könyvön nyomtatva fel kell tüntetni. A rendelet értelmében a kiadók a könyvkereskedők (terjesztők) a szépirodalmi könyvek fogyasztói árából 32%, a tudományos, ismeretterjesztő, ifjúsági, nyelvtan és szakkönyvek, szótárak árából 25% engedményt adhatnak. A rendelet úgy intézkedik, hogy a könyvek újabb kiadásánál megnyilvánuló önköltségcsökkenést az állam leföli.

A könyvek fogyasztói árát szabályozó rendelettel párhuzamosan a Könyvhivatal közreműködött az írói kollektív szerződés megkötésénél. Ezen megállapodásnál figyelembe vették az MDP Irodalmi Bizottságának azt a határozatát, amely kívánatosnak tartotta, hogy az árcsökkenés az írókra nézve hátrányos ne legyen. Az új megállapodás értelmében az írók a könyvárak csökkenésével kapcsolatban ugyan összességében kisebb honoráriumhoz jutottak, kárpótlás volt azonban az az újítás, hogy a könyv megjelenésétől számított öt hónapon belül az egész példányszám után járó honoráriumot kézhez vehették. Ez a korábbi helyzethez képest természetesen javulás volt, mivel a múltban a honorárium elszámolása évekig elhúzódott, és így az írók a csökkenő honorárium ellenére sem jutottak rosszabb helyzetbe, miután rövid idő alatt a honorárium teljes összege kifizetésre került. A fordítók honoráriumát ív-árban állapították meg. Lsd. MNL 276. fond.86. cs. 9. öe. Tóth Károly feljegyzése.

¹⁰⁰ Gál Ferenc: „A kapitalista könyvkiadás terjesztési és eladási szervezetlensége még mindig nagyobb szervezettséget adott, mint a jelenlegi helyzet, amikor a kapitalista könyvterjesztő szervek "pusztulóba vannak", de új, ezek helyét betöltő állami, stb. szervek nem jöttek létre. Bár pusztuló formában, az egyes könyvterjesztők (nagykereskedők) még dolgoznak, de természetesen tevékenységüket káros irányba fejtik ki. A könyvforgalom csökkenésének további oka az, hogy a könyvszorozószám megállapítása mellett a kiadók kalkulációi úgy az állami, mint a magánszektorokban nem számolnak az új közönség vásárlóképességével, bár a könyvkiadás régi közönsége napról napra összességben szűkül. A könyvkiadók (a magán és az állami szektorok is) se a kiadványok tartalma, se az ár megállapítás terén nem az új, hanem a régi közönséggel számolnak. A szorzószám a kiadók kereseti lehetőségeit lecsökkentette.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. öe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló

¹⁰¹ Poll Júlia: Vértes György „Nagyon gyakran hangoztatta, hogy a terjesztési osztály egyetlen feladata, hogy a technikai lebonyolítást intézze. Ebből következett, hogy sem a példányszám megállapítás, sem a terjesztés módzatai tekintetében a Könyvhivatal nem vette és nem is vehette figyelembe a terjesztési szervet keresztül

A rosszul megszervezett irányított könyvpiac¹⁰² visszasságait, ahol a „mecenatúrát” a Gazdasági Főtanácsnak kellett volna ellátnia, viszont egyedül a Könyvhivatal hibájának rótták fel, mondván, hogy mivel a Minisztertanács még mindig nem törvényesítette a működését, nem tudta informálni a könyvpiac szereplőit arról, hogy milyen tervekkel rendelkezik a Könyvhivatal arra az esetre, ha működését a Minisztertanács törvényesíti, hogy a könyvvásárlás megtorpanását egyensúlyba hozza a piac más irányú megszervezésével.¹⁰³

Utolsóként részletezendő a személyi problémák hátráltató hatása. Vértes György személyével kapcsolatos problémákat a következőképpen foglalhatjuk össze: az egyik az lehetett valószínűleg, hogy Lukács György köréhez tartozott.¹⁰⁴ A másik, hogy valóban nem volt igazán alkalmas vezetői pozícióra.¹⁰⁵ A harmadik probléma lehetett a személyi ellentétek sorozata.¹⁰⁶

érvényesülő közönség, piac, és egyéb szempontokat.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámolója
¹⁰² Tóth Károly: „a Könyvhivatal szereplése zavarólag hatott a könyvkiadói tevékenységre. A különböző híradások miatt a magánkiadás megrendült és a Könyvhivatal tervszerűtlen működése arra is kihatott, hogy a könyvkereskedők elsősorban nem a szabályozott engedményű könyveket igyekeztek forgalomba hozni, hanem régebbi kiadványokat - amelyeket magasabb engedményekkel szereznek be - mai napig is a különböző könyvkiadói raktárakból. Véleményem szerint a Könyvhivatal ebben a kérdésben helytelenül járt el, mert előbb kellett volna rendezni a terjeszthető könyvek kérdését és árát. A Könyvhivatal szabályozta az árakat és a könyvkereskedői engedményeket. Ez az engedmény kiküszöbölte ugyan a nagykereskedelmet, miután ugyanazt az engedményt kapta akár 1, vagy 100 könyv vételénél, azonban nem gondoskodott arról, hogy a magán nagy- és kiskereskedelem helyébe állami terjesztő léphessen.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámolója

¹⁰³ MNL 276. fond.86. cs. 9. őe. Tóth Károly feljegyzése.

¹⁰⁴ „Akkor nagyon gyakran együtt voltam Lukács Györggyel, mert minden héten egy bizottságban üléseztünk, de egyébként is én a Vértes révén, akit a Lukács György tetetett a Fórum szerkesztői székébe, és Vértes a Könyvhivatal korszakában is tovább szerkesztette a Fórumot, Lukács őt nagyon kedvelte és így a Vértes révén is néha ott voltam [...] hivatali kapcsolaton kívül is azokon az összejöveteleken, amelyeket az öreg Bródynál, a Hungária Nyomda akkor már csak volt tulajdonosánál tartottak, akikkel Lukács György nagyon jóban volt, mert a Bródy-cég, a Hungária-cég adta ki az ő könyveit, és ott ilyen uzsonnák voltak, azokon én mindig ott voltam Lukácsal.” Lsd. OHA 19 Lukácsy uo. 106. p.

¹⁰⁵ „A Könyvhivatalban még nem [szenvedett annyira], ott inkább csak a Vértes hülyeségétől. Nagyon jóban voltunk, de amikor láttam, hogy ő egy cselekvésképtelen vezető, az engem kiborított, mert én cselekedni szerettem volna. Hát arra való a funkció nem, amit a párt rám bízott, és amit én úgy éreztem, akkor még [...] hogy alkalmas rá], igyekeztem nagyon gyorsan az olvasottságbeli hiányaimat pótolni. [...] De a Vértesnek a cselekvőkészsége meginogtatta legalább a második kétharmadát a könyvhivatali egy évemnek.” Lsd. OHA 19 Lukácsy uo. pp. 108-112.

Kende István: „Vértes a Könyvhivatal vezetésére semmiképpen sem alkalmas. Erre a funkcióra elsősorban jó szervező, összefogó erőt kell állítani, aki képes ezt a területet tervszerűen és szervezeten vezetni. [...]Vértes furcsa módon kettősséget igyekszik fenntartani »Vértes György« és a »Könyvhivatal vezetője« között. Egyszer ilyen, másszor olyan minőségben jelentkezik különféle Párt- és hivatali szerveknél. Ezt a magatartást munkatársaira is igyekszik rákényszeríteni; ezeket fontos tárgyalásokra utasítás és előzetes megbeszélés nélkül küldi el. A munkatársai által képviselt álláspontot azután később megcáfolja.”

Rosta Endre, 1948. júniusban az Magyar Kommunista Párt (MKP) Sajtóosztály vezetője volt, majd a Miniszterelnökségre került hasonló beosztásban: „Megállapítható, hogy szervezni teljesen képtelen, összeférhetetlen, izgága ember, aki közvetlen munkatársaival nem tud elvtársias kapcsolatokat teremteni.

1.3 A Könyvhivatal működésének vége

Mindez azt eredményezte, hogy 1948 végén a párt Agitációs és Propaganda Bizottsága (APB) elhatározta a Könyvhivatal ügyeinek kivizsgálását és határozatot hozott az ügyben. Az 1948. december 14-i ülésén megállapította, hogy a Könyvhivatal szervezetében, pénzügyi téren és gazdasági viszonyaiban is a legnagyobb zűrzavar uralkodik. Az APB-tagok szerint ennek egyik oka, hogy a Könyvhivatal nem hajtotta végre a Szervező Bizottság korábbi határozatát, amelynek értelmében a Könyvhivatalnak a Nyomdaipari Igazgatóság szervének kellett volna lennie mindaddig, amíg a nyomdákat szét nem választják a könyvkiadóktól.

Az APB további súlyos hibának tekinti, hogy a Könyvbizottság és a Könyvhivatal körüli zavarokat a két szervezet nem észlelte, nem vetette fel, hanem erre az Iparügyi minisztérium hívta fel a figyelmet gazdasági szempontból.

Az APB által „észrevett” zavarok a következő intézkedéseket indukálták:

- arra hivatkozva, hogy el kell kerülni a lektorálás terén a „duplicitást” az állami könyvkiadók által kiadandó könyvek lektorálásának a Könyvhivatalhoz kell kerülnie;
- dönteni kell a magánszektor hovatarozásáról, valamint lehetőleg az év végéig szét kell választani a nyomdákat és a könyvkiadókat;
- Vértés György mellé adminisztratív gazdasági vezetőt küldenek, elvéve ezzel tőle az egyszemélyi irányítást;
- a Könyvbizottságba is kerül egy gazdasági szakember, az Állampolitikai Osztálynak (a központi apparátus Gerő Ernő felügyelete alá tartozó területe) küldi;
- mindezen kérdések rendezésére bizottság létesült, melynek tagjai Horváth Márton,

---

Cezaromániás; munkatársait igyekszik minden munkából kirekeszteni. Ennek eredményeképpen minden tennivalót maga akar ellátni, így az ügyek nem nyernek megoldást.” Lsd. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Kende István: Feljegyzés a Könyvhivatal működéséről. 1948. november 27.

¹⁰⁶ „A Könyvhivatal elnöke Vértés György volt. Régi kommunista és művelt ember, sok jó szándékkal, kevés hozzáértéssel. Az érdemi munkát nagyjából rám hagyta; maga főként azzal foglalkozott, hogy félt. Volt rá oka: annak idején a szegedi börtönben összetűzött valamin Rákosival. Szegény Vértés! Nemcsak a félelem gyötörte, hanem a gondok serege is. A Könyvhivatalt fúrták. Érdekek és féltékenységek csaptak össze, kiadóké, nyomdáké, könyvkereskedelemé; tisztázatlanok voltak a feladatok, a hatáskörök. A Könyvhivatal elnöke alig volt látható a munkahelyén, többnyire más hivatalok tárgyalóiban vagy előszobáiban ült. Próbálta kibogozni a kibogozhatatlant, megerősíteni a pozícióját. Nem ment. Legjobban a saját főnöke fúrta: a Könyvhivatal felügyeleti szervének a vezetője, Nógrádi Sándor miniszterelnökségi államtitkár.” Lsd. Lukácsy Sándor: Boldogult funkciókoromban. = Négy évszak, 1985. szeptember. 11. p.

Losonczy Géza és Vértes György lettek.¹⁰⁷

Hiába született meg azonban ez a teendőlista, az Országos Könyvhivatal napjai már meg voltak számlálva, nem tudott a könyvszakma igazi vezető testületévé válni.¹⁰⁸

Bár nem állt fenn igazán sokáig, az írók emlékezetében azért elég élénk emlékeket hagyott az Országos Könyvhivatal. Előfordult, hogy valóban segítette fiatal szerző indulását.¹⁰⁹ A szerzők azonban többnyire cenzori szigorát¹¹⁰ emelik ki,¹¹¹ szembetűnő viszont, hogy nincs tudomásuk a Könyvbizottság valódi hatalmáról, háttérbeli munkájáról.¹¹²

---

¹⁰⁷ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1948. XII. 14-i ülésének határozatai.

¹⁰⁸ „Már nem emlékszem, ki mindenki ült a cigarettahamus, hosszú asztalnál; Horváth Márton elnökölt. Hamarosan kiderült, hogy Vértes ügye rosszul áll. Minden felszólaló az eredménytelenségét és a hibáit hánytorgatta. A kegyelemdőfést Nógrádi adta meg. Vértes elvtárs bebizonyította, hogy teljesen alkalmatlan ilyen fontos intézmény vezetésére. Fél év alatt azt sem tudta elérni, hogy jóváhagyassa a Könyvhivatal működési szabályzatát. Vértes ki volt végezve. Mégpedig sintérmunkával. Mert Nógrádi elfelejtette megjegyezni, hogy a működési szabályzatot neki, a miniszterelnökségi államtitkárnak kellett volna jóváhagynia. A bukott elnök még lézengett néhány hónapig, aztán 1949 őszén, amikor létrehozták a Révai-féle Művelődésügyi Minisztériumot, megszűnt a Könyvhivatal.” Lsd. Lukácsy Sándor: uo. 13. p.

¹⁰⁹ Lakatos István Paradicsomkertjében az alábbiakat írja.

„Abban az időben sokkal kevesebb verseskötet jelent meg, mint manapság. 1949 könyvnapjára öt költő kerülhetett mindössze a sátrakba. Ártámogatást verseskönyvek megjelenéséhez az állam nemigen adott még. Az akkori könyvhivatal ezért úgy határozott, afféle társadalmi közteherviselésként ezt az öt költőt vállalja fel öt nagy könyvkiadó. Az osztozkodás eredményeként az Athenaeumra végül Kónya Lajos jutott, Honfoglalók című kötetével, míg a Franklinra Benjámint László, akinek Örökké élni címen összegyűjtött költeményei láttak napvilágot akkor. Ők voltak az „öregek”. A három elsőkötetes költő pedig Nagy László (akkor még F. Nagy László néven) a Hungáriánál, Kuczka Péter a Révainál, én – mint legfiatalabb – a Danténál.”

Lsd. Lakatos István: Paradicsomkert. Békéscsaba: Tevan Kiadó, 1993. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=996&secId=95359&limit=10&pageSet=1> [2015.10.29.]

¹¹⁰ Lator László is áldozatul esett a Könyvhivatal betiltó intézkedéseinek, volt egy megjelenésre kész kötete, az Őserdő. Az Antiqua, a Válasz nyomdája adta volna ki, de betiltották, mert nem volt pártos költészet. A hivatalos indoklás azonban az volt, hogy irracionális és pesszimista, ez ugyan nem volt igaz, azonban a kötetben szerepel néhány vers, amelyben nagyon erős politikai áthallások vannak. Végül a nyomda igazgatója, Wiesmeyer Emil megtette, hogy a már kiszedett könyvből tíz levonatot csináltatott, pedig nem lett volna szabad. Lsd. Szlukovényi Katalin: „...Ha úgy tetszik, szabad, ha úgy tetszik, destruktív” = Holmi, 24.évf. 2012, 4. sz. Forrás: <http://www.holmi.org/2012/04/%E2%80%9E%E2%80%A6ha-ugy-tetszik-szabad-ha-ugy-tetszik-destruktiv%E2%80%9D-lator-laszloval-beszolget-szlukenyi-katalin> [2015.10.26.]

¹¹¹ Amikor 1949 februárjában Bóka László államtitkár táviratilag hazarendelte, Cs. Szabó László Ortutay Gyulának címzett válaszsürgönyében lemondott a katedréről, maradt Rómában munka és pénz nélküli emigráns, a nyár végére „törvénytelen kenyérkereső Firenzében.” Döntésének okai az 1949-ben írt Curriculum vittéiből derülnek ki részletesebben: „1948-ban a British Council író-vendégként meghívott hat-hétre Angliába, de a magyar rendőrség megtagadta útlevélem kiterjesztését erre az országra. Az útlevél kizárólag Olaszországra volt érvényes. Ugyanennek az évnek az őszén megindult a magyar egyetemek teljes átszervezése marxista szellemben. A tananyagot pártutasítás alapján nagyrészt kommunista diákok szabják meg a párton kívüli tanárok számára. Egyidejűleg három kész vagy készülő könyvem kiadását tiltotta meg az 1948-ban felállított Állami Könyvhivatal. Tanári szabadságomban korlátoztak, írói munkásságomat megtiltották, tehát nem láttam több módot arra, hogy a hazában képviseljem a szabad görög–római–keresztény kultúrát, amelyben felnőttem, s amelyet írásaimmal és tanításommal képviseltem először a nációk, aztán a kommunisták ellen.” Varga Katalin: „... az ember otthonabbul érzi magát idekinn, ha Csészabóval válthat jelet” = Irodalomismeret. 2013.1. sz. 80. p. Forrás:

http://www.irodalomismeret.hu/files/2013_1/varga_katalin.pdf [2015.10.26.]

¹¹² Határ Győző Életút c. önéletírásában is hosszan emlékezik a Könyvhivatal nevű Szekuláris Szellemi Inkvizícióról. „De mindnyájan úgy élünk, hogy kényszerpályák közönek velünk - s ragadnak jobbra-balra; s

A megszűnt Országos Könyvhivatal hatáskörét és munkatársainak egy részét az ekkor létrehozott Népművelődési Minisztérium vette át.

---

magam természetűtől ilyen »balga szent« lévén a pártmaffia mangrovebozótjában, soha nem fejtetem meg a titkát, miért van az, hogy egyesek felszisszennek, ha a Könyvhivatalt »rosszemlékű« epitetőn ornásszal felcicomázva emlegetik. Ha – ha emlegetik egyáltalán, mert ismét mások még az emléket is szeretnék leradírozni emlékező engrammjaikról. Mi is volt hát az a »rosszemlékű« rettegett, elátkozott Könyvhivatal? A pártállam könyvégető szerve – persze, mutatis mutandis nem máglyára hajigálták az osztály/rendszer/szovjetellenesség bűnében elmarasztalt könyveket, hanem zúzdába küldték. Helyesebben a »bűnösség« csökkenő arányában kategóriákat állítottak fel: 1. zúzdába vele, de azonnal; 2. raktáron tartandó, zúzdai továbbításra; 3. titkos, zárt gyűjteményben, lakat alatt tartandó, melynek kulcsa Rákosi Pajtás lajbizsebében vagy a kultúrhiénák páncélszekrényében van – Révától lefele; 4. titkos, zárt gyűjtemény a sorsa, melynek hollétééről csak az tudhat, aki oda engedélyezheti a marxizmusra felesketett tudományos kutató behatolását; 5. zárt, de nem titkos gyűjteményben porosodik, melyről párttitkári engedéllyel a bűvárnok lefújhatja a port – ám használat után vissza kell raknia; 9. a könyvraktár hátsó pincéjében, viznyoszivárgás fölött tárolható, de egyelőre nem forgalmazható – és így tovább. Mármost Idát élete kényszerpályái arra sodorták, hogy sokadmagával a Könyvhivatal lektora legyen és e lektorok hóhéri hivatása vélelmezhetőleg az volt, mert mi egyéb lehetett, mint hogy a magyar és a világirodalom minden nyomtatásban megjelent munkájának ideológiai besorolást adjanak a fenti rubrikák szerint. Nem saját meggyőződésüket tükrözte a döntés, kenyéradó gazdájukat nem érdekelte, hogy fájdalmas sóhajjal vagy pártos helyesléssel végzik dolgukat – ők csak a fennálló törvényrendeletet érvényesítették minden kinyomott szellemi termékkel szemben; kataszteri felmérésük volt a kiadók könyvraktáraitól csakúgy, mint a közkönyvtárak könyvvállományáról.

Hogy »könyv a sorsát nem kerülhette el« – kérdezed? De igen, [...] voltak »mentőosztagok«, és Hamvas Béla jóvoltából magam is odasettenkedtem a Fővárosi Könyvtár (ma Szabó Ervin) hátsó rakodóteréhez, hogy a megrakott stráfkocsiról lekapkodhassak és bőröndbe menthessek egy-egy nagy értékű kiadványt, holmi idealista filozófust vagy teológust, Leibnizet, Berkeley-t latinul, olasz neoplatonikusok főliánsait (hogy a karom majd leszakadt, míg hazáig értem vele); de a szerző a saját műveit nem menthette s arra módja nem volt, hogy behatoljon a kiadók lakat alatt tartott pinceraktáiraiba.

Történt azonban, hogy egy alkalommal pártfogóm megnyílt és őszinteségi rohamában elmesélt egyet-mást a »rosszemlékű« Könyvhivatal belső életéről; elárulta azt is, hogy egy ízben jó hírét kockáztatva átmentette Héliane című regényem raktári rakaszait az »azonnal zúzdába vele!« rubrikából a »raktáron zárva tartandó, esetleges zúzdai továbbításának megfontolása a Nagytanács ügyrendjére tüzendő« rubrikába.

Elérzékenyülten áradozva mesélte, hogy így, ezzel, regényemnek esélye lehetett a pártközkegyelemre, a félre tételre, hogy elkerülje a zúzdát. Sajna, biztos tudomásom van róla (Molnár Györgytől, a Magyar Téka tulajdonosától), hogy az 1000 példányból csak 200 menekült meg a boltokban, a többit a zúzdába szállították. Senki ne gondoljon olyan bagarialéleknek, hogy nem méltányoltam, amit valaki akkor – és - ott, az irodalmi pártmaffia könyvégető tűzterében értem – és –könyvemért kockáztatott, és mint aki magam is, akkor – és - ott, időket éltem, őszinte hálát éreztem iránta és a lekötelezettje lettem. Ilyen az önfeláldozó igaz barát s most még jobban csodáltam bátorságáért, hogy »titkos irodalmi szalonjával« és estjein annyi feketelistára helyezett irodalmár szerepeltetésével mintegy ujjat húz a pártharaggal (igaz, Hollós Korvin Lajos, Vértes György és más, szende bárány bőrében fehérítő író-notabilitások jelenléte biztosíték volt arra is, hogy nem fogunk lebukni: ott bazsalyogtak ők áldó mosollyal a sarokban, mintha megérezték volna az olvadás előszelét).” Lsd. Határ Győző: Életút. 2. köt. Szombathely: Életünk, Faludi Ferenc Alapítvány. 1993, 1994, 1995. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=821&secId=76702&limit=50&pageSet=1> [2015.10.26.]

2. A NÉPMŰVELÉSI MINISZTERIUM – RÉVAI JÓZSEF KÉZI VEZÉRLÉSE

Ebben a fejezetben visszatérünk a kultúrát teljhatalommal irányító Révai Józsefre. Hatalmi manipulációi tehát változatos formákat öltöttek, ezek egyike volt a kézi vezérlés. A kényszerű körülmények között vergődő írók eltérően reagáltak az ostor és mézesmadzag-taktikára.¹¹³

Ez a közvetlen irányítási módszer indokolja a teljes Népművelési Minisztérium közvetlen felettes szervként való tárgyalását a könyvkiadás esetében is, hiszen a kézi vezérlés az államigazgatási tényezőn keresztül érvényesült.

A minisztériumot 1949. június 11-én hozták létre, átvéve a kulturális ügyek felügyeletét a vallás- és közoktatásügyi tárcától. A népművelési miniszter hatáskörébe tartoztak ezentúl a tájékoztatásügyi miniszter hatásköréből a Minisztertanács elnökének hatáskörébe utalt ügyek; a Magyar Központi Híradó Rt. felügyelete; az állami színházak és a területi önkormányzatok (közületek) művészi jellegű szórakoztató üzemének ügyei; az Országos Filmhivatal hatáskörébe utalt ügyek; az általános művészetpolitikai ügyek, továbbá a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, az Országos Magyar Színművészeti és Filmművészeti Főiskola, a Képzőművészeti Főiskola, az Iparművészeti Főiskola, a zenekonzervatóriumok és zeneiskolák felügyelete; az iskolán kívüli népművelés ügyei; a társadalmi szervezetek kulturális ügyeinek felügyelete; az Országos Könyvhivatal hatáskörébe utalt ügyek; a nép- és közművelődési könyvtárak felügyelete.

A Népművelési Minisztérium létrehozását szeptemberben követte a belső ügyrend kialakítása. A tárca szervezeti felépítése 1949-ben a következő volt: Elnöki Főosztály (részei: Jogi Osztály, Üzemgazdasági és Tervosztály, Gazdasági Hivatal); Személyzeti Főosztály; I. Tájékoztatási Főosztály (részei: Sajtóosztály, Sajtóközigazgatási Osztály, Rádióosztály); II. Irodalmi főosztály (részei: Irodalompolitikai Osztály, Könyvkiadó Osztály); III. Művészeti Főosztály (részei: Képző - és Iparművészeti Osztály, Zene- és Táncművészeti Osztály, Művészetoktatási Osztály); IV. Színházi Főosztály; V. Film Főosztály (részei: Műsorpolitikai Osztály, Filmművészeti Osztály, Üzemgazdasági Osztály); VI. Népművelési Főosztály (részei: Oktatási Osztály, Könyvtári Osztály, Szervezési Osztály, Műsor Osztály, Rendező Csoport, Szerkesztő Csoport); Ellenőrzési Osztály.

---

¹¹³ Ständeisky 1996: i.m. 26. p.

Révai magának tartotta fenn az elnöki, az ellenőrzési, a személyzeti, az irodalmi és a film főosztályok felügyeletét.¹¹⁴

A kézi vezérlés szerteágazó tevékenységére számtalan ügy szolgál.

A jelen fejezet első részében a Népművelési Minisztérium esetében nem térek ki másra, csak az alkotók személyével kapcsolatos kézi vezérlésre, a könyvkiadással kapcsolatos kézi vezérlésre a kiadótörténeti részben kerül sor, az erre az időszakra jellemző felfejthetetlenül szoros összefonódás ugyanis csak efféle tagolást enged meg. A második rész az általános könyvkiadási politikát tekinti át. Már a fejezet szerkezete is jól kirajzolja Révai kultúráirányítási eljárásának sajátosságát, hogy ti. a könyvkiadás teljességgel alárendelődik az irodalomirányításnak és csak a könyvkiadást érintő átfogó, intézkedések azok, amelyek külön kiemelhetők.

2.1 Az irodalmi élet kézi vezérlése

Hogyan valósult meg, miként működött az alkotók személyével kapcsolatban a kézi vezérlés?

2.1.1 A rendszerhű írókkal való bánásmód

Kodolányi Jánosnak korábban idézett, még a két háború között tett, félig tréfás kijelentése szellemében¹¹⁵ Déry Tibornak a rendszer elsőszámú írójaként való kezelése, de ezzel együtt különccé, különállóvá minősítése jól ismert példa, a viszony sokat idézett summázata Révai kijelentése: Déry nagy regényíró tehetség, de kommunista létére is fenntartja bizonyos arisztokratizmusát alkotásaiban.¹¹⁶

E felemás kapcsolat új részleteit világítják meg a Révai miniszteri iratanyagából előkerült, többségében Déry Tibor által írt levelek.

---

¹¹⁴ Bolvári Takács Gábor: A művészet megszelídítése Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956. Forrás: http://real.mtak.hu/21385/1/Muveszet_megszeliditese_teljes_u_200208.23787.pdf [2015.11.19.] pp.16-19.

¹¹⁵ Lsd. 73. sz. lábjegyzetet

¹¹⁶ Aczél Tamás – Méray Tibor: Tisztító vihar. München: Griff, 1982.

Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=613&secId=57374&qdcId=3&libraryId=-1&filter=M%C3%A9ray+Tibor&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.09.]

Déry úgy volt szocialista, hogy megmaradt polgárnak, a legnemesebb szocialista és polgári tradíciók őrzőjének. Életvitelében, mentalitásában szabad és művelt polgárként élt, a közéletben szocialistaként, majd kommunistaként vett részt, műveiben pedig szocialistának, illetve kommunistának igyekezett látszani. Belső és külső konfliktusai a fentiekből eredtek.¹¹⁷

Déry Tibor írja Révai Józsefnek 1950. június 30-án: „Kedves Elvtársam! Hálás volnék, ha egyszer szakíthatnál magadnak annyi időt, hogy elmondd nekem könyvemről való véleményedet, időt illetően természetesen teljesen hozzád alkalmazkodnék. Híved Déry Tibor.”

Révai helyett a titkárnő, Téglás Lászlóné válaszát találjuk az irat mellett: Révai elvtársnak még nem volt ideje elolvasnia könyvét, így a személyes megbeszélést későbbre halasztotta.¹¹⁸

A következő levél 1951. március 7-ről jól mutatja, hogy Déry, aki kommunistaként kezdetben üdvözölte a Révai-féle kultúrpolitikát, így megbecsült íróként tartották számon a fordulat után is, elhivatottsága ellenére hogyan került konfliktusba a hatalommal, hogyan bírálta őt Révai folyamatosan,¹¹⁹ a legélesebben talán ezen a második pártkongresszuson, 1951 márciusában.

„Igen tisztelt elvtársam, kongresszusi beszédedben »párton belüli útitársnak« neveztl. Rendkívül bántónak tartottam ezt a definíciót, de nem akartam első indulatomban felelni. Ma, egy hét elteltével azonban még éppoly igaztalannak és sértőnek találom, s ezért a leghatározottabban tiltakozom ellene. Az elmúlt év tapasztalatai megtanítottak arra, hogy nem igen érsz rá magánlevelekkel foglalkozni, mégis megkérlek arra, hogy mondd vagy magyarázd meg nekem, mire alapítod az arisztokratizmus, illetve a különállás és különködés vádját, mi igazolja magatartásomban és utolsó éveim irodalmi munkásságában ezt a meghatározást? Így sommásan kimondva csak arra jó, hogy végkép elkedvetlenítsen. Hat év óta amúgy sem túl sok megbecsülésben részesített a Párt s az elmúlt esztendőben – s épp a Felelet megjelenése óta – különösen sok sérelem ért, amelyeket eddig szótlánul s fegyelmezetten fogadtam s türtem el; de előbb-utóbb mégis

---

¹¹⁷ Standeisky Éva (Standeisky 1995): A kommunista polgárellenesség. = Budapesti Negyed, 8. évf. 1995. 2. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/standeis.htm> [2016.01.10.]

¹¹⁸ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1320. tétel Déry Tibor levele Révai Józsefnek; Révai József titkárságának válasza. 1950. június 30.

¹¹⁹ Reichert Gábor: Mintha négykezest zongoráznánk. = Holmi, 22. évf. 2010. 6. sz. Forrás: <http://www.holmi.org/2010/06/reichert-gabor-%E2%80%99Emintha-negykezest-zongoraznank%E2%80%9D> [2016.01.10.]

csak feltolakszik a kérdés, hogy tulajdonképp minek dolgozom s, hogy van-e a Pártnak valami haszna a munkámból? Igen hálás lennék neked, ha hozzásegítenél ezeknek a kérdéseknek a tisztázásához.”¹²⁰

Déry bár művei teljes átfogalmazására nem vállalkozott, elvi síkon eleinte több ponton is hajlandó lett volna engedményt tenni az abszurd követeléseknek.¹²¹ Szégyellte a „realizmus diadalát” pártos énje fölött, a megváltozásra tett ígérete őszinte volt, „csak” a benne élő alkotó ravaszabb volt nála: az író-Déry éberségét egyre ritkábban tudta kijátszani a párttag-Déry.¹²² A források mindemellett azt is mutatják, hogy a (jogosan érzett) sértett büszkeség is arra sarkallta az író, hogy megmutassa, tehetsége, alkotókészsége, még a lehetetlenre is képes, arra, hogy a fából vaskarika követelést is a megfelelő esztétikai minőségben teljesítse.

Így például 1951 áprilisában Déry egy újabb fejezetet küld Bálint életéből Révainak: arról ír, hogy behozott a regénybe négy új munkásalakot, „valamennyi élesen megrajzolt, hús-vér alak, s mindegyikben már meg van vetve jellemének, társadalmi szerepének, sőt, várható politikai szerepének az alapja, anélkül, hogy a tendencia kilógna belőle. Nem tudom, van-e ma valaki, aki ezt – munkásban! – utánam tudja csinálni!”¹²³

Mire Révai válaszában: „Elolvastam: szép. Persze: a döntő: folytatás és az összkép. Igaz, a munkásfigurák itt elevenek, de meg kell mondjam, erre is érvényes, hogy a nem osztálytudatos munkás elevenebb és élőbb, mint az osztálytudatos.”¹²⁴

A kétpólusú dömpingvitákkal¹²⁵ Révai azt célozta, hogy az alkotók a továbbiakban „kétfrontos harcot” vívjanak mind a bal-, mind a jobboldali művészi elhajlások ellen, tehát mind a sematikus elemeket, mind pedig a polgári dekadencia maradványait tüntessék el a magyar irodalomból. Teljes káosz alakult ki, minden irodalmi fórumon szakadatlan és kimeríthetetlennek látszó vita folyt a sematizmusról. Végül senki se tudta már, mi is az a sematizmus. Keszi Imre kijelentette: „Harcoljunk a sematizmus és az antisematizmus ellen!” Ezzel azt óhajtotta javasolni, hogy a párt ne engedjen teret se a sémákra épült, értéktelen, de lobogó pártosságuk miatt elismert irodalmi termékeknek, de ugyanakkor azt

---

¹²⁰ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1478. tétel Déry Tibor levele Révay Józsefnek. 1951. március 7.

¹²¹ Reichert Gábor: Önkritika-forgatókönyv a Felelet-vita után. = Irodalomtörténet, 94. évf.2013. 2. sz. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00340/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2013_02_265-282.pdf [2016.01.10.]

¹²² Standeisky 1995: i.m. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/standeis.htm> [2016.01.10.]

¹²³ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 2715. tétel Déry Tibor levele Révay Józsefnek. 1951. április 17.

¹²⁴ Botka Ferenc: Déry Tibor levelezése. 1951-1955. Bp.: Balassi, PIM, 2009. 35. p.

¹²⁵ Standeisky Éva: A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. = Múltunk, 49. évf. 2004. 1. sz. Forrás: http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:tanulmanyok/1945_56/irodalmi_stand [2016.01.25.]

se engedje meg, hogy a sémák megszabottságát irodalmi érzéssel, tehetséggel, egyéni hangot hallatva bontsa meg valaki.¹²⁶

Ez az egyik pillanatról a másikra végrehajtandó irányváltási kísérlet természetesen éppoly irreálisnak tűnt a korszak írói számára, mint ahogyan a kulturális vezetés is tudatában volt annak, hogy a megadott új, homályosan körvonalazott direktívák sehogyan sem lesznek követhetők. Minden bizonnyal Déry is tisztában volt ezzel a helyzettel. A következő hónapokban, a sokat emlegetett Felelet-vita közvetlen vagy közvetett hatására létrejövő alkotásai ily módon nem annyira az őszinte önkritika, mint inkább a büntetés, a kirótt penitencia kötelező letudásának igényével íródtak.¹²⁷

Révai József végül ideális megoldásként a Felelet második, de inkább mindkét elkészült kötetének átírását jelölte meg. Mégis, a támadások ellenére is, megmaradt Déry kedvezményezett helyzete, a „börtön” lakályossága. A Felelet-vita után írja a következőket: „Egy kérésem is volna. Külföldre szeretnék menni egy hónapra, szellőzködni, mielőtt dolgozni kezdek, mert tényleg egy kissé megviselt az ügy. Az Írószövetség néhány hete, úgy tudom, beterjesztett egy lengyel útra, bár szívesebben mennék Németországba, ahova már a tavasszal kíváncsoztam. Szükségét érzem a környezetváltozásnak, ehhez kérem a segítségedet.”¹²⁸ „Menjen Lengyelországba!” – dönti el Révai végül, mit engedélyez Déry számára.¹²⁹

A megvetéssel vegyes leplezetlen ingerültség, amellyel a Rákosi-idők politikai vezetői az úgynevezett „elkötelezett” írókat kezelték, a másodvonal íróival kapcsolatban mutatkozik meg igazán, akik kételyeik elnyomásáért és egyéniségük feláldozásáért cserébe adminisztratív, kis fizetéssel járó, de befolyásos állásokat kaptak, ahol aztán a hatalom kénye-kedve szerint cserélhette őket, írásaikat kitüntetésekkel honorálták, udvari szerzők is lettek.¹³⁰

Erre példa Gergely Sándor esete, akit a Magyar Írók Első Kongresszusa leváltott elnöki tisztségéről, valószínűleg ortodox kommunistasága, baloldali elhajlása miatt. Gergely Sándor 1945-ben tért haza Moszkvából, ezután lett először társelnöke, majd a fordulat éve

---

¹²⁶ Sárközi Mátyás: i.m. 105-106. p.

¹²⁷ Reichert Gábor: i.m. = Irodalomtörténet, 94. évf. 2013 2. sz.

Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00340/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2013_02_265-282.pdf [2016.01.10.]

¹²⁸ Botka Ferenc: i.m. Bp.: Balassi, PIM, 2009. 128. p.

¹²⁹ MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1309. tétel Révay József feljegyzése. 1952. november 15.

¹³⁰ Ständeisky 1996: i. m. 19. p.

után egyedüli elnöke az Írószövetségnek.¹³¹ Mint dogmatikus moszkovita igen aktívan igyekezett saját befolyását növelni, moszkvai látogatásai során igyekezett Révait kedvezőtlen színben feltüntetni, illetve ő szorgalmazta leginkább az Írószövetség szovjet mintájú átalakítását.

Természetesen a pártvezetés is azon volt, hogy elvégezze a párt központi apparátusában és az államszervezetben szükséges, a Szovjetunióhoz igazodó átalakításokat, de semmiképpen sem úgy, ahogy azt az intrikusnak és tehetségtelennek tartott Gergely Sándor gondolta, ő csak addig tarthatta meg írószövetségi posztját, ameddig a pártközpontbéli energiáit az Írószövetség átszervezésénél fontosabbnak ítélt feladatok kötötték le.

A szovjetizáció beteljesedése után azonban már nem maradt más hátra, minthogy az írókongresszuson is szentesítsék a változásokat. Ebbe beletartozott a balos fertőzöttségi írószövetségi vonal korrigálása is, Révai elképzelése szerint.¹³² Így került sor Gergely Sándor leváltására, amiről ő már korábban, bizalmas információként értesült. Ekkor fordult Révaihoz, 1951. április 8-án.

„Az április végén tartandó írókongresszus – a kongresszusok rendje szerint – új vezetőséget választ. Vagy egy hete tudtam meg, hogy az elnöki tisztségről, amelyet közel hat éven át sok nehézség közepette, sikertelenségekkel, eredményekkel vegyesen viseltem, leváltanak.

[...] attól tartok, hogy a váratlanság, amely, a változást jellemzi, esetleg azt eredményezi, hogy a köztudat összefüggést keres majd kultúrfrontunkon megbújt ellenséges elemek leleplezése és felszámolása – és az én »eltávolításom« között. Huszonhat éves tiszta kommunista múltam és harmincéves tisztességes s eredményes írói munkásságomnak az ilyen látszat – nagyon a kárára volna. És kárára volna pártunknak is. Arra kérem Révai elvtársat, segítsen abban, hogy távozásomnak ne lehessen ilyen látszata. Vagyok igaz szeretettel híve és elvtársa, Gergely Sándor.”

Révai kézírásos feljegyzése belső munkatársainak egy nappal későbbi: „Talán adjunk neki kitüntetést?”¹³³

Révai kimenő levele nincs meg, de a válasz igen: „Nagyon köszönöm április 12-i levelét. Kérem, higgye el, nem voltam sose s ma sem vagyok rémlátó, de volt - s van ma is - alapja

---

¹³¹ Vasy Géza: A Magyar Írószövetség rövid története. Forrás: http://www.iroszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/09/MI_tortenete.pdf [2016.01.15.]

¹³² Ständeisky 2004: i.m. Forrás:

http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::::P2_PAGE_URI:tanulmanyok/1945_56/irodalmi_stand [2016.01.15.]

¹³³ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1611. tétel Gergely Sándor levele Révay Józsefnek. 1951. április 8.; Révay József válasza. 1951. április 9.

a segítség-kérésnek. Ezért ismételten köszönöm megnyugtató sorait. Igyekszem továbbra is igazolni a Párt megbecsülését. Mindig is ez volt a célom, életem lényege. Az Írószövetség új vezetőségében, levele értelmében, szerepet vállalok, s ezt tisztességes munkával realizálok s igyekszem - rajtam nem fog múlni - hogy a kongresszuson is, Révai elvtárs kívánsága szerint: »méltóan szerepeljek«. A jó szó sokszor nagyon sokat segít az emberen. Levelét ilyen jó szónak tartom.»¹³⁴

A kommunista önfegyelemnek és csoportfegyelemnek az illegalitásban és emigrációban egyaránt évtizedek óta hatékonyan működő önfegyelmi gyakorlatai és pártfegyelmi technikái (a szakítás a múlttal, a fordulat, az önkritika, a spicli kereső éberség, az elhajlások szemmel tartása stb.) a káderképzés alapmozzanatai lesznek, Rákosi hatalmi gépezete államosítja az önvizsgálat ezen aszketikus módszereit.¹³⁵

A vezető kegyének megtartásához így Gergely Sándor számára is, aki korábban maga is aktívan bíráltra-önbíráltra szólított fel, szükségessé vált az önkritika gyakorlása.

„Bocsásson meg, hogy újra felkeresem levelemmel. Nemcsak azt akarom megköszönni, hogy életem egyik legnehezebb momentumában a Párt útmutató szavaival segített rajtam... Az Írószövetség Pártszervezetének a vezetősége is foglalkozott már az ügyemmel. Cikket kéne írnom róla, önkritikai cikket - és azt szeretném, ha »esetem« tanulságai ne maradjanak egyéni tanulságok, hanem az egész irodalmi közvéleményünk is okuljon belőlük.

Most itt vagyok, Visegrádon, az írók Alkotóházában, új regényemen dolgozom, de energiáim nagy részét még mindig közelmúltam elemzése foglalja le. És tépelődésemben egyre odaérek, hogy nem találok kiutat segítség nélkül. Arra kérem, adjon módot arra, hogy Elvtárstól kaphassam meg önkritikai cikkem irányvonalait - hogy a népi irodalmi egység kérdésének főbb szempontjait jellemezhessem - mint követendő utat, s mint olyanokat, amelyekkel kongresszusi szerepléssel leginkább összeütközésbe kerültem.

Ne tagadja meg Révai elvtárs ezt a segítséget!

Akár telefonon, akár levélben értesít titkársága - jelzett időre s jelzett helyen ott leszek Elvtársnál. Köszönöm előre is segítségét. Hiszem, hogy átsegít vele egy válságon, amelyet nagyon-nagyon nehéz átélni. Vagyok szeretettel híve és elvtársa, Gergely Sándor.»¹³⁶

---

¹³⁴ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1673. tétel Gergely Sándor levele Révai Józsefnek 1951. április. 20.

¹³⁵ Szolláth Dávid: A kommunista aszketizmus esztétikája. PhD-értekezés. Pécs, 2008. 31. p. Forrás: http://irodalomdoktori.btk.pte.hu/files/tiny_mce/szollath_doktori.pdf [2016.01.15.]

¹³⁶ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1746. tétel Gergely Sándor levele Révai Józsefnek 1951. május 9.

Révai válasza, már a kézhez vett önkritikai írás után, 1951. június 4-én, a teljhatalmú irányítóé: „Kedves Gergely Elvtárs! Elolvastam cikkét. A cikk, persze, ebben a formában nem túlságosan árulja el, hogy maga lelkesedve írta ezt az önkritikát. Nincs megmagyarázva benne komolyan, hogy a kongresszusi beszédével elkövetett komoly politikai hibának mik a gyökerei. A 3. oldalon van erről csupán szó és a magyarázat az, hogy az emigrációs irodalom lebecsülése váltotta ki magából a kongresszusi beszédjének »türelmetlen és helytelen álláspontját«. Ez persze, édes-kevés. Véleményem szerint elemezni kellene bővebben és bátrabban saját álláspontjának hibáit, megmondva, hogy ebben egy bizonyos „rappista”¹³⁷ szektarianizmus és klikkszellem érvényesült. És hogy a kommunista írók között általában volt (és van is) ilyen »baloldali« klikkszellem és ennek adott maga kifejezést. Ha erre nem mutat rá az önkritika, - az egésznek nincs értelme. Én azt javasolnám, hogy ne féljen megtenni ezt a lépést. Használja saját további működésének és az egész magyar irodalomnak.”¹³⁸

2.1.2 Az irányváltásra nem hajlandó népiek kezelése

A következőkben Németh László példáján lássuk, hogyan kezelte Révai a belső emigrációba visszavonult, a rendszer mellett hitet tenni nem akaró, de a hatalom számára valamennyire mégis megnyerendőnek tekintett alkotókat.

A fordulat éve után Németh László is csak orosz regények fordítójaként lehetett jelen hivatalosan az irodalomban.

A fordítói munkát 1949-ben kezdheti meg, Illés Endrének köszönhetően: „adott [Illés] egy másik fordítást helyette [M. E. Szaltikov-Scsedrin: A Galavljov család helyett], amelyre, mint gyermekkorom óta velem érő, házasságomban is nyomot hagyó könyvre nem mondhattam nemet: egy évet kaptam a Karenina Anna lefordítására. Karácsonytájt maga a vőm [Szász Imre író, műfordító] állt elő (már nemcsak önálló kereső volt, de protektorom

---

¹³⁷ A túlzott baloldaliság, a kommunista gög, az együttműködésre képtelenség szinonimája, a Rosszizsjkaja asszociációja proletarszkij piszatyelj (Proletárírók Oroszországi Egyesülete) rövidítéséből ered, melynek történetéről lsd. Svecova, Ljubov: Proletár írószervezetek 1920-1930. = Helikon, 12. évf. 1966. 1-2. sz. 5-17. p. Forrás: http://real-j.mtak.hu/1194/1/HELIKON_1966.pdf [2016.01.15.]

¹³⁸ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1888. tétel Révay József levele Gergely Sándornak. 1951. június 4.; Gergely Sándor válasza. 1951. június 15.

és munkaadóm is; így nőttek akkoriban az ifjú talentumok) – s pont azzal a Sztyepan Kolcsugin-nal kínált meg, amelyet a Révainak lektoráltam.”¹³⁹

Lelkesen vág bele a munkába, de egy idő után a rendkívül feszített tempó, a fordítói brigádszellem, a lektorok kicsinyes kötözködése miatti átdolgozások kényszere kedvét szegi.

Ráadásul támadják is fordításai miatt, nem akarják megjelentetni se a Sztyepan Kolcsugint, se az Anna Kareninát.¹⁴⁰

Közben elhangzik Horváth Márton beszéde 1950-ben, ahol nyilvánosan azt mondja Németh Lászlóról, hogy „Az ellenséges írókra és irodalomra Németh László a legjobb példa. Németh László minden jel szerint jelentékenyebb ellenség, mint amilyen jelentékeny író (...) kevés ember volt, aki annyi kárt tett az elmúlt emberöltő alatt az ifjúság nevelésében, mint ő.”¹⁴¹

Némethet nemzedéktársai közül szoros kapocs fűzte Illyés Gyulához, a fontos irodalompolitikai lépései előtt is konzultált vele.¹⁴² E durva támadás után is ő az, aki, bár igencsak kurtán-furcsán, de nem hagyja magára: „Pestről semmi hang; csak Illyés Gyulától kaptam egy különös rövidke levelet. Olyasmí volt benne, hogy amit Horváth Márton mondott rólam: irodalmi bírálat volt, amelynek a politikai következményeitől nem kell tartanom. Bennem kétféle érzést váltott ki ez a levél. Volt valami ügyetlenség a fogalmazásban, ami nem vallott Gyulára, a cáfolat úgy volt odavetve, hogy szinte állítás lett belőle: igen, ez politikai szétzúzás volt, mi is aggódva várjuk, mi történik utána, de azért igyekszünk megnyugtatni egy levélke erejéig. Azonban épp ez az ügyetlenség mégiscsak jólesett – (s egyáltalán, hogy írni mertek, s biztatják, alkalmasint a postájában is ellenőrzöttet, ez mégis csak jólesett.) A levél titka évek múlva fejtődött meg, Illyéséknél. Arról volt szó, hogy Flóra milyen jól utánozza Gyula kézírását. Még leveleket is ír a nevében, főleg ha fiatal költőket kell biztatniuk. – De velem még nem levelezett Gyula képében? – kérdeztem gyanút fogva. Nevetés volt a válasz.”¹⁴³

---

¹³⁹ Németh László (Németh 2002): Magam helyett. Bp.: Püski, 2002. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7501&secId=810723&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁴⁰ Füzi László: Alkat és mű. Pozsony: Kalligram, 2001. 449. p.

¹⁴¹ Vasy Géza: Hol zsarnokság van. Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/hol-zsarnoksag-van/ch02.html> [2016.01.16.]

¹⁴² Tüskés Tibor: A levélíró Németh László. = Tiszatáj, 55. évf. 2001. 4. sz.. Forrás: http://epa.oszk.hu/00700/00713/00116/pdf/tiszataj_EPA00713_2001_04_080-090.pdf [2016.01.25.]

¹⁴³ Németh 2002: i.m. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7501&secId=810723&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]

A fordítások terén végül is Veres Péter közbenjárása hozza el a fordulatot. Az Anna Karenina és Zakrutykin műve, Az úszó falu elhozza a műfordítói elismerést számára, József Attila-díjat is kap.

„Egyszer csak egy vastag borítékos levelet hoznak be, a Népművelési Minisztérium pecsétjével. Na, becitálnak megint, gondoltam. Kinyitom: a miniszterhelyettes értesít, hogy a Karenina Anna és a Zakrutykin Az úszó falujának a fordításáért a József Attila-díj első osztályával tüntetnek ki. Elképedve forgatom a levelet. A feleségem se tudja, megijedjen vagy örüljön-e. Nekem régi fogadalmam, még a Baumgartenes időkből, hogy díjat soha nem fogok elfogadni. Ezt azonban lehetetlen visszautasítani. Lázasan megyek át a díjkiosztásra. Ott Darvas a kiosztást követő kávézgatás alatt állandóan a mi asztalunknál ül. A feleségemet külön is megkéri, hogy ha valami kívánságunk van – tudja, milyen büszke vagyok –, csak forduljon a hírem nélkül is hozzá. Itt valami csoda történt – érezzük –, de hogy mi, nem tudom megfejteni. Éveken át Révai József javára írtam ezt is, s csak a legutóbbi időben kaptam meg a valódi megfejtést.”¹⁴⁴

A díj egész pontosan Rákosi Mátyásnak volt köszönhető (akinek feltűnt, „milyen szeretettel” van fordítva Az úszó falu)¹⁴⁵ azt máshol mégiscsak megírja: „Az, hogy a Karenina Anna Révai Józsefből néhány elismerő szót váltott ki, s hogy Zakrutykin-fordításom olvasója, az akkori pártfőtitkár, a fordító s a börtönben olvasott Tanú-számok közt felfedezte az összefüggést (a legváratlanabb égből egy József Attila-díjat hullatva elem): biztosította, hogy csömörig kapjam a fordítást.”¹⁴⁶

Mindez ébren tartja Révai érdeklődését is, és lassan felmerül a remény, hogy saját mű is megjelenhet újra.¹⁴⁷ Németh László maga írja, hogy „1952 tavaszán a főideológus: Révai József (akinek kétszeresen is hálával tartozom: 1945-ben ő mentett meg ellenségeim, író társaim kezéből, 1949 után pedig ő adott kenyeret a fordításban), midőn egyik fordításomat megküldtem neki, válaszlevelében azt kérdezte: nem volna-e kedvem eredetit is írni?”¹⁴⁸ Révai levele a következő: „Igen tisztelt uram! hálás köszönet a Kolcsugin és az

---

¹⁴⁴ Németh László: uo.

¹⁴⁵ Pütkösti Árpád: Rákosi bukása, száműzetése és halála. Bp.: Európa, 2001. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05300/05385/05385.htm> [2016.01.25.]

¹⁴⁶ Németh László: A kísérletező ember. Bp.: Magvető, 1973. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=212&secId=19704&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁴⁷ Füzi László: i.m. Pozsony: Kalligram, 2001. 452. p.

¹⁴⁸ Németh László: Galilei. = Uő.: A felelősség szorításában. Bp.: Püski, 2001. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7898&secId=830017&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]

Anna Karenina kitűnő fordításért. Nem volna kedve a fordításon kívül valami egyebet is csinálni? Dolgozik-e a Budai Nagy Antal regényen?”¹⁴⁹

Ennek eredményeképpen Németh László hozzákezdhetett a Galilei megírásához, amely már az új, Darvas - vezette művelődéspolitikai idején kerül az irodalmi élet irányítói elé.

2.1.3 A reprezentáns alkotók felügyelete

Illyés Gyula ambivalens kezelése újabb adalékkal szolgál Révai irányítási módszereihez. Illyés Gyulát kivételes - és ennek folytán kivételezett - viszony fűzte az ötvenes évek, a személyi kultusz politikai hatalmasságaihoz. Esetében a kiemelkedő művészi tehetség s az iránta megnyilatkozó politikai sznobizmus, a progresszív szellemiségű magyar irodalomban játszott kiemelkedő szerep és ennek folytán szerzett országos tekintély mellett még az a különleges körülmény is közrejátszott, hogy a hajdani forradalmárváltó és a magyar kommunista mozgalom első nemzedékéhez tartozó vezetők életrajza bizonyos pontokon már évtizedekkel korábban: a húszas évek kezdetétől össze-összekapcsolódott.¹⁵⁰ Rákosiéknak tehát az volt az érdekük, hogy kiálljanak a Nemzeti Parasztpárt vezető személyiségei mellett - mindaddig, amíg szükségük van rájuk, így - a nyilvánosság előtt - 1945-ben és 1946-ban is „megvédték” Illyés Gyulát a rágalmozó támadásoktól.¹⁵¹ S bár 1948-ban Illyés az elsők között kapta meg a Kossuth-díjat, ekkor még vitathatatlanul rangos társaságban, Déry Tiborral, Füst Milánnal, Lukács Györggyel és Nagy Lajossal együtt, a fordulat éve után megfagyott körülötte a levegő. Amikor 1950 februárjában a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Akadémiáján Horváth Márton hatalmas terjedelmű előadást tartott, abban Németh Lászlót nevezte meg, mint az ellenséges írók legszemléletesebb példáját. Majd felsorolta a demokratikus rendszer írói táborának tizennyolc képviselőjét, hozzátéve, hogy „Ide lehet sorolni - bár nála eddig csak az ingadozás volt állandó - Illyés Gyulát.”¹⁵²

Szintén a nagy nyilvánosság előtt zajló tetemrehívás, amikor a Magyar írók I. Kongresszusán a referátumok után elsők között kapott szót egy ifjú akarnok, aki kérdőre

---

¹⁴⁹ MNL XIX-I-3-e 4. dob. 484. tétel Révai József-Németh Lászlónak. 1952. tavasz.

¹⁵⁰ Domokos Mátyás (Domokos 1998): Adósságlevél. Esszék, tanulmányok Illyés Gyuláról. Bp.: Kortárs, 1998. 104. p

¹⁵¹ Vasy Géza: Haza a magasban. Bp.: Nap Kiadó, 2010. 32. p.

¹⁵² Vasy Géza: Illyés Gyula. Bp.: Elektra, 2002. 109. p. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=8&docId=8475&secId=855453&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Vasy+G%C3%A9za&limit=10&pageSet=1> [2016.01.20.]

vonta Illyés Gyulát hallgatása miatt, az „egész dolgozó nép nevében”, közölve, hogy csalódott az alkotóban.¹⁵³ Illyésnek sikerül elegánsan elhárítani a hűségnyilatkozatot,¹⁵⁴ bár Révai később kijelenti, hogy Az építők című vers nem oldotta meg az „Illyés-problémát”, mert az író továbbra is nemcsak a dolgozó néphez kötődik, de „bizonyos barátokhoz is, akik „a szocializmust építő népnek hátat fordítanak.” Révai azt követelte tehát Illyéstől, hogy hozza magával a barátait (Szabó Lőrinc, akire ez elsősorban vonatkozott, és aki jelen volt a kongresszuson, fel is tette a kérdést: „Hozza magával a barátait? [...] De hova?”).¹⁵⁵ Paradox módon az irodalompolitika fokozódó nyomása, a szocialista realizmus zsdanovi tételeinek számonkérése mellett a hatalom mégis, továbbra is igyekszik azt a látszatot kelteni, hogy a kor nagy írója mellette áll. Megkapja „a legnagyobb élő magyar költő” – általa soha nem óhajtott – címet, ötvenedik születésnapjára a Szépirodalmi Kiadó tízezer példányban megjelenteti válogatott verseinek gyűjteményét, újonnan írt drámái színpadot kapnak, nyomtatásban is megjelennek, s 1953-ban másodszor tüntetik ki Kossuth-díjjal.¹⁵⁶ Ugyanez a kettősség a színpadok mögött is érvényesül Illyés és a pártvezetők viszonyában. Illyés Naplójában olvashatjuk: „Rákosi hozzám, társaságban tréfásan előzően: – Nem akarod kompromittálni magad velünk! – Épp eleget vagyok már kompromittálva. Előbb Vas kétszer is Horváthnak, mit mondott 2 × is a londoni rádió rólam. [...] Horváth M.: azt a te Londonba került régi polgári ellenfeleid csinálják! A régi Szép Szó. Újabb támadás is volt London részéről. Rákosi előbb: – Látod: mindkét oldalról miket kapsz! – Hozzászoktam, így marad meg az ember a... – nem tudom befejezni, hogy a nyeregben, a középúton?”¹⁵⁷

A nyereg vagy középút megtartása azonban nehéz:

„Egy rendezvényen Tyihonov [Nyikolaj Szemjonovics Tyihonov szovjet író és költő, akit hivatalosan Illés Béla látott vendégül több magyar író társaságában 1950-ben¹⁵⁸] első szava az volt, hol van Illyés Gyula? (!) [...] Kijövet Illés bemutat Ty.-nak. – A legnagyobb

---

¹⁵³ Uo.: 110. p.

¹⁵⁴ Tüskés Tibor: Illyés Gyula pályaképe. Pécs: Pro Pannonia, 2002. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=2&docId=8473&secId=855117&qdcId=3&libraryId=-1&filter=T%C3%BCsk%C3%A9s+Tibor&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁵⁵ Kolozsvári Grandpierre Emil: Árnyak az alagútban. Bp.: Magvető, 1981. 41. p.

¹⁵⁶ Tüskés Tibor: i.m. Pécs: Pro Pannonia, 2002. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=2&docId=8473&secId=855117&qdcId=3&libraryId=-1&filter=T%C3%BCsk%C3%A9s+Tibor&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁵⁷ Illyés Gyula: Naplójegyzetek 1946-60. Bp.: Szépirodalmi, 1987. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=883&secId=82188&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Illy%C3%A9s+Gyula&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁵⁸ Közművelődési hírek. = Új Szó, 3. évf. 48. sz. 1950. 5. p.

magyar költő. Révai (ő volt állandóan Tyihonovval) szellemesen hozzáteszi: – Írt egy jó könyvet a Szovjetunióról; de aztán ő maga sem hitte el!”¹⁵⁹

Illyés azonban mindkét oldalról nyomás alatt van, hiszen nemcsak azt kell kivédenie, hogy túlságosan exponálódjon a hatalom mellett, hanem diszkvalifikálódni sem szeretne, viszont kivételezett pozíciója miatt gyakran kéri közbenjárásra azok, akik a pálya szélére szorultak, a fordulat éve előtti irodalmi élet méltatlanul kiiktatott szereplői.

Az még kényesebbé teszi a helyzetet, hogy még 1945 után Rákosiék (természetesen, mert meg akarták nyerni a maguk érdekeinek) Illyés Gyulának azokat a kívánságait-követeléseit teljesítették is, amelyekkel meggyanúsított íróársainak sorsát akarta rendezni (így rendeződhetett, ha nehezen is, Szabó Lőrinc és Németh László 1945 utáni sorsa, így sikerült elérni, hogy a szépíróknak ne kelljen igazolóbizottság elé állniuk),¹⁶⁰ tehát többen úgy érezhették, hogy Illyés sikeresen segíthet is rajtuk, ha ő emel szót, tőle bármit elfogadnak.

Basch Lóránt esetében Illyés valóban meg is próbált közbenjárni.

A Baumgarten Alapítvány felszámolása már 1948-tól terítéken volt. Révai kizárólag a nagy tiszteletnek örvendő, 77 éves, ekkor már beteg Schöpflin Aladárra való tekintettel nem intézkedett.¹⁶¹ A Baumgarten-díj megszüntetése után az alapítvány kurátora, Basch Lóránt igyekezett menteni a menthetőt.¹⁶² Javasolta tehát az alapítvány fenntartását könyvtár létesítése céljából, amely egyrészt Baumgarten emlékét lett volna hivatott ápolni, másrészt fontos irodalomtörténeti funkciót töltött volna be a Nyugat-korszak könyv- és kéziratanyagának összegyűjtésével. A javaslatot azonban az Irodalmi Főosztály nem fogadta el.

Az első érv az, hogy nem tartották méltónak Baumgarten Ferencet arra, hogy nevét megörökítsék, nyilvánvalóan azért, mert a gazdag ügyvéd magánalapítványának további fenntartása összeférhetetlen a rendszer alapelveivel.

A második ok az, hogy a József Attila-díj létrehozásakor már megszületett a határozat a Baumgarten-alapítvány megszüntetéséről, a tényleges felosztatás elhúzódása annak

---

¹⁵⁹ Illyés Gyula: i.m., Bp.: Szépirodalmi, 1987. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=883&secId=82188&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Illy%C3%A9s+Gyula&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.25.] idézi Schiller Erzsébet: A Mai orosz dekameron szerkesztése 1935-1936. = Irodalomtörténeti Közlemények, 118.évf. 2014. 4.sz. 556. p.

¹⁶⁰ Vasy Géza: Haza a magasban. Bp.: Nap Kiadó, 2010. 32. p.

¹⁶¹ Téglás János: Babits-epizódok 2. Bp.: Klauzál Gábor Műszeripari. Szakiadó és Szakiskola, 2007. 101. p.

¹⁶² Erről és az alapítvány előtörténetéről és lassú ellehetetlenítéséről lsd. Téglás: ua. 67-129. p., valamint Murányi Gábor: A húsz évet élt „örök alapítvány”. = Beszélő, 8. évf. 2003. 4. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/03/04/29muranyi.htm> [2016.01.10.]

köszönhető, hogy „Basch Lóránt a legkülönbözőbb trükkökkel kitért a nyílt állásfoglalás elől. Azóta mozgósítani próbálta Devecserit és Gellért Oszkárt, kevés sikerrel: és a jelek szerint Illyés Gyulát, nagyobb sikerrel.”¹⁶³

Valóban, Illyés Gyula írt közbenjáró levelet Basch érdekében: „Kedves Barátom, Babits Mihály részben rám hagyta a Baumgarten-alapítvány gondját; e minőségemben kérek, hogy – noha az alapítvány közvetlen szerepe megszűnt – vizsgálj meg Basch Lóránt előterjesztését. Nyilván te is ismered Basch Lóránt érdemeit a baloldali irodalom segítése körül. Ennek én gyakran tanúja voltam. Méltatlanságnak érezném, ha most, a küzdelmes évek után nem történnék ellátásáról megnyugtató gondoskodás. Őszinte nagyrabecsüléssel köszönt híved, Illyés Gyula”.¹⁶⁴

Pap Károly kommunista meggyőződésű, de a vallásos érzelmekkel, zsidó hittal és Krisztus alakjával is sokat foglalkozó kiváló író posztumusz kiadása ügyében nem járt közben, azonban hiába óvatos, ez is visszajut Révaihoz, ugyanis az özvegy megírja Illyés tétlenségét, mikor kéri Pap Károly műveinek kiadását. Illetve a kiadás előbbre hozását, mivel a terv szerint csak 1954-ben jelenhet meg tőle egy kis kötet, de ez sem biztos. Pedig írja az özvegy, Móricz a világirodalom legnagyobb novellistái közé sorolta Pap Károlyt, és Osváth is megírta öngyilkossága előtt egy órával végrendeletű levelét Gellért Oszkárnak, melyben Pap Károlyt és Illyés Gyulát ajánlotta – „Illyés Gyulát, egykori legjobb barátját, aki most rejtélyesen hallgat”.¹⁶⁵

Pap Károlyné közvetlen Révainak címzett, Illyés alkalmazkodását és taktikázását sugalló levelét indokolhatja egyfelől, hogy ő maga igazi fanatikus, ha férje munkásságáról van szó, ahogy ezt Németh László is megfogalmazta még 1933-ban: „Amíg én Pap Károlyllyal fűjtam a sűrű cigarettafüstbe drámákat, regényeket, a feleségem Pap Károlynét hallgatta, ami nem volt kis áldozat. Ez az asszony, alig egy év alatt, az egész irodalmi világ borzalmává tudott válni. Mint férje zsenialitásának az ügynöke tört be mindenhová. Olvasták Kari novelláját a Nyugat-ban, volt az első kérdése, s jaj annak, aki a világirodalomban különb novellát is olvasott. Még férje előző írásaira is féltékeny volt, mert mindig az utolsónak kellett a legtökéletesebbnek lenni.”¹⁶⁶ Másfelől a sérelmező szavak oka lehet, hogy valóban, Illyés

---

¹⁶³ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 685. tétel Feljegyzés Basch Lóránt ügyében. 1950. október 6.

¹⁶⁴ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 663. tétel Illyés Gyula Révai Józsefnek. 1950. szeptember 22.

¹⁶⁵ MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1395. tétel Pap Károlyné levele Révai Józsefnek. 1952. december.

¹⁶⁶ Németh 2002: i.m. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7501&secId=810723&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]

maga is kebelbarátjának tartotta Pap Károlyt, régi barátságukat már az 1929-ben íródott A Tiszánál című versben is megörökítette.¹⁶⁷

Hogy milyen kényszerhelyzetben lehetett Illyés saját megszólalásai gondos mérlegelésére, azt pedig jól érzékelteti Devecseri Gábor 1952-ben a minisztériumba küldött bizalmas levele a Basch - iratok között:

„A Tamás Aladár előadását követő vita során második felszólalásom elején Illyés Gyula műveivel kapcsolatban azt mondtam, hogy nagyra becsülöm és tisztelem Illyés művei közül azokat, amelyekből mindenki csak azt tanulhatja, hogy ne értsen egyet Illyés mostani, levélben elküldött felszólalásával. - A gyorsíró ezt pontosan megfordítva jegyezte föl, a nagyrabecsülést Illyésnek azokra az »érveire« vonatkoztatta, »amelyekkel többen nem értenek egyet«”.¹⁶⁸

Persze a legjobban maga az érintett látta visszás helyzetét, a görénynek, - azaz az irodalompolitikának - a hattyú, azaz saját költészete nyaka köré fonódását,¹⁶⁹ ahogy azt Naplójában meg is fogalmazta:

„Egy fogadáson, a gazdagon megterített asztalnál Révai mellett ültem. Kedélyesen poharaztunk, de élesen vitatkoztunk. Megállt a hátunk mögött Illés Béla. Neki nyilván más asztalnál volt helye, egy alacsonyabb rangfokozatúnál, s így itt nem ülhetett le. Mihelyt megláttam, abbahagytam a beszédet; feléje fordultam, mondja ő a magáét. Révai azonban befejezte a kettőnk társalgását, s csak aztán vetett egy kelletlen tekintetet Illés felé!

– Ha nem zavarom, arról kérném Révai elvtárs véleményét... – és belekezdett valami cikk megírásának vagy meg nem írásának ismertetésébe. – Zavar – mondta Révai a mindkettőnkénél idősebb Illésnek. S ez bólintott, s elment. Elpirultam, hallgattam. Együttesen akár a halálot is megrendeznék, ha arra kapnak irányítást. S személyileg külön-külön közelebb vannak hozzám, mint egymáshoz.”¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Illyés Gyula: Illyés Gyula összegyűjtött versei. Bp.: Szépirodalmi, 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=906&secId=85662&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]

¹⁶⁸ MNL XIX-1-3-c 2. dob. 685. tétel Feljegyzés Basch Lóránt ügyében. 1950. október 6.

¹⁶⁹ Domokos 1998: i.m. 103. p.

¹⁷⁰ Illyés Gyula: i.m., Bp.: Szépirodalmi, 1987. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=883&secId=82188&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Illy%C3%A9s+Gyula&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.25.].

2.1.4 Az irodalmi élet peremvidékén tengődő írók irányítása

A Révaival közvetlenül kapcsolatba kerülő alkotók következő köre a származás vagy előélet szempontjából megfelelő közepes vagy szerény színvonalon alkotó íróké.

Arra, hogy velük miképpen bántak, a rengeteg esetből álljon itt egy hosszabb és egy rövidebb példa. Az első Sarkadi Kálmáné. A Révai titkárságának szóló feljegyzés szerint Sarkadi elküldte a minisztériumba készülő regényének egy részletét a rá vonatkozó lektori véleményekkel együtt. Leveléből az is kiderült, hogy 1919-ben vöröskatonának állt. A „Horthy-terror” idején kezdetben letartóztatásban volt, majd megszökött és egészen az 1936-os amnesztia-rendeletig az országban bujkált, napszámosként és alkalmi munkásként dolgozott. 1940 óta rokkant, 1949 óta rokkantjára az egyetlen bevétele, a pártnak 1946 óta tagja.

„Hosszabb ideje regényt, illetve önéletrajzi emlékeket ír, azonban írásairól az összes lektori vélemények (Írószövetségtől, Munkásmozgalmi Intézettől, Szépirodalmi Kiadótól) negatív értékelést tartalmaznak. Az »Előre 1918-19« c. regényének egy részletét a fősztály is megnézte és kiadásra alkalmatlannak találta. Véleményünket közöltük Sarkadi elvtárral és azt a tanácsot adtuk neki, hogy tekintettel, Sándor Kálmánnal fennálló személyes ismeretségre (aki szintén irt már 1918-19-es témáról) forduljon hozzá és kérje meg arra, hogy segítsen neki kéziratának kijavításában, illetve új írásainak új elkészítésében.”¹⁷¹

Sándor Kálmánt hivatalosan is Sarkadi mellé rendelik,¹⁷² ezen felül pedig megállapítják, hogy tekintettel 75%-os rokkantságára, portásként is elhelyezhető lenne valamelyik vállalatnál.

A másik ügy a következő: Dobi István, aki ekkor a minisztertanács elnöke, kéri, hogy vegyenek fel valakit a Kis Újsághoz. Révai elrendeli, hogy „Dobi kérését teljesíteni kell, ha ez a Simonné nem apagyilkos”. Így természetesen felveszik a jelöltet, „szerencsére nem kellett elküldeni senkit”, áll az eset lezárásáról szóló jelentésben.¹⁷³

¹⁷¹ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Mikó Zoltán feljegyzése a Révai titkárságának. 1953. május 29.

¹⁷² MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1837. tétel Révai József utasítása. 1953. június 8.

¹⁷³ MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1437. tétel Révai József utasítása. 1950. október 18.

2.1.5 A klasszikus írók örökségével való sáfárkodás

Révai működésekor értelemszerűen nemcsak a kortárs írókkal, hanem a hajdaniakkal is foglalkozott.

Közvetlen irányítására nem egy betiltás vagy kiiktatás példáját hozzuk, hanem egy klasszikus költő, Ady hagyatékának kezelését.

Ady a fordulat éve után egyik kulcsfontosságú figurájává válik az ideológiai irodalomértelmezésnek, a hatalom eszmei legitimálása az Ady-életmű „feladata” is.

Ilyen, a politikai ideológiáktól mentes esztétikum zártságát megtörő publikációk először 1947-ben jelennek meg, például az Irodalomtörténet folyóirat hasábjain.¹⁷⁴

Az alaphangot az új értelmezésben Révai József és Lukács György még Moszkvában, esztendőkkorábban írt, a „forradalmár Adyt” abszolutizáló munkái adták meg.¹⁷⁵

A forradalmár Ady azért Lukácsnál és Révainál is ellentmondásos, történelmi határhelyzetben lévő figura, Révai az MDP 1951. februári második kongresszusán elmondott beszédében el is marasztalja József Attilával együtt. Ők – Petőfivel ellentétben – nem voltak eléggé összeforrvá koruk forradalmi népmozgalmával. A pontos kifejezés, amit Révai alkalmaz rá, a következő lesz: “Petőfi: tézis, Ady: antitézis, József Attila: szintézis”. Ady tehát Révainál „forradalom nélküli forradalmár” lesz, aki ugyan kortársai közül a legmesszebbre jutott a politikai tisztánlátásban, de mégis, környezetének visszahúzó, torzító hatásai valóban nyomot hagytak rajta, nem tudott kitörni hanyatló korszakából. Erre az okfejtésre azért van szükség, mert Lukács és Révai nehezen boldogulnak azzal, hogy megmagyarázzák Ady “kétlelkűségét” a forradalommal kapcsolatban, azt például, hogy Ady csodálja ugyan Petőfi forradalmi tüzét, de egyúttal illuzórikusnak is tartja azt, vagy, hogy kezdjenek valamit az Ady-költészet individualizmusával, halál-romantikájával, dekadens, franciás szimbolizmusával, szerelem-képével, kuruc-kultuszos nemzetfelfogásával és istenes verseivel.¹⁷⁶

Ezt az Ady-képet először csak Sztálin halála után töri meg egy-két merészebb észrevétel, például az 1952/53-as tanévre megjelent gimnáziumi tankönyvben Makay Gusztáv,

---

¹⁷⁴ Vaderna Gábor: Nemzedékek, programok, lehetőségek. = Irodalomtörténet, 93.évf. 2012. 3. sz. 291. p.

¹⁷⁵ N. Pál József: Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Jyväskylä, Pécs, University of Jyväskylä, Faculty of Humanities, Hungarian Studies, 2008. pp.75-76. Forrás: <http://mek.oszk.hu/12400/12430/12430.pdf> [2016.01.28.]

¹⁷⁶ Szolláth Dávid: A forradalmi költőtriász. = Literatura, 35. évf. 2009. 4. sz. Forrás: http://real.mtak.hu/7651/1/A%20forradalmi%20k%C3%B6lt%C5%91tri%C3%A1sz_sz%C3%B6veg.pdf [2016.01.28.]

diákjaira hivatkozva kifogásolta, hogy Ady bemutatása, mely Révai József tanulmányát követi, alig foglalkozik a „szenvedélyes polgári életvágyat” kifejező költeményekkel vagy a halál-versekkel.¹⁷⁷

Mivel Ady szerepe ilyen kiemelkedően fontos ideológiai szempontból, ennek megfelelően veszi kézbe Révai, hagyatékának ügyét is.

Az ügy 1950 végén kezdődik, amikor az örökös, Ady Lajosné felajánlja a Magyar Tudományos Akadémiának (MTA) megvételre a tulajdonában lévő Ady-dokumentumokat. Nagy Péter irodalomtörténész, aki ekkor az MTA titkári hivatalában dolgozik, Losonczy Gézával, mint népművelési államtitkárral tárgyal. „Az anyag megszerzése egyre égetőbb, mivel féltő, hogy Ady Lajosné halála után avatatlan kezekbe kerülve, sokkal nagyobb összeg ellenében válnak majd csak megszerezhetőkké, ha ugyan végleg el nem kallódik.”¹⁷⁸ A hagyaték tartalmáról Földessy Gyula irodalomtörténész, Ady-szakértő készít jelentést, amelyet Losonczy juttat el Révainak. A hagyaték tartalma igen értékes (többek közt az Elbocsátó szép üzenet kézírata, valamint több száz levél Ady barátaitól, tisztelőitől, szerelmeitől). Ady Lajosné cserébe az újonnan megjelenő Ady-művek bruttó jövedelme 15%-ának egy hatodát kéri, amely összeget még az Ady-család és Boncza Berta pereskedése végén ítélték meg neki, valamint ezen felül még 5000 forint segélyt. A feltételeket Földessy elfogadásra javasolja, Ady Lajosné megérdemelné az állami támogatást, nemcsak súlyos egészségügyi problémái miatt, hanem mert „származása, neveltetése ellenére meg tudta érteni az idők szavát.”¹⁷⁹

Révai első ajánlata 7-8000 forint, de évjáradék nélkül, amit Ady Lajosné nem fogad el, ha le kell mondania az évjáradékról, akkor 50000 forintot kér a gyűjteményért. Révai hajlandó engedni, 35-40000 forintot egy összegben, vagy havi 400 forintot adna a dokumentumokért. Márciusra aztán elkészül a Révai által kért szakértői jelentés, amely megállapítja, hogy a minimális érték 25200 Ft, de felhívja a figyelmet arra is, hogy Ady Lajosné korábban már igen jelentős kézíratos és ereklyeanyagot, bútorokat, ékszereket ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának. Így Nagy Péter, Földessy Gyula és Kerek Gábor, aki ekkor könyvkiadói osztályvezető a Népművelési Minisztériumban, 30000 forintot ajánl fel, de ezt az örökös még mindig nem tartja méltó

---

¹⁷⁷ Scheibner Tamás: Konfliktusok, kompromisszumok, szövetségek. = Irodalomtörténet, 93.évf. 2012. 3. sz. 308. p.

¹⁷⁸ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1081. tétel Domokos János feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. február 5.; Révai József válasza. 1951. február 7.; Kerek Gábor feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. március 29.; Révai József válasza. 1951. április 2.; Kerek Gábor feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. április 10.

¹⁷⁹ MNL uo.

ellenszolgáltatásnak. Révai újabb javaslata a következő: „Még egy utolsó kísérletet kellene tenni: 10-15000 ft. egy összegben és 400 ft. havonta. [...] Ha ebbe sem megy bele, meg kell nézni, van-e törvényes lehetőség az anyag állami igénybevételére kártérítés mellett? A dolog anyagi része szerintem az Akadémiára, és nem a Népművelési. Minisztériumra tartozik, hiszen Ady-kutatást az Akadémia folytat.”

Közben Ady Lajosné ismeretlen okokból változtat az álláspontján, teljesen lemond az évjradékról, így végül 45000 forintért a Magyar Tudományos Akadémia megvásárolja Ady hagyatékát.¹⁸⁰

2.1.6 Az írók mezőnye – pillanatkép 1951-ből

Megfelelő összegzés arra, hogy Révai, mint „kultúrdiktátor”¹⁸¹ milyen légkört teremtett, az 1951-es Kossuth-díj kiosztása utáni, az irodalmi mezőnyt pillanatképként rögzítő, az alábbiakban idézett hangulatjelentés.

„A Kossuth-díj kiosztást követő napon a Magyar Írók Szövetségében rendkívüli taggyűlés volt, amelyre, a kongresszusi napirendre való tekintettel több pártonkívülit, vagy nem az alapszervhez tartozókat is meghívott a vezetőség. Magán a taggyűlésen nem hangzott el még hozzászólás formájában sem állásfoglalás a Kossuth-díjjal kapcsolatban, csak a taggyűlést megelőző időben és annak szünetében lehetett tapasztalni, hogy a díjkiosztás nagy port vert fel.

Elsősorban az önjelöltek voltak, akik hangot adtak az elégedetlenségüknek. Szinetár György, Karinthy Ferenc (akire fogadásokat is kötöttek a Szépirodalmi Könyvkiadónál), Sándor András, Sándor Kálmán, Rideg Sándor és Szüdi György nyilatkoztak, vagy élcelődtek egymással. Érdekes az is, hogy ki milyen alapon jelölte magát, miért számított a díjra.

[...]

Sándor András azon az alapon várt Kossuth-díjat, hogy Révai elvtárs megemlítette őt a kongresszusi referátumában és ő ebből azt következtette, hogy ez olyan jelentőségű, hogy ezután más nem is jöhet. Emellett úgy értesült, hogy Rákosi elvtárs is jónak találta riportkönyvét, de a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) is rehabilitálta. Nem kis

¹⁸⁰ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1265. tétel Jelentés az Ady Lajos özvegyének birtokában található Ady-hagyatékról. 1950. december 18.; Fónagy Iván szaktitkár feljegyzése Losonczy Géza népművelési államtitkárnak. 1950. december 27.; Révay József utasítása. 1951. január 10.; Jelentés özv. Ady Lajosné Ady-gyűjteményének becsértékéről. 1951. március 12.

¹⁸¹ Urbán Károly: Révai, a kultúrdiktátor. = Rubicon, 4. évf. 1993.7. sz. pp. 10-13.

szerepet játszott reményeiben, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadónál Simó fogadásokat kötött az ő Kossuth-díjára és Losonczy is olyan kijelentést tett, amelyből arra következtetett, hogy már meg is szavazták neki.

Sándor Kálmán ugyancsak a kongresszusi beszéd alapján számított a Kossuth-díjra, de igen sokan közölték vele íróársai közül is, hogy biztos tudomásuk van arról, hogy kap. Pl. Déry volt az egyik froclizó és Aczél Tamás, Molnár Miklós is arra tippeltek, hogy kap.

Karinthy kiindulási pontját nem sikerült megismernem, de szemtanúja voltam annak, hogy milyen aljasul froclizta őt Lukácsy Sándor, aki megfogva Karinthy gomblyukát nevetve mondta »jó író, jó szöveget, csak innen hiányzik valami, nem baj Cini, te még ettől jó író lehetsz«. Rideg Sándor Kossuth-díja bent élt a köztudatban. Hogy ki dobta be, nem tudom, de, hogy nagy ügyet a volt Népszavás írók és költők frakciója, vagy enyhébben szólva tömörülése csinált ebből, az Földeák aznapi kiborulásából is világosan kitűnt, (erről külön, részletesebben, mert ez több dolgot is tartalmaz).

Szüdi maga nem is merte volna remélni a díjat, ha Földeák, nem veti fel olyan élesen a kérdést.

Az Írószövetségben általában nem értettek egyet a Kossuth-díjjal. Igazságtalannak tartották Hámost, sokan Juhászt, de Szabó Pált is.

Simó pl. a Szépirodalmi Könyvkiadó bizalmas berkeiben úgy nyilatkozott, hogy Déry Tibornak és Rideg Sándornak feltétlenül kellett volna kapnia, sokkal inkább, mint Hámosnak és Háynak. Grandpierre Emil ezt azzal toldotta meg, hogy a színházat sokkal jobban megbecsülik, mint az irodalmat. Ez a kiosztás a sematizmus tovább istápolása felé vezet, mert a díjazott művek nem művésziek, csak hasznosak politikailag. Ezzel Simó és Vas István is egyetértettek.”¹⁸²

2.2 Az általános könyvirányítás

A kézi vezérlés könyvkiadást érintő részleteit a második részben tárgyaljuk¹⁸³, ezzel együtt azonban egy intézkedésre ki kell térnünk annak átfogó volta miatt: a könyvkiadó vállalatok átszervezésére, a profilírozásra.

---

¹⁸² MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1951. Nyerges Ágnes: Feljegyzés a Kossuth-díj kiosztást követő hangulatról az irodalom és színház egyes területein. 1951. március 31.

¹⁸³ Itt kell megjegyeznünk, hogy dolgozatunk nem tárgyalja az ún. selejtlista-ügyet. Ugyan a selejtezés kétségkívül a könyvkiadók állományát is érinthette abban a formában, hogy a nagynyomdák államosításakor

Még egy éve sem dolgoztak a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályának felügyeletével a nyomdákról leválasztott kiadók, amikor átszervezésük szükségessége felvetődött.¹⁸⁴

A Népművelési Minisztérium irányítása alatt működő öt könyvkiadó nemzeti vállalat (Athenaeum, Franklin, Hungária, Révai, Új Magyar) átszervezését több szempont is indokolta az előterjesztés szerint. Mindegyik szempont arra mutat, hogy átláthatóbbá, szervezettebbé és központilag irányíthatóbbá kívánták tenni a könyvkiadást ezzel a lépéssel.

Az, hogy a könyvkiadók nem voltak eléggé „profilírozva”, azaz az egyes kiadók feladatának és munkakörének kijelölése, meghatározása nem történt meg, súrlódásokra adott alkalmat, akadályozta a „tervszerűséget” és csökkentette a kiadók felelősségérzetét egy-egy munkaterületen. Ezért a könyvkiadók profilját határozottan meg kellett szabni oly módon, hogy minden vállalat csak egyfajta tevékenységgel foglalkozzék.

Úgy találták, hogy a lektori és egyéb „káderek” sem voltak a megfelelő helyen, szakértelmüket nem tudták jól kihasználni. A lektorok a vegyes feladatok elvégzése közben nem tudtak specializálódni, elmélyülni egy-egy munkakörben. A profilírozással kapcsolatban a „kádereket” megfelelően át lehetett viszont csoportosítani.

1950-ig a könyvkiadók nem dolgoztak eléggé racionálisan, a vállalatok egy része túlságosan kicsinek bizonyult. Az átszervezés ezen is segített, gazdasági megtakarítást jelenthetett.

Ekkor vetették el a könyvkiadó nemzeti vállalatok eddigi neveit is, mondván, hogy azok és részben konstrukciójuk is, valójában a tőkés korszak örökségei, melyet fenntartani már nem indokolt, tehát meg kell változtatni a könyvkiadó vállalatok nevét.

Az átszervezést a Szovjetunió és a népi demokráciák tapasztalatai is indokolták. Ezekben az országokban a könyvkiadás erősen szakosítottá vált, legjobban, a Szovjetunióban, így a magyar gyakorlatnak is követnie kellett a szovjet példát.

Az átszervezett vállalatok profilja a következőképpen alakult:

---

az állami tulajdonba került könyvek a kiadókéi is voltak, illetve a kivonandó könyveket felmérő bizottságba könyvkiadói szakemberek is bekerültek, a tényleges botrányt okozó selejtezés könyvesboltok és főleg könyvtárak állományában ment végbe. A selejtlistát a szakirodalom is könyvtárrendezési útmutatóból kialakult jegyzékként tárgyalja, illetve a selejtlista-botrány „könyvtári kolhozosításnak” is nevezetik. Lsd. Varga Sándor: A selejtlista. = Irodalomtörténet, 15.(65.) évf. 1983. 2. sz. pp. 471-488. valamint Kiss Tamás: A Don Quijote helyei. Diszkurzív gyakorlatok és a befogadás retorikája Cervantes magyarországi hatástörténetében. = Filológiai Közlöny. 52.évf. 2006. 3-4. sz. 274. p.

¹⁸⁴ Varga: i.m. 170. p.

- Szépirodalmi Könyvkiadó: kiadja a jelenkori és klasszikus magyar, népi demokratikus és haladó nyugati szépirodalmat;
- Új Magyar Könyvkiadó: kiadja a szovjet és orosz szépirodalmat;
- Ifjúsági Könyvkiadó: kiadja a gyermek és ifjúsági irodalmat beleértve a DISZ politikai kiadványait is;
- Művelt Nép Könyvkiadó: kiadja a népszerű ismeretterjesztő irodalmat, természettudományos és történelmi, stb. vonatkozásban egyaránt, a politikai irodalom egy részét (a Szikra könyvkiadó profiljának megszabása alapján), a tudományos irodalom egy részét (ideiglenesen, amíg a tudományos könyvkiadó működését meg nem kezdi), valamint a Népművelési Minisztérium szakkönyv-szükségletét.

A vállalatok kapacitását az 1950. évi program mennyisége és a könyvkiadásnak az ötéves terv során előirányzott fejlesztése szabta meg. Az átszervezés után a négy vállalat kapacitásának felső határa kb. évi 9.000 ív lett a következő megoszlás szerint: Szépirodalmi könyvkiadó, 3700 ív, Új Magyar könyvkiadó, 1600 ív, Ifjúsági könyvkiadó, 1200 ív, Művelt Nép könyvkiadó, 2300 ív.

A négy vállalat kapacitása az eddigi vállalatok kapacitásánál tehát nem lett nagyobb (figyelembe véve a Szikra profilírozása következtében beállott növekedést és a különböző tárcák mellett működő szakkönyvkiadó vállalatok létesítése következtében beállott csökkentést.)

A többi könyvkiadókkal kapcsolatban is úgy találták, hogy felmerültek bizonyos problémák:

- Eleve külön javaslatot szándékoztak készíteni a Szikra és az állami könyvkiadók közötti profilok meghatározására.
- Felvetődött, hogy a Népszava Könyvkiadó a jövőben kizárólag szakszervezeti, valamint termelési szakirodalmat, valamint alsó fokú műszaki, technikai irodalmat adjon ki, és eddigi csekély szépirodalmi és ifjúsági könyvkiadói tevékenységét szüntesse be. Ezzel az állásponttal a Népszava is egyetértett, de aztán az a terv is felmerült, hogy a Népszava a szovjet szakszervezeti kiadó mintájára terjessze ki tevékenységét és az említett művei mellett szépirodalmi művek kiadásával is intenzívebben foglalkozzék.
- Ezt a tervet azonban az Irodalmi Főosztály helytelennek találta és ennek megvalósításában az állandó zavart látta.

- A Tudományos Könyvkiadó a Tudományos Akadémia könyvkiadója volt, profilját az Akadémia még nem alakította ki világosan. Két álláspont harcolt egymással: Az egyik az, hogy az Akadémia könyvkiadója kizárólag az Akadémia könyvszükségletét fedezze és az akadémikusok írásait adja ki. A másik álláspont szerint ennek a könyvkiadónak a feladata fedezni általában hazánk tudományos könyvszükségletét. Az Irodalmi Főosztály az utóbbi álláspont mellett volt, mert ellenkező esetben bizonyos könyvek és feladatok gazda nélkül maradnának.
- A honvédség különböző szervei elég nagy számban adtak ki könyveket és brosúrákat, mégpedig nemcsak katonai szakirodalmat, hanem szépirodalmat is. A honvédség ezt a különböző szerveinél folyó könyvkiadást egy kiadóhoz kívánta tömöríteni és egy külön honvédségi könyvkiadót kívánt létesíteni (katonai szakirodalom és szépirodalom kiadására). Az Irodalmi Főosztály ezzel nem értett egyet és a minisztérium kollégiuma határozata értelmében közölte a Honvédelmi Minisztériummal álláspontját, hogy a Honvédelmi Minisztérium szépirodalmi művek kiadásával ne foglalkozzék, ilyen irányú szükségleteit az állami könyvkiadóknál elégítse ki. A Honvédelmi Minisztérium azonban változatlanul fönntartotta álláspontját, és egy, a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó szépirodalmi kiadót kívánt létesíteni.

A négyvállalatos konstrukció tervét a Nép gazdasági Tanács június közepén tartott ülésén elfogadta. Ezután felmerült egy ötödik vállalat létesítésének a terve: az új vállalat feladata élő magyar irodalom kiadása lett volna és ezzel kiküszöbölődött volna az a veszély, amely egy szépirodalmi kiadó létesítése esetén az élő magyar irodalommal kapcsolatban bizonyos fokig fönállt.

Az Irodalmi osztály véleménye szerint viszont egy új állami vállalat létesítése a vállalatok gazdaságosságát csökkentené, és a könyvárakat növelné. Egy évben néhány, legfeljebb tíz olyan mű kiadásáról lehetett mindössze eddig szó, amelynek kiadását a szépirodalmi kiadó helytelenül elutasította. A kérdés megoldására két lehetőség van az osztály szerint: az egyik az, hogy a négy vállalat közül még egy, a Művelt Nép Könyvkiadó, foglalkozzék kismértékben (pl. évi 200-250 íven) élő magyar irodalom kiadásával. Ez esetben mindössze egy-két szépirodalmi lektor beállítása lenne szükséges a Művelt Néphez. A második lehetőség az, hogy az Írószövetség adjon ki könyveket. Ehhez az Írószövetség lektorátusa rendelkezésre áll, a könyvkiadás gazdasági részét pedig vagy valamelyik irodalmi folyóirathoz kellene csatolni, vagy a gazdasági és műszaki problémák ellátására

egy-két műszaki szakembert felvenni. Esetleg ebből idővel az Írószövetség önálló könyvkiadóját lehetne kifejleszteni.¹⁸⁵

Az Agit. Prop. Bizottság elfogadta a Szépirodalmi Könyvkiadóra vonatkozó javaslatot, az Új Magyar Könyvkiadóra vonatkozót viszont elhalasztotta.¹⁸⁶

Láthatjuk, hogy a későbbi Magvető Könyvkiadó, mint konkurens kiadó ötlete már ekkor felmerült.

A Népművelési Minisztérium irányítása alatt működő kiadókat ekkortól nevezzük népművelési kiadóknak.

---

¹⁸⁵ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 56. őe. Javaslat a könyvkiadó vállalatok átszervezésére.

¹⁸⁶ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 56. őe. Az Agitációs és Propaganda Pártbizottság 1950.szept. 22-i ülésének (d.u.5 óra) napirendje.

3. A KIADÓI TANÁCS

3.1 A Kiadói Tanács létrejötte, feladatai

A Kiadói Tanács megalakulása 1953 februárjára, Révai regnálásának utolsó szakaszára esik. Létrejötte már azt mutatja, hogy a teljes egyeduralom végeredményben nem alkalmas a kultúra hatékony működtetésére, mivel az ad hoc döntések és a rengeteg személyes érdekérvényesítési vágy megakasztja és teljesen átláthatatlanná teszi az ügymenetet. A hivatalos indoklásban is elismerik az anomáliákat, ti. hogy a létrehozásra azért volt szükség, mert nem volt országos terv, így gyakoriak voltak a párhuzamosságok, ennél fogva komoly aránytalanságok keletkeztek.¹⁸⁷

A Kiadói Tanács létesítésének gondolata már 1952-ben felmerült,¹⁸⁸ de végül csak 1953. elején született meg a határozat.

Ez volt a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2005/2/1953. számú határozata Kiadói Tanács létesítéséről.

Ennek értelmében az alábbi feladatok elvégzését rótták a Kiadói Tanácsra:

- A könyvkiadás országos elvi irányítása, szakágankénti arányainak és a kiadói feladatok időbeli sorrendiének meghatározása; a minisztériumok és egyéb országos főhatóságok, továbbá a társadalmi szervezetek könyvkiadói programjának felülvizsgálata és összhangba hozatala és ennek alapján az országos könyvkiadási tervjavaslat elkészítése, valamint annak jóváhagyás végett a Minisztertanács elé terjesztése;
- A jóváhagyott országos könyvkiadási terv alapján a népgazdasági tervben könyvkiadási célokra biztosított papírmennyiségekkel való gazdálkodás;
- Az egységes könyvárrendszer alapelveinek megállapítása, azaz a takarékoság szempontjainak szem előtt tartásával dolgozza ki a könyvek és lapok kiadásának, nyomdai előállításának és terjesztésének egységes rendszerét és azt jóváhagyás végett terjessze a Minisztertanács elé;
- A közös könyvkiadásra vonatkozó nemzetközi szerződések teljesítésének ellenőrzése.

---

¹⁸⁷ MNL XIX-I-3-u 2. dob.2776. tétel 1953. Az állami könyvkiadás 1954. évi terve.

¹⁸⁸ Varga: i.m. 266. p.

Megállapították, hogy a Szikra Könyvkiadó Vállalat könyvkiadási tervei, valamint a fegyveres testületek kiadóvállalatainak a szakkiadványokra vonatkozó könyvkiadási tervei csak papírgazdálkodás szempontjából tartoznak a Kiadói Tanács hatáskörébe.

A Kiadói Tanács elnökét és tagjait a Minisztertanács nevezi ki.

Nem dönthet teljesen diktatórikusan, ugyanis ha a minisztériumok és más országos főhatóságok, továbbá a társadalmi szervezetek könyv- és lapkiadási programját tárgyalják, a tárgyalásánál a Kiadói Tanács ülésén a programot előterjesztő minisztérium, országos főhatóság, illetőleg társadalmi szervezet képviselőjének is részt kell vennie, a nyomdaipart és könyvterjesztést érintő kérdések tárgyalására pedig a könnyűipari, illetőleg a Belkereskedelmi Minisztérium képviselőjét is meg kell hívni.

A Kiadói Tanács „operatív feladatainak” (tehát a valódi irányítás) ellátására meg kell szervezni a Kiadói Tanács Titkárságát, amelynek vezetőjét, aki egyben a Kiadói Tanács titkára, a Minisztertanács nevezi ki.

A titkárság feladata a Kiadói Tanács határozatainak végrehajtása és a Kiadói Tanács működéséhez szükséges gazdasági és adminisztratív teendők ellátása.

A Kiadói Tanács és a titkárság működéséhez és feladatainak ellátásához szükséges költségekről önálló címként a Minisztertanács költségvetésében kell gondoskodni.¹⁸⁹

A Kiadói Tanács elnöke Kerek Gábor (korábban a Népművelési Minisztérium irodalmi főosztályának vezetője),¹⁹⁰ helyettesei pedig Köpeczi Béla és Fajth Tibor (1945-től a Gazdasági Főtanács, később a Népgazdasági Tanács munkatársa) lettek.

A Kiadói Tanács nem túl hosszú fennállásának egyik legfontosabb javaslata volt a könyv- és lapkiadás előállításának és terjesztésének egységes rendszerére tett előterjesztés, mivel ebben sok, később megvalósult intézkedés csíráját lelhetjük fel. Az 1953. április 24-én kelt javaslat lényege: 1953. évi október 1-ig a kiadókat össze kell vonni, közvetlen felügyeletüket átveszi a Kiadói Tanács, 1954. évi január 1-től pedig a Kiadói Tanács veszi át a könyvterjesztés felügyeletét is. A nyomdaipar felügyeletének átvétele későbbi időpontra, esetleg 1954. II. felére marad. A javaslat első pontja röviden összefoglalja a kiadók összevonásának és felügyeletének kérdését, amelynek értelmében a kiadók felügyeletének átadása után a minisztereket az a jog illeti meg, hogy a kiadásra kerülő művekre ők tesznek javaslatot; a tematikai terv állapítja meg, hogy melyik minisztérium,

---

¹⁸⁹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. 2005/2/1953. számú minisztertanácsi határozat

¹⁹⁰ Kitüntették Illyés Gyulát. = Népszava 80. évf. 1952. 258. sz.. 5. p.

melyik kiadótól, milyen műveket, hány példányszámban és milyen papírkontingens erejéig rendelhet meg. Esetleg a minisztériumok részére később felmerülő kérésekre egyes kiadóknál keret tartalékolható. Ezzel kapcsolatban rendezni kell a kiadók mellék-profiljait is.

Ezek a következők:

- jegyzet; erre vonatkozóan ugyanaz lenne a rendszer, mint a könyvnél, és a
- nyomtatvány; a nyomtatványokra esetleg külön kiadót, vagy pedig a nyomdaipar bekapcsolásával külön nyomdát kell profilozni.
- Feltétlenül külön szervet kell megbízni, mely a nyomtatványokat érdemileg elbírálja és engedélyezi. A nyomtatványokhoz szükséges papírkeretet a minisztériumok között az Országos Tervtanács osztja el, a nyomtatványokat engedélyező szerv részére tartalék-keret biztosítható.
- dokumentáció; a dokumentációs kérdésre még ez év folyamán külön javaslatot kellett kidolgozni a Kiadói Tanácsnak, amelyben rendezni kell megfelelő kapacitású állami fordítóirodák létesítését, a dokumentáció egységes felügyeletét, a dokumentációs szolgáltatás, ill. a fordítások engedélyezésének kérdését.

A kiadók összevonásának terve az alábbiak szerint alakult. A legfontosabb eleme a tervezetnek, hogy megmaradna a Szépirodalmi, de mellette létrejönne a Külföldi Művek kiadója, az Új Magyar Könyvkiadóból és a Szépirodalmi megfelelő részlegéből.

Ezen felül megmarad az Ifjúsági Kiadó, a Nehézipari Kiadó, a Könnyűipari és Belkereskedelmi, Mezőgazdasági, Tervgazdasági, a Tudományos Kiadó (ez jogi, egészségügyi és sport-kiadványokat is közzétenne), az Akadémia Kiadója, valamint a Zenemű és Művészeti Kiadó.

Láthatjuk, hogy a Művelt Nép Könyvkiadóval nem számoltak, de, ahogy az előző tervezetben a későbbi Magvető kezdeti ötlete bukkan fel, itt a későbbi Európa Kiadó gondolatának születése fedezhető fel.

A Kiadói Tanács felügyelete alá nem tartozó kiadók továbbra is a Szikra Kiadó és a Szakszervezetek Országos Tanács (SZOT) Kiadó (Népszava) maradtak. Külön problémaként felvetődött a folyóirat-kiadás kérdése, itt elgondolkodtak egy külön Folyóirat Kiadó alapításán, amely mellett a szakfolyóiratokat, valamint az egyes minisztériumok

hivatalos lapjait a szakmai kiadók adták volna ki. Tudomásunk szerint az önálló Folyóirat Kiadó nem valósult meg (Lapkiadó Vállalat néven már létezett egy korábbi szerv¹⁹¹).

A könyvterjesztés kérdésénél a kiadókat érintő probléma az volt, hogy a könyvterjesztési monopóliumot mennyiben kell fenntartani, megengedhető-e a kiadóknak bizonyos saját terjesztés; illetve hogyan lehet a kiadókat érdekeltté tenni a művek értékesítésében. A könyvek ára és a példányszám körüli vitás kérdések eldöntése a Kiadói Tanács hatáskörébe tartozik.

Ezen megfontolás már jelzi, hogy a Sztálin halála utáni enyhülés lehetővé tette a kapitalista viszonyok irányába való némi elmozdulást.

A Kiadói Tanács szervezetét illető változások is szóba kerültek, de csak annyiban, hogy minisztertanácsi előterjesztésben javaslatot kell tenni a Kiadói Tanács szervezetében szükséges változásokra is, valamint, hogy gazdasági vonalon a kiadók irányíthatók a Kiadói Tanács jelenlegi szervezetével, kibővítve az Irodalmi Főosztályban jelenleg működő gazdasági csoporttal.¹⁹²

3.2 A kiadók elvi irányítása a Kiadói Tanács idejében

Az enyhülés eredménye volt az is, hogy a kiadók „elvi irányításában” is racionális változtatásokra törekedtek. Az 1953. június 23-i dátummal fennmaradt elemzés alapján kitűnően összefoglalható a változások mibenléte.

3.2.1 Az irányítás hibái és azok kijavítása

A Nagy Imre-féle új kormányprogram utáni általános korrekció igénye egyértelműen végigkövethető, már abban is, ahogy a jelentés számba veszi, mi szorul módosításra.

A kiadók tervei elsőként. Ezeket ugyanis hosszú időn keresztül a Politikai Bizottság, illetőleg a Pártközpont Agitációs és Propaganda Osztálya és a minisztérium kollégiuma hagyta jóvá, és az is többször megtörtént, hogy az éves terveken kívül az Agit. Prop. Osztály és a kollégium tárgyalta a féléves, sőt, a negyedéves terveket is.

Változásra érett a kéziratok engedélyezésének a módszere is. Kezdetben ugyanis az irodalmi főosztály kötelezte előadóit, hogy minden kéziratot olvassanak el, később csak

---

¹⁹¹ MNL XIX-I-3-j-1952. évi iratok (XXII.) Lapkiadó Vállalat.

¹⁹² MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. Egységes rendszer. Vázlat és problematika 1953. április 24.

problematikus kéziratok szuperlektorálását tartotta szükségesnek, de a kéziratokkal kapcsolatos fontosabb „elvi” problémák eldöntésében részt vett a minisztérium vezetősége, sőt, nem egy esetben az Agit. Prop. osztály egyik vagy másik munkatársa is állást foglalt a kiadhatóság ügyében.

Az irodalmi főosztály félévenként vagy évenként igyekezett értékelni a kiadók munkáját és néhány fontos „elvi kérdést” az igazgatói értekezleteken is megtárgyaltak. Emellett az 1952-ben megalakult Irodalmi Tanács is foglalkozott egyes vitás kéziratokkal. Révai útmutatásai a kollégiumon sok kérdést megvilágítottak, de minden részletproblémával nyilvánvalóan nem foglalkozhattak. Az Irodalmi Főosztály próbált néha önállóan is állást foglalni, de véleménye sok esetben nem volt elég alapos, elég indokolt, vagy utólag legalábbis Révai nem találta annak.

Ha a módszerek az évek során kisebb vagy nagyobb mértékben változtak is, a kiadók végig azt érezték, hogy nem kapnak elég jelentős támogatást a minisztériumtól, ami elégedetlenséget szült.

Ehhez hozzájárult még „nyílt elvi viták”, azaz a valamennyire szabadabb, nem támadó hangnemű eszmecsere hiánya az irodalmi életben, másrészt az is, hogy a kiadók felettes szerve, még ha kiváló munkatársai is voltak, akkor sem tudott olyan alaposan foglalkozni a kéziratokkal, mint maga a kiadó. Ráadásul az irodalmi főosztályon dolgozó munkatársak felkészültsége nem is bizonyult olyannyira megfelelőnek.

A helyzetet súlyosbította, hogy maga az Írószövetség – az irodalom tulajdonképpeni gazdája – csak alig foglalkozott az egyes kéziratok kérdéseivel.

A túlzott centralizáció, mely az egész államapparátust jellemezte, rányomta bélyegét az irodalmi főosztály és a kiadók kapcsolatára is. A kiadók kénytelenek voltak minden apró problémával az irodalmi főosztályhoz fordulni, s egy idő múlva az irodalmi főosztályt pusztán adminisztratív szervnek tekintették.

A párt Központi Vezetőségének júniusi határozatai és az új kormányprogram után nyilvánvaló lett, hogy az Irodalmi Főosztály munkájában éppen úgy, mint egyébként a kiadók munkájában is, az irodalomnak közvetlen agitációs eszközként való felfogása, az adminisztratív eszközök túlzott alkalmazása érvényesült.

Világossá vált tehát, hogy sok vonatkozásban meg kell javítani a tartalmi munkát a minisztériumban is, hogy a kiadóknak nagyobb önállóságot és ezzel nagyobb felelősséget is biztosítani lehessen.

Ennek megfelelően az Irodalmi Főosztály igyekezett új módszereket bevezetni: ilyenek voltak az előadók által elkészített információs jelentések, valamint a kiadók negyedévi munkájának értékelése a megjelent művek alapján. Felvetette annak lehetőségét is, hogy a jövőben a kéziratokat az igazgatók engedélyezzék és az engedélyezéssel magával a főosztály ne foglalkozzék.

A Kiadói Tanács a népművelési kiadók irányításának átvétele után tervezetet dolgozott ki a kapcsolatok szabályozására és arra törekedett, hogy megerősítse a kiadók önállóságát, bizonyos mértékig decentralizálja a munkát. Az „elvi irányítás” szempontjából a hangsúlyt a tervek előkészítésére és jóváhagyására tette. Az előadókat kötelezte, hogy menet közben ismerjék meg a kéziratokkal kapcsolatban felmerülő problémákat. Az engedélyezést a sajtó közigazgatási rendelkezések értelmében fenn kellett tartania, de hangsúlyozta, hogy csak a problematikus kéziratok kérdéseivel akar behatóan foglalkozni, mégpedig a lektori jelentések alapján. Egyes elvi kérdéseket a kiadók negyedévi és évi munkájának értékelése kapcsán, igazgatói értekezleteken és szakmai vitákon akart megbeszélni. Felvetette az Írószövetséggel és a különböző tudományos szervezetekkel való együttműködés szorosabbá tételének szükségességét. A negyedévi tervek elkészítését a kiadókra bízta és több szervezeti-gazdasági kérdésben bővítette a kiadó igazgatójának hatáskörét.

3.2.2 Az irányítás módszereire tett új javaslatok, javítások részletei

1. Tervezés, a tervek jóváhagyása

A Kiadói Tanács köteles megadni az évi tervek irányelveit a magyar irodalom helyzetéről a könyvtárak és az Állami Könyvterjesztő Vállalat jelentéseiből, valamint az olvasólevelekből kiindulva. Segítséget kell nyújtania a terv-előkészítő írói és olvasói megbeszélések szervezésében és lebonyolításában. Az elkészített terveket a lektori jelentések, szinopszisok alapján jelenti, megvitatja a kiadókkal és a mellettük felállítandó szerkesztőségi tanáccsal. Az így megbeszélteket a minisztérium kollégiuma elé terjeszti, az előterjesztésben feltünteti azokat az elvi kérdéseket, melyekben a kollégium állásfoglalását kéri. Az éves tervek mellett perspektivikus terveket is kellett készíteni, amelynek irányelveit ugyancsak a Kiadói Tanácsnak kell megadnia. A perspektivikus terveknek kell magukban foglalniuk a sorozatok tervét is. Sorozatot csak a Kiadói Tanács engedélyével lehet indítani.

2. A kéziratok engedélyezése

A Kiadói Tanács végzi a kéziratok engedélyezését a sajtó közigazgatási rendelkezések értelmében. Az engedélyezés a kéziratok zöménél a lektori jelentések alapján történik, a problematikus kéziratoknál el kell olvasni magát a művet is. A lektori jelentések alapján történő engedélyezésnek is megvan az a haszna, hogy egyrészt figyelemmel kísérhetjük a lektorok munkáját, másrészt ilyen módon ellenőrizzük a kiadó tervteljesítését. A kiadónak elemző, a hibákat, problémákat nyíltan feltáró lektori véleményeket kell készítenie, sőt, ha szükséges, külön is fel kell vetnie a vitás kérdéseket. A múltban ez nem mindig történt meg, s ebből komoly zavarok származtak.

Erre a Kiadói Tanács példája Déry Tibor: *Hazáról, emberekről* című útinaplójának előszava, mellyel kapcsolatban „a lektori jelentés mindössze ennyit mondott: »Déry javaslatunkra előszót írt a kötethez, melyben egyrészt megírja az útjegyzetek külső történetét, azt, hogy milyen szándékkal születtek meg, másrészt pedig felhívja a figyelmet arra, hogy ezek csak részlet megállapítások, amelyek nem akarnak összképet adni Magyarországról.« Egy szó sincs arról, hogy valami probléma lenne az előszóval. Sándor András: *Tizenhárom szoknya c. elbeszéléséről* így ír a lektori jelentés: »A satirikus *Tizenhárom szoknya* megmutatja, hogy a szocializmus legnagyobb építkezése nemcsak a *Matolákat*¹⁹³ és a *Vihar Ferkókat*¹⁹⁴ vonzotta Pentelére, hanem a szocialista társadalomból lassan kiszoruló salakot is, a jampeceket, a prostituáltakat, szélhámosokat, karrieristákat stb. De ezek az írások (a *Tizenhárom szoknya* és egyéb új elbeszélések) egyben a Sztálinvárosban kialakuló új társadalom erejét is megmutatják, amely végül is könyörtelenül kisöpri magából ezeket az elemeket.« Aki nem olvasta a *Tizenhárom szoknyát*, ebből a megjegyzésből egyáltalán nem kap képet arról, hogy mennyire vitatható az elbeszélés mondanivalója. A jó együttműködés alapja a teljes nyíltság és őszinteség a problémák feltárásában.»

Így szükségesnek tartották azt is, hogy a fentebbi kérdések megvitatásához megfelelő vitafórumot teremtsenek. Ebből a célból is létrehozandónak tartották a szerkesztőségi tanácsot, melynek tagjai közt szerepelni kell az Írószövetség és a Kiadói Tanács hivatalos képviselőjének is. Amennyiben a vitás kérdéseket nem sikerül megnyugtató módon eldönteni, a kéziratot fel kell terjeszteni a minisztérium vezetőségéhez. A minisztérium

---

¹⁹³ Sándor András: *Madaras és Matola. Elbeszélés.* = *Sztálin Vasmű építője*, 5. évf. 1954. 3. sz. 3 p.

¹⁹⁴ Sándor András: *Vihar Ferkó. Elbeszélés.* = *Uő.: A nyugtalan ember.* Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954. pp.301-336.

vezetősége, fontos ügyekben a lektorátusvezető és az illető könyv szerkesztőjének jelenlétében, sőt ha szükséges, az író jelenlétében, közli a döntést.

3. A tervteljesítés értékelése

A Kiadói Tanács negyedévenként értékeli a kiadók munkáját a megjelent művek, ezek sajtókritikája, olvasói visszhangja alapján. A vitán a kiadók vezetői mellett a lektorátusok egyes dolgozói is részt vesznek. Az új magyar szépirodalom elvi jelentőségű kérdéseit a negyedévi értékelés után a minisztérium vezetősége elé terjesztik.

A szerkesztőségi tanács félévenként megvitatja a kiadók munkáját, s erre a vitaülésre meghívhatja az olvasók képviselőit is.

A Kiadói Tanács évenként egyszer jelentés formájában beszámol a Minisztérium Kollégiumának a végzett munkáról, s határozati javaslatokat terjeszt elő. A jelentés elkészítésekor a kiadó véleményét meg kell hallgatnia.

4. „Elvi kérdések” megvitatásának más módszerei

A Kiadói Tanács előadói kéthetenként információs jelentéseket készítenek, melyekben felvetik a munka közben felmerült legfontosabb problémákat. Az információs jelentések jobbá tétele érdekében szükséges, hogy a kiadók alaposan tájékoztassák az előadókat munkájukról. A Kiadói Tanács a jelentésben feltüntetett kérdésekre lehetőleg egy héten belül válaszol.

Egyes elvi kérdéseket a kiadók mellett működő szerkesztőségi tanácsoknak kell megtárgyalniuk, másokat a lektorátusi értekezletek vitatnak meg. Ezeken a fontos megbeszéléseken az előadók mellett a Kiadói Tanács valamelyik vezetőjének is részt kell vennie.

A Kiadói Tanács vezetői személyes megbeszélések formájában vitassák meg a kiadók vezetőivel a felmerült kérdéseket.

Bizonyos esetekben a Kiadói Tanács speciális értekezletek összehívását kezdeményezheti és szervezheti meg (pl. műfordítói értekezlet, stb.). Szükségesnek látszik, hogy évente egyszer kiadói konferenciát hívjanak össze, ahol a könyvkiadás legfontosabb, legaktuálisabb kérdéseit meg lehet vitatni.

A Kiadói Tanács fontos feladatának tartja a külföldi tapasztalatok felhasználását és az új munkamódszerek elterjesztését. A külföldi tapasztalatokat és az új munkamódszereket egyrészt beszámolók formájában, másrészt dokumentációs kiadványban ismerteti. (Felmerült ezzel kapcsolatban a kiadói szaklap megindításának kérdése is.)

A Kiadói Tanács tartalmi munkájának megjavítása semmiképp sem járhat a felelősség kérdésének elmosásával. A Kiadói Tanács felelős a terv egészéért és arányaiért, a terv teljesítéséhez szükséges eszközök biztosításáért. Az egyes művekért maguk a kiadók felelősek, kivéve azt az esetet, amikor a mű kiadhatósága vagy ki nem adhatósága kérdésében a Minisztérium vezetősége vagy a Kiadói Tanács döntött.

Külön hangsúlyozták, hogy a Kiadói Tanács olyan alaposággal nem tud foglalkozni az egyes művekkel, mint a kiadók. Elvi munkája elsősorban az általános kérdésekre, másrészt a kiadók által nyíltan feltárt vitás problémák eldöntésére terjedhet ki.

Kiemelték, hogy az elvi irányítás megjavításának biztosítása egyes előfeltételek megvalósításához van kötve.

Lehetővé kell tenni például, hogy a Kiadói Tanácsnál a vezetők és az előadók az eddiginél alaposabban foglalkozhassanak az elvi kérdésekkel, ne halmozzák őket túl adminisztratív munkával.

Létre kell hozni a kiadók mellett a szerkesztőségi tanácsokat.

Az Írószövetségnek az eddiginél sokkal jobban kell támogatnia a Kiadói Tanács és a kiadók munkáját, meg kell valósítani a szorosabb együttműködést. Az Írószövetség első titkára tagja kell, hogy legyen a Főigazgatóság mellett működő Kiadói Tanácsnak, a szerkesztőségi tanácsokban részt kell venniük az Írószövetség hivatalos képviselőinek is. Biztosítani kell, hogy az arra érdemes lektorok tagjai lehessenek az Írószövetségnek. Az Írószövetség rendezzen vitákat egyes kéziratokkal kapcsolatban, főleg ha a fiatalok műveiről van szó. Általában a fiatalok műveivel való foglalkozást az eddigieknél sokkal jobban előtérbe kell állítania. (Az Írószövetségi kiadó megalakulása erre külön is lehetőséget biztosít.) A Kiadói Tanács és a kiadók vezetői, a lektorok részt kell, hogy vegyenek az írószövetségi megbeszéléseken.

Az elvi irányítás megvalósításáról szóló dokumentum végkicsengése is egyértelműen az új szakasz szellemisége: „Horváth Márton elvtárs az írószövetségi vitán mondott zárszavában hangsúlyozta: »A pártnak nem az a feladata, hogy a kritikusok, vagy az írók feje felett, mint valami feljebbviteli fórum oldja meg az írói alkotó munka eszmei és esztétikai problémáit.« Véleményünk szerint ez nem lehet az államnak és az államot képviselő

Kiadói Tanácsnak és a kiadónak sem a feladata. Éppen ezért rendkívüli fontossága van annak, hogy az Írószövetség megjavítsa munkáját.”¹⁹⁵

A Kiadói Tanács működésének vége 1954-ben következik be, az 1954-es terv előírja, hogy a Kiadói Tanács titkárságát át kell alakítani Kiadói Főigazgatósággá, azaz koordináló szervből irányító szervvé kell válnia.

4. A KIADÓI FŐIGAZGATÓSÁG

4.1 A Kiadói Főigazgatóság megalakítása

1950-re lényegében lezárult az államosítások kora. 1950 és 1954 között az „átszervezések koráról” beszélhetünk. Hogyan igazgassák az államosított kiadókat, a könyvkiadást, könyvterjesztést? – Az államosítás előtt a nagyobb kiadók maguk tartottak nyomdákat, foglalkoztattak könyvterjesztőket. Most a könyvkiadás a Népművelődési Minisztériumhoz, a nyomdák a Könnyűipari Minisztériumhoz, a terjesztés a Kereskedelemügyihez került. (És itt volt még a párt kiadójának, a Szikrának a kérdése, amelyet az államosítás nem érinthetett, és együtt maradt nyomdájával és terjesztőivel.)

Más szocialista országokkal ellentétben Magyarországon nem állítottak fel központi cenzori hivatalt, a könyvek kiadását a minisztériumok engedélyezték, sokszor a kézirat elolvasása után. Felmerült ennek az eljárásnak a megváltoztatása, központi engedélyezés és nyilvántartás bevezetése. Erre nem került sor. A nehézkes és sokszor bürokratikus eljárás széles körű elégedetlenséget váltott ki, és a Népművelési Minisztérium kollégiuma, már az új helyzetben, 1954 márciusában megbírálta a titkárságot és egyszerűsítést javasolt.¹⁹⁶

Már ezelőtt egy évvel felmerült, hogy ki kell alakítani a könyv- és lapkiadás előállításának és terjesztésének egységes rendszerét: a javaslat lényege az volt, hogy 1953. október 1-ig a kiadókat össze kell vonni, közvetlen felügyeletüket pedig átveszi a Kiadói Tanács.

Itt merül fel először az átalakítás kérdése: a minisztertanácsi előterjesztésben javaslatot kell tenni a Kiadói Tanács szervezetében szükséges változásokra is. Gazdasági vonalon a

---

¹⁹⁵ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A kiadók elvi irányításának kérdései.

¹⁹⁶ Köpeczi Béla: A tények igazsága. Fejezetek a művelődéspolitikai történetéből. 1953 – 1988. Kiadatlan emlékirat. Köszönettel tartozunk Dr. Solymosi Lászlónak a kézirat rendelkezésünkre bocsátásáért. 17. p.

kiadók irányíthatók lehetnek a Kiadói Tanács szervezetével, kibővítve az Irodalmi Főosztályon működő gazdasági csoporttal.¹⁹⁷

Korábban a könyvkiadóknak a minisztériumok alá rendelése azt a célt szolgálta, hogy a minisztériumok fokozottabban gondoskodhassanak a szakmai könyvek kiadásáról. A könyvkiadók összevonásával viszont nem juthat minden minisztériumnak kiadó, valamint egy kiadó több minisztérium szükségletét látja el, így célszerűbb, ha az irányítást egy semleges szerv, a Kiadói Főigazgatóság látja el. Így az irányítás szakszerűbb és amellet elfogulatlanabb lesz – szól az érvelés a kiadók Főigazgatóság alá való rendeléséről.¹⁹⁸

Számos koordinációs próbálkozás után a könyv- és lapkiadás, terjesztés és nyomdai előállítás egységes rendszerének kialakításakor, 1953 végén, több fontos változtatási javaslatot terjesztettek a minisztertanács elé az állami könyvkiadás átszervezéséről.

Megállapították, hogy az állami könyvkiadás szervezete túlságosan decentralizált.

Ennél fogva szükséges a kiadók összevonásával együtt az Állami Kiadói Főigazgatóság megalakítása.

Nem tört halasztást a kiadóvállalatok számának felére csökkentése. Eddig huszonnégy kiadó működött, ezt összevonták tíz plusz hat kiadóvállalattá.¹⁹⁹

Egyes kiadóknál túlméretezett a technikai, adminisztratív dolgozók száma, máshol viszont nincs lektorátus, pedig ez a minőségi színvonal emelésének nélkülözhetetlen előfeltétele. Még a lektorátusokkal rendelkező kiadóknál sincs biztosítva az elmélyült, színvonalas munka az alacsony létszám és a szerkesztők gyenge felkészültsége miatt, új szakemberekkel kell tehát erősíteni a könyvkiadást a kulturális élet más területeiről. Ezen felül létre kell hozni az Írószövetség kiadóját.

Szerepelt a tervben a könyvkiadás és terjesztés kapcsolatának megjavítása is. Az eddigi gyakorlat szerint, amikor az Állami Könyvterjesztő Vállalat átvette a könyvet, a kiadó

---

¹⁹⁷ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. Egységes rendszer. Vázlat és problematika 1953. április 24.

¹⁹⁸ MNL XIX-I-21-a 2. dob. 1953-1956. évi iratok. 875/1954 A kiadóvállalatok racionalizálása és a Kiadói Főigazgatóság alá helyezése.

¹⁹⁹ A korábbi kiadók: Építőipari, Közlekedési, Mezőgazdasági, Élelmiszeripari- és Begyűjtési, Nehézipari, Könnyűipari, Tervgazdasági, Pénzügyi, Statisztikai, Kereskedelmi, Művelt Nép, Egészségügyi, Jogi, Sport, Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági, Zeneművészeti, Képzőművészeti, Akadémiai, Tankönyv, Népszava, Propagandaterjesztő és Szikra Kiadó.

A Kiadói Főigazgatóság alá kerülő kiadók: Építésügyi Könyvkiadó, Közlekedési Könyvkiadó, Mezőgazdasági Kiadó, Ipari Kiadóvállalat, Tervgazdasági Kiadó, Tudományos- és ismeretterjesztő Kiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Új Magyar Könyvkiadó, Ifjúsági Könyvkiadó és a Művészeti Kiadó.

A Főigazgatóság csak szakmai irányítást gyakorol az alábbi kiadók felett: Akadémiai Kiadó, Írószövetségi Kiadó, Tankönyvkiadó, Népszava Kiadó, Propagandaterjesztő Vállalat és Szikra Kiadó.

teljes összegben megkapta az ellenértékét. Ezután a kiadók számára anyagi előnyt illetve hátrányt kell jelentenie, ha a könyv jól, illetve rosszul fogy. A kiadóknál fel kell állítani a könyvigények kutatásával és a könyvek propagálásával foglalkozó kisebb részlegeket, amelyek az ankétokat, az olvasólevelezést, a könyvtári terjesztési tapasztalatok begyűjtését szervezik.

Tárgyunk szempontjából a legfontosabb pont az Állami Kiadói Főigazgatóság megalakításáról szóló javaslati pont volt.

Ennek értelmében a Kiadói Tanács titkárságát át kell alakítani Főigazgatósággá, tehát koordináló szervből irányító szervvé. A főigazgatóság működjék a népművelési miniszter felügyelete alatt, akit a könyvkiadás tekintetében fölé kell rendelni a többi tárcáknak, amennyiben ő tesz javaslatot a minisztertanácsnak az egész könyvkiadásra vonatkozóan. A kiadók egyik részét közvetlenül, a másik részét egyelőre csak közvetve kell a főigazgatóság irányítása alá rendelni.²⁰⁰

Ennek az átalakításnak voltak előzményei.

Leginkább egyértelmű minta a szovjet szerv: a Glavpoligrafizdat.²⁰¹

A Politikai Bizottság éppen ekkor, a főigazgatóság megalapításakor engedélyezte ugyanis egy delegáció kiutazását a szovjet könyvkiadás szervezetének tanulmányozására. A delegációt Kállai Gyula vezette, tagjai pedig Simó Jenő, Nemes Dezső és Zala Imre voltak.²⁰²

Kutatásaink alapján azonban megállapíthatjuk, hogy a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) hasonló szerve is mintaadó lehetett.

A Rütten und Loening berlini könyvkiadó vezetője, Irene Gysi²⁰³ számolt be róla²⁰⁴ magyarországi látogatása alkalmával, hogy az NDK-ban hogyan fog átszerveződni az Irodalmi Hivatal (lsd.1. ábra).²⁰⁵

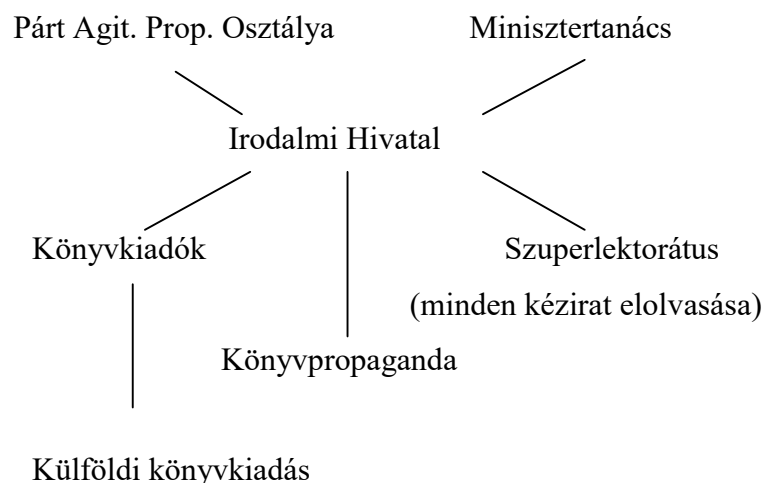
²⁰⁰ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075 Előterjesztés az egységes rendszerhez. 1953.

²⁰¹ „The Chief Administration for Matter of Polygraphic Industry, Publishing and Book Selling (Glavpoligrafizdat) came into existence as the result of the merger of OGIZ, the administrations of polygraphic industry and publishing houses of the union republics and other organizations. Branches of the new institution existed in all union republics. In 1953, the Chief Administration was transferred to the USSR Ministry of Culture and renamed the Chief Administration of Publishing Houses, Printing Industry and Book Trade, abbreviated to Glavizdat.” Lsd. Serge L. Levitsky: Introduction to Soviet Copyright Law. Brill Archive, 1964. pp. 63-64.

²⁰² Varga: i.m. 306. p.

²⁰³ Férje, Klaus Gysi prominens kultúrpolitikus. Lsd. Paul O’Doherty: The GDR in the Context of Stalinist Show Trials and Anti-Semitism in Eastern Europe 1948-54. = German History, 10. évf. 1992. 3. sz. 308. p.

²⁰⁴ Irene Gysi más esetekben is jól értesültnek mutatkozott. Lsd. Simone Barck, Martina Langermann, Siegfried Lokatis: Jedes Buch ein Abenteuer. Zensur-System und literarische Öffentlichkeiten in der DDR bis Ende der sechziger Jahre. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 1998. 47. p.

1. ábra

Az Irodalmi Hivatal felépítése²⁰⁶

Láthatjuk itt is a központosításra való törekvést.

1954. április 1-én kormányhatározat mondta ki a Kiadói Főigazgatóság megalakítását.²⁰⁷

Első elnöke Kállai Gyula lett, akit hamarosan Köpeczi Béla követte. Az új intézmény a népművelődési miniszter felügyelete alá került, a minisztérium főosztályaként működött. Jogosultságainál fogva hamar túllépte ezeket a kereteket, s valóságos sajtóügyi minisztériumként működött.

Feladatai közé tartozott a könyvkiadás éves tervének elkészítése és benyújtása a kormány elé; a mindig szűkös papírkontingens elosztása a kiadók között; a kiadóvállalatok működésének szabályozása; lektori és anyagnormák megállapítása; a dolgozók szakmai továbbképzése; a kiadásra vonatkozó szabályok kialakítása; az állami támogatások felosztása és felhasználásának ellenőrzése, valamint a könyvárrendszer kialakítása, a kiadói és terjesztői dolgozók bérezési elveinek kidolgozása, a könyvkiadás nemzetközi kapcsolatainak intézése.

Négy kiadó került a Főigazgatósághoz, a Szépirodalmi, az Új Magyar Könyvkiadó, az Ifjúsági Könyvkiadó és a Művelt Nép. Ezekhez csatlakozott még 1954-ben a mai magyar irodalom kiadására szakosodott Magvető Kiadó. A Főigazgató ügyelt a kiadók profiljára,

²⁰⁵ A hivatal pontos neve Amt für Literatur und Verlagswesen (AVL).

²⁰⁶ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3423. tétel Rákos Ferenc beszámolója. 1953. december 3.

²⁰⁷ 1043/1954. (VI. 17.) számú minisztertanácsi határozat

jogosultságaira, irányította a papírkontingens körüli harcokat. Hatáskörük végül kiterjedt a nyomdai szervezetre, könyvterjesztésre is.²⁰⁸

A Kiadói Főigazgatóság szervezete az alábbi módon alakult:

A főigazgató mellett működött egy titkár, egy irodakezelő, egy-két adminisztrátor, valamint két hivatalsegéd. A főigazgatóság osztályokból állt: a könyvkiadási és a gazdasági főosztályok voltak a legfontosabbak, ezt mutatja, hogy vezetőik egyben a főigazgató helyettesei is voltak. További osztályok voltak a tárgyunk szempontjából is fontos szépirodalmi osztály (egy irodalmi vezetőből, egy magyar, egy külföldi, egy ifjúsági és egy művészeti előadóból, valamint egy adminisztrátorból állt), valamint a terv- és termelési osztály, a tudományos és szakmai osztály, a főkönyvelőség, a dokumentációs csoport, a döntőbizottsági ügyek csoportja, a nemzetközi kapcsolatok csoportja, a könyvterjesztés és a gondnokság.²⁰⁹

Az arányok, a feladatok, és egyáltalán a Főigazgatóság csekély létszáma (mintegy hatvan fő) folytán kizárhatjuk, hogy kifejezetten cenzúrahivatal jött volna létre. Ebben is hasonlított az NDK-beli ALV-hez, amelynek a tevékenysége szintén sokfelé ágazott.²¹⁰

Természetesen cenzurális jellegű feladatai is voltak: a határozat a Főigazgatóság feladatává tette például a könyvek forgalomba hozatalának, illetve forgalomból való kivonásának engedélyezését.

Vagy: a tervek végső jóváhagyása a minisztertanácsra várt, de ide már csak jól fésült tervezetek kerülhettek. A tulajdonképpeni „szűrés” (esetenként cenzúra) a kiadók és az igazgatóság egyeztetésén, vitáin dőlt el. Itt hagyták jóvá a példányszámot is, mindjárt hozzárendelvé a szükséges állami dotációt. Ha felesleg maradt, azt elvonták, befizették az ún. Kulturális Alapba, szinte büntetésként, hogy azután ezen összegek további dotációk céljait szolgálják. Ezzel a rendszerrel büntették-homogenizálták a kiadók haszontermelését. Mivel a kiadók nullszaldóra termeltek, újabb és újabb könyvek kiadásának nem volt akadálya, ha a megrendelő, a vevő (az állam) hozzákapcsolta a dotációt. Az 1970-es évekig

---

²⁰⁸ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. A Kiadói Főigazgatóság létrehozása.

²⁰⁹ MNL XIX-I-3-u 9. dob. 2413/954 Feljegyzés Darvas elvtársnak. A Kiadói Főigazgatóság szervezeti felépítése.

²¹⁰ „Man muß sich also vor Augen halten, daß die Zensurtätigkeit nur einen kleinen, in seiner Bedeutung bis 1956 weiter abnehmenden Teil der Tätigkeit des Amtes für Literatur und Verlagswesen [...] ausmachte. Devisenlenkung, Themenplanung, Verlagspolitik, Literaturpropaganda oder beispielweise die Zusammenarbeit mit Druckereien und Buchhandel waren wichtige Aufgabenfelder der Steuerung und Förderung von Literatur.” Lsd. Simone Barck, Martina Langermann, Siegfried Lokatis: Jedes Buch ein Abenteuer. Zensur-System und literarische Öffentlichkeiten in der DDR bis Ende der sechziger Jahre. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 1998. 22. p.

úgy tűnt, a könyvkiadás határa a csillagos ég – ennek csak az import-papírbeszerzés szabott határt.

Az Országos Tervhivatal által előírt mennyiséget – előbb 5000 majd 8000 tonna – a Kiadói Főigazgatóság osztotta el a kiadók között, tekintet nélkül a papír vastagságára, minőségére. A kiadók ügyeskedhettek a papírtípusokkal, de csodákra nem voltak képesek. A sikeres, nagypéldányszámú műveket vékony papírra nyomták és drágábban árusították. A nyugatról beáramló művekre jelentős devizaösszegeket kellett áldozni, ideértve az írói tiszteletdíjakat és a fordítások költségeit. Ez a keret már korántsem volt korlátlan, mintegy „szabályozta” a nyugati irodalom beáramlását.²¹¹

4.2 A Kiadói Főigazgatóság intézkedései

Tárgyalt korszakunkban a Kiadói Főigazgatóság által végrehajtandó intézkedések közül két jelentősebbet emelnénk ki.

Egyfelől 1955 elején hosszú egyezkedés-sorozat végére került pont azzal, hogy végre megszületett a honoráriumrendelet. Ez a minisztertanácsi határozat az élő magyar íróknak folyósítandó honorárium összegét prózai műveknél 25, verseknél 50 százalékkal emelte. Az írók számára emellett további előnyöket adott például azzal, hogy eddig az író csak könyve megjelenése után tizenöt nappal kapta kézhez honoráriumának utolsó részét, most ez az imprimáláskor esedékessé vált. E rendelkezés végrehajtási utasítása az írókat-költőket (változatlanul) négy, a fordítókat három kategóriába sorolja, rögzítve egyebek mellett azt is, hogy a kiadóvállalatok az Írószövetség által minősített (és kategóriába sorolt) fordítókon kívül más fordítókkal csak abban az esetben készíthetnek szépirodalmi fordítást, ha ehhez az Írószövetség előzetesen hozzájárul.

Ezt az utasítást egy népművelési miniszteri rendelet követte, amely a könyvek ármegegyezésében szakított az önköltségszámításon alapuló rendszerrel és műfajonként (szakkönyveknél alap-, közép- és felsőfokút megkülönböztetve) egységes ív-árrendszer szerinti kalkulációt írt elő. Ezzel a könyvek bolti ára függetlenné vált a tényleges

---

²¹¹ Érdekes adalék a Kiadói Főigazgatóság létrehozásához Radnóti Miklós „jövőbe látása”. Vas Istvántól idézzük az alábbiakat: „Egy ilyen társasági tervezgetés alkalmából Miklós azt mondta, ő a szocialista könyvkiadás koordinátora akar lenni. Beszélt a részletekről is, de nem egészen értettem, mire gondol. Egy évtized múlva jutott eszembe, hogy lényegében a kiadói főigazgató hatásköre lebegett előtte – persze ő egészen másképp képzelte. Annak idején azt feleltem neki, én beérem azzal, ha lektor lehetnék egy kiadóban, ha azért fizetnének, hogy olvassak és véleményt mondjak arról, amit olvastam.” Lsd. Vas István: Azután. 2. köt. Bp.: Holnap Kiadó, 2003. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016223&secId=0001217444> [2016.10.10.]

önköltségtől, tehát a kiadott példányszámtól is. A július elsejétől érvényes rendelkezés végrehajtása nyomán csökkent a kortárs magyar irodalmi művek, továbbá az ismeretterjesztő és alapfokú szakkönyvek ára, kisebb mértékben emelkedett viszont a klasszikusok s a nyugati szerzők szépirodalmi műveinek ára.²¹²

4.3 A Kiadói Konferencia

Rákosi Mátyás, a párt főtitkára ellenezte a reformokat és Nagy Imrét, a kormány elnökét azzal vádolta, hogy azokkal a szocializmust veszélyezteti. Az apparátus Rákosit követte, a párton belüli értelmiség Nagyot. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa előtt történt mindez, ami azt jelentette, hogy a hatalmi harc ott sem dőlt el, s Rákosi számíthatott a szovjet vezetés konzervatív részének támogatására. A két irányzat közötti vita Magyarországon már az új kormányprogram meghirdetése után megkezdődött, s főleg az ideológiailag érzékeny területeken nyilvánult meg. A legnagyobb mozgástere az irodalomnak volt, hiszen áttételesen politizálhatott. A szellemi életnek ezek a jelenségei a pártvezetés konzervatív szárnyának ürügyet adtak arra, hogy a „revizionizmus” veszélyét felnagyítsák. 1955 márciusában a Központi Vezetőség elítélte Nagy Imre „revizionizmusát”, főleg mezőgazdasági politikája és „nacionalizmusa” miatt. A határozat bírálta a könyvkiadásban és a sajtóban megmutatkozó „revizionista” jelenségeket is, ami arra figyelmeztetett, hogy a politikai harcok élmezejébe került a könyvkiadás, „akaratunk ellenére”.

Ezt a határozatot követte Gerő Ernőnek a Politikai Bizottság tagjaihoz intézett március 28-i feljegyzése, amelyet a testület nem tárgyalt, de amely befolyásolta a könyvkiadás helyzetének hivatalos megítélését.²¹³

A Rákosi-féle vezetés elégedetlen a könyvkiadással, s így a Kiadói Főigazgatóság munkájával is. Első lépésként a Pártközpont Tudományos és Kulturális Osztálya elrendelte a Gerő által említett könyvek visszavonását, (a sors iróniája, hogy 1956 márciusa után Gerő könyveit is ki kellett vonni a forgalomból), majd kéziratokat kért fel ellenőrzésre.

Válaszul erre a Csillag 1955. júliusi számában Könyvkiadásunk néhány kérdéséről címen Köpeczi áttekintette a magyar könyvkiadás 1945 utáni fejlődését és kiemelte az 1955. után bekövetkezett kedvező változást, mindenekelőtt az arányokban. A kiadói példányszámok

---

²¹² Varga: i.m. 324. p.

²¹³ Köpeczi: i.m. pp. 19-21.

emelkedését hangsúlyozta elsősorban. 1953-ban 231 szépirodalmi cím jelent meg, 1955-ben 456, tehát inkább lazítottak a gyeplőn.²¹⁴

Nem tetszett mindez a dogmatikus párfőtikárnak, Gerő Ernőnek, aki levéllel fordult a Politikai Bizottsághoz – bírálva a kiadási elveket (kevés a mai magyar szépirodalom stb.). A levelet érdemben párttestület nem tárgyalta, de azt a javaslatát felkarolták, hogy legyen kiadói konferencia, amely a felmerült kérdéseket megbeszélje. Az előkészületek lendületében Lukácsy Sándor a sajtóban egyenesen a főigazgatóság megszüntetését szorgalmazta. Javaslatát visszautasították, de a Kiadói Főigazgatóság (KF) rövid fennállása óta a legnagyobb erőpróbával találta szemben magát: kiadói konferenciát kellett összehívnia.

Megkezdődött a Kiadói Konferencia szervezése. Az előzetesen kidolgozott tervezeteket azonban folyvást módosítani kellett, hiszen következett a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa (1956. február), nálunk Rákosi felváltása Gerővel (1956. július), és ezek következtében egészen új helyzet teremtődött.

A jól előkészített háromnapos értekezlet, amelyen a kiadók, a főigazgatóság, a minisztériumok, a sajtó és persze a pártközpont összesen 170 munkatársa vett részt, eredményesen zárult. A fő referátumot Köpeczi Béla tartotta. Mindjárt az első nap heves vitáján ötvenen szólaltak fel. A főigazgatóság megszüntetése komolyan persze szóba sem került.²¹⁵ A legtöbb bírálat a monopolhelyzetben lévő Állami Könyvterjesztő Vállalatot érte.²¹⁶ Szorgalmazták új, esetleg a kiadókhöz igazodó terjesztőszervezetek

---

²¹⁴ Köpeczi: i.m. 23. p.

²¹⁵ Hegedüs Géza, a Magvető Kiadó igazgatójának hozzászólása: „Szükség van-e KF-ra? Igen, igaz, hogy a könyvkiadók valóban máris megindultak az egyre nagyobb önállóság útján, de szocialista könyvkiadást csinálunk, [...]vagyis a könyvkiadó nem valami elkülönült szerv a társadalomban, [...]ha meg is szüntetjük a KF-ot, ...idővel ki fogunk találni valamit, [...]amelyről ki fog derülni, hogy az a KF. [...] mert nem saját zsebünkre dolgozunk, és nem anarchisztikusan szerezzük be a papírt, mert nem tudjuk beszerezni, így a pénz- és papírellátásban valakitől függünk.” A XX. kongresszus óta „a magyar irodalom vérkeringése meggyorsabbodott”. „Úgy jönnek a kéziratokkal, mintha Közért-fiók volna a kiadó, amely narancsot vagy citromot árul olcsó pénzért. (Derűtlenség.) [...] Nincs szükség a KF-ra? Dehogyan nincs, csak kerítsen elő papírt! (Derűtlenség.)” MNL XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel: Az első magyar kiadói konferencia anyaga; pp. 5-7.

²¹⁶ Hegedüs Géza: „Köpeczi javaslatait el kell fogadni: „a könyvterjesztés akkor válik elevenné, ha a könyvterjesztőnek is sokféle konkurenciája van, ha itt van a könyvterjesztő hálózata az egyik oldalon, a másik oldalon a szövetkezetek teljes hálózata, mellékesen egy könyvkereskedői hálózat. Ugyanakkor a könyvkiadók is megcsinálják a maguk könyvesboltjait, egyet vagy többet. Több könyvkiadó csinál egy közös könyvesboltot, sőt, esetleg az összes könyvkiadó együtt külön még egy hálózatot is, amely mellett egy-egy könyvkiadó fenntart magának egy-egy boltot. (Derűtlenség.)”

Zala Imre, az ÁKV igazgatója: „Jobb és kellemesebb személytelenül beszélni a sematizmusról, és ha már valakit szidni kell, ott van az ÁKV. Így tehát, amilyen szerények voltak egyes kiadók a felelősségvállalás területén, épp olyan eréllyel törtek arra, hogy a főkérdésről, a kiadás helyzetéről eltereljék a figyelmet egy másik, személyükkel össze nem függő területre, a könyvterjesztés területére.”

A könyvismertetések furcsaságairól: „Így hogyan adjon el az ÁKV? Ország György –Gellért Sándor könyvéről ezt írja a Népszava lektora: »A könyv valamennyi aktuális ipari problémával foglalkozik [...] a

megjelenését.²¹⁷ Politikailag a kiadói kongresszus elhatározta a személyi kultusz anyagainak forgalomból való kivonását. A gyors politikai változások következtében röpiratok és könyvek egész csoportjait küldték raktárba, majd zúzdába – itt egymást követték a leleplező szovjet és magyar pártkongresszusokról szóló művek, vagy a „Tito-banda” lejáratai irodalma, amelyek mind-mind feleslegessé majd terhessé váltak.²¹⁸ Meggyorsult a raktári állomány csökkentése,²¹⁹ a kiadók működésében egyre fontosabb szempont lett a gazdaságosság.²²⁰

---

szöveganyag Ország György ipari természetű írásai közül kerül ki.« Ezek után tudni kell, hogy a mű nem valamiféle szakkönyv, ami az összes termelőágak rejtelmébe vezet be, hanem a Nevet az üzem című humoros karikatúra gyűjtemény. A másik: Lakatos: Az asztalitenisz története. »Külön értéke a műnek, hogy világosan megmutatja [...] az asztalitenisz szerepét a különböző társadalmi rendszerekben. « Az ismertető szerzője nyilván feltételezte, hogy ennek alapján a Könyvtérjesztő hirdetést tesz közzé, melyben felhívja az olvasókat, vásárolják meg az említett könyvet, amelyben többi között a neandervölgyi ember asztalitenisz-tréningmódszerét ismerteti.» MNL XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. pp. 68-75.

²¹⁷ A vidéki kiadókhöz kapcsolódóan hangzott el: „Ha az a költő eljött hozzánk, és mi azt mondtuk neki, hogy igen tisztelt költő elvtárs, nekünk nem tetszenek a versei, erre elment Jászberényi elvtársékhöz és ott is visszautasították, eddig még meg van győződve arról, hogy klikkrendszer van. De ha a harmadik és negyedik kiadó is visszautasítja, akkor talán mégis felébred benne az a gondolat, hogy hátha nem a klikkrendszerben van a hiba, hanem abban, hogy rosszat írt. Két szépirodalmi kiadó nem elég ahhoz, hogy a rossz költőből kibeszélje a maga költőváltának fikcióját, ahhoz több könyvkiadó kell.” – egészséges konkurenciára szükség van, a vidéki kiadók is országos jelentőségűek legyenek. XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. 13. o.

²¹⁸ Abody Béla a „Mussz-irodalommal” kapcsolatban: „A kiadók úgy vélhették »állami lelkiismeretüket« megnyugtatni, hogy a protokollisták alapján nagy mennyiségben adtak ki igen másodrendű irodalmat is. Vagy a jó irodalom érdekében csereüzletbe kezdtek: egy királyért egy cigány. Ennek az álirodalomnak egyetlenegy érve volt önmaga mellett: politikai érv.”

„Minden nyolcadik magyar állampolgárra egy Illés Béla könyv jut, a csecsemőket is beleszámítva.

(Derültség.)” „Nem szívesen megyek bele abba, hogy szerkesztői autentikusságomat tehetségtelen szerzők rossz kéziratjai alapján vonják kétségbe ilyenfajta levelek.” Ti. a hivatalos szervek részéről érkező, a kiadót számonkérő levelek egy-egy szerző ügyében, aki közvetlenül a pártközponthoz, vagy az Írószövetséghez fordult. „A sűrű és akadékoskodó leiratok, amelyeknek nyilvánvaló célja az, hogy az idők próbáját nem éppen kiálló erőviszonyokat tovább szuggerralják, nem segítik a könyvkiadás munkáját.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. pp. 51-54

²¹⁹ Fajth Tibor, a KF helyettes vezetője: „142200 millió forint értékű raktárkészlet a Párizsi Nagy Áruházban, melyből 100 milliót meghaladnak az eladhatatlan könyvek.” „Nem túl örvendetes monopólium az, ha az ÁKV mindent köteles átvenni és eladni. [...] Bizonyos áttörésekre van szükség. Kell az, hogy a kiadók tarthassanak saját boltokat, mintaboltokat, elsősorban azért, hogy speciális kiadványaikat sajátos módszerekkel terjeszthessék, de természetesen azért is, hogy egyéb kiadványaik terjesztésében is élenjárhassanak.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. 151. p.

²²⁰ Jászberényi József: „Elvben egyetértünk azzal, hogy a kiadókat érdekeltté kell tenni a kiadványok fogyásában, ám ez nem terjedhet odáig, hogy a terjesztő valamely példányból egyet sem vesz át szoros számlára. Az anyagi érdekelttség szempontjából a kiadói érdekelttség ellentétbe kerül a terjesztői érdekekkel, s ha az utóbbi túlsúlyra jut azáltal, hogy a bizományi átvételi rendszer eluralkodik, gátja lehet a mai magyar irodalom egészséges fejlődésének és ezen belül egy-egy műfaj életképességét veszélyezteti.

Javaslatunk az, hogy ezt a kiadó profiljának megfelelően egyelőre csak a klasszikus és elhalt írók, valamint a sorozatokban megjelenő kiadványainkra vezessük be. Ez kevesebb kockázattal jár, elsősorban az élő magyar irodalomra nézve. Bizonyos típusú kiadók közösen tartssanak fenn üzleteteket, többet a főváros legexponáltabb pontjain. Fontos a boltszemélyzet kulturáltsága. A boltok egyben irodalmi klubok, vagy szalonok szerepét is betöltenék, ahová az érdeklődő közönség nemcsak vásárolni, hanem tájékozódni, olvasni és művelődni is járna. Ezek volnának az igazi mintaboltok, amelyek úgy véljük, anyagi eredményt is biztosítanának.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. pp. 48-51.

Abody Béla: „Vannak aztán olyan mussz-kiadványok is, amelyek elsősorban lélektani okokból jelennek meg. A lektor igen nehéz helyzetben van, amikor a szerző, véres szívét az asztalra csapja, fenyegetődzik, a lektor

A falusi könyvterjesztés javítása érdekében új boltok, de legalábbis bizományosok létesítését szorgalmazták. Felmerült, hogy falun akár élelmiszerüzletekben is árulhatnak könyveket.

Felhívták a Kiadói Főigazgatóság figyelmét a külföldi könyvterjesztésre is.²²¹ Ide elsősorban jó minőségű könyveket szántak (tartalomban és megjelenésben is).

Még mindig nem történt meg a Nyugat második nemzedékének befogadása, illetve az, hogy méltánytalan megbélyegzés miatt ne hulljanak ki szerzők, művek a köztudatból²²²

A határozatok érvényesítésében az 1956-os forradalom nem okozott jelentős törést.

---

lépcsőházában tölti az éjszakáját, reggel 6-kor telefonon ébreszti, éhező gyermekeire, szomorúszemű édesanyjára és az Írószövetség véleményére hivatkozik. [...] Ki kell küszöbölni a lektor munkájából azokat a lélektani farkasvermeket, amelyekbe végső soron a kiadók pénze és papírja hullik bele. [...] Javasolom, hozzunk olyan határozatot, amely félreérthetetlenül leszögezi, nyilvánosságra hozza: a kiadás mellett egyetlen egy érvel: az adott könyv minősége.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. 56. p.

Fajth Tibor: „A példányszámot maga a kiadó állapíthassa meg végső fokon, [de így] lehetetlen elzárkózni az elől, hogy viszont a kiadó legyen felelős azért, ha ezek a példányszámok nem fogynak el mind. Az ÁKV fixre, véglegesen csak azt vegye át, amit biztosan eladhatónak talál, és megfelelő magasabb haszonkulccsal kívánjuk biztosítani, hogy át is vegyen mindent fixre, amit csak józan kereskedelmi ésszel eladhatónak talál, a többit pedig visszarúzási joggal vegye át. [...] Kiadónk ezt a felelősséget azért vállalták, mert be kellett látniuk, hogy vagy megteszik azt a lépést, hogy a kiadó valóban saját maga állapítja meg tervét, saját maga felelős a kiadott művekért és példányszámokért, és ebbe sem a KF nem fog beleszólni egyedileg, sem az ÁKV, vagy lemondanak az önállóságról.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. pp. 154-156.

²²¹ Bárány György, Magyar Szemle főszerkesztője: „A magyar könyvek és folyóiratok külföldi terjesztése konspirált, szigorúan titkosként kezelt, ismeretlen ügynökhálózattal történik külföldön. Megbecsült magyar szerzők, mint Ortutay Gyula, közvetlenül külföldi kiadókhöz kénytelenek fordulni, ha azt akarják, hogy művük idegen nyelvű kiadása tisztességes példányszámot érjen el: kiadónknak, ha magyar irodalmi antológiát kíván megjelentetni, le kell mondania a valódi monopóliumot élvező Kultúravállalat [...] segítségéről, mert az – úgymond – nem lát lehetőséget kereskedelmi értékesítésre «.

A minap pl. a Kultúravállalat taktikázásával megakadályozta, hogy vállalatunk neki nem tetsző képviselője kijusson a lipcsei vásárra, holnap talán megérjük azt is, hogy beleszólást kíván nemcsak könyveink szerkesztésébe, hanem a szerkesztők személyének kiválasztásába is.” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. 125. p.

²²² Veres Péter: „Elmondottam a jelenlegi, élő költőkkel szemben való bánásmódot, főleg amit az ÁKV inaugurál, vagyis, hogy a verseskötetek a mai költőktől nem kellene a fenének sem, tehát ne adjuk ki – én akkor erre azt mondtam, hogy még a kapitalista könyvkiadók is – legalábbis az, amelyik hosszú életre számított, és úgy tudom, nyugaton több száz esztendő kiadók vannak – úgy segítették a holnap klasszikus költészetét, hogy a mai költőket, a kezdőket minden elképzelhető eszközzel kiadták, forgalmazták. S nem volt rossz üzlet, mert ahhoz, hogy felnőjenek azok a Petőfik, József Attilák és Ady Endrék, akiknek a könyveit majd a haláluk után ötven- és százazres példányszámban adjuk el írói és költői honorárium nélkül, ahhoz előbb ezeknek meg kell születniük, fel kell nevelkedniük. (Taps)” A szociológia, falukutatás kiadása hiányzik. „Nem tudom, mi van Kassákkal. A két világháború közt volt Kassák, volt Várnai Zseni és még sorolhatnám a nem valami túl sok, de meglévő munkásmozgalmi irodalmat. A referátumban nem hallottam igazságot tenni és a kiadási programba ezt konkrétan beilleszteni. [...] Az útleírásokról beszélt Köpeczi elvtárs. Nem mondtam meg, hogy milyen jellegű útleírásokra gondol. Ez nagyon helyes, nagyon fontos, nagyon jó irodalom. Én rossz regények helyett inkább jó útleírásokat olvasok. (Derültség.) Sőt, még egy rossz útleírást is könnyebben el tudok olvasni, mint egy rossz regényt, mert a rossz regény bosszant, a rossz útleírás kevésbé bosszant. (Derültség.)” „Lehet, hogy az öreg Cholnoky reakciós volt társadalmi nézeteiben, de amit a sivatagokról mond, az nem reakciós és akkor meg kell keresni (Nagy taps.) a módját, hogy a magyar irodalomnak [...] ilyen értékeit is kibányásszuk. Szabó István A Magyarság életrajza c. könyve „Komoly, becsületes munka, és mit tesz Isten, nem is reakciós! (Derültség.)” XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel uo. pp. 123-134.

IV. A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ - INTÉZMÉNY ÉS KÖNYVKIADÁS 1950-1956

1. A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ FELÉPÍTÉSE

1.1 A kiadóvállalat általános szerkezete

Ahhoz hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó felépítését lássuk, először azt kell áttekintenünk, milyen szerkezetben, milyen alkalmazottakkal működtek általában a könyvkiadó vállalatok, hiszen ezen kötelezően előírt munkakörök tagolódása adja a Szépirodalmi Könyvkiadó struktúráját is.²²³

Alapvetően két nagyobb részre oszthatjuk egy könyvkiadó alkalmazottait: a szakállománycsoportot és az adminisztratív állománycsoportot alkotó dolgozókra.

1.1.1 A szakállománycsoport

A szakállománycsoport azokat a feladatköröket jelenti, amelyek a könyvkiadót könyvkiadóvá teszik. Ide tartozik a vállalatvezetés, a szerkesztőségek vagy kiadói osztályok, a terjesztési és a szervezési osztály, a műszaki (vagy termelési) osztály, valamint a különféle önálló, általában valamilyen ellenőrző feladattal megbízott munkatársak (lsd. 2. ábra).

Minden könyvkiadónak szüksége van igazgatóra, aki a szakmai vagy helyi üzemi kiadóvállalat vezetője.

A könyvkiadók esetében nem, de más kulturális területeken irányító vállalatok is léteztek, (ilyen volt pl. az Országos Filharmónia vagy az Országos Cirkuszközpont),²²⁴ így létezett egy még átfogóbb igazgatói poszt is, az irányító vállalati igazgató, aki több helyi területi és üzemi kiadóvállalat (tröszt jellegű központi irányító szerv) együttes vezetője

---

²²³ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075 Könyv-, Lap- és Zeneművállalati munkaköri és bértáblázat.

²²⁴ Molnár Dániel: Cirkusz és pártállam, 1947–1954. = Zempléni Múzsza, 12. évf. 2012. 1.(45.) sz. 2012.
Forrás: http://zemplenimuzsa.hu/12_1/molnar.htm [2016.09.25.]

lehetett – a könyvkiadásban, mint láttuk, a Kiadói Főigazgatóság lett végül a hasonló funkciójú szerv.

Az igazgató után következő két legfontosabb pozíció a műszaki vezető és az irodalmi vezető pozíciója.

A műszaki vezető az igazgató helyettese, a kiadásnak a nyomdai előállítással összefüggő részét irányítja, technikai kérdések megoldásának vezetője, a terjesztési, illetve a szállítási rész (expedíció) irányítója, az irodalmi vezető pedig a kiadóvállalat irodalompolitikai vezetője, a szerkesztőségek (lektorátusok) irányítója.

Könyvkiadóknál vizsgált időszakunkban is a szerkesztőség vagy kiadói osztály a legfontosabb részleg, ők végzik a szellemi munka legjavát (felépítésüket lsd. 3. ábra). Egy-egy lektorátusi osztály vezetője és irányítója a főszerkesztő vagy vezető lektor. Ezután következik a felelős (ellenőrző) szerkesztő, azaz a lektor, akinek feladata a benyújtott kéziratok felülbírálata szakmai, művészeti, irodalmi és politikai szempontból, továbbá a kiadás előkészítés.

A kezdő szerkesztő a főszerkesztő, vagy felelős szerkesztő beosztottja, az ő irányítása mellett lektorál és szerkeszt. Az 1953-as enyhülés előtt szerepelt munkaköri kötelességeként, hogy a lektorált műről jelentést ad, részt vesz a szerkesztő és az író közötti tárgyaláson, és erről jegyzeteket készít. Ezt később kihúzták a feladatok közül.

A lektorátusokhoz több olyan munkatárs is tartozik, akik a lektorok munkáját segítik. A kézirat előkészítő a kézirat tipografizálásáért felel, az ábrák és képek feliratait egyezteti a szöveggel, illetve terminológiai észrevételeket tesz.

A szerkesztőségi titkár pedig a szerkesztőség és a vállalat, illetve a külső munkatársak (írók) közötti közvetlen kapcsolattartást végzi, valamint a szerkesztőségi gazdasági és adminisztratív ügyintézését, a főszerkesztő útmutatásai alapján.

Ide tartozik még a könyvkiadói képszerkesztő és grafikus, aki a kiadványokat megtervezi, a kötetek borítólapját megrendeli, átveszi és ellenőrzi, vagy pedig elkészíti és megszerkeszti az illusztrált kiadványok képeit, műszaki rajzait, ábráit, valamint a kiadói korrektor, aki hasábtördelés- és ellenőrző korrektúrát végez.

A lektorátusok után következnek a terjesztési és a szervezési osztályok áttekintése. Ezek azok az osztályok, amelyeket ma kereskedelmi és marketing-osztályoknak hívnánk.²²⁵

---

²²⁵ Bibor Máté [et. al.]: A magyar irodalom filológiája. Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-irodalom/ch03s11.html> [2016.09.25.]

Vezetőjük feladata a vállalat kiadói, terjesztési és szervezési tevékenységének irányítása. Területi elv szerint lehetnek helyettesei is, mint pl. a megyei szervezési és terjesztési vezető.

A két osztálynak önállóan is lehet vezetője: a terjesztési osztály vezetőjének feladata a terjesztési tevékenység megszervezése, irányítása, ellenőrzése, terjesztési irányelvek kidolgozása, terjesztési kampányfolyamatok lebonyolítása, szállítási szerződések kötése a kiadványok terjesztésére, szállítására. A szervezési osztály vezetője pedig a vállalat példányszámtervének teljesítéséért, a kiadványok értékesítéséért, előfizetések szervezéséért, irányításáért és ellenőrzéséért, valamint az olvasómozgalom fejlesztéséért felel.

Helyettese neki is lehet, pl. a vidéki és budapesti szervezés vezetője, aki a vidéki és budapesti előfizetési ügyek irányítója, valamint a szervezők munkáját irányítja, lebonyolítja az előfizetési kampánymunkákat és feldolgozza a területi kiadványállalatok jelentéseit.

Ezekon az osztályokon a beosztottak a terjesztési szakelődök, a szervezők és a területfelelősök.

A terjesztési szakelődök egy-egy kiadvány terjesztésének önálló irányítói, egy-egy területen a kiadványok terjesztésének vezetői, önálló hatáskörrel, a helyes terjesztési szempontok érvényesítői, reklamációk elintézői, valamint az olvasószolgálat szervezése képezik feladatukat.

A szervezők a szervezési kérdések politikai felelősei, döntő mértékben társadalmi munka szervezésével biztosítják a példányszámterv teljesítését.

A területfelelős munkája az, hogy meghatározott területek terjesztésének adminisztratív lebonyolítását önállóan végzi, feladatai közé tartozik a példányelosztás, számlázás, nyilvántartás, elszámoltatás és a kapcsolattartás a területi szervezetekkel.

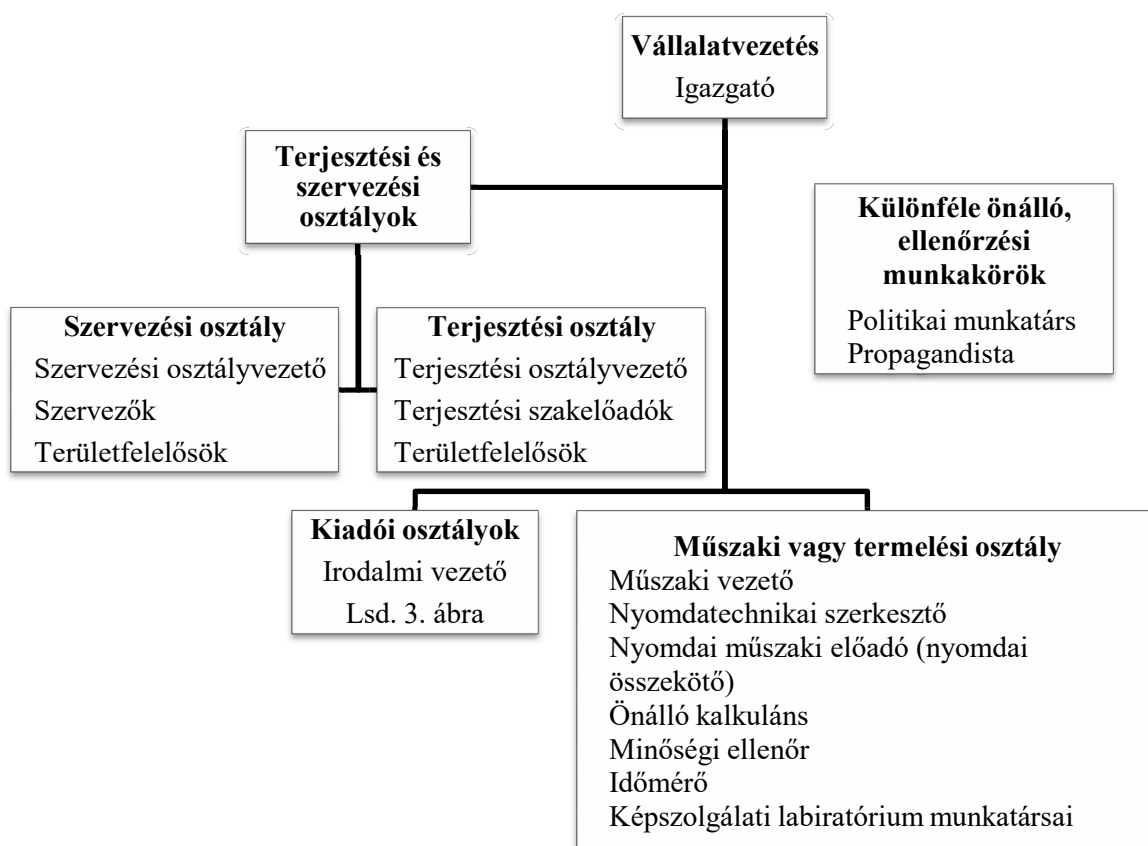
A műszaki (termelési) osztályvezető a kiadványok technikai megtervezésével, kivitelezésével, valamennyi nyomdai tevékenység közvetlen irányításával, a szükséges anyagok biztosításával, szállítási szerződések megkötésével foglalkozik.

Beosztottai a nyomdatechnikai szerkesztő, a nyomdai műszaki előadó (nyomdai összekötő), az önálló kalkuláns, a nyomdai minőségi ellenőr, a nyomdai időmérő, a képszolgálati laboratórium vezetője és a fotólaboránsok.

A különféle önálló, általában valamilyen ellenőrző feladattal megbízott munkatársak közül elsőként kiemелendő a politikai munkatárs, mivel aki ezt a feladatot ellátja, nagy befolyással rendelkezik: az igazgatóság mellett, önálló hatáskörrel, felelősen intézkedik a

kiadót érintő kérdésekben. Továbbá gondoskodik az igazgató rendelkezéseinek végrehajtásáról, végrehajtja a vállalatvezetés határozatait, irányítja a székház egész személyzetét, azaz összességében ő az állampárt figyelő szeme.

A másik fontos direkt politikai színezetű poszt a propagandistáé. Feladata a terjesztési és szervezési elvi kérdések politikai alátámasztásának kidolgozása, a tapasztalatok és munkamódszerek kimunkálása és átadása az általa szerkesztett üzemi értesítőkön keresztül, ezen felül a sajtó és rádió tájékoztatása propaganda eszközök (hirdetés, plakát, stb.) igénybevételével.

2. ábra

A szakállománycsoport

1.1.2 Az adminisztratív állománycsoport

Ez áll a könyvelési, a pénzügyi, az anyagbeszerzési, a személyzeti, a terv- és statisztikai, a vállalati titkársági, a gép- és gyorsírási, a gondnoksági, az ügyészi, a gyermekellátási, az

üzemi étkeztetési, a kulturális- és sport, a kertészeti, valamint az egyéb kisegítő munkakörökből.

A sokféle rezort közül a személyzeti, a terv- és statisztikai, illetve a vállalati titkársági feladatokat érdemes részletesebben ismertetni.

Személyzeti munkakörök esetében a személyzeti (osztály) vezető a legfontosabb poszt. Aki ezt betölti, az a vállalat káderpolitikájának irányítója, káderfejlesztési, kádernevelési kérdések, munkaerő-gazdálkodási és káder-nyilvántartási ügyek intézője. Beosztottjai a személyzeti előadó és a személyzeti adminisztrátor (nyilvántartó). Természetesen mindezen pozíciók bizalmas jellegű ügyintézészt jelentenek, ideológiai szempontok érvényesítésével.

A többi munkakör közül fontosságuk és bizalmi jellegük miatt kiemelendők a terv- és statisztikai munkakörök betöltői, mivel ők felelősek egészében a vállalat tervezési és statisztikai munkáinak irányításáért, valamint a vállalati titkársági munkakörök közül a vállalati titkár, aki vezető állásúak mellett bizalmas beosztásban levő általános adminisztrátor. Ugyanígy, létezett gyors- és gépíró is bizalmas beosztásban, valamint titkos ügykezelési megbízott is.

1.2 A lektorátusok szervezeti felépítése²²⁶

A vállalat összes munkakörének általános bemutatása után tekintsük át a lektorátusok pontos felépítését. Csak a lektorátusokét, mivel a kiadók lelkét, lényegét a lektorátusok működése adja.

A Szépirodalmi Kiadó bemutatása előtt a másik három népművelési kiadóét is röviden tárgyaljuk, hogy látsszék, az eltérő profil hogyan nyilvánult meg a szervezeti különbségekben is.

Az összes kiadóra egyaránt jellemző, hogy egy igazgató és egy irodalmi vezető irányítása alatt működtek.

Az Ifjúsági Könyvkiadó esetében a szervezet egy gyermeklektorátusból, egy ifjúsági lektorátusból és egy politikai lektorátusból állt. Mindehhez csatlakozott még a

---

²²⁶ A kiadók lektorátusainak felépítését a továbbiakban az MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről. 2. sz. melléklet. alapján ismertetjük.

képszerkesztőség két képszerkesztővel, valamint egy lektorátusi titkár, egy kézirat előkészítő, egy propagandista és egy dokumentátor.

A gyermeklektorátus egy főszerkesztőből és hét felelős szerkesztőből állt, az ifjúsági úgyszintén, míg a politikai lektorátuson egy főszerkesztő, három szerkesztő és egy kezdő szerkesztő dolgozott. Ugyan a létszám ez utóbbi lektorátuson a legkevesebb, mégis, létével is szembetűnő az ebben a kiadóban érvényesülő politikai befolyás. Találón jellemezte ezt a helyzetet Lukácsy Sándor:

„Nagyon sok volt az ifjúsági és a gyermekkönyv. Ezek dolgában még a könyvbizottság különös szigort rendelt el. Andics Erzsébet szokta mondogatni: Gyerek kezébe csak a legjobbat, legnemesebbet! Semmi sárkány, semmi csodás elem! Nem babonákra, hanem a szocializmus építésére nevelünk. Minden más tilos. A gyermek a jövőnk!

Ali baba és a negyven rabló, Benedek Elek, Gaál Mózes, a Grimm-mesék éppúgy nem neveltek a szocializmusra, mint Nagy Méda lányregényei vagy a már fölösztatott Cserkészszövetség kiadványai.”²²⁷

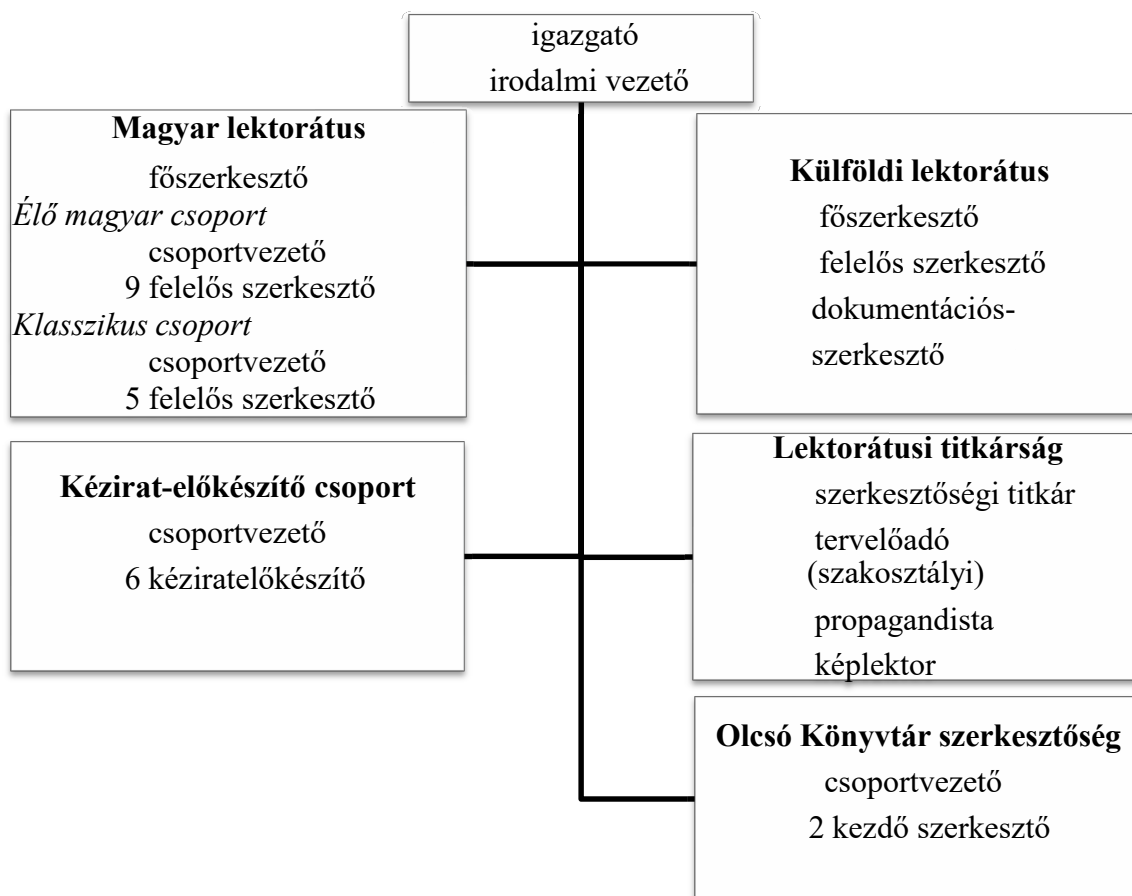
Az Új Magyar Könyvkiadó tagoltsága a klasszikus csoportot jelentette egy csoportvezetővel, két felelős szerkesztővel, egy ellenőrző szerkesztővel és egy segédszerkesztővel, valamint a szovjet csoportot hasonló alkalmazotti gárdával, de mivel a szovjet irodalom kiadása számított a kiadói tevékenység súlypontjának, két ellenőrzői és két segédszerkesztői állást tartottak fenn. Egy-egy képszerkesztő, dokumentátor, segédszerkesztő és szerkesztőségi titkár itt is alkalmazásban állt.

A Művelt Nép kiadó szerkezete tért el a leginkább a többi kiadóétól. Itt két lektorátus működött: a természettudományos (egy főszerkesztő, négy szerkesztő, egy kezdő szerkesztő és négy kézirat előkészítő), valamint a társadalomtudományi. Utóbbi további három csoportra tagolódott, a történettudományi (egy csoportvezető, három felelős szerkesztő, két kezdő szerkesztő), a filozófiai és irodalmi (négy felelős szerkesztő), valamint a művészettörténeti csoportra (egy felelős szerkesztő és egy kezdő szerkesztő). Mindehhez külön társult a népművelési csoport egy csoportvezetővel, egy felelős szerkesztővel, egy kezdő szerkesztővel és egy kézirat előkészítővel. Dokumentátor, propagandista és lektorátusi titkár itt is működött.

---

²²⁷ Lukácsy Sándor: Boldogult funkciókoromban. = Négy évszak, szeptember. 1985. 16. p.

A Szépirodalmi Könyvkiadó kiadói osztályainak, azaz a lektorátusoknak a felépítését a 3. sz. ábra szemlélteti.

3. ábra

A Szépirodalmi Könyvkiadó lektorátusainak felépítése

1955-ig működött ilyen keretek között a kiadó, ekkor szerkezeti átalakításokra került sor, a Kiadói Főigazgatóság létesítéséről szóló Miniszter Tanácsi-határozat folyományaképpen. Ez a határozat arról is intézkedett, hogy az Írószövetség mellett új könyvkiadó vállalatot kell létesíteni, tehát létrehozták a Magvető Könyvkiadót, amely a Szépirodalmi Könyvkiadó munkájának egy részét, az új magyar művek kiadását kapta feladatul. Az említett határozat kötelességévé tette a Kiadói Tanácsnak, hogy a meglévő kiadóvállalatokat gazdasági és könyvkiadás-politikai szempontból racionalizálja.

Ezért a Könyvkiadói Tanács szeptember 10-i ülésén érintette a Szépirodalmi és az Új Magyar Könyvkiadó Vállalat átszervezésének kérdését is. A Tanács tagjai egyhangúan helyeselték az átszervezés gondolatának felvetését.

Az Írószövetség Könyvkiadó Vállalatának megalakulása után kétféle lehetőség adódott. Egyfelől felmerült az Új Magyar Könyvkiadó és a Szépirodalmi Könyvkiadó külföldi lektorátusának összevonásával külföldi irodalmi kiadó létesítése.

Ennek a megoldásnak azt az előnyt tulajdonították, hogy megszűnik az a hátrányos helyzet, amiben eddig a külföldi irodalom kiadása volt, az, hogy a magyar művek növekvő kiadásának az elvét mindig a külföldi művek sínylették meg, mert a szűk papírkeret csak így tette lehetővé a szükséges magyar művek megjelenését.

A megoldás hátrányául viszont azt jelölték meg, hogy a magyar irodalom műveinek kiadásával két meglehetősen kicsiny apparátussal dolgozó kiadóvállalat foglalkozik: a Szépirodalmi és az Írószövetségi kiadó. Ez a megoldás tehát gazdasági szempontból hátrányos, nem járna státusz-megtakarítással.

A másik lehetőség az Írószövetségi könyvkiadó megalakulása után az Új Magyar Könyvkiadó és a Szépirodalmi Könyvkiadó Vállalat egyesítésével új könyvkiadó vállalat létesítése volt. Emellett érvként a gazdaságosság merült fel, a 10-15 fő posztjának és így munkabérének megtakaríthatósága.

Mégis a Politikai Bizottság az első lehetőség mellett döntött,²²⁸ fontosabbnak ítélve azt, hogy legyen egy olyan kiadó, amelynek a világirodalom kiadása a profilja. Hivatkoztak az írókra is, hogy közülük többen annyira megszerették már a Szépirodalmi Könyvkiadó munkatársait, hogy továbbra is ott szeretnék megjelentetni elkészült műveiket.

A Szépirodalmi szervezeti önállósága tehát megmaradt, és elhárult az a veszély is, amitől a Szépirodalmi Könyvkiadó vezetői tartottak, hogy a Szépirodalmi és az Írószövetségi kiadó profilját úgy határozzák meg, hogy az Írószövetségi kiadó adja ki első kiadásban az élő magyar írók műveit, a Szépirodalmi Kiadó pedig az utánnomásokot, illetve a klasszikusok műveit.²²⁹

Ez az átszervezés azonban még így is nagy változásokkal járt a Szépirodalmira nézve: a külföldi lektorátus átkerült az Új Magyar Könyvkiadóhoz, 1955. január 1-jével húsz munkatárs folytatta tovább ott a munkáját.

---

²²⁸ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 621. tétel Tájékoztató jelentés a könyvkiadás 1954. évi december havi munkájáról. 1955. február 24.

²²⁹ MNL XIX-I-3-u 10. dob. 2475. tétel Horváth Dénes: Javaslat a Szépirodalmi és az Új Magyar Könyvkiadó Vállalat átszervezésére. 1954. szeptember 14.

1.3 A kiadó alkalmazottai

A kiadói állomány megalakulása és rendszeres működésének megkezdése után 51 fő volt,²³⁰ maximálisan pedig körülbelül 90 fő, azelőtt, hogy 1954-ben csökkentették az állomány létszámát 72 főre.²³¹ A kettő közötti állapotot mutatja pillanatfelvételnként az alábbi táblázat.²³² Ebben majdnem másfél év adatai alapján láthatjuk, hányan dolgoztak a különféle pozíciókban, illetve mekkora volt a fluktuáció.

<u>A vállalat közvetett</u>				
<u>dolgozóinak létszáma összesen:</u>				
<u>ÁLLOMÁNY csoport neve:</u>	<u>szakalk.</u>	<u>műszaki</u>	<u>adm.</u>	<u>egyéb</u>
<u>1952.VIII.létszám</u>	<u>24</u>	<u>11</u>	<u>19</u>	<u>6</u>
<u>" XII.31. "</u>	<u>25</u>	<u>11</u>	<u>19</u>	<u>6</u>
<u>1953.XII.31. "</u>	<u>35</u>	<u>14</u>	<u>20</u>	<u>6</u>
<u>" I. negyed</u>	<u>28</u>	<u>13</u>	<u>18</u>	<u>6</u>
<u>" II. negyed</u>	<u>31</u>	<u>13</u>	<u>18</u>	<u>6</u>
<u>" III. negyed</u>	<u>33</u>	<u>14</u>	<u>19</u>	<u>6</u>
<u>" IV. negyed</u>	<u>35</u>	<u>14</u>	<u>20</u>	<u>6</u>
<u>" évi</u>	<u>32</u>	<u>13</u>	<u>19</u>	<u>6</u>
<u>Állománycsoportok</u>				
<u>Osztály neve:</u>	<u>Lektorátus</u>			
<u>1952. VIII. létszám</u>	<u>21</u>		<u>5</u>	<u>1</u>
<u>" XII. 31. "</u>	<u>22</u>		<u>5</u>	<u>1</u>
<u>1953. XII. 31."</u>	<u>32</u>		<u>7</u>	<u>1</u>
<u>Osztály neve:</u>	<u>Műszaki osztály</u>			
<u>1952. VIII. létszám</u>	<u>11</u>		<u>4</u>	<u>2</u>
<u>" XII. 31. "</u>	<u>11</u>		<u>4</u>	<u>2</u>
<u>1953. XII. 31. "</u>	<u>14</u>		<u>3</u>	<u>2</u>
<u>Osztály neve:</u>	<u>Adminisztrációs osztály</u>			

²³⁰ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó, Rendezetlen anyag. 1951. május 7.

²³¹ Varga: i.m. 309. p.

²³² MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó, Rendezetlen anyag. Ősze Lászlóné: Munkalap a munkaügyi tervhez. 1953. január 19.

Sajnos adatok hiányában mind a hat évet átfogó összesített táblázat nem készíthető.

<u>1952. VIII. létszám</u>	<u>1</u>	9	3
" <u>XII. 31.</u> "	<u>1</u>	9	<u>3</u>
<u>1953. XII. 31.</u> "	<u>1</u>	9	3
<u>Osztály neve</u>	<u>Jogi csoport</u>		
<u>1952.VIII. létszám</u>	2	<u>1</u>	
" <u>XII. 31.</u> "	2	<u>1</u>	
<u>1953. XII. 31.</u> "	2	<u>1</u>	

1.3.1 A vezetők

A vállalat igazgatói ismertek:

Amikor a kiadó megkezdte működését, igazgatónak Barabás Tibort nevezték ki, ő 1951-ig töltötte be ezt a pozíciót.²³³

1951-ben néhány hónapig megbízott igazgatóként működött Losonczy Géza, akit 1951 januárjában a selejtlista-ügy miatt pártfegyelmi kíséretében leváltottak államtitkári posztjáról, így került a kiadó élére egészen 1951. március 17-i letartóztatásáig.²³⁴

Őt követte Domokos János, aki szintén a selejtlista-ügy miatt került ki a minisztériumból.²³⁵ Kinevezését azonban csak ideiglenes megoldásnak tekintették már a kezdetektől fogva, azzal az indoklással, hogy személye nem alkalmas arra, hogy a Szépirodalmi és az Írószövetség, illetőleg a kiadó és az Irodalmi Főosztály között nyugodt légkör teremtsék.

Jászberényi József neve 1951 szeptemberében merül föl először.

A terv az, hogy Jászberényit, aki akkor a Borsod-megyei tanács népművelési osztályának vezetője, felhozzák a főosztályra főelőadónak, itt 5-6 hónap alatt megismerkedik a területtel, majd utána kiküldik a vállalatához vezetőnek. Felmerült, hogy amíg Jászberényi beletanul a munkába, ideiglenesen Bölöni György jöjjön át az Irodalmi Alap éléről, de végül Jászberényi került a főosztály kihagyásával rögtön a vállalat élére 1952-től,²³⁶ ahol 1966-ig működött igazgatóként.²³⁷

²³³ Varga: i.m. 133. p.

²³⁴ Kövér György: Losonczy Géza. Bp.: 1956-os Intézet. 1998. 211. p.

²³⁵ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03452.htm> [2016.09.03.]

²³⁶ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Kerek Gábor: Feljegyzés Révai elvtárs részére. 1951. szeptember 27.

²³⁷ Varga Sándor: 408. p.

A lektorátusvezetők: a külföldi lektorátusé először Simó Jenő, aki 1951-ben öt hónapos pártiskolára megy, így Domokos János igazgatóként ezt a posztot is betölti 1951-től.²³⁸ Ő itt meg is marad, egészen 1955-ös áthelyezéséig.²³⁹ A magyar lektorátusé 1950-1951-ben Kerek Gábor,²⁴⁰ majd pártiskoláról való visszatérte után Simó Jenő, 1953 májusától pedig Illés Endre.²⁴¹

Az irodalmi vezető pozíciója 1954-től létezik, ekkor Nagy Pétert nevezték ki ide.²⁴²

Az 1954-ben történt átszervezés után megmarad az irodalmi vezetői állás és a magyar főszerkesztői állás. A kettőt végül 1956 októberétől vonják össze, ekkortól Illés Endre tölti be a posztot.

1.3.2 A beosztottak

Sajnos igen kevés adat áll rendelkezésre arról, hogy kik milyen pozíciókat töltöttek be a kiadó fennállása idején, mivel nem maradt fenn olyan dolgozói névsor, amelyben az adott pozíciót is feltüntették volna.

A kiadó dolgozóinak névsorát 1955-ből ismerjük.²⁴³

Lektorok: Benyhe Jánosné Bolarics Andrea, Domokos Jánosné Görög Livia, Domokos Mátyás, Geréb Béláné Bizám Lenke, Gordon Etel, Heckenast Gusztávné Hitves Gabriella, Juhász Ferenc, Kálnoky László, Kónya Sándorné Szatmári Judit, Oláh László, Pintér József, Réz Pál, Szabó József, Szabó Ferenc, Szász Imre, Szenes András, Teleki László, Tóth J. Bertalanné Révay Ágnes, Tóth László, Varga Lajosné Varga Katalin, Vécsei Tiborné Geczovits Irén, Vajda Miklós

Más munkakörben dolgozók:

Ágotai Béláné Madari Magda műszaki szerkesztő, Balázs Alajos korrektor²⁴⁴, Benedek Károly, Bodnár István, Bogyó Ilona, Csandali Jánosné Füredi Irma írói kéziratfutár²⁴⁵, Cservény József, Czehel Lajos, Farkas Imre, Fehér Ádám, Fekete Ferencné Muhari Ilona, Fekete Gábor, Gellért Oszkárné Nagy Mária, Glück Félix grafikus, Hajós Antal főkönyvelő, Haudinger Ilona, Herczeg

²³⁸ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Kerek Gábor: Feljegyzés Révai elvtárs részére. 1951. szeptember 27.

²³⁹ Varga: i.m. 403. p.

²⁴⁰ Varga: i.m. 174. p.

²⁴¹ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 136. tétel Illés Endre levele a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának. 1954. január 31.

²⁴² Varga: i.m. 309. p.

²⁴³ Az azonosítható munkaköröket feltüntettük.

²⁴⁴ Várady Szabolcs (Várady 2003): A szállékony alkatommal. Várady Szabolcs költővel Halasi Zoltán beszélget. = Beszélő, 8. évf. 2003. 3. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/03/03/17halasi.htm> [2016.09.09.]

²⁴⁵ Adatlap. Forrás: https://www.myheritage.hu/person-1000083_208037631_208037631/irma-csandali-janosne [2016.10.01.]

Albertné Steőán Erzsébet, Horváth János lektorátusi tükár, Jaksa Lajosné Szabó Róza, Janser István, Kerék Lajos, Kéler Irén, Kopácsi Ernőné, Kováts Miklósné Végh Irma, Köhler József, Kőműves Imre, László Károlyné Vida Katalin, Lugosi Jánosné, Nagy Mária, Nagy Jánosné Máger Emília, Óturai Sándorné Sevella Erzsébet, Ósze Lászlóné Tér Gizella, Polgár Pálné Paál Irén, Pólya Lajosné Mados Erzsébet műszaki szerkesztő, Rácz János, Reiner Lajos, Román György korrektor, Schultz Imréné Czigler Zsuzsa, Schweitzer Ibolya, Simon Istvánné Balla Katalin, Szinnay Tivadarné Heiman Vilma, Temesvári Tibor, Wolford Jánosné Soponyai Edit, Borbély Istvánné Bartucz Mária, Dr. Zöld Ferenc.²⁴⁶

Kiegészíthető ez a névsor azokkal a munkatársakkal, akik 1955 augusztus 8. előtt kiléptek a kiadótól: Fekete Géza, Réz Ádám, Seres Géza, Vajda Gábor, Zoltán Árpádné István Marian lektorok, valamint Apostol András, Barnák Erzsébet, Bikfalvi Ferencné Kerék Mária, Bodonczky Károlyné Szalóczy Ilona, Darázs Endre, Dr. Kelemen Imre, Dr. Kovács Aladárné Csipkai Adél, Gebhardt Árpádné Majer Vilma, Hellschein Éva, Kéri István, Menyhárt Károlyné Kocsi Mária, Molnár Józsefné Dancs Mária, Rajcsik Mária, Somogyi Magda, Südi Nándor, Takács I. László.

Az is tudható, hogy kik kerültek át az Új Magyar Könyvkiadóhoz 1954, december 31-vel: főszerkesztőként Domokos János, lektorokként pedig: Csatlós János, Gergely Béláné Fischer Erzsébet, Hódos György, Lázár Endre, Pákozdy Ferenc, Róna Ilona, Szász Béla, Vas István. Bartos Tibor és Karátson Endre előbb korrektor és kontrollszerkesztő volt, később lettek ők is mindketten lektorok.

Más pozícióba, de szintén áthelyezték az alábbi munkatársakat: Becski Hanna, Borbás Mária, Gellért Gábor, Láng Pálné Paulheim Antónia, Fuchs Jenő, Szmrecsányi Lajosné Kurbinyecz Ilona, Bárkán Miklósné Raskó Irén, Berényi Istvánné Juhász Mária és Barna Andorné Szegő Janka Lili.

Végül pedig következzenek azok a munkatársak, akik 1955 augusztusa és 1956. október 23-a között léptek be újonnan:

Czibor János, Fodor Béláné, Fodor Istvánné Szabó Márta, Győri János, Kisgergely Erzsébet, Lukácsi András, Németh Józsefné Kintli Margit, Németh Melinda, Örkény István, Schücz Istvánné Bálint Zsuzsanna, Szalay Károly és Szőnyi Márkusné Vogel Margit.

---

²⁴⁶ MNL M-KS 276. fond. 91.cs. 76. őe. Kimutatás a kiadók dolgozóiról. 1955. augusztus 8.

2. A LEKTOROK MINT KULCSEMBEREK

A Rákosi-korszakban a humán műveltségű értelmiség egyik kenyérkereseti lehetősége kiadói lektori munka vállalása volt.

A következőkben a Szépirodalmi Könyvkiadó értelmiségi szakemberállományával foglalkozunk részletesebben. Külön fejezetet szentelünk a kiadói lektoroknak, mivel az ő munkájukon alapult a könyvkiadás, a lektorok nehézségeinek bemutatása a dolgozat egyik célja, a velük való bánásmód érzékelteti leginkább a diktatúra irodalompolitikájának működését.

2.1 A lektor mint értelmiségi általános társadalmi helyzete

Mi a lektor?²⁴⁷ Feltehetőleg német mintára a lektor szó „állandó irodalmi szakértő” jelentésben 1926-tól használatos, a lektorátus kifejezés az Irodalmi Újság 1952-es cikkében tűnik fel elsőként.²⁴⁸ Az értelmező és etimológiai szótárak közül az 1961-es kiadású A magyar nyelv értelmező szótára hozza első helyen ezt „a kézirat bírálója” definíciót a „felsőoktatási élőnyelv oktató” meghatározás helyett.²⁴⁹ A legplasztikusabb megfogalmazás azonban, amely megmutatja e foglalkozás kettősségét, Domokos Mátyás tollából származik, aki maga is negyven éven át a Szépirodalmi Könyvkiadó lektora volt: a lektor „a könyvcsináló szakma napszámosa”, ugyanakkor „a születő irodalom első olvasója” is.²⁵⁰

A lektorok társadalmi helyét az értelmiségiek között jelölhetjük ki.

---

²⁴⁷ „Elindultunk. A liget sötét volt. A fiatalember újra megszólalt:

– Már jó félórája meginnék egy fröccsöt, de ezen a sötét ligen nem akarózt nekem átmenni. Kettlen azért mégiscsak más... Tudja, én nagyon finesz ember vagyok, mindent meggondolok, kiszámítok előre. Például van szakmám, mégis elmentem a konzervgyárba szalag mellé, mert így többet keresek. Minden két hétbe meglátogatom az asszonyt, aztán vissza... Pénzt nem hordok magamnál, el sem tudom költeni... Maga mit dolgozik?

– Lektor vagyok...

– Gondoltam, hogy valami ilyesmi lehet. A hátizsákban vannak a műszerek, ugye?

– Igen”.

Betha Bulcsu: Tapolca, Keszthely, Füred. = Uő.: Balatoni évtizedek.

Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=846&secId=79288&limit=10&pageSet=1> [2015.04.06.]

²⁴⁸ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. köt. Bp.: Akadémiai, 1970.

²⁴⁹ A magyar nyelv értelmező szótára. 4. köt. Bp.: Akadémiai, 1961.

²⁵⁰ Domokos 1996: i.m. 7. p.

Milyen volt az értelmiségről vallott felfogás, hogyan kezelték a szellemi elitet az ötvenes években?

A rendszer ideológiáját képviselő és közvetítő intézmények az értelmiség fogalmát a társadalmi hierarchia egyik szintjével azonosították, a kategóriát a polgárság, középosztály vagy esetenként az elit fogalma helyett alkalmazva.²⁵¹

A kommunista párt számára az általa képviselt ideológia következtében vált elsőrendűen fontossá a kultúra, az alkotó értelmiség behódoltatása. A nyelv, a szavak jelentése is átrendeződött a meghatározott hatalmi-politikai szempontok szerint, egyfajta irányított kommunikációs rendszer alakult ki (pl. nem kulturális-szellemi életről, hanem a kultúra frontjáról beszéltek).²⁵²

Az önálló értelmiségi tevékenységet végzőknek állami alkalmazottakká kellett válniuk, mindent központilag meghatározott normáknak, szabályoknak rendelték alá.²⁵³

A szellemi foglalkozásúak társadalmi jellemzői a következőképpen változtak: a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma 1949 és 1960 közt 107 258-ról 176 141-re emelkedett, a nemek szerinti megoszlás a nők számának növekedését mutatta 16%-ról 22%-ra.²⁵⁴

Az államszocializmusban a kor hivatalnokrétege, a káderek sok esetben nehezen választhatók el a szintén állami alkalmazottként dolgozó „szabad” értelmiségi pályák képviselőitől. Az érvényesülés útjai (szakirányú végzettségen vagy politikai szervezeteken keresztül) nem váltak szét egymástól élesen.²⁵⁵

A lektorok a tudományos-kulturális elit részei voltak tehát, amely réteg létszáma 3500-4000 főre volt tehető.²⁵⁶

A lektorátusi dolgozók értelmiségi státuszának biztosításával, megőrzésével időről-időre foglalkoztak a kultúrpolitikusok, mint ahogy azzal is, milyen kritériumoknak kell megfelelnie annak, aki értelmiségiként, azaz „tudományos káderként” kívánt dolgozni.

Már 1948-ban, az MDP júniusi létrehozását követően sor került a „tudományos kádermunka” tisztázására is, azaz a Pártközpont káderosztályának munkatársai meghatározták a káderjellemezés legfontosabb szempontjait. A következő kritériumok alapján mértek fel valakit: a legfontosabb személyi adatok után következett a politikai megbízhatóság leírása, majd a politikai életút és iskolázottság bemutatására került sor,

---

²⁵¹ Majtényi György: A tudomány lajtorjája. Bp.: Gondolat, 2005. 56. p.

²⁵² Rainer 2011b: i. m. pp. 28-29.

²⁵³ Valuch: i. m. Bp.: Osiris, 2005. 151. p.

²⁵⁴ Valuch: i. m. 152. p.

²⁵⁵ Majtényi: i. m. 66. p.

²⁵⁶ Valuch: i. m. 139. p.

ezután a politikai-ideológiai fejlődőképesség minősítése következett, majd az aktuális politikai attitűdöt értékelték (milyen az adott személy viszonyulása a párthoz, illetve a klerikális reakcióhoz).²⁵⁷

„Az egyetemi végzettség elengedhetetlen követelmény a lektori munkához, de nem elegendő” - áll egy 1953-as jelentésben, amely a főbb kiadóvezetőkkel és minisztériumi dolgozókkal történt előzetes egyeztetés után került előterjesztésre.²⁵⁸

Az általános követelményeknek való megfelelést időről-időre ellenőrizték is, azaz a lektorátusi dolgozók szociális helyzetéről, politikai és szakmai felkészültségéről egyes kiadónként is készült alkalmanként részletes kimutatás.

Eszerint táblázatot készítettek a négy népművelési kiadó, tehát a Szépirodalmi, az Ifjúsági, az Új Magyar, és a Művelt Nép alkalmazottairól párttagság, származás, iskolai végzettség, nyelvtudás és továbbképzés alapján, majd a munkakörök szerinti megoszlást vették számba.

Így kiderül, hogy az összesen 97 alkalmazottból 58 fő volt párttag (ebből 11 pártiskolát is végzett), 39 fő pedig pártonkívüli (ebből 7 a pártból kizárt). A nagy többség (67 fő) nem volt munkás - paraszt származású. Végzettségüket tekintve 47 fő rendelkezett diplomával, 21 dolgozó épp akkor végezte az egyetemet, 5 embert javasoltak aspirantúrára és csak 5 olyan munkatárs volt, aki még a középiskolát sem fejezte be.²⁵⁹

A későbbi, 1955-ben készült kimutatás is felsorolja név szerint öt kiadó munkatársait a származás és pártállás adatainak pontos feltüntetésével, amely szerint az összes dolgozói létszám 277 fő volt, ebből 166 fő nem volt munkás - paraszt származású és 155-en nem voltak párttagok. (Corvina: 59-ből 45 nem munkás-paraszt, 33 nem párttag, 9 kizárt; Ifjúsági: 61-ből 45 nem munkás-paraszt, 35 nem párttag, 11 kizárt; Magvető: 21-ből 17 nem munkás-paraszt, 13 nem párttag, 5 kizárt; Szépirodalmi: 71-ből 34 nem munkás-paraszt, 35 nem párttag, 5 kizárt; Új Magyar: 65-ből 35 nem munkás-paraszt, 4 osztályidegen, 36 nem párttag, 9 kizárt).²⁶⁰

A lektori hivatás esetében tehát a hozzáértés (nyelvtudás, alapos humán műveltség) kívánalma segítette a rendszer szempontjából nem megfelelő származású vagy elköteleződésű embereket megélhetésük, állásuk megtartásában, a káderállományt épp e speciális szakértelem miatt a profilírozáskor nem is cserélték le teljesen, hanem jobbra

²⁵⁷ Fokasz Nikosz: Magyarország társadalomtörténete 1945-1989. 1. Örkény Antal (szerk.) Bp.: Új Mandátum, 1998. 177. p.

²⁵⁸ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

²⁵⁹ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről. 1. sz. melléklet.

²⁶⁰ MNL M-KS 276. fond. 91.cs. 171. őe. Kimutatás. 1955. augusztus 8.

átvették és fiatalokkal bővítették ki.

Jó példa a káderállomány megtartására az Új Magyar Könyvkiadóval kapcsolatos intézkedés 1954-ben, amikor a könyvkiadót megbízták a világirodalom kiadásával. Ekkor, ahogy fentebb is láttuk, nem egy teljesen új munkatársi gárdát verbuváltak megbízható, kultúrvonalon dolgozó káderekből, hanem a Szépirodalmi Könyvkiadó külföldi lektorátusát csatolták át az Új Magyar Könyvkiadóhoz.²⁶¹ Pedig ez nagy munkával járt és jócskán okozott bürokratikus problémákat is, hiszen a külföldi szépirodalmi kiadások így rendezésre szorultak, összes magyarra fordított kiadásukat ugyanis az Új Magyar Kiadóhoz rendelték,²⁶² illetve a már kialakult munkarend is változtatásra szorult, részleteiben határozni kellett olyan napi ügyekben, mint pl. a szerkesztőségi tanácsok taglétszáma, például el kellett döntenie, tag maradjon-e Kardos László.²⁶³

Más jellegű, ám szintén jó példa a káderek megtartására a kevés fennmaradt káderlap egyike, Csatlós Jánosé.

Ebben Csatlós János jellemzése az, hogy politikailag meglehetősen tájékozatlan, bizonyos fókig közömbös. Filológiai, stilisztikai képességei viszont jók. „A rendkívüli káderhiány indokoltta teszi, hogy az utóbbi képességei miatt alkalmazzuk őt lektorként, de kizárólag olyan munkaterületen, ahol politikai hibák elkövetésére kisebb lehetőség van, tehát klasszikus írók kiadásánál, a szövegek megfelelő gondozására. Meg kell jegyeznem, hogy ilyen jellegű munkaerőben ugyancsak elég nagy hiány van könyvkiadóinknál.”²⁶⁴ A folytatásban pedig:

„Csatlós János tanárról az alábbiakat közölhetem: Racine összes műveinek kiadásával kapcsolatban került külső munkatársként hozzánk, Lukácsy Sándor ajánlatára. Nagyon lelkiismeretesen, szorgalmasan és lelkesen végezte munkáját, jó filológiai műveltséggel és a francia irodalom alapos ismeretével. Kellemes munkatársnak bizonyult, aki helyes érzékkel illeszkedett bele abba a sokféle nehézséggel küzdő munkaközösségbe, ami főleg a múlt évben nálunk fennállt. Ideológiailag meglehetősen képzett, kifejezetten fejlődőképes ember, akiben eddig mindig tapasztalhattuk a jó szándékot is, hogy magát e téren továbbfejlessze. Eddigi tapasztalatainkból úgy hiszem, jól használható munkaerő lenne nálunk.”²⁶⁵

---

²⁶¹ lsd. a Szépirodalmi Kiadó felépítése c. fejezet

²⁶² MNL XIX-I-21-a 6. dob. 13-7. tétel 1954. december.

²⁶³ MNL XIX-I-21-a 6. dob. 13-10. tétel 1954. december 18.

²⁶⁴ MNL XIX-I-21-a 68. doboz C Kiadók személyi ügyei. Csatlós János mappája (II/162/2090) Lukácsy Sándor jelentése. 1950. február 16.

²⁶⁵ MNL XIX-I-21-a 68. doboz C Kiadók személyi ügyei. Csatlós János mappája (II/162/2090) Harkányiné

A régi szakemberek megtartása egyúttal azt is jelentette, hogy az átnevelésre, az ideológiai képzésre nagyobb hangsúlyt fektettek, valamint, hogy a szorosabb ellenőrzést biztosítsák, beiktattak egy köztes pozíciót a lektorok és az irodalmi vezető közé: a lektorátusvezetőét.

Hogy az ideológiai képzést milyen fontosnak tartották, jól mutatja Réz Ádám esete, akit azért bocsátottak el a Szépirodalmi Könyvkiadóból, mert nem, vagy csak igen rendszertelenül jelent meg a kötelező szakmai oktatáson.²⁶⁶

Mindez persze legnagyobb részt hiábavaló volt, az új értelmiség befolyása alá került a több tudással, tapasztalattal bíró régi értelmiségnek, így a „negatív fejlődés” olyan vonásai váltak láthatóvá rajtuk is, mint például a politikai passzivitás és a párttagság megszerzése iránti közöny.²⁶⁷

A kiadók lektori állománya végeredményben négyféle típusba sorolható, ebből három csoportban egyetemi végzettséggel rendelkező munkaerőt találunk.²⁶⁸ Az első azon szakemberek csoportja, akik már a fordulat előtt is a könyvkiadásban dolgoztak, mint pl. Illés Endre. Ők komoly erőfeszítéseket tettek, hogy „megismerjék pártunk politikáját, a szocialista realizmus alapelveit.” Vannak közöttük párttagok és pártönkívüliek is. „Az írók – tekintettel arra, hogy maguk is írók, fordítók, kritikusok – általában bizalommal fordulnak hozzájuk.”

A második csoportot azok alkotják, akik közvetlen a „felszabadulás” előtt végezték az egyetemet, és akik közül sokan Eötvös-kollégisták voltak. Róluk a vélemény az, hogy „ideológiailag, szakmailag képzettek, többen közülük írói, kritikusai tevékenységet is végeznek.”

A harmadik csoportba tartoznak azok a lektorok, akik a mozgalmi és politikai életből kerültek a kiadókhoz (pl. Domokos János²⁶⁹, Geréb Béláné, Vajda Gábor). „Komoly politikai tapasztalatokkal rendelkeznek” – tehát nekik mindenképp maradni kell a kiadókban, ugyanakkor legalább annyit elismernek, hogy irodalmi, szakmai továbbképzésük szükséges.

Zádor Anna, ekkor a Franklin Kiadó megbízott vezetője. 1950. február 16.

²⁶⁶ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztálya a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának. 1953. április 13.

²⁶⁷ Majtényi: i.m.76. p.

²⁶⁸ Röviden idézi: Varga: i.m. 271. p.

²⁶⁹ „Domokos János 1949-ben került a Népművelési Minisztériumba, de 1951-ben hivatali mulasztás miatt leváltották. Ezután a könyvkiadásban dolgozott: a Szépirodalmi, majd az Új Magyar Kiadónál, amely 1956-ban felvette az Európa Kiadó nevet. 1965-től ott volt igazgató.” Megszületett Domokos János politikus, műfordító. Forrás: <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=15116> [2014.09.04.]

A negyedik csoport a fiataloké, aki közvetlen az egyetemekről kerültek a kiadókhöz. Velük kapcsolatban az intézkedés az, hogy a tehetségeket politikai-irodalmi továbbképzésben kell részesíteni.²⁷⁰

Láthatjuk tehát, hogy a kulturális és tudományos elitsz csoportokban lezajlott csere a lektorokat, kiadói szakembereket nem, vagy csak részben érintette.²⁷¹

2.2 A lektorok szerepe, feladata

A lektorok feladata az volt, hogy szakmai hozzáértőként, biztos esztétikai ítézőképességgel eldöntötték, melyik kézirat volt alkalmas arra, hogy könyv legyen belőle. Így aztán ők voltak azok, akikkel a kultúrpolitika is a legtöbbet foglalkozott, tudva, hogy presszionálásukkal valósíthatja meg az ideológiai ellenőrzést, rávéve őket arra, hogy esztétikai megfontolásokon túli szempontok alapján döntsenek az irodalom sorsáról, a szakmai kritikát megkövetelve, ugyanakkor teljesen az aktuális irodalompolitikai elképzeléseknek rendelve alá, hogy mi veendő ebből figyelembe.

„Egy kiadónak minden embere fontos, elengedhetetlen, az igazgatótól a mindenés fiúig, az állítólag isteni hagymás rostélyosra képes terjesztőtől a mindentudó műszaki szerkesztőig, de első az egyenlők között: a lektor. A lektor nem a kiadó angyala, de nem is a szíve, nem is a lelke, hanem a lektora. Adandó esetben a főszerkesztője. [...] A sine qua nonja. A kiadó mégiscsak a lektorairól ismerszik meg. A korombeliek úgy nőttek bele az irodalomba, hogy a lektor ellenség, hisz a kiadó embere, és a kiadó ellenség, hisz hivatalosság. Legjobb esetben közvetít a hatalom és a szerző közt, igyekszik intelligensen átfogalmazni a cenzurális kívánságokat, és igyekszik a pusztítást a lehető legkisebbre csökkenteni. Ez utóbbi egyébként már valóságos lektori föladat, diktatúrában mindennek furcsa kinövései vannak. Minden púpos.”²⁷²

A lektorokat illetően „mindenki tudta, mit ér a szavuk, hogy az igazi, hiteles esztétikai véleményt az ő szavuk tartalmazza, de hát vaskövetkezetességgel érvényesült [...] [a] lektorsors paradoxonja [...]: ezeknek a profiknak legfeljebb igazuk lehetett, hatalmuk, befolyásuk alig; dolguk az volt, hogy állást foglaljanak, de annak eldöntése, hogy helyesen

²⁷⁰ MNL XIX-I-21-b. 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről. 3. p.

²⁷¹ Valuch: i.m. 149. p.

²⁷² Esterházy Péter: Köröndy Zsuzsanna és sok könyv = Uó.: A szabadság nehéz mómora. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=252&secId=23892&limit=50&pageSet=1> [2015.04.06.]

vagy helytelenül foglaltak állást, már mások dolga.”²⁷³

„A lektorokat végül is azért alkalmazták ezekben az időkben, hogy az államot képviseljék az írók ellen. Ez volt a lektor dolga. Tehát tulajdonképpen cenzor volt, bizonyos értelemben véve. De a lektorok egy része, zöme átállt az írókhoz. Majdnem mindenki. És az írók zöme megértette, hogy miről van szó.”²⁷⁴ Mivel a cenzúrát nem lehetett kodifikálni, az egész apparátusnak az lett volna a rendeltetése, hogy a megfoghatatlan cenzúrahivatal legyen. „De ezt kicsit teljesítették csak. Aki tényleg elhitte, hogy ez a feladat, azok gyöngé kétségű kollégák voltak, velük az írók nem álltak szóba. Pártunk és kormányunk tragédiája az, hogy ezt a programját végigcsinálja, ehhez a feladathoz művelt, szalonképes emberek kellett, akikkel az írók hajlandók leülni, egyéb kívánságaiknak ők viszont nem feleltek meg, lehetetlen helyzet, így állandó vacakolás ment.”²⁷⁵

Maga a lektori feladat, vagyis az egyszerre „pártos” és „nívós”, értékes alkotások létrehozása, létrehozatása lényegében fából vaskarika volt, és egy alapjában téves irodalmi és politikai értékelésen alapult. A feladat „megoldását” csak az könnyíthette volna meg, ha mindenki azt kiáltja, hogy a király mennyire fel van öltöztetve, más szóval maga viszi lejjebb, vagy torzítja el az esztétikai normákat, és silányabb műveket kiált ki remekműnek. A Szovjetunióban ezt a „könnyebb” megoldást választották. Magyarországon Révai József, a kultúr pápa, nem akart engedni – és neki magának volt bizonyos esztétikai ítélő képessége. „Lepasszolta”, egy-két szinttel lejjebb küldte tehát a kör négyesítésének feladatát.

Révai távozása után, Darvas József miniszterségével valamelyest enyhült a helyzet, de a diktatúra maradt továbbra is, így ha nem is egyszemélyi, közvetlen irányítással, hanem felettes szervekkel, de mégis megmaradt a lektorokra nehezedő óriási súly, a korszakban végig két tűz közé szorulva kellett dolgozniuk, az írók és a hatalom macska-egér játékának ütközőpontjában kellett munkájukat végezniük.

A lektorátusok működéséről a kezdeti időszakból kevés az olyan forrás, amelyből részletesen kiderül, hogy egy adott kézirat engedélyezése vagy tiltása pontosan, a kezdetektől a végkifejletig hogyan történt, mindazonáltal belső kiadói anyagok, valamint különféle visszaemlékezések pillanatképet mutatnak a lektorátusi tevékenységről.

---

²⁷³ Domokos 1996: i. m. pp. 7-8.

²⁷⁴ Réz Pál: Bokáig pezsgőben. Bp.: Magvető, 2015. 148. p.

²⁷⁵ PIM Médiatár K01158 Domokos és Réz Pál beszélgetése a Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

2.3 A lektori munka felügyelete

2.3.1 A lektori jelentés szabályozása

1. Formai kívánalmak

Minisztériumi utasítás alapján került terítékre a lektori jelentések megreformálásának kérdése. Az Irodalmi Főosztály 1953. április 22-én kelt leveléből kiderül, hogy a felettes szerv nem értett egyet a Szépirodalmi Könyvkiadó azon gyakorlatával, hogy a lektori jelentéseket számokkal látják el, ahelyett, hogy a lektor nevét feltüntetnék és a lektorok aláírásaikkal látnák el a lektori jelentést. Ezt a gyakorlatot a vállalatnál sürgősen meg kellene szüntetni.²⁷⁶

Ekkor kénytelen válaszolni a kiadó arra is, miért számozzák a jelentéseket: „az élő magyar műveknél igen kellemetlen esetek elkerülése érdekében vezettük be. Az indoklás elvi alapja az, hogy lehetnek olyan megállapítások a lektori véleményekben, amelyeket nem szükséges az író tudomására hozni, de a helyes értékeléséhez hozzátartozik. Az indoklás gyakorlati oldala az, hogy előfordulhat, bár erős hangsúlyt kap, hogy semmiképp se forduljon elő, hogy a lektori vélemény az író kezébe kerül. Ez rengeteg személyes bajt zúdíthat a lektor fejére, amely kellemetlen eshetőségek, ha nem nyújt a kiadó védelmet, feszélyezik a lektort véleménye nyílt kimondásában.”²⁷⁷

A lektori számozást a szépirodalmi dolgozói időnként élcelődve emlegették. „Kedves Bandi! A VII. jelzésű lektor nagyjából egyetért XXXI. - sel, ezúttal, kivételesen.”²⁷⁸

A számozás eltörlésére vonatkozó utasítást a Kiadói Tanács Titkársága 1953 szeptemberében megismételte, Köpeczi Béla elnökhelyettes ellenjegyzésével küldte ki azt az egylapos összefoglalót, amelyben, több pontban egyértelműen jelezték, hogy a titkárság törekvése nemcsak az egységesítés, de a lektor minél pontosabb számon-kérhetőségének megteremtése is. Az előírás ugyanis, a műre vonatkozó alapadatok megadásán és a rövid tartalmi ismertetésen túl, részletesen kitér arra is, miként adjon a lektor bírálatot a keze alatt lévő műről, hogyan sorolja fel annak érdemeit és hibáit. Itt mindjárt első pontként szerepel az ideológiai megítélés kötelezettsége, tehát, hogy a lektor különösen hívja fel a

---

²⁷⁶ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Mikó Zoltán főosztályvezető levele Jászberényi Józsefnek. 1953. április 22.

²⁷⁷ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953. május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.

²⁷⁸ MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6210/133 Illés Endre levelezése. Réz Pál levele Illés Endrének. 1954. június 28.

figyelmet az esetleges politikai hibákra, helytelen nézetekre. Csak ezután következhetnek az esztétikai szempontok, azaz a stílussal, a közérthetőséggel és szerkezettel való törődés. Gyakorlati problémákat kívántak megoldani annak előírásával, hogy jelölni kellett a hasonló témában korábban megjelent műveket, a titkárság, mint felettes szerv így igyekezett elkerülni a könyvkiadás párhuzamosságait. A lektori munka felügyeletével kapcsolatosan azonban az utasítás ötödik és hetedik pontja bírt igazi jelentőséggel. Itt ugyanis előírták, hogy a lektori jelentés tartalmazzon „világos, határozott és egyértelmű állásfoglalást arra, hogy javasolja-e a munkát kiadásra, vagy sem”, illetve a jelentés végén kötelezően fel kellett tüntetni a lektor nevét, munkahelyét, telefonszámát. E két megkövetés a fentebbi első ponttal együtt a továbbiakban nyilvánvalóan lehetetlenné tette, hogy az adott lektori vélemény szerzője valamennyire is megkerülje az egyértelmű személyes ideológiai állásfoglalást, egyfelől elzárva annak lehetőségét, hogy nem egyértelmű döntéssel felsőbb fórumra hagyja a kiadhatóság kimondását, másfelől a tényleges személy szerinti visszakövethetőséget is biztosítva a korábbi névtelen lektori jelentés gyakorlatával szemben.²⁷⁹

Fentebbi rendelkezés nem is képezi további vita tárgyát, a szerencsés módon 1954-ből fennmaradt lektori jelentések már mind teljes névalírással ellátottak, bizonyítva, hogy még a Sztálin halála utáni enyhülésben is elég fontos maradt az, hogy pontosan azonosíthatók maradjanak az egyes szerkesztői vélemények írói. Ez a személyenkénti nyomon követés természetesen nem a nyilvánosságnak szólt, hivatalosan a kéziratok benyújtói a kiadói összefoglaló véleménnyel találkoztak csak, hanem kifejezetten az irányító hatóság kívánta visszakövethetővé tenni, hogy az egyes nézetek pontosan melyik kiadói szakemberhez tartoznak.

2. Tartalmi követelmények

Időről-időre a minisztériumi elvárások a lektori jelentések tartalmával is foglalkoztak, előírva, min kell változtatni. 1953-ban Mikó Zoltán, az Irodalmi Főosztály megbízott főosztályvezetője írja a Szépirodalmi Kiadónak, hogy „Még mindig igen sok a felületesen elkészített, ellentmondásokkal teli lektori vélemény. Elmélyült elemzés és bírálat helyett felszínes szólamokkal tömik meg a terjedelmes lektori jelentéseket. Ebből azt kell következtetnünk, hogy a vállalat irodalmi vezetője és a lektorárusok vezetői a minden

---

²⁷⁹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 875-224/1. tétel. A lektori jelentés elkészítésének főbb szempontjai. 1953. szeptember 9.

megfontoltság és felelősség nélküli lektori jelentéseket nem adják vissza szerzőjüknek azzal, hogy azok nem felelnek meg a kívánalmaknak. A legtöbb esetben elemző bírálat helyett halandzsatömeg van ezekben az elmeftuttatásokban.” Két példán szemlélteti a levélíró a hibákat. Az első probléma Szabó Pál lektori jelentésével van, amelyben „lehetetlen nem észrevenni, hogy [...] általános szólammal, ideológiailag helytelen kitételekkel és ellentmondásokkal van tele”, pedig egy korábban megtartott szerkesztőségi osztályértekezleten Simó Jenő úgy értékelte, mint az egyik legjobbat. „Nem látjuk, miért nem kísérelnek meg az elvtársak minden lehetőt annak érdekében, hogy az első kritika, a lektorok kritikája, amely az előkészületben lévő mű formálásába, alakításába döntően szól bele, a követelményeknek megfelelő színvonalat elérje. [...] A lektor érezzen felelősséget minden soráért. Nézetünk szerint éppen az első lektori jelentésnek kell a legalaposabbnak, ideológiailag, irodalmilag a legmegalapozottabbnak lennie. [...] A lektori jelentések nem azt a célt szolgálják, [...] hogy a vállalat vezetőit és bennünket tájékoztassanak a mű mondanivalójáról, hanem egyre inkább és sok tekintetben az a feladata, hogy alaposan átgondolt, helyes kritikát adjon az íróknak.”

Mindezek után születik meg az rendelkezés, amelynek értelmében alaposan előkészített vitát kell tartani a Szépirodalmi Könyvkiadóban a lektori jelentések ügyében, ahova „az írásbeli anyag előzetes megküldésével az elvtársak bennünket is meghívnanak erre a vitára.”²⁸⁰

Nem csak a minisztériumból érkeznek hol jobban, hol kevésbé körvonalazott utasítások, a kiadónak is beszámolási kötelezettsége van a jelentéseket illetően.

Mi a helyzet a kiadóban a lektori jelentések terén?

Amikor be kell erről számolni, a kiadó megírja, hogy egyre több az alapos, elmélyült lektori jelentés, és egyre kevesebb a felületes, odacsapott vélemény. A legjobb jelentéseket Juhász Ferenc írja, többnyire nívós jelentéseket ír Gerébné Görög Livia, Réz Pál, Szász Imre, Vas István és Pákozdy Ferenc. Szabó Ferenc, Csanádi Imre, Vajda Gábor, Csatlós János és Gergely Béláné lektori jelentései csak egy-egy esetben érik el a célul kitűzött színvonalat, náluk még gyakoriak a hibák.²⁸¹

Mások is megemlékeztek erről, hogy Juhász Ferenc akkora ambícióval írja lektori

---

280 MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Mikó Zoltán főosztályvezető levele Jászberényi Józsefnek. 1953. április 22.

281 MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953. május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.

jelentéseit, mint a verseit.²⁸²

Juhász jelentése nyilvánvalóan azért kerül a legjobbak közé, mert meg tudja közelíteni az ideálisnak tartott lektori jelentést. Ennek pontos ismérveit persze nem ismerhetjük, alig is létezhetett ilyen, a megírási kritériumokat összefoglaló útmutató, de közvetve jól szemlélteti a lektori jelentéssel szembeni elvárásokat pl. egy bejegyzés Fodor András naplójában: „Egyenest a Szépirodalmi Kiadóba megyek. Domokos Matyival már a lépcsőházban találkozom. Mondja, hogy Juhász megírta jelentését kötetemről. Ahogy olvasom a rólam fogalmazottakat, a legfurcsább azt a fiktív személyt tudomásul venni, akihez Ferenc érveit igazítja. Mert nem föltételezem, hogy saját költői, emberi elvei miatt ennyire szigorú. Igazából csak az bosszant, hogy valamiféle vonalas parvenüséggel bírálja Bartók-versemet [...]. Igaz, emellett nagyon sok jóindulatú falazás is van a jelentésben, sok hivatkozás realista látásmódomra, és a kiadásra alkalmasság folytonos hangoztatása. Furcsák persze az olyan kitételek, hogy nem ismerem eléggé az életet, hogy zárkózott vagyok, mesterkélt objektivitásra törekszem, s félek a szerelemtől. [...] Summa summarum: én most kevesebb esélyét látom kötetem kiadásának, mint korábban, de Matyi és Vas Pista derűlátó.”²⁸³

Réz Pál is visszaemlékszik, mit vártak el a jelentésekkel kapcsolatban: „A legtöbb jelentés úgy nézett ki: ki az író, mi a mű, aztán tett egy javaslatot. A javaslat nem olyan volt, mint ma, hogy »igen« vagy »nem«, hanem »igen, de...« Pl. a művet kiadásra ajánlom, de ezt a hat verset hagyjuk ki, vagy mert rosszak, vagy mert politikailag nem közölhetők – ezt nem lehetett megspórolni. Ugyanakkor némileg félre akarta vezetni azt, aki ezt a jelentést olvassa.” A visszaemlékező meg is fogalmazza, hogy „nagyon nem örülne, ha akkori jelentéseit valaki publikálná, mert gyakran olyan volt, hogy pl.: országunkban csodálatosan megy a termelőszövetkezetek létesítése, de sajnos ez a regény nem méltó parasztságunknak ehhez a nagy lelkesedéséhez.” Elmondja, hogy mindezt azért írta, mert a könyvet rossznak tartotta és „el akarta vágni”. „Vagy pont fordítva. De ez Zweck der Übung volt (pl. Szerb Antal és Lányi Viktor is így írt).”²⁸⁴

Amikor összehívták a lektorkonferenciát 1952. október 30-tól, négy kiadó közös tanácskozásként, általános célként tűzték ki, hogy a lektorokat neveljék, a kiadókban uralkodó „liberalizmust” felszámolják.

---

²⁸² PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

²⁸³ Fodor András: Ezer este Fülep Lajossal. 1. köt. Magvető: Bp., 1986. pp. 217-218.

²⁸⁴ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

Így itt többek közt azzal is foglalkoztak, hogy a szerkesztőségek tagjaiban egyre inkább tudatosítsák azt az elvet, hogy a jó lektori jelentés mutatja a legjobban, milyen elmélyült munkát végeznek a lektorok és a jó szerkesztői jelentés az alapja annak, hogy a kiadó minél helyesebb véleményt adjon az írónak művéről.

A konferencia hivatalos elvárásai szerint a lektori jelentésekben mutatkozik meg legjobban a lektorok politikai-szakmai fejlődése és ezeken keresztül lehet a legjobban harcolni a helytelen nézetek ellen.

Itt írták elő azt is, hogy a lektori jelentések színvonalának emeléséért a következőket szükséges tenni: 1. Minden lektori véleményt elolvasnak a lektorátusvezetők, néhány esetben a vállalatvezető is. 2. Minden lektori véleményre bírálatot mond legtöbb esetben a lektorátusvezető, elsősorban akkor, mikor egy kéziratról a lektorok bevonásával, a lektori jelentések alapján kialakítják a kiadói véleményt. Ilyen alkalmakkor nem csak arra kell kitérni, hogy mi jó és mi nem jó a lektori jelentésben, hanem arra is, hogyan lehet a hibákat kiküszöbölni.

Természetesen „a legnehezebb kéziratok” esetében egy lektori jelentés nem lehet elég, ha az előírt szempontokat megvalósítva mégoly ideális is, hanem 3-4 lektornak kell elolvasnia a művet, nem egyszer beleértve a lektorátusvezetőt, a vállalatvezetőket is.

A lektori konferencia végső döntése a jövőre nézve az, hogy mindenképpen erősíteni kell a lektori és szerkesztői jelentések ellenőrzését. Megállapították, hogy a lektorátusvezetők érdemi és széleskörű ellenőrzésre képtelenek, így helyes megoldásnak azt találták, ha a munkatársak csoportosítását elvégzik és a csoportvezetőkön keresztül valósítják meg a szorosabb kontrollt.

További utasítások a munka szabályozására:

Minden hónapban osztályértekezletet kell tartani, ahol a lektorátusvezető külön napirendi pontban értékeli a lektori jelentések általános színvonalát, a legjobb és a leggyengébb jelentést kiemeli rövid indoklással, előbbieket körözik a lektorok között.

A külső lektorok helyzetének rendezésére is kitér a jelentés. Az itt elvégzendő feladatok egyike, hogy a kortárs magyar kéziratok külső lektorálását fokozatosan meg kell szüntetni, ennek mindenképpen a kiadó szoros ellenőrzése alatt kell maradnia. A külföldi lektorátuson ezt nem lehet megtenni, mivel a kiadó lektorai nem képesek minden könyvet elolvasni, egyfelől azért, mert kicsi a lektorátus és igen sok könyvet kell elolvasni, másfelől pedig nem tudnak annyi nyelvet, ahány nyelvből lektorálni kell. Itt tehát meg kell szervezni az állandó jó külső lektorgárdát, továbbá őket is rendszeres megbeszélésekre kell behívni, valamint be kell őket vonni a szakmai oktatásba. Mindezeket túl pedig, hacsak

nincs nyelvi nehézség, a külső lektor által bírált könyvet egy belső lektornak is el kell olvasnia.

A lektorok számára ez a felülről érkező reformkényszer egyvalamire legalább lehetőséget teremt. A kiadó ugyanis felveti, hogy hivatalosan is rendeződjön a válaszadási kötelezettség ideje, tehát a minisztérium engedélyezze, hogy a korábbi másfél hónap helyett két hónapra, nehezebb kéziratok esetében három hónapra növelhessék a kéziratok bírálati idejét.²⁸⁵

A lektori konferencia előírásaival kiépített bürokratikus „védelmi rendszer” működőképesnek bizonyult. Mindezt egy jelentésben szemléltette is a kiadó. Az anyagot író Simó Jenő magabiztosan érvel az azóta felállított szisztéma hatékonyságával, vagyis, hogy minden lektori jelentést elolvasnak a lektorátusvezetők, de sokat a kiadó vezetője is, hogy a legjobb lektori jelentéseket körözik a lektorok közt, valamint, hogy 1952. december elseje óta még párosverseny is van, ahol a legfontosabb pont a jelentések minősége, ahol a kiértékelést havonta a lektorátusvezető végzi, az eredményt pedig osztályértekezleten kell kihirdetnie.

Elhatározták a külön lektori értekezletek összehívását is, de itt a minisztérium figyelmét a kiadó igyekezett ráirányítani arra, hogy az újabb bürokratikus szint, az újabb hivatalos értekezlet típus beiktatása nélkül is működött eddig is a lektori jelentések ellenőrzése. Erre példát is hoz Simó, több, a kiadó egyes lektoraival kapcsolatos észrevételt sorakoztat fel: „Mebíráltuk Gerébnét, hogy nem egyenletes a munkája, és időnként elhanyagolja a stiláris problémákat. Mebíráltuk Csanádi Imrét, hogy lektori jelentéseiben sok a szubjektív mozzanat. Vajda Gábort azért bíráltuk, hogy tartalmi ismertetést mond gyakran és nem értékeli a műveket. Mebíráltuk Szabó Ferencet, hogy nem pontosak a megfogalmazásai és felületesen válaszolja meg a »mi legyen a kézirattal« problémáját. Vécseiné, aki nemrég került a lektorátusba és most tanulja a »szakmát«, minden lektori jelentésére alapos bírálatot kap. Réz Pálnál az illusztrációk értékelésének elhanyagolását kifogásoltuk. Gergelyné azért bíráltuk, mert esetenként félreismeri az eszmei mondanivalót és tetszetős, de tartalmatlan megállapításokat tesz. Csatlós Jánosnál azt a hibát állapítottuk meg, hogy elválasztja egymástól az eszmei és művészi mondanivalót.”

Fentebbieken túl más kifogások is felmerültek a jelentésekkel kapcsolatban.

Például rendszeresen előkerült, hogy túl kevés a lektorok életismerete és elvontan bírálnak,

---

²⁸⁵ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Az 1952. évi nov.12-i lektori konferencia jegyzőkönyve.

mint pl. Réz Pál és Szász Imre, és nem sikerült megoldani azt sem, hogy a lektorok következtetéseiket az elemzés alapján vonják le, mivel még mindig lehet találkozni első véleménynél is bizonytalan, vagy pedig „pilátusi” ítélettel.

Az állásfoglalásnak pedig határozottnak kell lennie. „Nem adhatunk okot félreértésre az aesopusi nyelv következtében. Egy mű visszautasítása kellemetlen dolog és nem vihet minket a visszautasítás szirupos elkendőzésére a sértett írók demagóg vádaskodása a kiadó szeretet-nélküliségéről.”²⁸⁶

Ez a kifogás a határozatlan, nem egyértelmű bírálattal kapcsolatban ismét csak azt a lektori túlélési gyakorlatot célozza felszámolni, amelyet a névvel ellátott lektori jelentés bevezetése is, vagyis, hogy a lektorok a kiszámíthatatlan és az esztétikai szempontokat jobbra negligáló kultúrpolitikai elvárásokhoz igazodni nehezen tudva körülményes fogalmazással keresték a kiskaput a mű kiadásában vagy próbálták elfogadtatni az irodalmilag értékes, de más szempontból esetleg nem kívánatos műveket.

De az is vissza-visszatérő problémaként jelent meg, hogy „harcolni kell a lektori szubjektivizmus ellen”, mivel pl. a külföldi lektorátuson olyan lektor is akadt, Réz Ádám „aki nem ismerte eléggé a magyar politikai helyzetet és nem tudta a kiadó szükséglete szerint kiválasztani a könyveket.”²⁸⁷ Vagyis Réz Ádám igyekezett inkább a könyvek nívója alapján válogatni ahelyett, hogy a nyugati külföldi irodalom „haladóságát” tartotta volna szem előtt.

A nyomasztóan akkurátus ellenőrzés oda vezetett, hogy már Nagy Péter irodalmi vezetősége idején 1956-ban, a fokozatos olvadás idején meg kell határozni teljesítendő feladatként, hogy „fokoznunk kell a lektorok bátorságát atekintetben, hogy saját véleményüket az eddiginél is inkább merjék kimondani és azt indokolva védeni. Ennek egyik előfeltétele, hogy az ítéletben való tévedésre a vezetőknek rá kell mutatniuk, de lehetőleg nem súlyosan elmarasztalni miatta.”²⁸⁸

Mi tehát az elvárás, mi a lektori jelentések célja?

Összefoglalóan azt lehet elmondani, hogy a lektori jelentésnek három fő kérdésre kell válaszolnia, ezek: a mondanivaló, a művészi megvalósítás, és hogy mi legyen a mű sorsa. „Az elemzés mércéje a párt irodalompolitikája.”²⁸⁹ – se több, se kevesebb.

---

²⁸⁶ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953. május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.

²⁸⁷ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés a külföldi lektorátus 1952. július 4-én tartott értekezletéről.

²⁸⁸ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés. 1956 eleje.

²⁸⁹ Uo.

2.3.2 A bérek megszabása

A bérek alakítása magától értetődően kínálkozó szabályozó eszköz volt a kultúrpolitikusok kezében az értelmiségi munkakörben dolgozók megbecsültségének kifejezésére.

A terület szakemberei kulturális jelentőségükhöz, leterheltségükhöz képest kevés fizetéssel rendelkeztek. Csak 1955-re jutott oda a Kiadói Főigazgatóság, hogy elismerje, a kiadói dolgozók bérezése nem áll arányban a terület kultúrpolitikai jelentőségével.

Ekkor látták be, hogy 1951 óta nem rendeződtek a következő kérdések: a szépirodalmi és a szakmai fordítások díja rendkívül alacsony, általában alacsonyabb, mint az Országos Fordítóiroda által készített, közlésre nem [!] kerülő fordítások díja. Nem megfelelő a külső szerkesztők, szaklektorok díja, a kiadói szerkesztőségi dolgozók bérszínvonala 30%-kal alacsonyabb a budapesti második [!] kategóriájú lapok újságíróinak fizetésénél. Így a második ötéves terv megvalósítandó intézkedései között ekkor már szerepelt, hogy 20%-kal kell emelni a fordítói honoráriumot, továbbá a szerkesztés külső munkatársainak (külső szerkesztők, szaklektorok, stb.) díjazását.²⁹⁰ A kiadói dolgozók béremeléséről viszont itt sem esett szó.

Az értelmiség a megélhetési nehézségek ellenére, amennyire tudott, igyekezett boldogulni. Ugyanis sokaknak csak a külső szerkesztői állások, valamint a fordítások jelentették csekély bevételüket a kényszerű hallgatás éveiben (klasszikus példa Németh Lászlóé, de éppígy Weöres Sándor vagy Nemes Nagy Ágnes is említhető).

A népművelési kiadók mindegyike alkalmazta azt a gyakorlatot, amely szerint igyekeztek legalább ebben a formában, azaz fordítási és szerkesztési megbízások átadásával valamilyen egyéb kereseti lehetőséget biztosítani azon értelmiségiek számára, akik a rendszer kitaláltjaiként eredeti foglalkozásukkal nem, vagy csak igen kevés bevételhez jutottak, vagy ily módon saját dolgozóik szerény fizetését egészítették ki.²⁹¹

---

²⁹⁰ MNL XIX-I-21-b TÜK iratok. 4. dob. 032/55 A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés fejlődése az első ötéves terv idején.

²⁹¹ Például a minisztérium nem járult hozzá, hogy Csatlós János szerkeszthesse a Művelt Népnél a Magyar Dramaturgia haladó hagyományait, mivel indokolatlannak találta, hogy más kiadók belső munkatársait bízzák meg. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-106-1 tétel
Vagy Lator László példája: „Más munkám is volt elég, Kormos Pista, Vas István ellátott fordítanivalóval, otthon, vasárnapokon a nyugalmas, meleg tanáriban (Orbán Sanyi a kedvemért begyűjtött a fűrészporos kályhába), nyári időkben a Rába-parton fordítottam Hugót, La Fontaine-t, sose hittem volna, hogy megszeretem.” Lator László (Lator 2012): A megmaradt világ. Bp.: Európa, 2012. 167. p. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=16089&secId=1192163&limit=50&pageSet=1> [2016.08.09.]

Ezt természetesen a könyvkiadás irányítói is igen hamar megneszelték és előírásokkal, az engedélyezések szigorú felügyeletével, valamint tiltásokkal sújtották (retorzió gyanánt) a kiadói munkatársakat. „Kívánatos, hogy a továbbiakban szerkesztőségi csoportok működjenek, valamint az is, hogy a lektoráláshoz igénybe vett külső szakemberek ne mindig ugyanabból a körből kerüljenek ki.”²⁹²

A „beltenyészetet”²⁹³ tehát rossz szemmel nézik, viszont éppen a mellőzöttek szakmai kiválósága miatt gyakran túrni kénytelenek. A korszakban azonban végig vissza-visszatér az e gyakorlat elleni fellépés sürgetése: „Helytelen bratyziszelem alakult ki főleg a volt népművelési kiadók lektorátusai között, amelynek pénzügyi vonatkozásai is vannak.”²⁹⁴

1952-ben az Ifjúsági Kiadó kérte a főosztály hozzájárulását, hogy Szász Imrét, a Szépirodalmi munkatársát, és Kormos Istvánt, saját dolgozójukat megbízzák. Szászt a Szép hazánk című gyermekeknek szóló verses gyűjtemény előszavának megírásával, valamint a Versek Leninről és Sztálinról című kötet számára két vers fordításával, Kormost pedig Kardos László előszavának átírásával gyermekek számára Cervantes Don Quijote-jához, valamint szintén két vers fordításával a Lenin-Sztálin kötetből. A főosztály ebben az esetben hozzájárult a megbízásokhoz, mert sürgős munkákról volt szó.²⁹⁵ Ahogy hozzájárult ahhoz is, hogy a Művelt Népek Csatlós János, a Szépirodalmi lektora fordítsa le a Szigeti József szerkesztette Bacon-könyv latin szövegeit,²⁹⁶ vagy, hogy az Ifjúsági Kiadó a Klasszikus költőink gyermekversei c. antológiát Csanády Imre külső szerkesztővel szerkeszttesse, ugyanő viszont nem szerkesztheti a Szépirodalminál Ortutay Magyar népballadák c. művét.²⁹⁷

A következő példában a Szépirodalmi Kiadó szerint az írói kollektív szerződés lehetővé teszi, hogy olyan esetekben, amikor rendkívül nehéz szöveg tökéletes fordításáról van szó, a kiadó a kollektív szerződésben meghatározott kategórián felül is honorálhassa a fordítót. Erről lenne szó Chevallier Botrány Chlochemerle-ben (Lányi Viktor a fordítója) és De Coster: Thiel Uhlenpiegel (Illyés Gyula a fordító) című művek esetében. Itt a fordítókat 430 Ft plusz honoráriummal akarják jutalmazni. Ezt azonban a főosztály nem engedélyezi.²⁹⁸

²⁹² MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

²⁹³ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-101-1 52. szept. 11.

²⁹⁴ MNL-XIX-I-3-u 14. dob. Darvas József iratai 818/1955 tétel 1955. március 16.

²⁹⁵ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-101-2 52. nov. 5.

²⁹⁶ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-134-1

²⁹⁷ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-69-2 és -69-1

²⁹⁸ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-33-1

Az is megtörtént, hogy utólagosan kért engedélyt a Szépirodalmi azért, hogy Wessely Lászlónak, az Új Magyar Könyvkiadó munkatársának A lüliangi hegyekben című mű²⁹⁹ kontrollszerkesztéséért fizettek. A főosztály ehhez kivételesen hozzájárult, de azt mondták, hogy legközelebb előre az Irodalmi Főosztályhoz kell fordulni. Ezzel együtt Wessely ellenőrző-szerkesztheti Te-Gi-csen: Pektuszán című kötetét,³⁰⁰ szintén a Szépirodalminak.³⁰¹

Kevésbé jól végződik Vas István ügye, aki káros általános fordítói gyakorlat vádjával kerül méltánytalanul pellengérré.

A szószóló Gáspár Endre, a rengeteg nyelven tudó fordítószonglőr, aki tudományát kommunistaként a sztálinista irodalom magyar megszólaltatásának szolgálatába is állította.³⁰²

Hogy ebben az ügyben miért éppen ő támadta Vast, világnézetük különbözőségén túl, forrás híján nem határozható meg pontosan, annyi bizonyos, hogy ellentétük régebbi keletű, már 1946-ban is volt köztük csörte, amikor kiadták Marx és Engels: Művészet, irodalom. című művét Lukács György bevezetőjével Gáspár fordításában.³⁰³

A feljegyzés tanúsága szerint: „Sok vitára ad alkalmat kiadóink körében Gáspár Endre előadása, melyet »Irodalmi életünk rákfenéje: a klikk« címen tartott az Írószövetség műfordítói szakosztályán. Az előadás lényegében azt bizonyította, hogy Vas István lektori beosztását felhasználva, érdemtelenül jut hozzá bizonyos művek lefordításához. Lefordít pénzkeresés céljából olyan műveket is, amelyeknek megvan a régi jó magyar fordítása. A Kiadói Főigazgatóság bizottságot küld ki az ügy megvizsgálására. A műfordítók egyébként elégedetlenek az alacsony fordítási honorárium miatt.»³⁰⁴

A súlyos vétségnek beállított, valójában persze az életszínvonal viszonylag elviselhető biztosítására született kényszermegoldással valóban éltek a kiadók dolgozói. Határ Győző emlékirata szerint „nyílt titok volt, hogy a lektorátusokon gyakran újra kiosztották az arra érdemesek, lektorok-fordítók közt azokat a könyveket, amelyeknek volt elheverőben

²⁹⁹ Ma Feng, Hszi Zsung: A lüliangi hegyekben. Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952.

³⁰⁰ Te Gi Csen: Pektuszán. A domb. Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952.

³⁰¹ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-31-1 és -2

³⁰² Az ő képzelt sírverse is pontos jellemzés: Félre sírást és ordítást/ sírból is vállal fordítást/ Gáspár Endre./ Lukácsot fordított/ héberről vendre. Ő annak a folklórtörténetnek a hőse is, mely szerint Kormos, ugratni akarván a vonalas elvtárs kollégát, felhívta az éjszaka közepén a Magyar Rádió kétségbeesett munkatársának adva ki magát, hogy másnapra fordítaná le németre Csohány Gabriella pártköltő Az alkotmányról című hosszú versének több versszakát és vinné is be a Rádióba sürgősen, ahol aztán persze értetlenül fogadták a felsült fordítót. Lator László szíves szóbeli közlése alapján.

³⁰³ Németh G.Béla: A Magyarok. = Alföld, 49. évf. 7. sz. 1998. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00031/nemeth.html> [2016.07.13.]

³⁰⁴ MNL XIX-I-3-u 16. dob. 3490/954 tétel 1954. december 11.

használható fordítása: ezek újradiktálása negyedannyi munka. Burkolt premizálás volt ez is, meg az ún. kontrollszerkesztés, s magam is részesültem ilyen megtiszteltetésben.”³⁰⁵

2.3.3 A lektorok politikai felkészültségének, ideológiai tudatosságának állandó ösztönzése

1. Rendszeres képzés

A korszak folyamán nem szűnő problémaként vetődik fel újra és újra, hogy a lektorok szakmai, politikai felkészültsége elégtelen. Ez a már idézett 1953-as jelentés szerint azt jelenti, hogy határozatlanul foglalnak állást a kéziratokkal kapcsolatban, elodázzák a döntést, így hárítva el a felelősséget, vagyis „lektoráltatnak, superlektoráltatnak, stílszerkesztenek stb. külső munkatársakkal szükségtelenül is kéziratokat.” A hivatalos irat szerint az „adminisztratív módszerek” e túltengésének egyfelől okai a felsőbb, bürokratikus szervek, másfelől viszont a hiányos felkészültség. Mindezt a következőképpen igyekeztek orvosolni: azok közül, akik pártfőiskolát végeztek, vagy a Szovjetunióban ösztöndíjasként diplomáztak, többen kerüljenek erre a területre is, de legalább azok kerüljenek vissza, akik a területről mentek el.

A jelentés finomítva megtartja a Révai-időszak érvelését, vagyis nemcsak a kiadókban dolgozók ideológiai tudatossága elégtelen, hanem továbbra is fennáll a kispolgári klikkesedés veszélye. „Többek között a kiadóknál folyó intrikák, csoportosulások arra figyelmeztetnek, hogy az összetétel nem a legegészségesebb.”

Tehát, bár változatlanul törekedni kell a szociális összetétel javítására is, a hangsúly azonban az átképzésre helyeződik, a szöveg így folytatódik: „De szakítani kell azzal, hogy csupán a statisztika kedvéért alkalmazzunk egyeseket.”³⁰⁶

Fontossá válik tehát az új szerkesztői káderek reguláris képzéssel való kinevelése, többé-kevésbé függetlenül attól, eredetileg milyen társadalmi háttérűek voltak, vagyis az ideológiai megfelelés megszűnik előzetes kritériumnak lenni. Az utólagos képzés azonban sokkal szélesebb körre terjedne ki, mint eddig, bár nem akarták olyan szervezetté változtatni, mint a Szovjetunióban, Romániában vagy Lengyelországban, ahol speciális képzőintézmények működtek külön lektorok számára (Gorkij-iskolák, Ossolineum).

Meg kellett változtatni azt is, hogy a kiadói dolgozók képzettségét is ellenőrző felettes

---

³⁰⁵ Határ Győző: Életút. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=1&docId=821&secId=76702&limit=50&pageSet=1> [2015.04.06.]

³⁰⁶ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

szervek előadóinak „érdeklődési köre csaknem teljes egészében lezárul a lektorátusvezetőnél vagy a csoportvezetőnél”, ezen felül meg kellett tartani a kiadói értekezleteket a kívánatos rendszerességgel, valamint nyomdaipari ismereteket is kellett szerezniük a kiadói dolgozóknak.³⁰⁷

Falus Róbert az első NagyImre-kormány idején készült jelentése mutatja, hogy a lektorok legalább már abból a méltatlan állapotból kikerültek, hogy ismét kötelezően iskolapadba kényszerüljenek, oktatásuk azonban így sem került le a napirendről.

„A lektoroknak tehát úgy kell dolgozniuk, hogy figyelmesen tanulmányozzák és érvényesítik a maguk területén az új szakasz politikáját, s – ezzel együtt, ebből következően – nem csökkenő éberséggel őröködnék irodalmunk tisztaságán.”

Az őröködéshöz azonban törekedni kellett továbbra is minél megbízhatóbb káderek kiképzésére. Itt az enyhülést az jelentette, hogy a kötött formájú, egységes anyagú tanfolyamok módszerét elvetették, helyette előtérbe került az oktatás helyi, kiadóbeli megszervezése, vagyis Falus jelentése a lektorátusvezetők felelősségét sürgeti a beosztottak önképzésének megszervezésére-ellenőrzésére, hiszen „A lektori munkát ugyanúgy nem lehet »ösztönösen« vagy csak régi tudásra támaszkodva végezni, mint ahogy egy mérnök vagy technikus se képes eredményesen dolgozni, ha nem kíséri figyelemmel szakmája műszaki fejlődését.”

Mindehhez még külön társítani kell az elméleti-politikai képzést és az „életismeret” megszerzését is, még ha egyelőre „alig van lektorunk, aki szívesen vállalná – például – vidéki könyvismertetések tartását”, vagy egyéb népnevelő és propagandamunkát. Összességében „A tervszerű és ellenőrzött tanulással szembeni viszolygás annak a nyegle és gőgös magatartásnak maradványa, amely nem egyszer szennyezi be ma is a kiadók légkörét.”³⁰⁸

Az 1951-52-es években sok panasz érkezett a kiadótól, mivel az oktatási tervet zsúfoltnak és irreálisnak tartották. A lektorátus és a műszaki személyzet egy része igen túlterhelt lett, mivel megindult a pártoktatás és megindult a szakmai továbbképzés is. Mindezekhez hozzájárulnak még a lektori értekezletek is, melyek nagyrészt szintén elvi kérdésekkel foglalkoztak és ezért pontos előkészületeket kívántak. A lektorátusok tagjainak egy része ezen kívül idegen nyelveket is tanult, és irodalmi munkásságukat is végezni kellett.³⁰⁹

---

³⁰⁷ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

³⁰⁸ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

³⁰⁹ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés az 1951-52-es oktatási terv kérdéseiről. 1951. szeptember 20.

Az Irodalmi Főosztály azonban nem így gondolta, addigi tapasztalataira hivatkozva úgy látta, hogy a tanulás rendszeressége az ellenőrzés hiánya miatt nem volt biztosított, így havonta egyszer minden vállalatot kötelezett arra, hogy konferenciát tartson. A kiadók kérésére viszont azokat a dolgozókat, akik egyetemre jártak, felmentették a vállalati szakmai oktatásban való részvétel alól, tőlük is számon kérték azonban a nyomdatechnika, valamint a szerkesztési munkáról szóló előadások anyagát. Az egyetemi hallgatóktól eltekintve a vállalatok valamennyi dolgozójának, akik lektori munkát végeztek, részt kellett venniük a szakmai oktatásban és vizsgázniuk is kellett.³¹⁰ Ez volt a technikai minimumvizsga.

A konferenciákat valóban elkezdték, 1953-ban a közös szakmai oktatás keretében dolgozták fel például az Irodalmi Főosztály által központilag kiadott témát (a XIX. kongresszus útmutatásai az irodalomban), a konferencián azonban a dolgozók meglehetősen passzivitást tanúsítottak. Így arra jutottak, hogy az egyéni felkészülést a továbbiakban alaposabban ellenőrzik, a lektorok számára kötelezővé vált egyéni tanulási terv készítése.³¹¹

2. Viták, értekezletek, tanácsülések

A közvetett ellenőrzés a továbbiakban is érvényesítendő módszere még a munkahelyi közös viták megszervezésének előírása volt. Az „egyes közös szakmai és kulturális kérdések megvitatása” lektorátusvezetői irányítással hasznos, hiszen „a viták - munkaértekezletek éppúgy hozzátartoznak a lektorátus életéhez, mint az egyes kiadványok vagy kéziratok értékelése. S mindenképpen gyümölcsözőbbek, mint az a sok locsogás vagy pletykaszöveg, amely a munkaidőnek egy részét el szokta rabolni.”³¹² A visszaemlékezésekben természetesen épp ellenkező előjellel kerül említésre a kiadói dolgozók e munkaidőbeli tevékenysége, s éppen mint az egyetlen olyan lehetőség szerepel, amely biztosít némi zavartalan eszmecsere. Erről a kiadói életet tárgyaló részben szólunk részletesebben.

A szervezett oktatás szabályozása 1953 októberében, tehát az új szakaszban vett új lendületet és kanyarodott afelé, hogy kötetlenebbé váljon. Előírták, hogy a könyvkiadók irodalmi dolgozói továbbképzésére kiadónként inkább munkaközösségeket kell szervezni.

---

³¹⁰ MNL XIX-I-3-a 262. dob. 1417-3-7-II-1952. 1952. május 15.

³¹¹ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jelentés a szakmai oktatásról 1953. első negyedévében. 1953. április 7.

³¹² MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

Ennek megfelelően az egyes oktatási felelősök elkészítették a munkaközösségek tematikáját, melyet az Irodalmi Főosztály jóváhagyott és visszaküldött a kiadóknak. A munkaközösségi üléseket kéthavonta egyszer munkaidőben kellett megtartani. A vitára kerülő témát írásban kellett kidolgozni, majd az írásbeli anyagot az ülés előtt két héttel meg kellett küldeni a munkaközösségek tagjainak.³¹³

A tapasztalatok azt mutatták, hogy a többnyire aktualizáló témák magas színvonalú megvitatása volt a legeredményesebb, legsikeresebb és legnépszerűbb a lektori oktatásban. Ezért 1954-ben a kiadó tervezhette, hogy a következő oktatási évben is hasonló módszerekkel dolgoznak: kevesebb témát tűztek ki, hogy ezekkel az oktatásban résztvevő lektorok elmélyülve foglalkozhassanak a témához kapcsolódó irodalmat elolvashassák. Az előadásokhoz referenst jelöltek ki, egy vagy esetleg két korreferenssel, a többi résztvevő azután a vitához csatlakozhatna, vagyis az egyéni számonkérést megszüntették. Témaként tárgyalták Ehrenburg Olvadás című regényét, a szovjet írószövetség második kongresszusának tapasztalatait, az új magyar nyelvű irodalom kérdéseit, valamint a kritika fejlődését és helyzetét a kormányprogram óta.

Elvileg lehetőség lett volna külföldi tapasztalatcserére is, a Szépirodalmi Kiadótól azonban csak egyetlen műszaki munkatárs kiutazását engedélyezték, az NDK-ba, más országokba csak a többi kiadótól mehettek.³¹⁴

Az esetleges ellenőrizhetetlen, szabad beszélgetés korlátozására való törekvés azonban megmaradt. „A helyiségek szűkösége [...] sok munkaóra vész kárba amiatt, hogy míg az egyik lektor tárgyal valakivel a szobájában, társa képtelen figyelmesen dolgozni saját kéziratán.” – A kortárs visszaemlékezések többségében egyáltalán nem hangzik el ilyen jellegű panasz.³¹⁵

---

³¹³ MNL XIX-I-3-a 262. dob. 1417-3-25-II-1953. Utasítás a népművelési kiadók dolgozóinak szakmai oktatásáról. 1953. október 10.

³¹⁴ MNL XIX-I-21-b TÜK iratok. 4. dob. 009/1956 tétel.

³¹⁵ A legszemléletesebb példa későbbi időszakból, az Európa-kiadó történetéből emelhető ide: „De sokat ültem a híres Lator-szobában is, ami Vas Pista jelenlétében mindig átalakult irodalmi kávéházzá. A kávékat Katona Tamás főzte. Ott volt még Benyhe János, a szomszéd szobából átjött Pór Judit, Somló Vera, és jöttek a fordítók, mondjuk, Kálnoky, Kormos, Orbán Ottó, hogy csak a költők javát említsem. Nagy élet volt akkor a kiadóban, főleg itt, a latin csoportban. És olyan erős kohézió, hogy az újonnan jöttek szinte azonnal beilleszkedtek, ráhangolódtak a hely szellemére, humorára, amely különben Lator és Benyhe révén részint még az Eötvös Kollégiumból plántálódott át. Munka után Latorék még ott maradtak sakkozni, hátul meg, ahol ma a szerkesztőség van, pingpongbajnokság zajlott. Azért persze dolgoztunk is. A szerkesztő dolga elvben ugyanaz volt, mint ma, ő felelt a lefordított szöveg minőségéért, csak sokkal több ideje volt rá, és talán nagyobb becsvággyal is csinálta. Jóval több volt ez, mint munkahely. Igazából attól volt élhető mégiscsak a Kádár-korszak, hogy ilyen helyek voltak benne - azzal együtt, hogy működött persze a hivatalosan elvárt öncenzúra, a szerkesztőnek lektori, vagyis hivatásos olvasói minőségében kötelessége volt az is, hogy felhívja a kiadó figyelmét a könyv megjelentetésének esetleges veszélyeire. Sok remek könyv kiadása egy-két kényes mondaton bukott meg vagy halasztódott miattuk évekig.” Várady 2003: i. m. 90. p.

Mindenfajta oktatási és nevelési kísérlettel szemben a Szépirodalmi Könyvkiadó, ha van rá lehetőség, szokimondóan fellép. Az 1953 előtti időszak visszasságait az érintettek szemszögéből bemutató jelentésben például nyíltan megfogalmazódik (már megfogalmazódhat), hogy a kiadó öntudatosan fontosnak tartja saját színvonalára hangsúlyozását.

Mindjárt az elején cáfolják, hogy gyenge a kiadó káderanyaga. A jelentés azzal érvel, hogy ha figyelembe vesszük az eddigi eredményeket, ezek épp a gyengeség ellenkezőjét igazolják. „Lektoraink többsége egyetemet végzett, vagy egyetemre jár, egy részük aktív író, fordító, vagy kritikus, részesei egész irodalmi életünknek. Munkánk értékét a minisztérium is elismerte: az ebben az évben 4 dolgozónk részesült kormány, illetve minisztériumi kiténtetésben.

Irodalmi életünk legkiválóbb szakembereit vontuk be a kiadó munkájába. A kiadó körül igen nívós és kitűnő gárdát hoztunk össze. Valamennyiük igen hasznosan és lelkesen segíti a kiadó munkáját.”³¹⁶ Az állandó igyekezetre tehát az irányítás oldaláról, hogy okosítsa a lektorokat, valójában egyáltalán nem lenne szükség, hiszen a legkiválóbb értelmiségiek a munkatársak.

2.3.4 A lektorok és írók viszonyának, a kéziratokba való beavatkozás mértékének ellenőrzése

A Kiadói Tanács titkos iratainak egyike egy 1953-ban keletkezett jelentés, amely a lektorátusok helyzetéről számol be. A dokumentum fejlécén szerepel, hogy a főbb kiadóvezetőkkel és minisztériumi dolgozókkal történt előzetes egyeztetés után került előterjesztésre az írás.

A jelentésből kiderül, hogy a Nagy Imre-féle kormányváltás után, Révai távozásával a Népművelési Minisztérium felülvizsgáltatta a lektorok és írók viszonyát is, hogy tisztázza a lektor jelentőségét, eloszlassa a félreértéseket, felszámolja azt a visszás helyzetet, amely eddigre kialakult írók és lektorok között, köszönhetően a totális diktatúra kultúrpolitikájának.

Ezért már ugyan a lektori konferencia is megkísérelte 1952-ben, azonban ez nem a

---

³¹⁶ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbeli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

viszonyok rendezését hozta, hanem még inkább eltorzította a lektor szerepét: a lektori munka hibáit elferdítve és felnagyítva tárgyalták, még olyan nézetek is nyilvánosságot kaphattak, hogy az irodalom hibáiért nem az írók, hanem a lektorok a felelősek. Emiatt nem változott az a lektorokhoz való hozzáállás, amely a fordulat éve és az 1953 közötti időszakot jellemezte, hiszen addig a korábbi felettes szervek is ezt az attitűdöt erősítették, „mikor a lektorokat arra szorították, hogy sokszor az író önérzetét sértő módon avatkozzanak be a kéziratok sorsába”.³¹⁷

Az időrendben következő fennmaradt dokumentum, amely 1954-ben keletkezett és a Tudományos és Kulturális Osztály iratanyagában található, egy Falus Róbert klasszika-filológus, ekkoriban a Művelt Nép Kiadó munkatársa által készített jelentés, ismét általános szempontból, „felülről” értékeli a lektorátusok munkáját.

Az előző időszakot minősítve Falus is a kormányprogram előtti irodalompolitikát hibásnak és merevnek nyilvánító, most már hivatalos mainstream álláspont értelmében ítéli meg a lektori munkát.

Ennek értelmében a kiadói gyakorlat fő hibája 1953-ig az adminisztratív, önkényes módszerek elterjedése volt. Szerzők és írók viszonyában ez azt jelentette, hogy „a lektorok sok esetben szinte kivették a tollat az író kezéből – mondanivalójával, egyéniségével, hajlamaival kevésbé törődve dolgoztatták át [...] a kéziratokat, maguk határozták meg a készülő műveknek sokszor apró részleteit is. [Mindez eltorzította] az író és a lektor felelősségét, mintegy szembeállította a kiadót a szerzővel.” E helyzet kialakulását Falus eufemisztikus megfogalmazása szerint az is elősegítette, hogy a Népművelési Minisztérium irodalmi főosztálya, majd pedig a Kiadói Tanács gyakran a „szuperlektorálás”³¹⁸ felelősségét próbálta magára vállalni, illetve az 1952 októberében megtartott első lektori konferencia is helytelenül szabta meg a lektorok feladatát és hatáskörét. Emellett az irodalomkritika is „rosszul magyarázott éberségre buzdítva” hiba felfedezése esetén a lektort is elmarasztalta.³¹⁹

---

³¹⁷ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

³¹⁸ „– Tudja, Kürti elvtárs, hogy kiadják a regényemet? Mit szól, mennyi bajom volt vele? Egyik lektor a másikkra tolt... Hogy mit műveltek! [...] A Rézangyal vendégei – micsoda brancs! Írók, átírók, négerék, gegírók, csaszтусka szerzők... Döng a dob a dzsungelben: – Át kell írni! Át kell írni! Nem is írnak, szinte mindjárt átírják az „anyagot”, először úgysem megy át a kézirat, hatszor is visszadobják a szerkesztők, lektorok, szuperlektorok. „Hogy képzeli? Dolgozza át, barátom!” Mándy Iván: Előadók, társszerzők. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=-1&docId=1186&secId=116973&limit=50&pageSet=1> [2016.12.04.]

³¹⁹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

Mindezt 1953-tól a lektori bürokratizmus terminológiájával illették.³²⁰ Mit jelentett a bürokratizmus a kor terminológiájában? A lektor nem hagyhatja magára egy percig sem az író, szinte társszerzővé válik, valamint követelménnyé válik a szinte teljes hibánélküliség, az írók kéziratának szinte teljes átdolgoztatása.³²¹

Nyilvánvaló, hogy a lektorok, félve attól, hogy őket vonják felelősségre olyan művekért, amiket nem ők írtak, a legapróbb hibákat is igyekeztek kiküszöböltetni, ami nem javította a lektor és író közötti kapcsolatot. Az írók természetesen gyakran tiltakoztak ez ellen a lektori módszer ellen, ami nem az egészet jellemzi, ami csak a hibákat boncolgatja, s elhanyagolja a művek eredményét – vagy legalábbis az alkotók így érezték.

A kiadó pedig, amikor már lehetett, élénken tiltakozott és ezt meg is írta felettes szervének. „De az nem igaz, hogy a szempontoktól megterhelt agyú lektor miatt remekművek sikkadnak el. És nem szempontszerűség az, ha a lektor a mű súlyos eszmei és művészi hibáinak kijavítását követeli meg az írótól, hanem helyes. Azokkal az írókkal szemben, akik ez ellen a szempontszerűség hamis vádjával védekeznek, fel kell venni a harcot.”³²²

Amikor az írók a türelmetlenséget vetették a lektorok szemére, a kiadó azzal védekezett, hogy ugyan a türelmetlenség valóban megtalálható a lektori munkában, ám ez összefüggésben van a kultúrpolitika türelmetlenségével is. „A kiadói munkában is arra törekedtünk, hogy minél hamarabb, lehetőleg zökkenő nélkül kialakuljon a szocialista irodalom. Nem mindig vettük figyelembe az irodalom sajátos fejlődését. Ez abban nyilvánult meg nálunk, hogy türelmetlenek voltunk a hibákkal szemben, sokszor a hibák ellen is úgy harcoltunk, mint az ellenséges ideológia ellen. A türelmetlenséggel függ össze az is, hogy olyan terveket készítettünk az írók nélkül, amit ma még az irodalom nem tud megoldani.”³²³

A kiadó panasza tehát, hogy állandó volt a felülről érkező presszió, a kulturális irányítás fő veszélynek permanensen a liberalizmust és ébertelenséget tartotta, sosem a túlzott szigorúságot. (Soha nem tudtunk elég szigorúak lenni.)³²⁴

---

³²⁰ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbéli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

³²¹ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

³²² MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

³²³ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbéli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

³²⁴ „Egy kiváló költő mondta egyszer, helyzete jellemzésére: Ott tartok, hogy örülök, ha egy lektor megdicsér.” Németh László: Kísérleti dramaturgia. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=->

A Központi Vezetőség határozata aztán enyhülést hoz az író-lektor viszonyban is, ugyanakkor ezt az enyhülést kordában kell tartani.

Miért van erre szükség? Egyfelől az írók további ellenőrzése miatt („egyre gyakrabban hangzik el olyan vélemény az írók részéről, hogy a lektor szerepe lényegtelen, minimális, sőt, [...] mi szükség van egyáltalán lektorra?”), másfelől „a lektorok sem látják világosan feladatukat. Egyesek szerint [...] nem igaz az, hogy van olyan mű, melynek elszűrítésében felelősség terheli a lektort is. Mások úgy értelmezik a dolgozók igényeinek fokozottabb kielégítését, hogy ezentúl csak a legszínvonalasabb művek kerülhetnek kiadásra.”³²⁵

Az 1953-ban bekövetkezett változás után az elvárások arra nézve, hogyan bánjon a lektor az íróval, az alábbiak szerint alakultak.

A névtelen jelentés szerint az ideális lektornak, mint szerkesztőnek legfontosabb feladata segíteni a szerzőnek abban, hogy műve a „leghaladóbb és legújabb ismeretek” színvonalán álljon, az eszmei-művészi szint a legmegfelelőbb legyen. Külön hangsúly kerül a lektor segítő szándékára, amely után közvetlenül viszont korlátozásként mindig ott áll a megfelelő kritikai attitűd megkövetelése is. Örök kitételként szerepel az is, hogy a lektor közvetíti a szerző számára az olvasók igényeit, bírálatait.

A kiadó irodalmpolitikai tevékenységének egyik legfontosabb területe az, amikor a lektor az író művével foglalkozik, amikor az íróval együtt dolgozik. A célja mindkettőnek ugyanaz, hogy minél jobb mű szülessen a kéziratból. A legtöbb esetben alkotó, kritikai kapcsolat alakul ki és a lektor szerencsés esetben jelentősen hozzájárulhat, hogy az alkotás még tökéletesebb legyen.³²⁶

A Szépirodalmi Könyvkiadó jelentése értelmében is revideálni szükséges azt, hogy mekkora legyen a lektori beavatkozás mértéke.

Eddig a kiadók monopolhelyzete a lektort akaratlanul is irodalmi döntőbíróvá tette, „bár a monopolhelyzet tudata sok álmatlan éjszakát okozott nekünk és igyekeztünk óvatosak lenni.”

Az a meghatározás, amely a lektort a párt képviselőjévé tette az irodalomban, mintegy az irodalom politikai felelőségévé, segítette az agitáció és az irodalom közötti különbségek felszámolását.

A kiadó szerint a sok eredmény ellenére sem tudja a Szépirodalmi lektorátusa egészében

---

1&docId=9642&secId=890092&limit=50&pageSet=1 [2016.12.04.]

³²⁵ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.

³²⁶ Uo.

azt a segítséget megadni az íróknak, amit a kiadó szerepe és helyzete megkívánna. A munka általában kapkodó jellegű, a lektorok tömegmunkát végeznek, nem kapják meg az elmélyült munka lehetőségét. Nem alkotó műhely a kiadó, hanem üzem. Ez a helyzet növeli a hibalehetőségek számát és nem elégíti ki az írókat. A részletekbe menő bírálat helyett csak a mű főbb problémája kap véleményt, s ez sem, ha a kézirat az egyik lektortól a másikhoz vándorol, mert ekkor érhető módon bizonyos szempontból eltérő vélemények születnek, pedig „az írók legféltettebb kincsüket, műveiket adják a kiadóba és minden kis lektori hibára igen érzékenyen reagálnak.”

Most, a megváltozott körülmények között elsőként az fontos, hogy a lektornak mennyiben kell „íróvá avatnia” az első kéziratot szerzőket. Természetesen a kiadó nem mondott igényt, hogy a kiadók megszabaduljanak a politikai szempontból *comme-il-faut*, ám tehetségtelen szerzők pátyolgatásától. A kiadók eddigi gyakorlatában ugyanis nem egyszer előfordult, hogy olyan kéziratot, amelyben valami értékes nyersanyag volt, egy másik íróval átdolgoztattak, mintegy újraíratnak, és a könyv „a nyersanyagot szolgáltató” nevével jelent meg. Ám az efféle író egy idő után „miután életanyaga kifogyott és írónak érzi magát, olyan témákhoz nyúl, amikkel megbirkózni nem tud, amit átalakítani sem lehet, élete kész tragédia.”

Nem helyes tehát, ha a lektor nagymértékben beleavatkozik a kéziratba, de voltak olyan esetek, amikor szükség volt arra, hogy a művet a „kiadhatóságig emeljünk.”

Ismét előkerül az „útitárs írókhoz” való viszonyulás kérdése is. Ez a korabeli frazeológiával a következőképpen hangzik: „a kiadhatóság mértékét bizonyos mértékig befolyásolja az irodalom nemzeti egysége megteremtésének feladata. Munkánkat az útitárs-írókkal kapcsolatban fokozott felelősséggel, nagyobb felelősséggel kell végezzük.”³²⁷

„Annak ellenére, hogy értünk el eredményeket az útitárs íróknál, kevésszer mozgósítottuk az útitársírókat, valamilyen probléma elvégzésére. Azt is meg kell mondanom, hogy bizonyos dolgokban felsőbb szerveink még nálunk is türelmetlenebbek voltak az útitársírókkal vagy a kísérletezéssel szemben. Pl. Tamási Áron regényének engedélyezése és Juhász Ferenc verskötete kiadásánál.”³²⁸

A kiadó fentebbi véleménye egyezik a Falus-féle jelentés tartalmával is, azaz, hogy

---

³²⁷ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

³²⁸ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbéli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

mostantól a Központi Vezetőség határozata legyen a vezérfonal a kiadók számára. „Érvényt kell szerezni annak az elvnek, hogy az írói munka elsősorban az író dolga. Ugyanakkor az írói munka eredménye: a mű – a nép ügye.” Az általános önkritika és vádaskodás határán egyensúlyozva szerepel a lektorok magatartásának összefoglalása a megváltozott helyzetben: „Többen – vagy saját elgondolásukból, vagy az írói közvélemény egy részének hatására, de mindenesetre helytelenül – úgy vélték, hogy az új szakasz irodalompolitikája szinte eltörli a lektorok szerepét és felelősségét. Mások – éppen ellenkezőleg, de nem kevésbé hibásan – azt gondolták, hogy legfeljebb a kiadás méretei és arányai változnak meg, egyébként ugyanazokkal a lektori módszerekkel kell továbbdolgozni, mint azelőtt.”³²⁹

Az ideális állapotnak természetesen félúton kell lennie, tehát a lektorok nem „fejbólintó-jánosok,” támogatásuk „nem egyszerűen a kiadásra váró kéziratok passzív helyeslését – és nyomdába küldését – jelenti, hanem a művek beható tanulmányozását, a lektor véleményének, ötleteinek, bíráló megjegyzéseinek nyílt és bátor megmondását is.” A „nyílt, elvi állásfoglalás” sürgetése kiváltképpen a szerzők két csoportjával való érintkezésben követeltetik meg. E két csoport a fiatal, kezdő íróké, valamint a befutott, irodalmi díjjal kitüntetett tollforgatóké. A szöveg szerint „Gyakori hiba [...], hogy feleslegesen áztatják kiadási lehetőséggel rossz kéziratok szerzőit. Háromszor-négyszer is átdolgoztatnak olyan műveket, amelyekről első olvasásnál kiderül, hogy kiadhatatlanok.” Vagy pedig „elismert [...] írókkal is megesik, hogy egyik-másik alkotásuk [...] a kiadhatóság mértékét sem üti meg. Ezt közölni [...] valóban kényelmetlen, de sokkalta hasznosabb, mint [...] gyáván hímelve-hámozva művének folytatására buzdítani az író, majd pedig – hónapok, sőt évek múltán – ... elutasítani kéziratát.”³³⁰

Az ügyintézés lassítása, a munka szabotálása természetesen nem a lektorok nemtörődömségének vagy lustaságának következménye. Már a szöveg folytatásából is kihámozható, hogy a szerkesztők túlterheltsége, a kéziratok nagy száma mellett főleg arról van szó, hogy egyértelmű ideológiai állásfoglalásra kell bírni a lektorokat egy adott művel kapcsolatban.³³¹ Számos gyakorlati példa bizonyítja, hogy tömegesen keresték fel a kiadókat abszolút dilettáns, ám ideológiailag kifogástalan irományokkal,³³² amelyeket a

---

³²⁹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

³³⁰ Uo.

³³¹ Uo.

³³² „Matyi [Domokos Mátyás] azzal ébreszt, hallgatta a rádióban Nagy Imre beszédét. Örül, hogy a disznóságok végre napvilágra kerültek. A kiadóban kéjjel fogja kilapátolni az összes kulák-, Tito-, nehézipari és tszcs-regény kéziratát.” Lsd. Fodor András: Ezer este Fülep Lajossal. 1. köt. Magvető: Bp., 1986. 185. p.

lektorok, felsőbb felelősségre vonástól okkal tartva, teljes esztétikai nivótlanóságuk miatt nem utasíthattak vissza, mert ilyenkor az elküldöttek méltatlan bánásmódra hivatkozva akár a Népművelési Minisztériumhoz is fordulhattak-fordultak. Ugyanez volt a helyzet a sikeres szerzőkkel, hiszen ők természetesen megfelelő politikai nézeteik, kapcsolataik, beágyazottságuk következtében lehettek igazán elismertek, így gyengébb produktumaikat nem azon elv alapján nem utasították el a kiadók, amelyet Illés Endre olyan találóan fogalmazott meg (Nem egyes műveket, hanem szerzőt adunk ki), hanem egyszerűen a kézirat visszadobásával kísérletezni állásának elvesztését kockáztatva érthetően nem igyekezett a lektor. A késelem oka persze lehetett a minisztériumba bekért kézirat felsőbb szintű elfektetése is, ha azonban esetlegesen magyarázkodni kellett a kézirat hollétéről, ekkor is a kiadó lassúságára hivatkoztak.

Mindehhez az eltúlzott felelősséghez hozzájárult az Írószövetség gyengesége,³³³ nem segítette az együttműködést, az írók bizonyos mértékig elszigetelődtek egymástól. Megpróbált ugyan foglalkozni a vitás kérdésekkel, de gyakrabban baráti alapon. Ezek a fellépések többnyire még jobban összekuszálták a problémákat.³³⁴

A jelentés megállapítja tehát, hogy rendezni szükséges az Írószövetség és a lektorátusok viszonyát, hiszen az egyik oldalról számos író úgy vélekedik, hogy a lektor csak azért van, hogy a tehetségek kibontakozását megakadályozza, a másik fél szerint pedig az Írószövetség nem más, mint az „indokolatlanul megsértődött szerzők érdekképviselői szerve”.³³⁵

Abban azonban még a fordulat után is egyetértenek a lektorátusokat hivatalból vizsgálók, hogy elsősorban a lektoroknak kell ahhoz többet tenniük, hogy rendeződjön a viszony, főleg nekik kell javítaniuk az írókkal való bánásmódon, figyelmességen. Ezen felül részt kell venniük az Írószövetség szakosztályainak ülésein, ahol állást is kell foglalniuk, mivel helytelen, hogy a lektorok, a kiadók, de még a Kiadói Tanács vezetői is másodkézből értesüljenek az Írószövetségben lefolyt vitákról. Az Írószövetség egészségesebbé teheti tehát a műbírálat folyamatát azzal, hogy alkotóműhelyé válik és a „problematikus” opuszokat még kéziratban vitára bocsátja.³³⁶

Az egyes panaszokkal kapcsolatban pedig addig ne foglaljon állást az Írószövetség, míg

---

³³³ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

³³⁴ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbeli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

³³⁵ Uo.

³³⁶ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

meg nem hallgatta a kiadói felet is, mivel előfordult, hogy „a szerző egyetért a szerkesztő észrevételeivel, míg bent tartózkodik a kiadónál, de baráti körökben megváltoztatja véleményét.”³³⁷

Ami pedig az íróknak adandó hivatalos kiadói állásfoglalást illeti, itt az úgynevezett „kiadói vélemény” legyen az, ami közvetlenül az írónak készül, amelynek az a célja, hogy a kiadó lektori munkájának eredményét a szóbeli megvitatás mellett összegezze az író számára.

Ahogy a kiadói jelentés megfogalmazza: „Ezeket a jelentéseket a legnagyobb politikai és művészi igényekkel kell írni, mert az írók a lehető legnagyobb igényekkel olvassák és olvastatják. Nagyítóval keresik benne a hibákat. A legkülönbözőbb kifogások hangzanak el ezzel kapcsolatban. Ezek között rosszindulatúak is vannak. Egyesek végzésnek, kiadói ultimátumnak nevezik, mások a gépelési betűhibákon akadnak meg. A legkomolyabb észrevételek azok, amelyek egyoldalúnak tartják, kifogásolják, hogy főleg a hibákkal foglalkoznak és nincs ezekben a véleményekben elég szeretet.”³³⁸

Az MDP III. kongresszusának (1954. május 24–30.) határozatai nyomán a lektorátusok felszabadultak a legszigorúbb ideológiai prés alól, és lehetőség nyílt a felelősség legalább valamilyen mértékű megosztására a sajtó, az Írószövetség és a kiadók között.³³⁹

A kormányprogram megvilágosító hatású volt, amelyből természetesen következik a lektorok szerepének revíziója, a meginduló viták, az agyonpatronálás megszüntetése, a kritikusi és a lektori szerep különválasztása. Megfogalmazódnak az enyhülés határai is: ügyelni kell „arra, hogy a kelleténél jobban ne tárjuk ki a kapukat, nehogy selejtes művek, káros művek is megjelenjenek”.

A művek és a kiadás körüli szempontok megmutatják ezen túl az új légkör felszabadultságának mértékét/látszólagosságát is, valamint részleteiben szolgáltatnak bizonyítékot arra a sziszifuszi munkára, amelyre a lektorok kényszerültek, ha „szerepüket és felelősségüket” megfelelően akarták végezni.³⁴⁰

Minderről részletesen a kiadás egyes ügyeit ismertető fejezetben lesz szó.

---

³³⁷ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbeli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

³³⁸ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

³³⁹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.

³⁴⁰ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.

2.4 A kiadó napi működése

2.4.1 A helyszín

Kezdetben a kiadó az ötödik kerületben, az Alkotmány utca 21. szám alatt kapott helyet. Ez a helyszín nem igazán volt megfelelő a kiadói munka végzéséhez, pedig még ehhez is nehézségek árán jutott a kiadó. A zsúfoltságtól szenvedtek a lektorok és még az is súlyosbította a helyzetet, hogy más szervezet is ott működött 5-6 fővel, így a teljes előírt létszámot a kiadó nem is tudta betölteni. 1950 decemberére már előrehaladt a vállalat szervezése, de még mindig nagyon sok lektornak kellett közös kis szobákban dolgoznia.

A berendezkedés után a kiadó nem sokáig működött itt, 1952-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztősége a New-York palota negyedik emeletére költözött,³⁴¹ ez lett a kiadói székház a Lenin körút 9-11. szám alatt, amit „sajtókombinát”-nak is neveztek a könyvkiadó és lektorátus-seregletével.³⁴²

A már idézett Jászberényi-féle jelentés rávilágít a munkakörülmények elégtelen voltára. Szerinte az egész kiadói munka nem ismerését, bizonyos értelemben lebecsülését jelentette a minisztérium részéről, hogy egy kombinátba zsúfolták össze a dolgozókat. Zajos volt az egész környék, nem lehetett nyugodtan dolgozni, a kályhák rosszak, a szobák télen fűthetetlenek voltak. „Ülőmunkánál teljesen elgémberednek az emberek, felfáznak. Gyakori a betegség telente éppen emiatt, ami a munka rovására ment. Nemcsak a dolgozók egészségére káros az emeletek gyakori megmászása, de idős és beteges írók és külső munkatársak is igen gyakran méltatlankodnak emiatt. A terhes női dolgozóknak sem használ.

Lehetetlen megoldani, hogy a külső felek a nap bármely órájában ne zavarnának. A főkapun az jöhet be, aki akar. A különböző újságok szerkesztőségébe jönnek, és ha már itt vannak, feljönnek a kiadóba az írók, fordítók. S ha már bejönnek, igen kellemetlen a nem fogadásuk, éppen az írói érzékenység miatt.”³⁴³

---

³⁴¹ Domokos 1996:i. m. 7. p.

³⁴² Határ Győző: Irodalomtörténet. Forrás:
<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=273&secId=25762&limit=50&pageSet=1> [2015.12.04.]

³⁴³ MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbéli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.

2.4.2 A kiadói munkavégzés menete

A kiadóban zajló mindennapi munka egyik legnagyobb problémája a tárgyalt korszakban a lektorok túlterheltsége volt.

A kiadók a lektorátusok szűk létszáma és rossz szervezeti formája miatt képtelenek feladataikat a követelményeknek megfelelően elvégezni, a kéziratok leküzdhetetlen kásahegyként emelkednek a lektorok előtt.

A Szépirodalmi Könyvkiadó magyar lektorátusának egy évben 900 ív új magyar és 550 ív magyar klasszikus művet kell kiadásra előkészíteni. A 900 ív új művet kb. négyszer annyi kéziratból kell kiválasztani, ez több mint 4000 ívet jelent évente. Ekkor nyolc felelős szerkesztői státusa volt a magyar lektorátusnak.

A fentiekből következik, hogy ha senki nem hiányzott (pedig évente legalább hárman szabadság, betegség, szülés, iskola, katonai szolgálat miatt mindig hiányoztak), egy főre 180 ív szerkesztés és 650 ív lektorálás esett egy esztendőben. A lektoráláshoz külső munkatársakat is alkalmaztak, de minden befutott kéziratot legalább egy belső lektornak is el kellett olvasnia és erről véleményt kellett adnia. Ehhez még hozzá kell számítani az írókkal való többszöri megbeszélést és számtalan más apróbb feladatot, ami a szerkesztői munkával együtt járt (pl.: címlapok, illusztrációk készíttetése). Ilyen túlterheltség mellett a lektorok sem tanulni nem tudtak (nem volt olyan szerkesztő, aki ne folytatatta volna odahaza munkaidő után a munkáját), sem alapos munkát nem végeztek. Ez volt az egyik fő oka, hogy a kiadó állandóan elcsúszott a kéziratok nyomdába adásával.

Egy hónap alatt Réz Pál például több mint 100 ívet szerkesztett meg, míg a Szovjetunióban egy szépirodalmi szerkesztő maximum 160 ívet szerkesztett egy évben. Ez a rohammunka volt jellemző az egész kiadóra.

Külön nehézséget okozott, hogy a magyar lektorátus vezetője az adminisztrációs feladatokról kezdve a szerződéskötésig, a kéziratok utoljára való olvasásáig mindent egyedül végzett.³⁴⁴

1953-ban aztán lassan enyhülni kezd a helyzet. „Az eddigieknél több lehetőséget kell adni a lektoroknak az elmélyült munkára. Időt kell biztosítani arra, hogy a kézirat elolvasásán túl bizonyos problémáknak utánanézzenek és időt kell biztosítani a lektori jelentések megírására, sőt, [...] újraírására. Ez a probléma mindenekelőtt létszámkérdés. [Így] azok a

---

³⁴⁴ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. öe. A Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági és Művelt Nép könyvkiadók 1953. évi tematikai terve.

tervcsökkentések, amelyek a kiadóknál vannak, nem könnyítenek a magyar lektorátus helyzetén. A beküldött kéziratok mennyisége ugyanis nem csökken, hanem nő, és nőnek a követelmények is.”³⁴⁵

A Politikai Bizottság mégis rábólintott a tervek csökkentésére, „míg új káderek beállítása lehetővé válik”. Így az éves tervelőirányzat kb. 250-300 ívvel csökkent. Ezen kívül lehetőséget adtak az előredolgozásra, ezzel az állandó nehézségek csökkentek, valamint rendezték a műszaki osztályok és a lektorátusok tervszerűbb együttműködését. A lektorátusi titkárság adminisztrációjának a Művelt Népnel már korábban bevezetett átszervezését kiterjesztették a Szépirodalmira is, így a félfogadási idő szabályozásával nyugodtabb lett a munka.³⁴⁶

Az igazi változást aztán az 1956-os év hozza, ekkor kezdik igazán a lektori túlterhelés enyhítését.

Ekkortól a szerkesztőség tagjai (kezdő és felelős szerkesztők, továbbá a csoportvezetők is) munkájukat részben a vállalatnál, részben otthon végezhetik. A vállalaton belül kell elvégezni a kéziratleadást, a korrektúra és imprimatúra-ellenőrzést, a kiadványok külső kivitelezésének munkáját, a kézirat-előkészítési utasítások kiadását, a kéziratokkal kapcsolatos műszaki utasítások kiadását, a grafikusokkal való tárgyalást, az írókkal való megbeszéléseket, a lektori értekezleteket és egyéb vállalati ügyeket. Otthon végezhetik el a lektorok a kéziratok olvasását, a szerkesztési, és az ellenőrző-szerkesztési munkát.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a hét három napján, hétfőn, szerdán és pénteken otthon lehetett dolgozni, kedden, csütörtökön és szombaton pedig a rendes vállalati munkaidőben a kiadóban tartózkodtak a lektorok.

A szabályozással a vezetőség elvárta, hogy az új munkafeltételek mellett a szerkesztők minőségi munkája javuljon, az elvégzett munka mennyisége pedig 20%-kal emelkedjen. A kéziratok, szerkesztői jelentések, valamint korrektúrák leadásának pontos határidejét továbbra is szigorúan be kellett tartani.

„A szerkesztőség új munkamódszere nem lehet akadály a vállalatnál folyó zökkenőmentes munkának és a termelés zavartalan biztosításának.” Ennek érdekében a szerkesztők azokon a napokon, amikor nem bent a vállalatnál dolgoztak, kötelesek voltak otthonukban tartózkodni, rendkívüli esetben pedig a könyvtárban is végezheték a munkájukat, de ezt

---

³⁴⁵ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953. május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.

³⁴⁶ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Jelentés a PB augusztus 28-i, az 1953-as évi könyvkiadás irányelveivel kapcsolatos határozatának végrehajtásáról. 1953. január 26.

kötelesek voltak előző napon bejelenteni. Nem tartózkodhattak vidéken, vagy nem végezheték munkájukat olyan távol a kiadótól, amit egy órán belül nem lehet elérni. Ez a követelmény azért volt szükséges, mert rendkívüli sürgős esetben a szerkesztőnek bármikor elérhetőnek és munkaidőben behívhatónak kellett lennie. Szerintem eme utolsó magyarázó mondat nélkül is érthető

A szerkesztőknek a vállalatnál bent töltött napjaikon a munka kezdetétől tíz óráig el kellett végezniük a vállalat többi osztályaival kapcsolatos munkájukat. Írókat és külső feleket kedden, csütörtökön és szombaton tíz órától fogadhattak, a szerkesztőségi titkár körlevélben értesítette az írókat és külső munkatársakat a szerkesztőség fogadóórairól.³⁴⁷

2.4.3 A kiadói élet

A Hungária Kávéházat Réz Pál szerint már 1952-ben újranyitották, de igazán 1954-ben indult újra az élet. Nagyon sok kiadói megbeszélés és tárgyalás itt zajlott le, üldögélve egy kávé mellett, bevett módszer volt, hogy bejött az alkotó és itt adta át a kéziratot.

A lektoroknak minden nap be kellett járni, de munkaidőben a Hungáriába lemenni engedélyezett volt. Vas István,³⁴⁸ Kormos István, Czibor János, Réz Ádám és Réz Pál, Simon István a mindennapi résztvevőkhöz tartoztak. Nagyon gyakran megjelent Juhász Ferenc, Zelk Zoltán, Ádám Jenő, Hubay Miklós, Szántó Piroska, Nagy László, Tamási Áron, Kellér András, illetve néha Kellér Dezső, Déry Tibor, Ottlik Géza is be-benézett, ahogy Pilinszky János vagy Nagy Lajos is.

Csurka István is mint reguláris résztvevő tűnik fel, 1955-56-tól, Czibor János hozta, Csukás István, aki Czibor János unokaöccse volt³⁴⁹, így vonult be az irodalomba, „fejé

---

³⁴⁷ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Határozat.1956. január 13.

³⁴⁸ „Az én lektori pályám a következő: 1946 aug. 1-én léptem be a Révaihoz, amelyet az államosítás és a Franklinba beolvadása után Szépirodalmi Könyvkiadónak neveztek el. 1955-ben a külföldi lektorátussal együtt én is átmentem az Új Magyar Könyvkiadóhoz, amelyet az én (forradalmi bizottsági) javaslatomra 1956 októberében Európa Könyvkiadónak neveztek el. Közben mindvégig egy íróasztalnál, a Rónay Gyurkáénál ültem. Mindebből nekem csak az a fontos, hogy 1946-tól 71-ig huszonöt éven át lektorként dolgoztam.” Vas István levele. Budapest, 1984. október 27. = Lengyel Balázs: Újholdak és régi mesterek. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=-1&docId=72&secId=7581&limit=50&pageSet=1> [2015.02.14.]

³⁴⁹ Meg is emlékezett nagybátyjáról: „Ki volt a majd harminc éve meghalt Czibor János? Író? Lektor? Kritikus? Tanár? Az írószágot ő sem vállalná, habár József Attila-díjat kapott egyetlen regényére, a Gábor Áronra, amelyben, gonoszkodó barátja szerint, a szabadságharc egyedülállóan győzelemmel végződik. A lektorságot pénzkeresésnek tekintette, mellest több Kossuth-díjas szocialista-realista mű társszerzője volt, névtelenül persze. A kritikát már komolyabban vette, nagyon éles hangú bírálatokat írt, de ezeket később elfelejtette, a megbíráltakkal kiegyezett, Illés Endre odáig vitte a barátkozást, hogy befogadta a lakásába.” Csukás István: Ki volt Czibor János? = Uő. Költők éhkoppon.

Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=->

felett glóriával, amit Kodálytól kapott, és háta mögött egy mitikus nagybácsival.”³⁵⁰ Moldova György, mint Czibor-tanítvány, Abody Béla, Vajda Miklós, Bernáth Aurél („aki rendkívül gögösen, sose ült le”), Ferenczi Béni alkották a be-betérő társaságot.

A visszaemlékezések szerint ritkán folyt irodalomról a szó, lóverseny, kártya, politika, pletyka került inkább terítékre. A nyílt politizálástól a félelem is visszatartotta a munkatársakat (egy dolgozó, Gerébné Bizám Lenke³⁵¹ nyíltan terjesztette az Állam Védelmi Osztályhoz (ÁVH) való kötődését). Szabad Nép félórán akkor még részt vettek, csak ezután indulhatott a nap.

Nem „mutogatták egymásnak a dolgaikat”, azaz csak kevés kész írás került itt nem hivatalos megvitatásra (néha Zelk Zoltáné, vagy pl. Csurka Nász és pofon című novelláját ott olvasta Réz Pál először, de az elképzelhetetlen lett volna, hogy Tamási Áron vagy Tersánszky Józsi Jenő, vagy éppen Vas István „megmutatott” volna valamit). Bon mot-vá vált Czibor János válasza: »majd olvassuk nyomtatásban kérlek!« ha valaki szóba találta hozni, hogy írt egy verset.

A lektori gárda látogatott helyei közé tartozott a Kulacs, a Szikszai, vagy a Gong, később az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) is, valamint a Hold utcai piac.

Az ezeken a helyeken megforduló társaság felölelte az irodalmi életet, olyan emberek is részt vettek a spontán összejöveteleken, akik nem tartoztak a kiadói körökhöz (Szabó István, Kamondy Tóth László, Sarkadi Imre, Rideg Sándor, Horvai István, Berda József).

Sok történet szól arról, hogy a művészi-kiadói közösség összetartó, egymásnak igazi szellemi közeget nyújtani tudó társaságot alkotott.

A mindennapi élet groteszken humoros, de fenyegetettséget sugalló, a léghört tökéletesen érzékeltető epizódjait több visszaemlékezésből is megismerhetjük.

Domokos Mátyás a lektorok és az anyagi világ kapcsolatát,³⁵² Vajda Miklós³⁵³ és Réz

---

[1&docId=564&secId=50412&limit=50&pageSet=1](#) [2015.04.06.]

³⁵⁰ Pomogáts Béla: A dal örök. = Alföld, 48. évf. 1997. 1. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00002/00013/pomogats.html> [2015.04.06.]

³⁵¹ Róla lsd. Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi lexikon. Forrás:

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01853.htm> [2016.07.13.]

³⁵² Erősen korfestő a Domokos Mátyás által idézett epizód, hogy az asztaloknál üldögélő lektorok az ablakon kinézve látták, amint egy SZEFU-s (a Szekérfuvarozási Vállalat tulajdona) társzeker elrobogott, a kocsis „beintett, hogy le a burzsoáziával. Csernus Tibor jegyezte meg erre, hogy kiontaná a bélünket a 3Ft 20 filléres kávé miatt, mikor ő már 30 Ft ára fröccsöt bevett reggel”.

A szellem emberei körül persze felbukkan az irodalmon kívüli világ is. Egyik különösen jellemző anekdotikus történet, hogy az igen rosszul kereső, és/vagy kissé bohém értelmiség bizony kénytelen volt időnként kölcsönökhöz folyamodni. Így jelenik meg a színen, a megszokottól erősen eltérő szerepben, Puskás Ferenc, aki jól működő nepperhálózattal rendelkezett, valamint a mára már azonosíthatatlan, szinte filmbeli alak, Ali, akinek Puskás „átkliringelte” íróklienseit, főleg a behajthatatlan adósággal rendelkezőket, akiket aztán Ali, az emlékezések szerint nyakában nagy aranykeresztel, végigjárt. Lsd. PIM Médiatár K01158

Pál³⁵⁴ a sokadvonalbeli költőkkel, írókkal való bajmóldást, Szántó Piroska³⁵⁵ a tréfagyártást, mint a legsötétebb ötvenes évek túlélésének egyik módszerét idézi fel.

A kor nyomasztó atmoszférájában friss levegőhöz jutást célzó tevékenységek, hangulatok

---

Domokos és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

³⁵³ „A korszak a nagy röhögések évada is volt. A teljesen fölborított értékrend, a képtelenségek és hülyeségek rettenetes halmaza, a kiadóban föltűnő, magukból kifordult emberek, az emberi butaság, a nyíltan hazug propaganda és a nyelvi abszurdítások árja, de maga az állandó életveszély is, nem volt másképp elviselhető. [...] Megjelent például a Néphadsereg írócsoportjának ezredesi egyenruhájában Illés Béla, és megmutatta, hogy az ostrom idején (mikor itt sem volt, mert a front mögötti szovjet propagandakülönítmény tagjaként vonult be ide Moszkvából), a New York palota melyik negyedik emeleti ablakán lökte ki közelharcban, saját kezűleg, XY. német tábormokot. Vagy ugyancsak ezredesi egyenruhában megjelent Rideg Sándor, az Indul a bakterház mellett gyatra művek szerzője, és halálos komolyan megfenyegetett bennünket, hogy amennyiben könyve rövid időn belül nem jelenik meg, füst alakjában, a kulcslyukon keresztül fog behatolni, és elemészt valamennyiünket.” Lsd. Vajda Miklós: Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyon. Bp.: Magvető, 2012. pp.108-109.

³⁵⁴ Szerkesztett egy antológiát A néppel tűzön, vízen át címen, amely a katonanapra készült és a magyar költészet katonaverseit tartalmazta. Ezt Devecseri Gábor állította össze, akit Réz megdicsért az antológia kuruc költészetet is és az 1948-as költeményeket is felvonultató tartalmáért, de „mondom, te több verssel szerepelsz benne, mint Petőfi, ez nem megy, két verssel kevesebbel kell szerepelned, mint Petőfi, mert ez abszurdum. Ő ottan vacakolt, hogy a verseit mennyire kedvelik ma a honvédek, mondtam neki szellemeskedve, hogy azért mert Petőfi őrnagy volt, és te alezredes, azért még mindig Petőfi a nagyobb költő. Amire elkezdett kiabálni, nem arról van szó, hogy én nagyobb költő vagyok, hanem arról van szó, hogy a néphadsereg magasabb rendű, mint a honvédség.” Egy hét múlva Domokos János hívatta Réz Pált azzal, hogy Devecseri feljelentette őt. Réz beszámolt a történekről, és az ügy szerencsésen zárult, mivel Domokos nevetve Réznek adott igazat. Ritkán tapasztalható morális lezárása az esetnek, hogy Réz Pál azt is elmondja, Devecseri Gábor élete vége felé bocsánatot kért e nem túl nemes tettéért. Lsd. PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi - A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

³⁵⁵ „És alighogy visszaértünk a szabadságról, máris nyakunkon az összlektori értekezlet.[...] Összlektori értekezlet folyik a Fészekben - száraz pogácsa is van meg Bambi, képzeljétek el, proletárok! Simó meg Darvas meg Rényi Péter úgy is, mint három Minosz és Rhadamantisz. [...] Az az üvöltés azonban, amivel Pistáék betörnek, inkább King Kong diadalbőgése, mint a vérpadról menekülő hangja-sikoltása, és miért rohannak úgy a fürdőszobába? Van vécé a Fészek-ben is, és oda csak a nők járnak többes számban, hát utánuk ugrunk mind a hárman, de szoborrá merevedünk az ajtóban. Ott állnak, egymást taszigálják a tükör előtt, s valamit dugdosnak az orrukba kimeredt szemmel. - Visszatértetek a burnóhoz? - érdeklődik Czibor -, netán megdrágult a cigaretta? Ádám felénk fordul, a kezében egy apró fém valami, Pista még ott vacakol a tükör előtt, hát hiába, Ádám ügyesebb, és elsőnek ő harsogja diadalmasan: - Orrszőrnyírot vettünk. Most láttuk meg a kirakatban, nem nagyszerű? Hová vezet a szocialista ipar fejlődése! Eddig azt sem tudtuk, hogy orrszőrníró egyáltalán létezik. - Nagyszerű! - csatlakozik Pista az előtte szólóhoz, és az orrából csorog a vér a fehér ingére, dekoratív, vékony patakokban. [...] És ez a hülye Pista nem akart tengeralattjárón használatos légtisztító labdacsokat is venni - pedig az is van ott, tégelyszámra - dühöng Ádám -, hézagpótló cikkek a szocializmus építéséhez! Fogpaszta viszont nem volt - munkás foga fehér fog, azon semmi szenny nem fog. [...] Az értekezleten [...]riási céco keretében történt a darabokra tépés - és ami a legijesztőbb: a kommunista írók kerültek nyakazásra. Hát persze. Valamit csak kell csinálni. Most már a polgári írók sehol sincsenek, az Újhold se. Isten tudja, milyen indításra, de a Fők ráébrednek, hogy az igazi ellenség a Párton belül lapul sunnyogva, s vannak elvetemült lektorok, akik bűnösen falaznak az ugyancsak elvetemült íróknak. Például Réz Pál nem veszi észre és nem figyelmezteti Déryt olyan szarvashibákra, amiket a Felelet-be elkövet. Réz Pál ugyan huszonnégy éves, Déry meg ötvennyolc. [...] A Vas Istvánról tudja mindenki, hogy mérgező elem, hibát hibára halmozott eddig is, most aztán mindent betetőzött Juhász Ferenc kötetével! A jégvirág kakasa! Szégyen, gyalázat és naturalizmus! [...] Elnézte, hogy bohózatot, erkölcsi mételyt és ocsmány szavakat szuszakoljon belé a csodálatosan viruló szövetkezeti gazdálkodás igazán csekélynek nevezhető hézagaiba. [...] Mindez hatalmas tömeg előtt zajlik, újságírók, kulturális minisztériumi kiküldöttek, pártbizottsági tagok és valamennyi kiadó lektorai, igazgatói és irodalmi vezetői előtt, zsúfolásig telve a Fészek legtágasabb gyűlésterme, vérszagra gyűl az éji vad, s röpülnek a mérgezett nyilak. Felszólítás nélkül magánszorgalomból és élvezettel.” Lsd. Szántó Piroska: Akt.

Forrás:<http://mek.oszk.hu/02800/02888/html/> [2015.09.25.]

azonban időlegesnek bizonyultak és fel nem oldható félelemben gyökereztek.³⁵⁶

Többen felidéznek, hogy valamilyen szellemi játékkal, egymás olykor szelídebb, olykor vadabb ugratásával,³⁵⁷ vagy tréfás költői versennyel is igyekeztek oldani a szorongást.³⁵⁸

Az irodalmi játékok mellett másfajta szórakozás is zajlott a kiadói élet elengedhetetlen tartozékaként: „félelmetes hazardjátékokat” is játszottak, ezekkel is megpróbálva levezetni

---

³⁵⁶ Réz Pál szerint: „nagyon lehetett félni. Az alkohol oldotta föl. Mindent. Nekem mérgem volt otthon például, egy vegyészről kaptam. Egy névjegydobozban tartottam. Egyébként egyszer egy lány el is vitte. Azzal volt otthon mérgem, hogy ha úgy adódik, akkor bevegyem. Nem volt reális ez a félelem, illetve a fene tudja. Nem volt logikája akkor a lecsukásoknak. Nagyon féltünk. Nagyon féltünk. Ugyanakkor napi huszonnégy órát nem lehet félni. Tehát gyakran megfélemedezett az ember a helyzetéről, és akkor olyanokat mondott vagy csinált, amit nem lehetett volna. Ez főleg a Nagy Imre-korszakban, 53-tól fordult elő. De elmondok neked egy történetet még korábról. Bent voltunk a Szépirodalmiban, a régi nagy gárda, és nagyon berúgtunk. Az asztalomat leöntöttem egy üveg pálinkával, és meggyújtottam például. Nagy lánggal égett. Juhász Feri, Domokos Matyi, Szász Imre meg én voltunk ott, ha jól emlékszem.[...] És lementünk ebben az állapotban, és a félelemből jött a hősiesség, vagy hát, nem hősiesség, inkább az agresszivitás, vagy nem tudom, mi. [...]Tél volt, és volt a Gongban egy piros körfüggöny. Én mentem előre, és abba belegabalyodtam, valahogy nem tudtam bejutni. Kiderült, hogy azért nem, mert valaki jött kifelé. Aztán nagy nehezen elhúzódott a függöny, és akkor szembetaláltam magam az illetővel, és elkezdtem vele ordítani evvel a kiélhetetlen dühvel, hogy mit vacakol itt, most maga miatt nem tudok bemenni! Azt hiszem, le is tegeztem, és ordítottam, a pasas pedig félrehúzódott rémülten, hogy jó, jó, tessék. Én bevonultam, mögöttem Juhász, Szász Imre és Matyi. Odabent a kávéházban meg mindenki röhögött. Azért röhögtek, mert a bokszbajnok Papp László volt, akit én ott meg akartam verni, hogy mit kárpéz! És akkor aztán az asztaloktól ordítottak is, hogy Laci, vigyázz, mert behúznak neked egyet. És Papp nagyon meg volt ijedve, hogy behúz egyet nekem, és akkor aztán nézhetsz, ugye? Mert én ott meghalok rögtön.[...] azért megérted, hogy milyen nagy a hangulat. Cigányútra ment minden. Rossz indulatok voltak, torz indulatok.” Lsd. Réz Pál: i.m. Bp.: Magvető, 2015. 80.

p.

³⁵⁷ Az egyik legkedvesebb példája ennek Lator László és Kormos István „merénylete” Jékely Zoltán ellen. „Mikor egyszer Kormossal gyanúba fogtuk, hogy ő a költője és küldője egy remekbe készült áldilettáns versnek (csak később derült ki, hogy a vers állítólagos szerzője, ifjabb Kanalas Béla mögött Weöres Sándor rejtőzik), bosszúból elküldtük neki, a Móra Könyvkiadó hivatalos felkérő levelével, Kormos Fehér Virág című versének francia fordítását, hogy sürgősen fordítsa le. S mikor a fordítás expresszlevélben megérkezett, ketten felkerestük Jékelyt, és Pista, mesterien játszva a kínos zavart, vörösen, ötlöve-hatolva előadta, hogy tévedésből még valakinek elküldték a verset (s egy akkor nem éppen közkedvelt, mert a politikai széljáráshoz igazodó, nem is átütően tehetséges, fiatal költő nevét mondta), az is lefordította, ítélje meg Zsoli, melyik jobb. És átnyújtotta neki a saját eredeti versét. Jellemző Jékelyre, hogy belesápadt ugyan, de habozás nélkül elismerte: Jobb azé a csirkefogóé.”

Lsd. Lator 1993: Forrás:<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=1019&secId=98284&limit=50&pageSet=1> [2015.12.04.]

³⁵⁸ Réz Ádám hagyatékában maradtak fenn a hajdani pályaművek. 1951 elején négy lektor és jó barát – Juhász Ferenc, Kormos István, Réz Ádám és Vas István –, akik gyakran jártak együtt uszodába (főként a Lukácsba és a Gellértbe), elhatározta, hogy versben éneklje meg a budapesti fürdőket. Juhász eposzt írt, Kormos szonettet, Réz Ádám leoninust, Vas gázelt. Döntőbírónak Illés Endrét kérték föl: az egyszemélyes zsűri Kormos Istvánnak ítélte oda a pálmát. A pályaművek – Versek a Gőzfürdőből összefoglaló cím alatt – az Új Írás 1979/4. számában jelentek meg először. A nyertes pályamű: „Szent Gellért lánya, te, borongó, tünde Thermál,/téged kíván a test, híjján egyéb vigasznak,/medencéd öblibe lehull a lélek, elmáll,/kamrád ködében agg hímek magukba asznak./Ha ifjú áll beléd, sűrül a vére máris,/míg hámlik hallgatag, belül lealjasul:/szemét legelteti a homoszexuális,/sóhajt és üllepét gyurítja pimaszul./Fogadjon kö-öled magába, ládd, esengünk,/hiszen teáltalad tűnik Dunába szennyünk,/a rüh, a kosz, a rev./Ó, el ne hidegülj! Légy hozzánk szénsavas!/Áhít Juhász, a Réz, a Kormos és a Vas,/sőt Iván Kozirev.” Lsd. Kormos István: Szonett.

= Kormos István művei. Forrás:

http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000417&secId=0000037335&mode=html#Kormos_Istvan-Kormos_Istvan_muvei-kormos00132 [2015.09.25.]

a feszültséget. Legnagyobb mestere ennek Czibor János volt.³⁵⁹ Ezek a „játékörületek” is főleg a reménytelen időszakokban erősödtek fel.³⁶⁰

De, hogy mi történik akkor, ha a lektorok nem a kiadóban vesződnek a szerzőkkel, de nem is húzódnak vissza baráti körük üveggömbjébe, hanem a két kézirat közötti munkahelyi „félhivatalos” életbe kénytelenek bekapcsolódni, erre vonatkozóan kevés hiteles anyagot találni.

Az egyik jellemző példa a nagyon kevés számban fennmaradt hangulatjelentések egyike. 1955. január másodikán kelt a feljegyzés Simó Jenő³⁶¹ részére a könyvkiadás területén észlelt politikai hangulatról. „A politikai nevelőmunka, a párt- és állami irányítás tekintetében egyre több problémára bukkanunk. A párt általános politikája nem világos a kiadók vezetői előtt. S egyre jobban érződik (az értelmiségi klubokon és egyebeken keresztül) a pesti értelmiség azon körének befolyása, mely a pletykák, rágalmak, intrikák levegőjében érzi jól magát.”

Nagy Péter a Köpeczivel való beszélgetés során kijelentette: nem hajlandó senkit meggyőzni a kiadóban irodalompolitikánk helyességéről, - arról, hogy ma a jobboldali tendenciák jelentik a főveszélyt. A pártközpont egyes vezetőinek és munkatársainak a véleményét nem fogadja el, csak a Központi Vezetőség kollektív határozatát tartja magára és munkájára nézve kötelezőnek. Az igazgatók és irodalmi vezetők értekezletén arról beszélt, hogy a szektáns irodalom veszélye (s ezalatt a »lakkozást«, a sematizmust értette s nevezte meg) ugyanúgy jelentkezik, mint a jobboldali tendenciáké. S megjegyezte: a sűrű irodalmi viták (lásd a pártközpont kezdeményezésére megrendezetteket) csak zavarják az irodalmi életet, az írói munkát. Egyre feszültebb az irodalmi közhangulat, s ő ennek tudja be, hogy Örkény és Déry húzza-halasztja regényének befejezését; másrészt, hogy egy év óta alig van említésre méltó, új prózai mű, s az írók nagy része (a derékhadból is) a színművek és filmek felé vonzódik, s itt is eredménytelenül.”

A következő kiadói vezető Domokos János, róla a következőket állította Szalai Sándor: „a szovjet írókongresszussal kapcsolatban azt mondta: a kiadók dolgozói általában rossznak tartják a kultúrpolitikánkat. A maga részéről Tamási Lajos értékelésével ért egyet, mely az

---

³⁵⁹ „Rendkívül mulatságos, tehetséges, furcsa, bolond figura.” Lsd. PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.

³⁶⁰ Réz Pál visszaemlékezése szerint nagyon sokat játszottak, negyvennyolc órát, a Guinness-rekord pedig az volt, mikor hetvenkét órát kártyáztak egyfolytában, ami „téboly volt, agyrém. Ez Ádám lakásán történt úgy, hogy közben néhányszor letusoltunk, ittunk egy kávét és folytattuk.” Lsd. Réz Pál: i.m. pp. 213-215.

³⁶¹ Ekkor az MDP központ munkatársa

Irodalmi Újságban jelent meg. Amado is abban jelölte meg a szovjet írókongresszus legfőbb eredményét, hogy harcolt a »lakkozást« ellen.”

A harmadik kiadói szakember, akinek a véleményéről Simó Jenő értesül, Sömjén Endre, a Közgazdasági Kiadó irodalmi vezetője, aki szintén Köpeczivel beszélgetve fejtette ki nézeteit: „a Közgazdasági Szemlénél áldatlan állapot van. Fekete Ferenc elvtárs az új szakasz híve, Friss István a régi szakaszé. A párt álláspontja az lett, hogy a Szemlét Friss elvtárs kezébe tette. Ő is úgy látja: a párt politikájában visszalépés van, s meg is tudja érteni a nemzetközi helyzet miatt (nehézipar fejlesztése). Ő is a régi szakasz híveihez állna, ha megkérdeznék. Hogy Illés Jánost, az egyetem párttitkárát a kiadóhoz tették, sok párttagból szintén ezt a következtetést váltotta ki: szorosabbra fogni a gyeplőt, mert a túllicítalók, s általában az új szakasz hívei túlságosan tág teret kaptak.

(Megjegyzés: Sömjén Endre végül kijelentette: ha valaki ezen kijelentésért felelősségre vonná, ezt mind letagadja.)”

A három kiadói vezető véleménye mellett Szalai általános hangulatjelentést is prezentál. „Általában azt suttojják a kiadók vonalán, hogy a pártvezetésben éles harc dúl a »régik« és az »új« szakasz emberei között.”³⁶²

Másik jellemző példa a mindennapos problémákra Illés Endre levele.

„Fereteges belviszályok a Szépirodalminál. A legutóbbi taggyűlés fő témája a szervilizmus kérdése és gyakorlata volt. Kiderült, hogy Südi, a pincérünk, nagyobb darab húst és több főzeléket ad Domokosnak és az osztályvezetőknek, mint másoknak. István Marian vádat emelt, hogy a lektorok szobáit vikszelik, a korrektorokét nem. Szervilizmus az operabérleteknél: Gergelyné és Vajda nem kaptak operabérletet, Domokos, Hajós és Farkas igen. Külön bizottság tisztázza István Marian megjegyzését: Pákozdy antiszemita!”³⁶³

Aztán kitört a forradalom, amelyben saját visszaemlékezéseik szerint többen vagy semmi, vagy igen csekély szerepet vállaltak.³⁶⁴ Domokos Mátyás is úgy emlékszik, hogy a forradalom idején semmi különös nem történt a kiadóban sem, Gerébnének mondtak föl, aki olyan dolgokat engedett meg magának, hogy kioktatta Ferenczi Bénit, hogy hogyan

---

³⁶² MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. öe. Feljegyzés Simó elvtárs részére. 1955. január 25.

³⁶³ OSZK Vas István hagyatéka. 424/1331. 47. levél dátum nélkül

³⁶⁴ Lsd. pl. Réz Pál: i.m.. 91.p., Lator 2012: i. m. 163. p. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=16089&secId=1192163&limit=50&pageSet=1> [2016.08.09.], vagy Vas István, a gyöngytyúk és a forradalom összefüggéseire: Réz Pál: Odák és visszak. = Jelenkor, 58. évf. 2015. 9. szám, 941. p.

kell rajzolni. A kéziratokat ugyan ömlesztve, szétszórva találták, hetekig rendezték, de kiderült, egy lap se tűnt el.³⁶⁵

Vajda Miklós pedig egy egészen anekdota-szerű eseményt rögzít a forradalommal kapcsolatban, amikor az enyhülés jeleként 1956 őszén, sok év után, úgynevezett látogatóhajók mehettek az addig elzárt Dunán Budapestről Bécsbe.^{366 367}

2.5 A fontosabb személyek

A Szépirodalmi Kiadó kulcsszemélyiségeinek nagyon röviden vázolt életútjai mikrotörténeti³⁶⁸ perspektívából mutatnak be néhány lehetséges értelmiségi életstratégiát.

2.5.1 Illés Endre

1939-től 1950-ig vezető a hajdani Révai Könyvkiadóban. Schöpflin Aladár nyugdíjba vonulása után Illés, akkor gyakorló irodalomkritikusként, a Budapesti Hírlap, valamint a Magyarország szépirodalmi rovatának a vezetőjeként, egyszerre a Franklintól és a Révaitól is állásajánlatot kapott. Elmondása szerint akkor ő úgy érezte, hogy nem ülhet oda Schöpflin Aladár íróasztalához, ezért választotta a Révait.³⁶⁹

Ezek után a kiadók államosításakor a szakértelme miatt nem bocsájtottak el, de súlyosan lefokozott dolgozó lett a Szépirodalmi Könyvkiadóban: lehelyezték a műszaki osztályra. „Száműzetése” idején is, műszaki igazgatóként ugyanazt a feladatot, a művészeti vezetést

---

³⁶⁵ PIM Médiatár K01158 B oldal Domokos és Réz Pál beszélgetése a Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

³⁶⁶ Tóbiás Áron: A Magvető. III. Forradalom előtt. = Kortárs, 59. évf. 2015. 3. szám, Forrás: <http://www.kortarsonline.hu/2015/03/arch-a-magveto/27412> [2015.05.23.]

³⁶⁷ Rézzel és Karátson Endrével együtt egy ugyanakkor induló Ibusz-hajóra kaptak protekcióval jegyet. Abody Béla az íróhajón ment, „tarsolyában” egy még indulás előtt kidolgozott csalhatatlan rulettszisztémával. Ez a szisztéma bevált, utolsó nap este példátlan nagyságú összeget nyert. Az volt a legnagyobb probléma, hogy lehet ezt az összeget elkölteni a visszaindulásig. Egy valóságos karaványi munkás szállította a ládákat (narancs, orkánkabátok, harisnyák, banán, karórák). A hajó tele volt ávósokkal, így a magyar határon már egy megerősített vámőr-szakasz várta Abody Bélát, aki szétosztotta a holmikat, így mindenkin két-három karóra, hat pár harisnya volt. Hetek múlva is, már a forradalom alatt, az Írószövetségben ingyen osztották az Abody-féle narancsot és banánt. Lsd. PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.

³⁶⁸ Bódy Zsombor, Ö. Kovács József: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Bp.: Osiris, 2006. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevetesz_a_tarsadalomtortenetbe/ch05s04.html [2016.11.19.]

³⁶⁹ Albert Zsuzsa: Irodalmi legendák, legendás irodalom. 4. köt. Pécs: Pannonia Könyvek, 2005. 48. p.

teljesítette,³⁷⁰ ezután 1953-tól ténylegesen is a magyar részleg vezetője lett, 1956-tól irodalmi vezető, 1967-től a kiadó igazgatója.

Réz Pál emlékezik rá vissza, hogy nemcsak a lektori szakma szempontjából lehetett tőle a legtöbbet tanulni, hanem Illés emelt fővel, méltóságteljesen, nagyszerűen működtette a műszaki osztályt is.³⁷¹

„Illés Endre, a bonyolult figura, aki mindenkivel jóban volt, még Szabó Lőrincsel is, aki kemény jobboldali volt, de Déryvel is, például Illés dugta el annak idején a Befejezetlen mondatot, szóval megbíztak benne, tán épp a semlegessége miatt.”³⁷²

Vajda Miklós, aki Illés magánéleti vonatkozásai következtében, az ő segítségével került a kiadóba,³⁷³ ebből is következően igencsak szélsőségesen ítélte meg alakját,³⁷⁴ bár hozzáértését, még ha vonakodva is, elismerte.³⁷⁵

Réz Pál és Domokos Mátyás szerint 1954-55-ben már újra irodalmi vezetőként megvalósította, hogy az általa vezetett lektorátus munkája műhelyszerű legyen, ekkor még Illésnek nem volt annyi hatalma, hogy negatív lehessen, nem korrumpálódhatott. Jó lektori értekezleteket tartott, ahol nem a tervekről volt szó, hanem könyvről, kéziratról, ez volt az ő fénykora,³⁷⁶ ekkor mindketten, Réz Pál és Domokos Mátyás is rengeteget tanultak tőle, ő volt az, aki közvetített a Nyugat és a jelen között, hiszen Babits és Kosztolányi „lábainál ült.”³⁷⁷

A két visszaemlékező Illés pályafutásában a tipikusát látja, azt, ahogy a polgári származású, középosztálybeli szakember a fordulat éve, valamint 1956 után modus vivendit talált a megváltozott társadalmi-politikai keretek között is.³⁷⁸

---

³⁷⁰ PIM Médiatár OR0867/2 Barabás Tibor beszél – Kabdebó Lóránt kérdezi. 1980.01.25.

³⁷¹ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

³⁷² Réz Pál: i.m. 118. p.

³⁷³ Vajda Miklós: Anyakép amerikai keretben. Bp.: Magvető Könyvkiadó, 2013. 47. p.

³⁷⁴ „A mérnöki precizitással megtervezett és maszkmesteri tökélyvel megvalósított, levendulaillatú, egyéniségpótló elegancia: Illés, kosztolányis csokornyakkendővel és zöld tintával,” Lsd. Vajda 2012: i. m. 60. p.

³⁷⁵ „Rendkívül komplex, rendkívül hiú, gyáva és érzékeny, az ő gyávasága tartotta életben a kiadót. Ebből következően mindent ő döntött el. Mindegy volt, mi volt a lektori jelentésben, ő a kifinomult érzékeivel el tudta dönteni, miből lehet baj, nem kellett elolvasnia a könyvet.” Lsd. PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.

³⁷⁶ PIM Médiatár K00886 B oldal Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

³⁷⁷ PIM Médiatár K01160 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (II. rész) 1992.02.25.

³⁷⁸ „A nagyon úri szakember középosztály egy része hajlandó lett volna együttműködni a szocializmussal, de nem engedték. A rendszer janicsárgárdája részben a parasztfíú értelmiségiekből, részben a zsidó származásúakból került ki. Ez változott meg 1956 után, a párton belül az ellenzék vezetői a zsidó értelmiség soraiból kerültek ki, egy részüket kivégezték, más részük emigrált, harmadrészt pedig létezett egy belső

Illés Endre speciális társadalmi mobilitást valósított meg karrierjével, amely az ő esetében is együtt járt magánéleti^{379 380}

és szakmai^{381 382} kapcsolatvesztéssel az elhagyott társadalmi csoport, valamint

---

emigráció. Szükség volt tehát új szövetségesekre, így cselekedett az úri középosztály egy része, ők léptek fel támogatókként.

Illés is erre gondolhatott, hogy megteszi, együttműködik, de stílust visz bele, mint egy főkomornyik. Az eleganciájához az is hozzátartozott, hogy reggel tízre járt be. Lehetett volna ő az első, mert legendásan rossz alvó volt, mégis csak tízre jött. Miért? Ő maga írt csodált professzoráról, Korányiról, hogy ő mindig pontban tízkor ért a klinika elé, és onnantól más fordulatszámra kapcsolt az élet. Így volt ez a kiadóban is. Igen sokan megemlítik a személyére jellemző visszatartottságot, tartózkodást, mintha szorongott volna a világtól.” Lsd. PIM Médiatár V00118/2 Domokos Mátyással beszélget Bertha Bulcsú. A filmet szerkesztette és rendezte: Czigány Zoltán.

³⁷⁹ Sárközi Márta kifejezésével élve, „bezapált.” Lsd. Lator László (Lator 1993): Szigettenger. Bp.: Európa, 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=1019&secId=98284&limit=50&pageSet=1> [2015.12.04.]

Vas István szerint nem az volt a baj, hogy bezapált, hanem, hogy nem mondta meg a barátainak. Még Vasnak sem, akivel pedig nemcsak munkatársak voltak az Európa Kiadó megalakulásáig, hanem ő volt talán a legközelebbi barátja is hosszú ideig Illésnek, levelezésük tanúsága szerint, erre utal a levelek szókimondása és közvetlen hangja:

„Kedves Pistám! Telesen megértlek, hogy tanácsalanságodban tanácsot kértél tőlem. Arra kérlek, mindig tedd meg, ha hasonló helyzetbe kerülsz. Illyés részéről azonban a legnagyobb pimaszság, ha átdolgozott kéziratával – mellyel különben hónapokat késett – szabadságomat zavarja. Illelnek tudnia, hogy mi a szabadság. Rövid válaszom: akassza fel magát! Ezt a következő bővített mondatban közöld vele: a nyomda nyári idénymunkákkal van elfoglalva, s a legelső őszi újdonságokkal; hamarabb úgy sem szerkeszthetik, mint amikor szabadságomról visszatérek; hogy díszkiadás lesz-e, az még eldöntetlen, mert ahhoz megfelelő papírt is kell szerezni (minőség, formátum, stb.) Hogy megfelelő papírt szerezhessünk, hogy a nyomda programját felfogassuk, hogy a megszerzendő papírtól függően a szedéstükröt megállapíthassuk, azt kérvényezzük, stb. stb. ehhez több napra meg kellene szakítanom szabadságomat, azt pedig nem teszem. Majd ősszel szedjük, és majd valamiképpen eljuttatjuk hozzá, ahová éppen óvatosságában emigrált. Jövő évi könyvért egyetlen percre sem szakítom meg szabadságomat. Ezt az utolsó mondatot közöld, kérlek Hajóssal is – azzal a toldalékkal: tisztelje mindenki a szabadságomat annyira, amennyire én tiszteltem a másokét!” Lsd. OSZK Vas István hagyatéka 424/1331. 50. levél dátum nélkül

Vagy egy másik példa: „Kedves Pistám! Két hét után tegnap először felöltöztem – a cipő csodálatosan nehéz volt, még a vászonruha is.” Lsd. OSZK Vas István hagyatéka 424/1331. 7. levél dátum nélkül Barátságuk mibenlétét és fordulatát Vas István felesége, Szántó Piroska is megírta.

„Maga, Bandi, éppen olyan mivelünk, mintha a barátunk lenne. - A varángokról beszéltem, akiket persze lehet, hogy Jókai talált ki, és sosem laktak errefelé, akik a csatában összekovácsolták az övüket a bajtársukkal, abarátjukkal, hogy ne tudják cserbenhagyni se életében, se halálában, soha. Bandi mosolygott, csukott szájával nevetett, ahogy szokott, nem tudom, hogy szégyenlősen vagy helyeslően, de kifejezte, hogy ez bizony így van, ez a helyes »felállás« - igaz. Azt azért akkor még nem tudtam, hogy az életre-halálra barátság vasövén egy titkos kikapcsolója van Bandinak, ami egy esőcseppre, egy fintorra, egy tréfás szóra vagy egy akaratlan gesztusra tüstént működésbe lép, és úgy ejti el abarátját, mintha soha nem is látta volna, a léte, a szelleme, a test úgy elhull mellőle, hogy még hiány se marad utána.” Lsd. Szántó Piroska: Akt. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02800/02888/html/#10> [2015.09.25.]

³⁸⁰ Vajda Miklós is megörökítette a barátokat, belefoglalva Illésnek a harmadik baráthoz, Ottlikhoz való viszonyát is. „V.I. (Vas István) és Ottlik barátsága igazi, mindent kibíró barátság volt, [...] Ottlik és Illés viszont vagy negyven évig nem is beszélt egymással [...] Ottlik írónaként be sem tehetette a lábát az Illés vezetett kiadóba [...] Magasra rakta a mércét, azt a néhányat nem állhatta, akiket magánál jobb íróknak tartott, holott jóval többen voltak. Ottlik mellett leginkább Mándy nem léphette át a Szépirodalmi Kiadó küszöbét. V.I. és Illés barátsága, amennyire tudom, nem állt ki szívélyes ordítózásokat. Nemesak azért, mert Illéssel nem lehetett ordítani, hanem mert V.I. – saját bevallása szerint – félt tőle; lásd Ottlik, Mándy. Két – megbocsátható – színműben társszerzőként is együttműködött Illéssel, életművének nagyhatalmú kiadójával, de végül, s ez csupán valószínűsíthető feltételezés, betelt a pohár, s föllázadt Illés ellen: sokatmondó gesztussal lecserélte a csokornyakkendőt, Illés emblémáját, és megkreálta a magáét, a senkiével össze nem téveszthetőt,” a „vasnyakkendőt”. Lsd. Vajda 2012: i. m. 60. p.

³⁸¹ Domokos Mátyás szerint még egy lélektani jelenség volt megfigyelhető, Illéssel kapcsolatban is.

„Magyarországon van egy tragédia: ha valaki egy politikai választás mellett dönt, akkor gyakran úgy véli, hogy mindazok, akik más politikai álláspontot választottak, még a létükkel is megkérdőjelezzik az ő döntését. Illés, akivel együtt ettünk, könyvekkel körülvéve, nagy beszélgetések közepette, a nagyszerű intellektus, nagyon művelt, sokkal jobb író, mint számon tartják az esszéivel”, ő ettől a pillanattól kezdve Réz Pált és Domokos Mátyást idegenkedve, ellenszenvvel nézte.

A legrosszabb időkben, az ötvenes években, lektori értekezleteket tartott Illés. Itt rendkívül magas esztétikai színvonalon beszéltek művekről, nagyon komoly szemináriumok voltak, Illés napokig készült rá, a lektorok komolyan hozzászóltak, szellemi védőpajzs létezett, bár ekkor semmi gyakorlati értelme nem lehetett ezen eszmecsereeknek. 1965 közepétől már lehetett volna, „akkor egyik napról a másikra diktátor lett, nem is voltak már ilyen értekezletek, ha voltak is, nem lehetett felszólalni. Illés olyan légkört teremtett, hogy nem lehetett az ő döntéséről azt mondani, hogy valaki máshogy gondolja. Nem is volt őszinte pillanata, később már steril kérdésekben se volt tanácsos neki ellentmondani.” Ha például Réz Pál azt mondta, hogy Konrád György Látogatója nagyon tetszett, de Illés nem értett egyet vele, akkor a következő héten felelősségre vonta, hogy mért jár be nyolc helyett kilenckor.

Domokos Mátyás példája pedig Weöres Sándorral kapcsolatos, akivel 1948 őszétől igazán jó viszonyt ápolt. „Felmerült, hogy 1962-nek és a szovjet XX. kongresszusnak köszönhetően, Pilinszky Harmadnapon-ja után nem lehetne-e valamit Weörestől is kérni. „Én annyit mondtam neki, hogy a kiadó is érdeklődik, amely felhívásra Weöres jellegzetes cénahangján nagyon szívesen-t felelve odaadta a Tűzkút anyagát. Illésről köztudott volt, hogy a jónak ígérkező kéziratokat még aznap éjjel el szokta olvasni, ebben az esetben viszont hónapokig nem szólt semmit, ami eddig nem fordult elő. A régi Illésben, aki író, aki az irodalom bolondja, aki élet helyett is itt éli ki magát és borzasztóan kíváncsi a zseni kötetére, föl se merül, hogy kiadják-e vagy sem Weöres kötetét, már másnap este hívta volna. Most azonban, amikor Domokos kérte a kéziratot, másnapra ugyan behozta, de megjegyezte: van abban valami bosszantó, hogy valakit ennyire meg sem karcol az a kor, amelyikben él. Sajnos ezt nem lehet kiadni.” Évekkel később Domokos véletlenül értesült róla, hogy a gyűjteményt Illés rögtön odaadta az akkori idők egyik ideológiai „nagyágyújának”, Szabolcsi Miklósnak. Kért tőle egy lektori véleményt. Ő pedig „igen is, nem is” jelentést fogalmazott meg, amelyben elismerte, hogy a kötet mennyire zseniális, „na de hát ideológiai szempontból: vigasztalan, sötét, pesszimista. Borzasztó!” Hogy Illés kikkel konzultált még, azt Domokos nem tudta meg. Tény az, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó visszautasította a kiadást.” Illés tehát átállt mindazon erők oldalára, amelyek az irodalmat manipulálni akarták, és még azt sem tette meg, hogy legalább színleg kiadja Pándi Pálnak, Szabolcsi Miklósnak, stb., aztán tördelte volna a kezét, hogy az ideológiai hatalmak nem engedik a kiadást. De ezt kerülte, ő egy „nemes kócsag” volt, akinek nincs szüksége alibire, vállalta azt, amit nem vállal - mindez már a torzulás egy következő foka Domokos szerint. Lsd. PIM Médiatár K01160 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (II. rész) 1992.02.25. valamint Lőcsei Péter: A porlepte énekes közelében. Beszélgetések Domokos Mátyással. =

Vasi szemle, 65. évf. 2011. 3. sz. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2011/03/locsei.htm> [2015.12.04.]

³⁸² Réz és Domokos ösztönösen más írókhoz vonzódtak, Illés ezekre féltékeny volt, valamint arra is, hogy ők szabadabbak a kiadóban, míg ő maga munkaidőben sose tudott elszabadulni a kiadóból, sosem ment le a kávéházba például. Ugyanakkor vágy és féltékenység élt benne, hogy pl. Ferenczi Béni vagy Vas befolyással bírt a fiatalokra, így időnként ő is meghívta az ifjú lektorokat, fagylaltozni, de máshova, soha nem a Hungáriába, hanem pl. a Palace-ba vagy a Gellértbe, itt „mindig valamilyen lila beszélgetést kellett vele folytatni.” Ugyanakkor mindent megtett, hogy ne legyen utánpótlása. Utódlással kapcsolatos groteszk emléke Domokos Mátyásnak a Magvető és a Szépirodalmi összehasonlításában is van.

Az 1955-ben megalakult a Magvető könyvkiadóban Képes Géza lett a vezető, aki elindította a Krónikát (amely elsősorban a kiadónál készülő kiadványokból adott valamilyen mutatványt), Domokost delegálták ide és ő a rádiótól Tóbiás Áront választotta maga mellé. Ezután Képes hívta Domokost irodalmi vezetőnek, aki nem akart elmenni, mivel szereti a légkört a Szépirodalmiban és nem is párttag. Képes erre azt válaszolta, hogy utóbbi nem baj, már elintézte a „fehér házban”. Domokos ezt később elmondta Illésnek és Jászberényinek és maradt a Szépirodalmiban. 1966-ban, mikor Simó Jenő volt a miniszterhelyettes, mivel Jászberényit áthelyezték a Művelt Néphez Illésnek pedig följánlották, hogy vezesse az egész kiadót, felmerült, hogy Domokos legyen irodalmi vezető vagy lektorátusvezető. Illés egy alkalommal behívatta Domokos Mátyást, mondván, hogy ő a nyílt beszéd híve, és fölmerült, hogy Domokos legyen az irodalmi vezető. Erről a minisztériumban megkérdezték Illés Endre véleményét, ő azonban a leghatározottabban ellenezte ezt, mert ha ilyesmi egyáltalán szóba jöhetne, neki párttagra van szüksége. Eszményi megoldásnak tartaná azonban, ha Domokos főszerkesztő lenne.

Amire Képes Gézának 1955-ben nem volt szüksége, arra Illés Endrének 1966-ban igen –summáz Domokos. Domokos elfogadta így is a helyzetet, Németh László szellemében: a modern munkamegosztás korában elég kevés embernek jut az a lehetőség, hogy olyasmi legyen a kenyérkereseti munkája, ami a szenvedélye, minél

beilleszkedési problémákkal^{383 384 385} a vágyott társadalmi csoport körében, mindezzel

---

följebb lép az ember, annál inkább elszakad ettől, mint lehetőségtől, mondta Illésnek, aki láthatólag nem örült a hivatkozott mondásnak, de Domokos Mátyás végül is 11 évig a kortárs magyar irodalom egy részének főszerkesztője lett.

Réz Pál viszont szóba se jöhetett volna, mert politikailag csakugyan kompromittálódott. Tehát Illés szép sorban kizárta az irodalmi vezetőként szóba jöhető kiadóbeli kollégák kinevezésének lehetőségét. Ha valakit kívülről oda akartak volna helyezni, azt nyilván elintézte volna, mert volt annyira fontos az irodalompolitika szánára, hogy ezt elintézzék neki, de a legfontosabb érv az volt, hogy nem is volt szüksége igazán irodalmi vezetőre. Ha volt is irodalmi vezető, azok mindig rossz képességű emberek voltak, erre Illés vigyázott. Lsd. PIM Médiatár K01160 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (II. rész) 1992.02.25.

³⁸³ Domokos Mátyás visszaemlékezése: „Miért történhetett meg, hogy amikor Illés már hetven fölött volt, akkor sem vonult nyugalomba, nem írta meg a műveit. A magyarázat szerint pontosan tudta, hogy ő osztályon fölüli író lett (Illyés, Vas, Jékely színvonalán íróként tartották életében számon), az irodalompolitikai szerepének köszönheti, még Illyés és Németh László is elfogadta ilyennek. Illett rá Komlós Aladár bon mot - ja, miszerint az írók, a művészek a hiúság fegyencei. Ő volt tehát a nem nagyon jó író, hatalomvágygal párosulva, akinek a pozíciója gyógyírt jelent a fegyencszenvedésekre. Ez érthető emberi törekvés is volt egyben, senki nem úgy kezd bele az írásba, hogy ha minden jól megy, egy második Lauka Gusztáv lesz belőle, csak a legnagyobb ambícióval lehet üzni. Másfelől pedig egy író létezését mindig eleve, a priori kétségbe vonja a másik létezése, mindig egy kicsit meg van kérdőjelezve az író egy másik író felbukásával. Mindenki, a legnagyobbak is, a legkülönbözőbb válaszokat adták erre a lehetetlen élethelyzetre, és hogy ki, milyen torzulásokkal fizetett, a társadalmi – politikai - történelmi helyzettel fonódik össze mindenkor.”

PIM Médiatár K01160 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (II. rész) 1992.02.25.

³⁸⁴ Domokos Mátyás visszaemlékezése: „Egy intézmény nem más, mint egy ember meghosszabbított árnyéka – idézte egyszer Illés. Az utolsó években azt akarta, hogy a kiadó omljon össze, ha meghal, nem építette ki a folytatását. Valahol mégis lehetőség volt arra, hogy értékszempontokat figyelembe vegyen, de nem így történt. A Kardostól senki nem várt semmit. Ő maga mindenkinek rögtön a bemutatkozáskor megmondta, hogy ne legyen félreértés, korábban az ÁVH-nál szolgált és kommunista, majd ezután jöttek a kellemes meglepetések. Mindezek természetesen egy manipuláció eszközei voltak, de Kardostól sok mindent kapott az irodalom. A két szomszédvár közötti villongásban az is benne volt, hogy Kardosnak valódi hatalma volt, Illésnek pedig csak látszathatalma, amiből ő még inkább visszavett, mivel féltette a pozícióját. A Szépirodalmi Kiadó profi, gyáva, puha, visszahúzó kiadó, ahol az emberek értenek a szakmához, de minek, mert nem élnek vele. A Magvetőben viszont bátor dilettánsok, akik a legelemibb dolgokat évtizedek óta nem képesek megtanulni, de jó, bátor dolgokat adnak ki. Tehették ezt persze, mert Kardos Györgynek igazi hatalom volt a kezében. Illés nem akart ujjat húzni azokkal, akiknek a kegyelméből a pozíciójába került. Igazi hatalomban való részesedés és az árnyékhatalom különbségét figyelhetjük itt meg: Kardos megengedhette magának, hogy íróknak rendeletektől, törvényektől előírásoktól, pénzügyi megkötésektől, költségvetéstől függetlenül igen jelentős apanázst folyósítson esztendőkön keresztül, mert meg tudta szerezni a fekete pénzeket, le tudta írni a veszteségeket, úgy is, hogy őt többször jelentették fel, a tulajdon apparátusa és az őt ellenőrző apparátus is, groteszk módon. Illésnek azt kellett kompenzálnia, hogy Bethlen Margit szalonjába járt 1937-ben, Kardosnak meg azt, hogy verte a lecsukottakat az ÁVO-nál. A minisztérium revizorai kilószám gyártották a feljelentés-szerű jegyzőkönyveket, amelyek valamely feljebbviteli szinten eltűntek, egyszer csak aztán jött egy telefon, utasítás, hogy tessék ezt a veszteséget leírni. Kardos közben harcolt, mint egy oroszán, küzdött, ő maga mártírnak érezte magát, hogy ő kiküzdte ezt, és ezek a törpék, akik a bokájáig nem érnek, nemtelenül viselkednek vele szemben. Illés Endre ezt irigyelte.” Lsd. PIM Médiatár K01161 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (III. rész) 1992.02.25.

³⁸⁵ Ács Margit visszaemlékezése: „nem elszántan volt gazember, hanem inkább sorozatosan túlalkalmazkodott. Utólag rosszabb a vélemény róla, mikor a pálya summája kezdett hatni, mint amilyen talán lehetne, mert nagyon sok mindent meg is mentett, elő is segített, mert megjelenhetett sok olyan kiadvány, ami igényességét és színvonalát tekintve az irodalomtörténet fontos része. Maga az igény, még ha sok hamis elem is volt benne, mérce tudott lenni.” Lsd. PIM Médiatár K02687 Ács Margit beszél – Tóbiás Áron kérdezi. 1996.04.29.

együtt pedig részben sikeresnek^{386 387 388} volt tekinthető.

2.5.2 A három lektor

Csernus Tibor 1955-ben elkészült festménye (lsd. 1. sz. mell.), amelyen Réz Pál, Domokos Mátyás és Vajda Miklós lektorok láthatók, a korszak vizuális esszenciája.³⁸⁹

Ezek az alakok „ugyanolyan elzártak, magányosak, mint a többi [Csernus-] portré hőse. A frontálisan elrendezett három férfialak a képen egymással sem kerül viszonyba, a kompozíció a lehető legegyszerűbb, ember és ember között nincs nyoma párbeszédnek. A korszak a hallgatásé – illetve az elzárt magánléte. A kiszolgáltatott emberek magánya és fegyelme legalább annyira motívuma a képnek, mint a baráti társaság könnyed modorban

---

³⁸⁶ Barabás Tibor író az, aki Illés vezetői kvalitásainak csak a jó oldalát emeli ki. Leginkább arra emlékszik, hogy Illés, mint a Révai és az Szépirodalmi Könyvkiadó vezérigazgatója sok fiatalnak sietett a segítségére, pl. a két legtehetségesebbnek, Nagy Lászlónak és Juhász Ferencnek is. Juhász Ferenc oda is került, mint lektor, ami jó döntés volt Illés részéről, mivel Juhásznak nemcsak költői képessége volt időtálló, hanem rendkívül racionális, nagy kultúra, okos ítélet jellemezte lektori jelentéseit is, később igen meleg barátság is fűzte őket egymáshoz.

Illés nemcsak fiatalokat vett fel, de Heltai Jenő és Szép Ernő műveit is támogatta, azokat, akik valamilyen társadalmi előítélet következtében nehezen jutottak szóhoz. Fodor József életrajzában megemlíti, hogy védte őt meg Révai túlzott kritikájával szemben, Jékely Zoltán, hogy miként vette fel őt nehéz időkben. Lsd. PIM Médiatár OR0867/2 Barabás Tibor beszél – Kabdebó Lóránt kérdezi. 1980.01.25.

³⁸⁷ Illés Lajos pedig a nagyhatalmú Illésről fest érzékletes képet. „Bárány Tamás könnyed eleganciával lépett be kiadói szobámba. [...]Ezen a kéziraton én nem dolgozom tovább. [...] Hát éppen ezért próbáljunk megegyezni! - Ez csak rajtad áll. Illetve rajtatok. [...] Hallom, hogy itt, ebben a szobában egy nagy farkaskutyával akart rád ijeszteni múltkor egy magát írónak tartó „kolléga”. Nekem nincs kutyám, de ha volna, sem ijesztgetnék vele senkit. Téged különösen nem. De nem haragszol, én sem ijedek meg. - Mondd, nem mennél át a főnökhöz? - Én? Az Ezüstrókához? Szó sem lehet róla!” Illés Lajos: Íróhistoriák. Bp.: Seneca Kiadó, 1997. 55. p.

³⁸⁸ Ugyanígy, hatalmáról szól Molnár Géza is. A beszélgetésről Molnár Géza vegyes érzésekkel távozott, mivel beszélgetés közben Illés Endre megevett két narancsot, amit Molnár Géza úgy értett, hogy ő csak ennyit számít. Ezt elmondta Erdős Lászlónak a Magvetőnél, aki felvilágosította, hogy ez pont az ellenkezőjét jelenti: ha Illés Endre ilyen fesztelen vele, akkor közel érzi magához, kollegiálisan és barátilag veszi. Illés fel is hívta, hogy 2000 példányban kiadja a könyvét, átdolgozás nélkül, mert „ő volt olyan nagyhatalom a könyvkiadásban, hogy őt nem érdekelte, mit mond Köpeczi vagy ez meg az.” Illés megígérte, hogy Molnár minden könyve náluk jelenik meg, így is lett, Illés sokat segítette, gondosan figyelemmel kísérte és megbeszélétk, mit írjon. Lsd. PIM Médiatár OR1085 Molnár Géza – Pacsek Józsefné kérdezi XV. 1982.07.08. pp. 613-615.

³⁸⁹ „A kép békebeli hangulatot áraszt, de a tekintetekből mást is ki lehet olvasni. Mintha megállt volna valaki az asztalunk előtt, és rossz hírt mondott volna a három lektornak. Akkoriban szájról szájra jártak az igazi, a fontos, a félelmetes hírek. Az is nyilvánvaló, hogy az illető nem szívesen látott ember az asztalnál. Matyi mintha még a testtartásával is jelezne, hogy mi itt hárman jól vagyunk együtt, és nem kívánunk többet lenni. Éles, kérdő tekintettel néz föl, kissé nyitott száját mintha jellegetes, maróan gúnyos megjegyzéseinek egyike hagyta volna el éppen. Réz átható, világító tekintettel néz méretes homlokának domborulata alól, arcán barátságtalan közöny, sőt talán' több: elutasítás. Réznek ilyen arcából nagyon szúrós vagy kemény mondatok tudnak kijönni. Én [Vajda Miklós] zárkózottságom fedezékéből, enyhe, flegmatikus undorral nézek föl a betolakodóra, világos, hogy semmi kedvem hozzá. A fiatal festő finoman és zseniálisan ezekben a remekül eltalált arcokba, tekintetekbe, pózokba és tárgyakra kódolta a korszak hangulatát, talán még többet is annál, mint amennyinek tudatában volt. Lett is belőle hatalmas, több felvonásos botrány, még a hatalmába visszatért Rákosi is dühöngött miatta.” Lsd. Vajda 2012: i. m. pp. 100-101.

megfestett – valójában igencsak pontosan előadott – emlékműve.”³⁹⁰

1. Vajda Miklós

Az első lektor a festményen Vajda Miklós, aki 1931. július 19-én született Budapesten. A Szépirodalmi Könyvkiadóban négy évet töltött, 1954 karácsonyától 1958 tavaszáig, először kezdő szerkesztőként, aztán felelős szerkesztőként.

Az első Nagy Imre-kormány után került oda, de mivel a kultúrában lassabban ment az enyhülés, az ő számára származása miatt szörnyű hely volt a kiadó, igazi boszorkánykonyhának látta. Ezt a nézőpontot nyilván meghatározta az a trauma, hogy kiadóbeli működése jogtalan elbocsátásával ért véget. Visszaemlékezései így szinte csak ezen rossz tapasztalatok mentén tematizálódnak.

Réz Pállal való megismerkedése az egyetem idejére esik, mindketten angol-francia szakos bölcsészek voltak. Édesanyját közben arisztokrata származása miatt letartóztatták koholt vádak alapján, négy év szigorított börtönre és vagyonelkobzásra ítélték, de Bajor Gizi közbenjárására ehelyett négy év sima börtönt kapott, illetve Vajda Miklós is befejezhette az egyetemet.

Az ötvenes éveket átvészelte kitelepítés és minden más nélkül, 1956 után azonban „nem úszta meg”. A Fialal Írók Munkaközösségének tagjaként akkoriban már publikált kritikákat, amelyek szintén botrányt keltettek, Révai azokkal emlegette együtt, akik „fellazítják a szocialista realizmust”. Kritikusi pályafutásának kezdetét Király István szimpátiájának köszönhetően, így megkapott egy „borzalmas” szovjet közép ázsiai regényt, hogy írjon róla a Csillagba recenziót. „Ez még 52-ben volt, a sztalinista terror csúcsa. Vért izzadva, nagy kínnal megírtam. Valaki feljelentett az egyetemen, hogy abszolút cinikus módon írtam ezt a kritikát (ez igaz, borzalmas rossz volt a könyv és dicsérni kellett), Eörsi István jelentett fel, de még mindig megvédett Bajor Gizi hálója (még holtában is, Rákosi külön utasítására maradhattam az egyetemen).”

A forradalmat a kiadóban izgatottan tárgyalták. Vajda Miklós is úgy emlékszik, hogy a forradalom idején is bejártak a kiadóba, de nem nagyon tudtak semmit csinálni, nem volt munka. A kiadó háromnegyed része kivonult a Bem-térre, majd a Rádióhoz is. Onnan Réz Pállal, taxival mentek a Rádióhoz, de nem, mint kiadói csoport, hanem egyénileg. Az első lövések eldördülésekor hazament. A Szépirodalmi Forradalmi Bizottságának

---

³⁹⁰ Idézi Domokos Mátyás (Domokos 2006): Képregény. = Holmi, 18. évf. 2006. 7. szám.
Forrás:<http://www.holmi.org/2006/07/domokos-matyas-kepregeny> [2016.05.23.]

megalakításában is részt vett, szavazással hozták létre, Illés Endre lett az elnök.

A forradalom után Illés Endre elbocsátotta.

Kiadóbeli idején Juhász Ferencnek ő volt a szerkesztője, vele igen jó barátokká váltak, csodás dedikációk (a Tenyészet országában a dedikáció: „Mikinek, kedves barátomnak, hajóskapitányomnak, édes cimborámnak”), levelek, 1956 nyarán közös vitorlázás hármásban Domokos Mátyással. Ezzel együtt Juhással való barátsága sem pozitív emléké, kirúgásának előzményét látja inkább benne. Megszerkesztette ugyanis Juhász Ferenc kötetét, A tenyészet országát, leadta, épp azelőtt, hogy kitört a forradalom. 1957 kora tavaszán aztán behozták az első műszaki példányt, ahol az volt a szabály, hogy ha ezt aláírja a szerkesztő, mehet a példány tovább a nyomdai úton. Benne volt Juhász Ferenc utószava, amelyben már a forradalomról is ír, Utószó másodsor címmel, amelyben erős érzelmi töltettel áll ki a forradalom mellett („Forradalom tüzes paripái vágattak végig az országon, stb.). Ebből természetesen nagy botrány lett, el is kellett távolítani a kérdéses utószót, Juhász Ferenc írt egy másikat. Erről az eltávolítandó utószóról Juhász Ferenc Vajda Miklóst nem értesítette, hanem, mint maga is a kiadó lektora, elintézte, hogy beletegyék („besétált a műszaki osztályra, mindenki ismerte és szerette, így nem akadt gondja”), viszont Vajda Miklós neve szerepelt felelős szerkesztőként, így őt vonták felelősségre. Azonnal fegyelmi tárgyalást indítottak ellene, és pénzbüntetésre ítélték. Juhász Ferenc ettől kezdve levegőnek nézte, nem fogadta a köszönését, a barátság megszűnt.

Nem tudja, mit írtak a káderlapjára, de négy évig minden ajtó zárva volt előtte, „négermunkákat” vállalhatott csak: az Írószövetség nevelési osztályára „tonnaszám” jöttek a kéziratok, Abody Bélával és még néhány emberrel együtt ő dolgozta fel ezeket. Egyvalakit fedezett fel ő, Hárs György költőt. 1958 után már műfordítóvá vált: Kormos István megbízta, hogy Szabó László segédjeként angol költők antológiáját csináljanak, amelyet aztán Szabó László halála miatt ő állított össze.³⁹¹ Élete második felében önéletrajzi ihletettséggű műveivel sikeres prózairóvá is vált.

2. Domokos Mátyás

1928. április 18-án született, szerkesztősége mellett magyar irodalommal foglalkozó irodalomtörténész, kritikus és könyvtáros is volt.

Kiadóbeli munkájáról a három lektor közül róla rendelkezünk eleddig a legbővebb

---

³⁹¹ PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.

forrásokkal, neki több káderlapja is fennmaradt.

A személyzeti anyagok a későbbi Kiadói Főigazgatósághoz kerültek, de nagyon hiányosan maradtak fenn, igaz, a minisztériumban nem is feltétlenül kellett meglennie az összes dolgozó káderanyagának, amit bizonyít egy rövid feljegyzés 1953-ból, amelyben a Szépirodalmi Könyvkiadó kérésre tudatja akkor még az Irodalmi Osztály, hogy Domokos Mátyásról nincs nekik káderlapjuk.³⁹² Mindazonáltal feltételezhető, hogy előbb-utóbb majdnem mindenkiről készültek feljegyzések, tehát inkább arról lehet szó, hogy elvesztek vagy lappanganak.

Ez azért is valószínű, mert a minisztériumi káderlap híján a Szépirodalmi Könyvkiadó nem hagyta annyiban a dolgot és mindenképp informálódott a felvételre kiszemelt munkatárs-jelölt ügyében.

Domokosnak 1953-ban, a Nagy Imre-programmal egy időben a Szépirodalmi Könyvkiadóba kerülése „nem véletlen”. Ekkortól felvettek olyan embereket is, akik egyébként „gyanúsak” voltak, de „írni és olvasni tudtak.”³⁹³ Így volt lehetséges az is, hogy vették a fáradságot új, realisabb káderjellemezés beszerzésére, ugyanis Domokos Mátyásról Eötvös-kollégistaként is készült már ilyen dokumentum.

A két jellemezés együtt valóban jó példája a rendszertorzító optikájának.

Az első, Lutter Tibor³⁹⁴ káderjellemezése³⁹⁵ „a korhoz illően alattomos, veszélyes jelentés-feljelentés volt inkább, amely Domokos kizárását volt hivatva előkészíteni és egy életre szóló bélyeg volt a negyedéves egyetemistán.”³⁹⁶

Ezt Domokos Mátyás maga is utólag megismerte és értékelte.³⁹⁷ Elbeszélt életútjának ez a

---

³⁹² MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Kecskédi István, a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályáról a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának. 1953. május 6.

³⁹³ PIM Médiatár V00118/2 Domokos Mátyással beszélget Bertha Bulcsú. A filmet szerkesztette és rendezte: Czigány Zoltán.

³⁹⁴ Lutterről még lsd. Pál Zoltán: Lutter Tibor államvédelmi megfigyelése. = Betekintő, 2010. 3. sz.

http://www.betekinto.hu/2010_3_pal ill. Gergely Ágnes: Két szimpla a Kedvesben. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016186&secId=0001214039&mainContent=true&mode=html> [2016.09.25.]

³⁹⁵ „Domokos Mátyás IV. éves magyar–német szakos hallgató. Értelmiségi származású, apja bíró. Makón még, mint középiskolást fasiszta röpcédulák terjesztése miatt a rendőrség egy ideig őrizetben tartotta. Az MDP-ből kizárták. Fölényeskedő, közösségellenes magatartásán semmit sem változtatott. Az eltávolításra javasolt Lator László baráti klikkjének volt tagja. Mint Kanócz, önként lemondott tagságáról. A Kollégiumból való eltávolítását javasolom.”

³⁹⁶ Lator László (Lator 2007): Lázás iramban. = Holmi, 19. évf. 2007. 8. szám. Forrás:

http://epa.oszk.hu/01000/01050/00044/pdf/2007_08.pdf [2016.07.13.]

³⁹⁷ Domokos Mátyás Szász Imrénék írja meg utólag a ferdítések: mi történik, ha „a bérgyilkosok írják meg áldozataik minősítését, állítják ki erkölcsi bizonyítványát.” Pl.: „Tehát: Lutter jellemzésének első mondata tehát, [...] színigaz. A második is.” Ezután Domokos leírja többedik generációs értelmiségi mivoltát, majd hozzáteszi: „A családomról mindezt azért mondtam el, mert ennek az »értelmiségi származású, apja bíró« mondatnak, noha alakilag és lényegileg igaz – Neked nagyon jól kell tudnod, hogy akkor, amikor papírra

szakasza az Eötvös Collegium betiltásával, melyet a „széplelkek tanyájaként” aposztrofáltak, ezzel együtt Domokos baráti körének³⁹⁸ eltávolításával³⁹⁹ a fordulat éve után a hagyományos értelmiség ellehetetlenítésének jellemző példája.

A Collegium akkori néhány évfolyama az a különös emlékezeti közösség, akik a Collegium szovjetizálását – és ennek következtében kiűzetésüket az elitiskola paradicsomából – az ország szovjetizálásának előgyakorlatoként élték meg, akik a háborús összeomlás utáni nagy reményekkel vonultak be a demokratikusnak ígért ország csúcskollégiumába, hogy egy-két szemeszterrel később az egyik első (és hamar megszokottá vált) magyarországi kádertisztogatás során nagy ívben potyogjanak ki belőle. Legendás szobatársak, „szargólyák” és „főtanárurak,” akik közül nagy számban kerültek ki csúcsértelmiségiek, akiknek évtizedekkel később, tanszék- és intézetvezetőkként is megvolt a privátnyelvük, a rég lejátszott meccseik, a szabadkőműves-cinkosságuk, mint az öreg Bébének és Szeredy Daninak az Iskola a határon-ból. És akik életük kalandjaként emlékeznek vissza nemcsak a kollégiumi évekre, hanem a Rákosi-korszakban továbbélő közösségeikre is.⁴⁰⁰

A következő hivatalos jellemzés a Természettudományi Múzeum Könyvtára vezetőjének káderkivonata, valamint a kiadó véleménye az addig egy-egy külső munkával megbízott munkatársról, melyeket akkor kértek, mikor Domokos a Szépirodalmi Könyvkiadóba került teljes állású kezdő lektorként 1953-ban.

Legelső munkahelyéről, amelyet ő maga szerint is csak germanista professzora, Turóczi-Trostler József protekciójával foglalhatott el, „célrovatos” (magyarán: ideiglenes jelleggel alkalmazott) anyagkönyvelőként a Történeti Múzeum Gazdasági Hivatalában, került a könyvtárba, majd onnan a kiadóba. „Különböző színű kartonokra jegyezgettem a mosószappan-fogyasztást, a felmosóröngy-felhasználást, az indigó- és papírigényeket stb. stb., s innen véglegesítettek aztán a Természettudományi Múzeumba segédkönyvtárosnak

---

vetették –, milyen ügyésszi atmoszférája volt már önmagában is: mintegy igazolva aranyaszájú Szent János mondását, hogy »az ördögnek akkor sem szabad hinni, ha igazat mond«. A káderjellemezés további tételei egyszerűen hamisak: nem vettem részt ezeknek a röpcéduláknak a terjesztésében, ellentétben Lutter jellemzésével, amit viszont éppen az a rendőrségi őrizetbe vételt követő vizsgálat tisztázott és igazolt”, és az MDP-ből sem zárták ki, mivel nem is volt a tagja. Lsd. Domokos 2006: i. m..

Forrás:<http://www.holmi.org/2006/07/domokos-matyas-kepregeny> [2016.05.23.]

³⁹⁸ „Makói irodalmártársaim közül Domokos Matyi állt hozzám a legközelebb. Barátságunk, ha ezért-azért időről időre lazult is, mondjuk, körmendi tanárkodásom négy esztendejében, haláláig sértetlen maradt.” =

Lator 2012: i. m. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016089&secId=0001192163&mainContent=true&mode=html> [2016.05.23.]

³⁹⁹ Fodor András: Tilalmas ifjúság. Forrás: http://inaplo.hu/fodorandras/1958_Jozan_reggel/v031.html [2016.09.25.]

⁴⁰⁰ Szolláth Dávid: Réz és Vas. Síron túli emlékiratok párbeszéde. = Jelenkor, 59. évf. 2016. 7-8. sz. 819. p.

(ahol tizenhárom hölgy kolléga között kellett megállnom a helyemet).”⁴⁰¹

Segédkönyvtárosként a könyvtárban „munkáját hozzáértéssel, jó kritikai érzéssel, sok egyéni kezdeményezéssel végzi, egészséges ötletei vannak, melyeket dolgozótársaival közöl. Munkatársaihoz való viszonya igen jó, kollégáinak munkájukban szívesen segít. A munkában nem válogatós, ha ezzel munkatársait segíti ki. Különben minden alkalmat megragad, hogy szakképzettségének megfelelő beosztásba jusson. Ezt itteni könyvtári munkája közben – a könyvtár speciális természettudományi jellege miatt – el nem érhetette és így munkáját kötelességtudásból teljesítette jól, szakmai lelkesedésre kevés alkalma nyílhatott. Politikailag az egyetemi tanulmányai közben a marxista filozófiából igen alaposan képzett és kitűnően vizsgázott fiatalok közé tartozik, akinek magas fokú ideológiai képzettségével csak aktivitása nem áll arányban. Ez azonban nem a politikai kiállás hiányából, mint csendes visszahúzódó természetéből adódik.”⁴⁰²

Domokos Mátyás odakerülése a következőképpen zajlott: Réz Pál beszélt Simó Jenővel, próbalektorált, életrajzot is írt, de aztán hosszú csend következett. A minisztérium volt az akadály, hogy ilyen ideológiailag érzékeny helyre kerüljön. Végül 1953. június negyedikén megjött az értesítés. Időközben másik barátja, Kormos is akcióba lépett, mert mikor 1951 végén kiderült, hogy esetleg jöhetne már valamelyik kiadóba dolgozni, ő is elkezdett segíteni, az Ifjúságiban. Innen is pont aznap telefonáltak, mikor a Szépirodalmi Könyvkiadóból is szóltak.⁴⁰³

A kiadói vélemény nem sokkal a munkába állás kezdete után született: „Domokos Mátyással a kiadó több mint egy éve dolgozik együtt. Külső lektorálásra, sajtó alá rendezésre, s utószavak írására szoktuk felkérni. Munkáját általában a hozzáértés, az elmélyültség, s a megbízhatóság jellemzi. Lektorai jelentéseiben mind politikai, mind művészi szempontból általában helyesen elemzi a kéziratokat. Lehet a véleményére támaszkodni, Vannak hibák is lektori jelentéseiben. Ezek a hibák főleg abból adódnak, hogy a kiadó munkájától és belső problémáitól távol dolgozva nem válaszol mindig azokra a kérdésekre, melyek bennünket adott esetben a legjobban érdekelnek. Nyilvánvaló, hogy ha a kiadó problémáit belülről ismerné, ezek a hibák kiküszöbölődnének, munkája egyenletessé válnék. A kiadóba kerülése után az a legfontosabb feladatunk, hogy közelebb hozzuk őt az ország politikai életéhez, lektori jelentéseit az eddigieknél politikusabbá

⁴⁰¹ Domokos 2006: i. m.. Forrás:<http://www.holmi.org/2006/07/domokos-matyas-kepregeny> [2016.05.23.]

⁴⁰² MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jászberényi József a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályának. 1953. május 19.

⁴⁰³ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

tegyük. Tehetséges fiatalember, ennek elérésére minden remény megvan. A külső szerkesztések (pl. az antiklerikális antológia) és az utószavak (pl. Móricz, Mikszáth sorozathoz), komoly szakmai felkészültséget mutatnak. Úgy látjuk, hogy szerkesztői munkára mind a klasszikus csoportban, mind az élő irodalom csoportjában megfelel.”⁴⁰⁴

Látjuk, még a száraz, az ifjú lektor apolitikussága miatt berzenkedő jellemzés is elismeri Domokos tehetségét.

Az őt ismerők pedig csodálattal szólnak tudásáról, intelligenciájáról. Egyik legközelebbi barátja, Lator László is a tehetségét, műveltségét hangsúlyozza,⁴⁰⁵ valamint Vajda Miklós is megemlékezik arról, mennyire csodálta hihetetlen tudását, műveltségét és memóriáját.⁴⁰⁶

Ideális alkat volt tehát Domokos Mátyás a sokfelé ágazó szerkesztői munkára.

Az ideális lektort az ész mellett a protestáns munkaethosz is tette.⁴⁰⁷

Az irodalom atlétája⁴⁰⁸ soha, a legvacakabb dilettánsról szóló lektori jelentésben sem fogalmazott a saját színvonalá alatt, minden, ami kikerült a keze alól, írásmű volt, nem pedig odavetett abszolválása a feladatnak.⁴⁰⁹

Ő maga nagyon keveset írt önmagáról,⁴¹⁰ de néhány helyen mégis vallott: „...az én sorsom igen korán, 24-25 éves koromban összekötődött munkahelyem, a Szépirodalmi Könyvkiadó révén a magyar irodalom életével... elmondhatom, hogy... fekete bárány voltam a mindenkori felügyelő hatóságok szemében. Különböző kritikák és támadások

---

⁴⁰⁴ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jászberényi József a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályának. 1953. május 19..

⁴⁰⁵ „Az igazán komoly filozófia Domokos Matyi felségterülete volt. Szakja is volt a bölcelet, de a kötelező egyetemi anyagon túl is rengeteget olvasott, emlékszem, már kollégista korunkban napokon át igyekezett felkészíteni a filozófiában kedvetlenül-sikertelenül tébláboló Fodor Bandit a Fogarasi-vizsgára, magyarázta neki pontos logikával, okfejtéssel Spinozát. Sokkal több szerencséje velem sem volt. Szenvedélyes noszogatására megpróbálkoztam Kanttal, de az ötödik-hatodik mondatnál már elkalandozott, kikapcsolt a figyelmem. [...] A sors fintora, hogy az Eötvös Collegiumban a sikeres felvételi után a túlzott önérzetünket letörni hivatott, csupa - agyafúrt-ugratás gólyahéten házifeladat-dolgozatomnak ez volt a címe: Az érzéki szerelem metafizikája Schopenhauer műveiben.” Az irodalomban persze már nemcsak Domokos Mátyás állt helyt, de mégis, a kiváló költőbarát nem habozik elismerni ebbéli jártasságát sem: „Hogy a külföldi próza, majd Makón, megnyílt előttem, Gáti Imrének, az ő szeszélyes választásainak és Domokos Matyinak köszönhetem. Matyi már gimnazista korában is rengeteget tudott, mindenről tudott valami érdekeset.” Lsd. Lator 2012: i. m. 95. p. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=16089&secId=1192163&limit=50&pageSet=1> [2016.08.09.]

⁴⁰⁶ „Ókori, és tőle távolabb álló francia, angol, amerikai és más szerzőket is gyakran idézett, de nem azért, hogy helyette mondjanak ki valamit, hanem hogy igazát nyomatékkal aláhúzza és illusztrálja.” Lsd. Vajda 2012: i. m. 114. p.

⁴⁰⁷ „Matyi különben ritkán jött le a Hungáriába, a nagy közös bolondozásokban, ugratásokban, hazardjátékokban, barkohbákban nem vett részt. Protestáns alkatából hiányzott az a fajta bohém hajlam, ami Vastól Rézig, Zelktől Cziborig és Kormosig, Csurkától Abodyig mindenki megvolt.” Lsd. Vajda 2012: i. m. 102. p.

⁴⁰⁸ Kántor Péter: Elment Domokos Mátyás. = Élet és irodalom. 50. évf. 2006. 25. szám. 4. p.

⁴⁰⁹ Sebestyén Ilona: Leltárhiány. In memoriam Domokos Mátyás. 49. p.

⁴¹⁰ Vajda 2012: i.m. 104. p.

érték, amiket dicsekvés volna felsorolni, nem is őrök ilyen listát magamban. Tény az, hogy nincsen olyan magyar író, akivel ne dolgoztam volna együtt ez alatt a negyven esztendő alatt, és jóformán nincsen olyan jelentős magyar író, aki miatt, a vele járó együtt dolgozás miatt, ne ért volna kritika vagy támadás a felügyelő hatóságok részéről. Ez elmélyítette és megerősítette bennem ezt az érzést.”⁴¹¹

Ez a barátok, kortársak szemében máshogy tűnt: Domokos írásai az irodalmi tájékozottság és a bölcséleti alapvetésű, széles műveltség ezer színében sziporkázó írások, egész esszéírói, kritikusai, szerkesztői és irodalomszervező életműve az ő művészi hagyatéka.⁴¹²

Domokos Mátyás irodalmi működése – életműve – mindezzel együtt korántsem valamiféle jámbor megbékéltető szerepre emlékeztet. Éppen ellenkezőleg, Lator László egyenesen „hitvitázó alkat”-ként jellemezte. Már alkotói pályájának elején – a hivatalos irodalompolitikával szemben – a teljes magyar szellemi örökség számbavételére és a vitatott kérdések kendőzés nélküli tisztázására jelentette be igényét. Szinte dermesztő nyíltsággal és lefegyverző tárgyismerettel, cáfolhatatlan oknyomozással és dokumentációval.⁴¹³ Kanyargó, elágazó, beékeléseket, idézetek is gyakran görgető mondatait szinte nyomdakészre fogalmazta.⁴¹⁴

Lator László arra is vállalkozik, hogy megpróbálja megválaszolni, mi tartotta vissza sokáig a csodálatosan fogalmazó Domokost az önálló művek alkotásától.⁴¹⁵

Néhány barát arra is rámutat, hogy a lektori feladat miképpen hátráltatta a kritikusai, irodalmár karriert: „szomorú arra gondolni, mennyi tudás, tapasztalat és tehetség nyelődött

---

⁴¹¹ Domokos Mátyás: Mondtam a magamét. Idézi Lengyel Balázs: Valamikor Szigligeten. = Uő.: Két sorsforduló. Bp.: Balassi, 1998. Forrás:

<http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/LENGYEL/lengyel00641/lengyel00668/lengyel00668.html>

⁴¹² Benyhe János: Domokos Mátyás: Az olvasó fényűzése. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071006.htm> [2016.04.22.]

⁴¹³ Monostori Imre: Múlónak látszik és örök. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071009.htm> [2016.04.22.]

⁴¹⁴ Lőcsei Péter: Egy évtized Domokos Mátyás szabadegyetemén. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071010.htm> [2016.04.22.]

⁴¹⁵ „Miért várt még vagy két évtizedet, hogy anyagában is, terjedelmében is (mintha hirtelen szükségét érezte volna, hogy lázas sietséggel pótolja, amit kényszerűen elmulasztott) nagyszabású életművét, egy jó tucatnyi kötetben testet öltő irodalomtörténeti és közírói naplóját (mert mindig olyan hevesen személyes, hogy annak is olvashatjuk) megcsinálja [?] Mert a kényszerek és tilalmak hálójában vergődve nem tudott írni. De, s ezt azért óvatosan teszem hozzá, lehetett benne, a kezdet kezdetén, valami természettől való bizonytalanság is. Valamikor, még a kollégiumban, biztatást, igazolást várva, megmutatta tudtommal egyetlen elbeszélését, egy esszéisztikus belső monológot. De a folytatás elmaradt, az ilyesféle irodalomnak akkor már sehol sem volt tere. De azt hiszem, lehetett benne valami kishitűség is. Ez a tulajdonsága, gondolom, belejátszhatott késedelmes pályakezdésébe is. Hanem amikor végre megjelent az Ugyanarról Másképpen, nem maradhatott benne semmi kétség. Jó volt látni, hogy egyre jobban megjön a kedve, napi gyakorlata lett az írás, s amikor lehetőséget kapott rá, az igazán kedve szerint való szerkesztői munka. De lehet még egy, talán alkati oka, hogy szakadatlanul, mondhatni, pihenés nélkül dolgozott. Megkockáztatom, hogy a tevékeny élet lelki épisége feltétele volt.” Lsd. Lator 2007: i. m. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00044/pdf/2007_08.pdf [2016.07.13.].

el huszonegynéhány esztendő alatt a szerkesztői és lektori jelentésekben, fülszövegekben és hasonlóknak. Ha nem kellett volna kiadói munkát végezned megélhetési okokból, ugyan hányadik tanulmánykötetedet köszönhetnénk.”⁴¹⁶

Kőszeg Ferenc lektortárs is kiszámolja, hogy egy átlagos teljesítményű könyvkiadói lektor egyéb (időigényesebb) kiadói munkái mellett havonta megír négy-öt lektori jelentést, összesen legalább húsz gépelt oldal teljedelemben. „Tisztes tollforgató nem tud két szinten írni: egy lektori jelentés mondatai legfeljebb vitriolosabbak, mintha szerzőjük a nyilvánosságnak szánta volna őket, megfogalmazásuk nem hanyagabb. Domokos Mátyás huszonöt éve kiadói lektor: lektori jelentéseinek feltételezhető összterjedelme, szerény számításal, hatezer oldal. Ha ebből a mennyiségből úgy válogat, ahogy egy rendszeresen publikáló könyv- vagy színikritikus, a tízedik kötete jelenik meg [1977-ben].”⁴¹⁷

Életműve elismeréséhez ő maga csak ennyit fűzött hozzá: a »világi címeim«! A Magyar Írók Szövetségének elnökségi tagja, választmányi tagja. József Attila-díjas kritikus. A Munka Érdemrend ezüst- és bronz fokozatának büszke birtokosa, nem tudom, hányszoros kiváló dolgozó, s harmincegy esztendeje a Szépirodalmi Könyvkiadó felelős szerkesztője, a Magyar Rádió és Televízió állandó külső munkatársa, a Fészek választmányi tagja. Csernus Tibor rólam (is) festett portréja legutóbb szerepelt a Magyarország 1945-1980 címmel a Műcsarnokban rendezett, s az új Magyarországot reprezentatív igénnyel bemutató tárlaton, az első kalauztáska, facipő, lódenkabát, pufajka, demokratikus gumibot és köz- majd népköztársasági felségjelvények, fürdőszoba berendezések stb. társaságában.⁴¹⁸

3. Réz Pál

Réz Pál 1930. július 25-én született Aradon, irodalomtörténész, műfordító,⁴¹⁹ lektor, lapalapító főszerkesztő, szerkesztő, kritikus. Nagyváradon élt, ahol megtanult franciául, majd a budapesti egyetemen, magyar-francia szakon végzett. Az egyetemen professzora Gyergyai Albert volt, akitől megtanulhatta, hogy a műfordítás is „vére megy”.⁴²⁰

Ő is az Eötvös Collegium diákjainak sorába tartozott.

---

⁴¹⁶ Kálnoky László levele Domokos Mátyáshoz. = Sebestyén Ilona (szerk.): Leltárhiany. In memoriam Domokos Mátyás. Bp.: Nap, 2009. 53. p.

⁴¹⁷ Kőszeg Ferenc: Ugyanarról másképpen. = Sebestyén Ilona: i.m. 59. p.

⁴¹⁸ Domokos 2006: i. m.. Forrás: <http://www.holmi.org/2006/07/domokos-matyas-kepregeny> [2016.05.23.]

⁴¹⁹ Erről részletesen lsd. Réz Pál - Várady Szabolcs: És akkor agyonlöttem magam. = Lettre, 21. évf. 2008. 69. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00053/rezpal.htm> [2016.09.10.]

⁴²⁰ Kiss Ilona szerk.: Budapest 1990-2010. Bp.: Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 2010. 269. p.

1949-ben elment a Szikra kiadóhoz, fel is vették munkatársul, pedig politikailag megbízhatatlanként zárták ki a kollégiumból, de pontosan a Collegium-béli összetartás okán a szintén volt kollégista Simó Jenő, aki akkor odakerült, mint vezető, alkalmazta. Alig egy év után, mikor kinevezték az Szépirodalmi Kiadó irodalmi vezetőjének, átvitte Rézt magával.⁴²¹

Erre az időre, 1950-re már befejeződött a munkásmozgalmi, másként fogalmazva messianisztikus, vagy marxista időszak.^{422 423}

Tudatából elég rövid távon kihullott a kommunista világnézet és a fényes szelekbe vetett sajátos hit (túl volt Rákosi születésnapjára antológiájának a megszerkesztésén), ő és a társasága már kritikai iróniával igazodott a hatalmi viszonyokhoz, tehát a széttagoltatás és összevonatás időszaka Réz keserű kijózanodásával és a hatalombéliektől való merev elhatárolódásával járt.⁴²⁴

Káderlapján, ami 1956-ban került hozzá, ez állt: „Réz Pál nagyon jól képzett, jó képességű, de sajnos anarchista szemléletű, polgári beállítottságú ember, addig alkalmazzuk, amíg nem nő föl egy új, nála becsületesebb, a párthoz és a munkásosztályhoz jobban ragaszkodó népi értelmiségi nemzedék.” Nála is olvasható tehát az általános vélemény, az általános káderfrázis akkoriban, hogy szükség van a régi értelmiségre.⁴²⁵

Réz Pál önazonosságának alapvető pillére volt a lektori munka,⁴²⁶ valamint a körülményekhez képest belső tartás/ellenállás tudata.⁴²⁷

---

⁴²¹ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

⁴²² Réz Pál: I.m. 63. p.

⁴²³ Erre Vajda Miklós emlékszik vissza úgy, hogy mennyire rettegett Réztől, mert az Eötvös Collegium legrettegettebb kommunista szörnyetege volt, Lenin-sapkával és szenvedélyes hittel, olyan rossz híre volt, hogy Vajda Miklósnak a hideg veríték futkosott a hátán, amikor Réz egy cédulán megkérdezte, hogy ki a kedvenc írója. Akkor Vajda még nem tudta, hogy azóta már túlesett egy csalódáson, így visszairta, hogy Gorkij, Réz pedig nagyon nevetett. Lsd. PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.

⁴²⁴ Závada Pál: Ami véget ér vele. = Jelenkor, 59. évf. 2016. 6. sz. 668. p.

⁴²⁵ PIM Médiatár K00886 B oldal Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

⁴²⁶ Sosem gondolt arra, hogy eljőjön a kiadótól, bár korábban (pl. Vas Istvántól eltérően) nem álmodozott arról, hogy lektor lesz. Idővel azonban rájött, hogy ez rá van szabva, az írókat megismerni, az irodalmi életet szervezni, ő tud a legtöbbet arról, hogy az élet és a mű hogy függ össze. „Tulajdonképpen az volt a szerepem, hogy összehoztam embereket. Barátságokat kötöttem olyan emberekkel, akik nem voltak barátok, de volt közöttük egy titkos kapcsolat. Az, hogy minden jelentős magyar író volt a lakásomon és én a lakásán, hogy ismertem a gyerekeit, és udvaroltam a feleségének, és hülyéskedtünk együtt, elég volt nekem.” Idézi Demény Péter: Jól rühellé a tanúságot. = Látó, 27. évf. 2016. 2. sz. 94. p. Forrás:

http://epa.oszk.hu/00300/00384/00143/pdf/EPA0384_lato_2016_02_094-098.pdf [2016.09.10.]

⁴²⁷ Az gyakran megfordult a fejünkben [Domokos Mátyással együtt], hogy kirúgnak, mentem be úgy a kiadóba, hogy számláltam, ha eladom a könyveim kirúgás esetén, hány hónapig tudok megélni belőle. Hasonló tervünk született 1957-ben, amikor mindketten jelentkeztünk kandidátusnak [Réz Pált nem vették föl], hogy legyen megélhetésünk.” A kirúgás nem történt meg. „Pedig a forradalom után különösen is lehetett

Réz Pált szerkesztői tevékenysége előtt sokan tisztelegtek, ő is felbukkan több szépirodalmi alkotásban is.⁴²⁸

A lektorok munkája és élete a velük dolgozó írókat is megihlette. Zárásképpen hadd utaljunk három példára: Illyés Gyula naplóiban fennmaradt, hogy regényt készült írni a lektorokról,⁴²⁹ Örkény István meg is írta egy hosszú novellában a lektorsors viszontagságait,⁴³⁰ Kertész Imre pedig egyik regénybeli főhősének munkájául a lektorságot tette meg.⁴³¹

---

erre számítani, ezért is volt a kandidátusra vonatkozó terv, de az akkori párttitkárnő mindenkit megvédett, kivéve Vajda Miklóst, akit Illés Endre se pártolt, őt egyedül kirakták. Lecsukni senkit se csuktak le. Jászberényi József nem volt véres szájú, de volt néhány szerződéses külső lektor, közülük Örkény Istvánt és Belia Györgyöt, aki az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) forradalmi bizottságában benne volt, el kellett küldeni. Engem Jászberényi behívott, hogy ha nem lépek vissza a pártba, vagy legalább nem nevezem a forradalmat ellenforradalomnak, elbocsátanak, de nem tettem meg.” Emiatt és a Kosztolányi-ügy és a Veres Péter-könyv miatt az a döntés született, hogy Réz Pált és Domokos Mátyást rúgják ki a kiadóból, „de részint a tehetetlenség, részint valami tikos jóindulat elszabotálta a döntés végrehajtását. Személyi kapcsolatok ezen a szinten számítottak, meg hát talán valamennyire szakértelem is kellett ahhoz, hogy menjen a kiadó, úgyhogy a végén nem történt semmi.” Köpeczi kijött a Kiadói Főigazgatóságtól, nagy értekezletet tartott, Jászberényi felszólította többek közt Domokos Mátyást is, hogy gyakoroljon önkritikát, persze ő sem gyakorolt. „Köpeczi igen megsértődött, hogy ő ide kifáradt, erre senki a füle botját se moztatja. Átpasszolta az ügyet Vida Ferencnének [a Nagy Imre-per vérbírájának felesége], aki viszont legendásan nem szeretett dolgozni”, így elmaradt a kirúgás – legalábbis a visszaemlékezők ezt tekintik a legvalószínűbb oknak. Se Domokos Mátyás, se Réz Pál nem gyakorolt tehát önkritikát, de ekkor már nem is forszírozták annyira a jól bevett kommunista rituálét. A visszaemlékezők szerint a kommunista kollégák is félték, ezzel együtt tisztességesen megvédték őket a hátuk mögött. Réz összefoglalóan elismeri, hogy a kemény diktatúra idején érezte jobban magát, a puhában már nem annyira. Személyi tekintetben is ez volt a legfényesebb korszaka az irodalomnak, szellemi aura, ahol „jó volt ott lenni. A 70-es évekre ez megkopott, Kardos jobb volt már a 70-es évektől.” Lsd. PIM Médiatár K01161 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (III. rész) 1992.02.25.

⁴²⁸ Orbán Ottó verse a legadekvátabb: „A Sinai hegyen két kőtáblát adott/ Mózesnek mennyei atyja,/ rajtuk az Úr válogatott,/ tíz legjobb parancsolatja./ Fölfogá tábláit Mózes, és ahogy ezt tette,/ látá, hogy a hátlapjukon fontos közlemény áll:/ Válogatta, szerkesztette/ és a vésőket gondozta Réz Pál.” Lsd. Orbán Ottó: Ami a holt-tengeri tekercekről lemaradt. = Orbán Ottó: Kocsmában mész a vén kalóz. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=1171&secId=115287&limit=10&pageSet=1> [2016.07.25.]

⁴²⁹ „1950 Február 11–18. Regényterv; öt nap véletlenül elég zsúfolt eseményébe, amely mind egy szerény és szolgálatkész lektor körül történik, belezsúfolva ezeknek az eseményeknek a visszamenő magyarázatát, a jellemeket, a kort, a társadalmat, a hiedelmeket stb.” Illyés Gyula: Naplójegyzetek. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=883&secId=82188&limit=50&pageSet=1> [2015.03.22.]

⁴³⁰ Örkény István: A lektor halála. = Örkény István: Kötetben meg nem jelent művek. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016220&secId=0001216940> [2016.03.22.]

⁴³¹ „Hogy lehet az ember irodalmi szerkesztő? – kérdezem én. Vagy legalábbis: hogyan lesz valaki irodalmi szerkesztővé? Mondjuk festőnek, zenésznek, íróknak többnyire születik az ember; lektorok nemigen. Ehhez valószínűleg valami speciális elfajzottság kell, [...] Nem, nem, irodalmi szerkesztővé, majd kiadói lektorra mindenképpel védésből lesz az ember. Mindenesetre az irodalom a csapda, amely foglyul ejt. Pontosan az olvasás. Az olvasás, mint kábítószer, amely kellemeesen elmosza a rajtunk uralkodó élet kegyetlen körvonalait. Talán valahol az egyetemen kezdődött. Az egyetemi barátságok, az éjszakákba nyúló, nagy, mély és értelmetlen beszélgetések során. Egyik barátunk hirtelen publikál egy verset. Előzőleg történetesen ideadta elolvasni, s az ember mond valami nagy bölcsességet az egyik rímpárról. Később megszokják, hogy rendszeresen kikérjék a véleményedet. Fontoskodva sietsz végig a folyosókon, hónod alatt mások kéziratait szorongatva. Kialakul benned valami finnyáság, valami nyelvi higiéné, amit tévedhetetlen ízlésnek vélnék.

3. A SZÉPIRODALMI KIADÓ KÖNYVKIADÁSA

3.1 A kézirat útja

A könyv a szerzőtől az olvasóig a következő utat járja be: a szerző elkészíti művét, és keres egy kiadót, amelynek felkínálja kiadásra. Ezután a kiadó több szempont mérlegelésével eldönti, kiadásra érdemesnek tartja-e a művet, és amennyiben igen, a szöveget belső (és/vagy külső) munkatársai mind tartalmi (stílus, nyelvhelyesség, helyesírás stb.), mind formai (tagolás, címek formája, betűtípus stb.) szempontból nyomdakész állapotba hozzák. Ezután belső (és/vagy külső) munkatársai megtervezik a könyv leendő külső arculatát (borító, méret, papírmínőség stb.), a nyomdában kinyomtatják a könyvet, majd a kész példányokat általában könyvterjesztők révén eljuttatják a kereskedelmi forgalomba.⁴³²

A következőkben azzal foglalkozunk, hogy az ötvenes évek hatalmi mechanizmusa hogyan szült bele a lehető legtöbb ponton a fentebbi folyamat természetes alakulásába.

Ez röviden összefoglalva a következőképpen alakult.

A felettes szervek beavatkoztak rögtön a legelején, megpróbálván meghatározni, hogy a szerzők milyen műveket kínáljanak kiadásra, és ezek közül a kiadók melyeket fogadjanak el, és melyeket utasítsanak vissza, a kiadó tehát már a kezdetektől sem volt önálló.

A szerződéskötéshez minisztériumi engedélyt kellett kérni, tervcédulát kellett beküldeni rövid összefoglalóval, akkor is, ha egy elsőkötetes „sematikus” ifjúról volt szó, és akkor is, ha Illyésről. Ha a kiadás mellett foglaltak állást, két-három hét múlva engedélyezték a szerződéskötést.

Ha elkészült a mű, több ember elolvasta, részletes lektori jelentésben számolván be róla. Ezek alapján igen részletes szerkesztői jelentést kellett írni, ezeket aláírta a szerkesztő, az ellenőrzőszerkesztő, a műhely irodalmi vezetője vagy lektorátusvezetője, az engedélyezési lapot az igazgató is, majd az egész paksaméta bekerült a minisztériumba. Ha nem volt

---

Híre megy, hogy, úgymond, »értesz az irodalomhoz«, s ezt végül magad is elhiszed. Az egyetemi lap szerkesztője leszél. Megtanulod, hogyan egyensúlyozzál a cenzurális viszonyok közt, amit akkoriban amolyan jól játszható játéknak nézel, te szerencsétlen. Olykor titokban vállon veregetnek a »bátorságodért«. Később elsajátítod a kiadóknál uralkodó könnyed cinizmust, amiben tetszésed leled. Akkortájt még létezett friss nyomdászág, s akadt egy öreg író, aki még kézírással nyújtotta be az állami kegyelemből kiadott műveit.»

Kertész Imre: Felszámolás. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=83&secId=8580&limit=50&pageSet=1> [2015.11.19.]

⁴³² Bibor Máté [et. al.]: i.m. Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-irodalom/ch03s11.html> [2016.09.25.]

kifogás, visszajött az engedélyezési lap a pecséttel, anélkül Magyarországon nyomda nem vehetett át kéziratot.

De emellett a kiadónak terveket is kellett készítenie, amelyben ugyanezeket a műveket részletes leírás kíséretében ismertette a kiadó, majd ezeket a terveket a minisztérium közbeiktatásával gyakorlatilag a pártközpont hagyta jóvá. Tehát amikor a minisztérium engedélyt adott egy kézirat kinyomtatására, olyan kéziratot engedélyezett, amelyet először a szerződéskötéskor engedélyezett, másodszor a tervben engedélyezett, harmadszor pedig de facto akkor, mikor nyomdába került. A felettes szerveknek ezen túl joguk volt ahhoz, hogy ha valamilyen gyanújuk, vagy fenntartásuk támadt, felkérték a kéziratot, ami elég sűrűn meg is történt az ötvenes években.

Alapvető adminisztratív szükséglet volt a minisztériumi pecsét, ha megvolt, két korrektúrát küldött a nyomda, ezt is felkérték a minisztériumba. A kész könyvből (műszaki példány) is egy példányt be kellett küldeni a minisztériumba, és ez adta meg a forgalomba-hozatali engedélyt.

Láthatjuk tehát, hogy négy-öttszörös szűrőn estek át a kéziratok.⁴³³

Az alábbi fejezetek azt tárgyalják részletesen, miképpen működtek ezek a szűrők, beavatkozási pontok.

Az első beavatkozási pont az egész könyvkiadás mentének legelején történt: a tervezésnél. A tervek általános, előretékinő és folyamatos elkészíttetése és ellenőrzése volt hivatott biztosítani a könyvkiadás ideológiai megalapozását, az eszmei keretek megteremtését.

3.2 A kiadói tervezés

A könyvkiadó vállalatok munkájának központi kérdése volt a kiadandó művek terveinek elkészítése, a tervezés módszere és a tervek teljesítése.

Több formátumú terv létezett, amelyeket különféle gyakorisággal készítettek.

A kiadók által készített tervekben a műveket részletes leírás kíséretében ismertetni kellett, majd ezeket a minisztérium közbeiktatásával gyakorlatilag a pártközpont hagyta jóvá.

A kiadói terveket az előírás szerint félévente, negyedéves bontásban kellett elkészíteni.

---

⁴³³ PIM Médiatár K01158 Domokos és Réz Pál beszélgetése A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

Ezekből a kiadói terveket összesítve, illetve ezeket az ideológiai elképzelésekhez szabva alkották meg az illetékesek a minisztériumban a könyvkiadás éves terveit, amelyekben az aktuális pártpolitikához és kultúrpolitikai elképzelésekhez úgy igazították a kiadásra szánt művek listáját, hogy tematikai arányokat írtak elő.

A következő évre vonatkozó tervet gyakran megelőzte az adott évi helyzetet összefoglaló dokumentum, amelyhez képest az újabb arányokat megszabták.

A könyvkiadás irányítói elvárták, hogy a kiadók a tervek teljesítésében számszerűleg és tartalmilag is komoly eredményeket érjenek el, az ezen a területen végzett munka az egész vállalat kulcskérdésének számított.

Az uralkodó szemlélet az volt, hogy ha a tervek jók, megbízhatóak és konkrétak, akkor lehetőség nyílik a folyamatos, zökkenőmentes termelésre, tartalékgyűjtésre, a rohammunka kiküszöbölésére, a lektori és a szerkesztőségi munka színvonalának biztosítására.⁴³⁴

Jelen fejezetben azt tárgyaljuk, miképpen jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadó ezekben az éves tervekben, milyen főbb tematikai arányokat és irányokat szabtak meg számára és az egész könyvkiadás számára, ezeket hogyan sikerült teljesítenie és maga a kiadó hogyan próbálta a saját könyveinek kiadását alakítani.

Forráshiány következtében nincs lehetőség a félévente megjelent terveket elemezni, azaz kiadói primer elképzeléseket áttekinteni, hanem az általános éves tervek előírásait adódik csak mód vizsgálni, lehetőség szerint külön kiemelve a Szépirodalmi Könyvkiadót.

Ha az összes dokumentum rendelkezésre áll, akkor elemezhetőek:

- az adott évre vonatkozó terv számszerű adatai
- az adott évre vonatkozó terv főbb feladatai, elképzelései szövegszerűen
- az adott évre vonatkozó tervteljesítés számszerű adatai
- az adott évre vonatkozó tervteljesítés főbb feladatai, elképzelései szövegszerűen

Mindez három szinten lehet meg:

- a kiadó saját magára vonatkozó terve és teljesítése,
- a négy népművelési kiadó terve és teljesítése
- az állami könyvkiadás összesített éves terve és teljesítése.

Az 1951. év a legideálisabb forrásellátottság szempontjából, mivel itt a fentebb felsorolt dokumentumok közül csak az állami könyvkiadás teljesítése nem áll rendelkezésre. Más

---

⁴³⁴ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. A Szépirodalmi Könyvkiadó munkájának néhány főbb kérdése.

évek esetében sajnos ez nem így van, így ezen év példáján keresztül mutatható be, mennyire használhatóak a valós helyzet rekonstruálására ezek a tervek.

3.2.1 A kiinduló helyzet - 1950

Ezen év viszonyainak megismerésével megtudhatjuk, mihez képest látták szükségesnek a kultúra irányítói a kiadók profilírozását és a tervezés szorosabbra vonását.

1950 márciusában a Politikai Bizottság a magyar könyvkiadással kapcsolatban fontos határozatokat hozott.

Ekkor döntötték el, hogy meg kell pontosan határozni a Szikra és az állami könyvkiadók profiltervét, és a Szépirodalmi Könyvkiadó foglalkozik a jelenkori és klasszikus magyar, a népi demokratikus és a „haladó” nyugati szépirodalommal.

A könyvkiadás átszervezése meg is történt, a könyvkiadók október közepe óta az 1950-es terv szerint dolgozni kezdtek.

Ebben a tervben a Szikra és az öt állami könyvkiadó terve az 1950-es évre eredetileg 17.300 ív, 22.800.000 példány volt. A márciusi Politikai Bizottság (PB) -határozat azonban előírta, hogy csökkenteni kell a kiadásra kerülő könyvek számát és az egyes könyvek példányszámát.

A csökkentéssel együtt a másik előírás az volt, hogy fokozottabban kell ellenőrizni a kiadók tervteljesítését, biztosítani kell a könyvkiadás tervszerűségét.

A tervszerűség 1950-ben azt jelentette, hogy csökkenteni kell a szovjet kiadványok számát, növelni kell a magyar kiadványok, ezen belül a magyar munkásírók könyveinek számát.

A tervteljesítés adatai 1950. január 1-től december 31-ig a következő képet mutatta: végrehajtották az előírt csökkentéseket, így az évi teljesítmény 12.616 ív, 16.808.100 példány lett. Az átlagpéldányszám az állami kiadóknál 9.500-ról 8.700-ra csökkent.

A könyvkiadó vállalatok mennyiségi szempontból teljesítették a PB által jóváhagyott tervet.

A politikai szempontok a következőképpen érvényesültek:

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak kiadása terén a párt meg volt elégedve a könyvkiadással, mivel a marxizmus klasszikusai alapvető műveinek tervszerű kiadása folytatódott.

A politikai irodalom kiadása terén hozzákezdtek a nemzetközi politika kérdéseinek tervszerű és népszerű ismertetéséhez, de itt már lemaradás is mutatkozott: a politikai irodalom egyes területein (tanácsok kérdése, nemzetközi munkásmozgalom kérdései,

jobboldali szociáldemokrácia, „Tito-banda”), illetve hiányosságként azonosították azt is, hogy magyar szerzőket nem tudtak bekapcsolni politikai művek írásába.

A régi és új magyar szépirodalom kiadása terén is fejlődést azonosít a kiadóknál a jelentés. A fejlődést az jelenti, hogy általában emelkedett a magyar művek száma, ezen belül megnőtt az élő magyar irodalom súlya, sőt, nőtt a munkástárgyú regények száma. Az élő magyar irodalommal azonban még mindig nem elégedettek, mivel még mindig nem támasztja alá eléggé „népünk békeharcát, a néphadsereg népszerűsítését, a hazafiasságra való nevelést, nem állít népünk elé példát mutató irodalmi hősokeket.”

Az 1950 folyamán kiadott könyvtermés jellemzője még, hogy a PB határozatának megfelelően csökkent az oroszról fordított szépirodalmi művek száma és emelkedett a magyar szerzők műveié, ahogy a népi demokratikus országok szépirodalmának kiadása is komolyabb mértékben megindult.

A „nyugati népek haladó szépirodalmának” kiadása azonban marginális kérdés maradt.⁴³⁵

3.2.2 Terv és teljesítés - 1951

Az 1951-es összesített éves tervben a szövetszerű előírásokban egy-egy félmondatból látható, hogy a fő cél az igazán szoros ellenőrzés, az abszolút központi elképzelések kialakítása. Az 1951-es terv sokkal konkrétabb, mint az 1950-es terv, több benne a pontosabb előírás. Ez egyfelől valóban szükséges, hogy látsszanak a párhuzamosságok a kiadók kínálatában. Másfelől korlátozza a kiadók kevés megmaradt szabadságát is, a nemzeti vállalatok összevonásával teljesen kontrollálhatóvá válik a könyvtermés.

A kontrollra jó példa az, hogy a terv egy vázlatában még szerepelnek a szövegben az alábbi mondatok.

„Főként az új íróknál számolni kell azzal, hogy az egyes művek nem készülnek el. Megoldási javaslat: fokozott mértékben kell alkalmazni könyvkiadásunk minden területén az írói megrendelések módszerét, tervszerű irányítással lehetővé kell tenni, hogy a szocializmus építésével és a békeharc kérdéseivel kapcsolatos írások kellő számban megjelenjenek.

---

⁴³⁵ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Jelentés a magyar könyvkiadás jelenlegi helyzetéről és javaslat az 1951-es könyvkiadási tervre. 1950. november 24.

A könyvkiadás területén dolgozó szerkesztők és fordítók eszmei-politikai színvonalának emelésére javasoljuk egy 6 hónapos káderképző tanfolyam megszervezését. Az oktatás hetenként kétszer történjék 4-4 óra munkaidő után.”⁴³⁶

A két tervet összehasonlíthatjuk a számszerű adatok alapján is: az 1951-es könyvkiadási tervet az 1950-essel szemben további csökkentés jellemzi ívszám és példányszám tekintetében is (lsd. 1. sz. táblázat).

	Mű	Ív	Példányszám
1950-ben kiadtak	1178	12.676,75	16.808.100
1951-ben kiadnak	975	10.044	10.830.500
Csökkentés	203	2.572,75	5.977.600

1. táblázat

Az 1950-1951-es könyvkiadási tervek összesített adatai

Mivel igen szigorúan ügyeltek arra, hogy a könyvkiadás tematikai arányai miképpen alakulnak, gondosan témánként is arányosították, hogy milyen művek jelenjenek meg. Az általános csökkentésen túl az 1950-51-ben meghatározott mennyiségeket a 2. sz. táblázat szemlélteti.

	Mű		Ív		Tartalék ív	Összes ív		Példányszám ezrekben	
	1951	1950	1951	1951		1951	1950	1951	1950
Marxizmus-leninizmus klassz.	35	33	667	-	667	669,25	2100	1758,00	
Politikai irodalom	265	334	2201	476	2677	2954,75	31800	4929,50	
Magyar szépirodalom	106	130	1297	503	1800	1753,75	557	750,70	
Szovjet szépirodalom	49	153	837	263	1100	2585,00	469	1986,35	
Népi	44	43	609	191	800	578,00	206	281,00	

⁴³⁶ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Jelentés a magyar könyvkiadás jelenlegi helyzetéről és javaslat az 1951-es könyvkiadási tervre. 1950. november 24.

demokratikus szépirodalom								
Nyugati szépirodalom	25	48	333	67	400	891,00	131	321,00
Ifjúsági irodalom	172	110	1148	52	1200	649,00	1580	970,00
Ismeretterjesztő irodalom	154	327	1221	179	1400	2536,00	1468	5811,55
Összesen	850	1178	8313	1731	10044	12616,75	9718 +tart. =10830,5	16808,1

2. táblázat

Az 1950-1951-es könyvkiadási tervek adatai témák szerinti bontásban

A fentebbi alapos kalkuláció hátulütője, hogy nincsenek meg azok a kiadók által készített tervek, amelyekkel összevetve ezek a pontos számok egyben reálissá is válhatnának, vagy érthetővé tennék, miképpen dőlt el egyes területek pontos aránya.

A dokumentumban pusztán az áll, hogy a terv anyagának összegyűjtésénél a szakbizottságokra, állami és a tömegszervezetekre, a fontosabb intézményekre (Írószövetség, Akadémia, Természettudományos Társulat stb.), a szovjet és a népi demokratikus sajtó ismertetéseire, valamint a Kultúrkapcsolatok Intézetére támaszkodtak, de ezeket az anyagokat sem archiválták.

Így az 1951-es évre vonatkozóan az ideologikus előírások töltik ki a terv nagy részét: a hurráoptimizmus váltakozik a kritikai hanghordozással.

A cél itt is az, hogy a hibák folyamatos javításával az eszményien szocialista tervezett könyvkiadás megszülessen.

Ez egyrészt az előző évi teljesítmény ostromozásából áll. „A fordítók eszmei-politikai színvonala alacsony, tanulásukról, továbbtanulásukról eddig nem gondoskodtunk. Az Írószövetség fordítói szakosztálya a fordítókat vizsgáztatta és kategóriába sorolta. Ma már csak ezek dolgozhatnak. [...] Nagyobb gondot kell fordítani a könyvek műszaki-technikai előállítására. [...] Kétségtelen, hogy a hibák egy része a nyomdaiparban jelentős számban foglalkoztatott jobboldali szociáldemokraták szabotázsára vétethető vissza.”? kitől

Másrészt a folyamatos javulás hangoztatása mellett előkerülnek a kijavítható hibák is.

A szépirodalommal kapcsolatban az alábbiak szerepelnek:

„Tervünk az 1950-es kiadási tervhez képest sokkal konkrétabb, pontosabban fejezi ki a béke védelmének és a szocializmus építésének fő célkitűzéseit. [...] A tervben szereplő új magyar írók száma 21 fő. Szépirodalmunk tematika szempontjából jobban alátámasztja célkitűzéseinket. Helyesebb az arány a munkás-tárgyú és paraszt-tárgyú művek között, de gyengesége a tervnek, hogy ez az arány még mindig inkább csak a művek számában és kevésbé azok minőségében jelenti a munkásirodalom fejlődését. Nem vettük fel a tervbe azokat a műveket, amelyeknek kiadhatósága - szerzőik eddigi írói működése, esetleg politikai magatartása alapján kétséges. A szépirodalmi terv komoly hiányossága, hogy a békevédelem, a honvédelem, a hazafiasság kérdései nem szerepelnek fontosságuknak megfelelően.”? kitől

Az egyes szektorokon belül megtervezett tematikai megoszlás is részletesen megjelenik.

Ez a szépirodalommal kapcsolatban a következőképpen alakult.

Élő magyar szépirodalom (A felnőtt és ifjúsági irodalom együtt.):

Harc a békéért az imperializmus és ügynökei ellen	74	ív
Néphadseregünk a béke őre	59	ív
Forradalmi hagyományaink	217	ív
A munkásosztály harca a szocializmusért	258	ív
A szocializmus építése falun	175	ív
A múlt kritikája	102	ív
A szovjet-orosz szépirodalom:		
Harc a békéért az imperializmus és ügynökei ellen	119	ív
A Honvédő Háború	148	ív
A szocialista ipar építése	155	ív
A szocialista mezőgazdaság	127	ív
Klasszikusok	149	ív

Érdemes összevetni ezeket az adatokat az összesített táblázat eredményeivel. Ekkor azt találhatjuk, hogy az adatok nem egyeznek.⁴³⁷

Sőt, a táblázat alsó sorában szereplő összes mű darabszámra nem ugyanannyi (850), mint az első összesített táblázatban (975). Az ívszám és a példányszám megegyezik.

Ebből világosan kiolvasható, miképpen írták elő központilag a szocialista realista világnézet érvényesülését, anélkül azonban, hogy bárminemű kísérletet tettek volna arra,

⁴³⁷ MNL M-KS 276. fond. 89. cs 375. öe. Szig. biz. Javaslat a magyar könyvkiadás 1951-es könyvkiadási tervére. 1950. november 27.

hogy pontosan leírják mellékletekben, háttérdokumentumokban, hogyan legyen ez megvalósítható.

Az 1951-es év forrásadottság szempontjából szerencsés, mivel itt megmaradt a tervteljesítésről szóló jelentés a négy könyvkiadót illetően (lsd. 3., 4., 5. és 6. sz. táblázat),⁴³⁸ illetve külön a Szépirodalmi Könyvkiadó 1951-es munkájáról szóló dokumentum (lsd. 7. sz. táblázat).⁴³⁹

A Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadó 1951. évi tervteljesítéséről szóló jelentés szerint elkészítése előtt az igazgatói értekezleteken a kiadók osztályvezetőinek és párttitkárainak bevonásával előzetes írásbeli jelentés alapján értékelték az elmúlt év munkáját.

A kétszeri csökkentés eredményeként a kiadói tervek a módosulását követhetjük a 3. és 4. sz. táblázatban, összevetve a teljesítéssel.

	mű		ív		példányszám	
	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.
Szépirodalmi	210	200	2,800	2,751	1,172,000	1,384,000
Új Magyar	93	95	1,518	1,500	1,083,000	1,056,000
Ifjúsági	159	161	1,200	1,230	1,400,000	1,591,000
Művelt Nép	170	171	1,550	1,414	1,635,000	1,582,000
Összesen	632	627	7,068	6,895	5,290,000	5,613,000

3. táblázat

A négy népművelési könyvkiadó tervteljesítése – első csökkentés

Kiadónként:	mű	ív	példányszám
Szépirodalmi	111	1,507	715,000
Új Magyar	71	1,081	793,000
Ifjúság.	76	619	697,000
Művelt Nép	138	1,191	1,247,000
Összesen:	396	4.398	3,452,000

4. táblázat

A négy népművelési könyvkiadó tervteljesítése – második csökkentés

⁴³⁸ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Jelentés a Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadó 1951. évi tervteljesítéséről.

⁴³⁹ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. öe. Jelentés a Szépirodalmi Könyvkiadó 1951. évi munkájáról. 1952. január 21.

Műfajok szerinti megoszlás

	mű		ív		pld.	
	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.
Szépirodalom	418	427	5,278	5,293	3,149,000	3,719,000
Ismeretterj.	214	200	1,790	1,602	2,141,000	1,894,000
Összesen:	632	627	7,068	6,895	5,290,000	5,1613,000

5. sz. táblázat

A mai irodalom megoszlása témák szerint - a Szépirodalmi, az Új Magyar és az Ifjúsági Könyvkiadónál

Szépirodalmi Könyvkiadó

I. Magyar irodalom

	mű		ív		pld.	
	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.
1. Békeharcos						
a) Antiimperialista	6	5	74	35	28,000	24,000
b) Antiklerikális	-	2	-	9,50	-	10,000
c/Honvédelem	2	1	22	53,50	14,000	8,300
2. Szoc.építése						
a) Ipari és munkástárgyú	21	26	294	235,37	100,000	292,500
b) Mezőgazdasági	11	15	139	149,25	59,000	193.000
3.Haladó hagyomány	8	10	142	187,75	43.000	58,000
4.Múlt kritikája	5	12	102	196,25	31.000	. 69,800
5.Versek	26	17	129	118,50	117,000	65,200
6. Egyéb	5	8	35	133,16	38,000	65,100

II.Népi demokratikus irodalom

	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.
1.Békeharcos						
a) Antiimperialista	9	8	116	66,50	45,000	45,000
b) Honvédelem	-	1	-	4,5	-	10,000
2. Szoc.építése						
a) Ipari tárgyú	9	5	121	54,50	43,000	25,300

b) Mezőgazdasági	6	5	98	61	28.000	29,300
3. Haladó hagyomány	6	4	99	60	32,000	19,000
4. Múlt kritikája	4	6	54	91,50	18,000	27,000
5. Versek	3	5	26	65,75	9,000	18,300
6. Egyéb	3	3	42	29,50	14,000	12,000

III. Haladó nyugati irodalom

	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.	tervsz.	ténysz.
Antiimperialista	15	18	230	252,75	78,000	92,300

6. táblázat

A Szépirodalmi Könyvkiadó részletes könyvkiadási adatai témák szerinti bontásban
a négy népművelési könyvkiadó tervteljesítése alapján

Szépirodalmi Könyvkiadó

A tervezett 2,800 ív felosztása

Élő magyar irodalom	1,000 ív
Magyar klasszikus irodalom	600 ív
Népi demokratikus irodalom	700 ív
Nyugati irodalom (fele élő, fele klasszikus)	500 ív

Tervteljesítés:

Élő magyar irodalom	1,026,500 ív
Magyar klasszikus irodalom	694,125 ív
Népi demokratikus élő irodalom	395,250 ív
Népi demokratikus klasszikus irodalom	119,250 ív
Nyugati élő irodalom	233,750 ív
Nyugati klasszikus irodalom	236,000 ív
Összesen:	2,725,005 ív Valójában 2,704,875 ív

7. sz. táblázat

A Szépirodalmi Könyvkiadó 1951. évi munkájának összesített adatai
a kiadó saját tervteljesítése alapján

A kiadónál megjelent művek fontosabb témák szerint a következőképpen csoportosíthatók:

I. Mai irodalom

1. Antiimperialista, békeharcos	19 mű
2. Honvédelmi tárgyú (3 Titó ellenes mű van)	6 mű
3. Antiklerikális	2 mű
4. Forradalmi hagyományok	17 mű
5. A múlt bírálata	18 mű
6. Munkástárgyú	39 mű
7. Falusi tárgyú	20 mű
8. Egyéb	21 mű

II. Klasszikus irodalom:

1. Forradalmi hagyományok	11 mű
2. Antiklerikális	3 mű
3. Más klasszikus	42 mű

Ezek alapján kimutatható, hogy nincs egyezés a számok között, pedig a négy kiadó teljesítményét bemutató dokumentum bevezetőjében világosan szerepel, hogy „a jelentés elkészítése előtt igazgatói értekezleteken a kiadók osztályvezetőinek és párttitkárainak bevonásával előzetes írásbeli jelentés alapján értékeltük az elmúlt év munkáját.”

A következetlenségek az alábbi példából is láthatóak.

A tervezett 210 mű, 2800 ív, 1.172.000 példány mindkét dokumentumban azonos, de a teljesített műszám, ívszám és példányszám eltér a két jelentésben.

Nemcsak az összesítés, hanem a részletek is eltérnek.

A Szépirodalmi az 1951-es munkájának értékelésekor azt írja, hogy élő magyar szépirodalomra a kiadó esetében 1000 ív volt a javaslat. Ehhez képest a négy kiadó munkáját összesítő jelentésben az áll, hogy 937 ív volt a Szépirodalmira vonatkozó terv.

A tervteljesítésnél sem pontosak az adatok.

A Szépirodalmi jelentése 514,5 ív kiadott népi demokratikus irodalomról szól, a négy kiadót összesítő jelentés 433,25 ív összesítve.

Ugyanígy, a Szépirodalmi jelentése 1026,5 ív élő magyar irodalomról és 694,125 ív magyar klasszikus irodalomról szól. A négy kiadót összesítő jelentés a Szépirodalmi Könyvkiadó esetében magyar irodalom címke alatt teljesítettként összesítve 1118,28 ívet ad meg.

Az egykorú vélemények a tervek hasznáról és valóságajjáról szintén nem túl kedvezőek. Domokos Mátyás szerint az ideológiai felsőbbtség számára a tervezés fontosabb volt, mint a termék. A terveken a pártközpontban vitatkoztak, állást foglaltak, tervértekezleteket tartottak a minisztériumban és egyebütt, ahová az egyszerű lektorok nem voltak hivatalosak, csak az igazgatóság. A terveket folyton gyúrták, idomították, ezeket a képzelt arányokat megteremtették, de soha nem vetették össze az éves könyvtermést az előzetes tervvel. Ez nem érdekelte őket, a valóság fogyatékosága volt nyilvánvalóan, de ideológiailag minden rendben lévőnek látszott, kivéve a botrányokat, ezek azonban kiszámíthatatlanok voltak.⁴⁴⁰

Az adatok megbízhatatlansága következtében a további éveket illetően eltekintünk a tervek és teljesítések pontos számainak közlésétől, és csak a főbb irányvonalakat ismertetjük, hogy az elméleti elvárások világosak legyenek.

3.2.3 Terv és teljesítés - 1952

A Szépirodalmi Könyvkiadó, az Új Magyar Könyvkiadó, az Ifjúsági Könyvkiadó és a Művelt Nép Könyvkiadó 1952.évi minimális tervében ívszám és művek száma tekintetében lényegi emelést nem javasolnak, csak a példányszámok felemelését - különösen az élő magyar irodalom, a népi demokratikus irodalom vonalán, ahol a példányszámok viszonylag alacsonyak. Nem általános példányszám-emelésre gondoltak tehát, hanem arra, hogy a sikerült, hasznos és értékes könyvek példányszámát jóval az eddigi kezdő példányszám fölé kell emelni, a többiekét változatlanul hagyva.⁴⁴¹

A részletesebb, négy könyvkiadóra vonatkozó tervben két szembeszökő tartalmi elem van. Az egyik, hogy a tervben a papírigényt részletesen, papírfajtánként kilogrammra lebontva kifejtő táblázat után azonnal megjelenik, szinte kétségbeesett hangnemben, hogy tervezni igencsak nehéz úgy, hogy a papírhelyzet teljesen áttekinthetetlen.

A másik, hogy, amiképp az 1951-es tervben szerepel, hogy még jobb, mint az 1950-es, azonképpen itt is megjelenik, hogy az 1952-es terv konkrétabb és tematikailag is jobb, mint az előző – a folyamatos javulás tehát újra és újra visszatérő szöveg. Ehhez kapcsolódva

---

⁴⁴⁰ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

⁴⁴¹ MNL M-KS 276. fond. 89. cs 375. öe. A Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadó 1952. évi minimális terve.

pedig az elvárt témák fejlesztését ígérik: a magyar művek foglalkozni fognak az ötéves tervvel, a falu szocialista átalakulásával, fejlődés lesz az antiimperialista, a munkástárgyú és a nagy tudósokkal, nagy történelmi hősökkel foglalkozó művek kiadásában is, és míg az 51-es tervből hiányzik a kalandos, humoros, illetve az új értelmiséggel foglalkozó mű, addig az 52-es tervben ezek is megjelennek. A javulás jele továbbá, hogy az 52-es tervben nem szerepelnek utánnnyomások.⁴⁴²

Az 1952-es tervek teljesítéséről szóló dokumentumok szembetűnően keveset foglalkoznak a valóban kiadott művekkel, ehelyett inkább az általános problémákat tárgyalják.

Az első dokumentum a Szépirodalmi saját tervteljesítésének értékelése 1952-ben, abban az évben, amikor a legvehemensebben támadták a kiadókat többek közt a lektori konferencián.

Ebben a kiadói jelentésben nem szerepel szöveges értékelés az elért eredményekről, a munka elemzésekor inkább a tévedésekről esik szó. Ez azonban alkalmas annak megértetésére, hogy lehetetlen megkívánni azt, hogy a könyvkiadás pontos előírásokat teljesítve, az olvasói igényeket tökéletesen kiiktatva működjék.

A tervteljesítésben ez természetesen hiányosságként szerepel, tehát a hiba az alkalmazkodás képtelensége, illetve a megfelelő terv elkészítésének képtelensége.

Az értékelés szerint a tervek mindezülig nagyrészt írói ígéretre épültek és mintegy az írók terveinek nyomon követéséből álltak. Az írói tervmegbeszéléseknél a kiadónak nem volt meg a konkrét programja, amivel az állami szükséglet és igény megvalósítására irányítsa az írókat. A kiadó irányító munkája főleg az egyes kéziratokon belül felmerült problémák helyes megoldásából eredt, az írók témaválasztásának irányítása azonban nem volt kielégítő.

Hiányzott a konkrét kiadói program, a probléma- vagy tématerv a tematikai tervek összeállítását megelőző munkáknál.

A kiadó kezdeményező ötletekkel leggyakrabban a tematikai terv összeállítása után jelentkezett és akkor merültek csak fel a különböző tervmódosítások.

„Helyes ez akkor, ha a tematikai terv hiányainak pótlására irányul”, tehát a tervek utólagos kreálása teljesen magától értetődően szerepel a hivatalos dokumentumban.

---

⁴⁴² MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 85. öe. A Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadók 1952-évi kiadási terve.

A tervteljesítés alapján hibaként szerepel, hogy a kiadó kezdeményezése legtöbbször antológiák, gyűjtemények, már megjelent írások kötetbe foglalásában, novelláskötetek megjelentetésében merül ki, hogy a kiadó az előtervezés biztosítását a tartalmi munka helyett egyre inkább az alig körvonalazott ötletekre való szerződés-kötésekre tolja át, illetve, hogy a tervek összeállítása túlságosan a lektorátusvezető és az igazgató adminisztratív feladatává vált, mert mikor a tervjavaslat beadásának határideje elérkezik, a lektorátusvezetők számba veszik a rendelkezésre álló anyagot és ebből kiválogatják azt, amit használni tudnak.

Mindemellett előkerül, hogy a helyes tervezés legfontosabb akadálya a dokumentáció hiánya. „Ezt a kiadó teljes mértékben fel is ismerte, mégsem tett meg mindent, hogy amíg a minisztérium ezt a problémát technikailag nem oldja meg, a kérdés jelentőségének és súlyának megfelelően a saját lehetőségeit maximálisan kihasználja.”⁴⁴³

Hiányosságként jelenik meg tehát a tervteljesítésben az, ami valójában a kiadó modus vivendije: az utasításokkal késlekedő, erőltetett tematikájú műveket követelő minisztérium kiszámíthatatlan elvárásait bürokratikus kötelességként teljesítik, éppen kéznél lévő adatok alapján.

Mi az összegző vélemény a négy kiadó munkájáról 1952-ben? Amit akkor sikerként értelmeztek: javult az antiimperialista, antiklerikális művek aránya és több kiadvány szolgáltatta az ötéves terv, a kommunizmus építkezésének propagandáját. Ez eddig összhangban van az 52-es tervvel.

A további sikerek és problémák az 1952-es év előre nem látott kulturális skandalumainak lenyomatai a tervteljesítésben is.

Ezek az alábbiak: a lektorok „magasabb fokú” politikai oktatási formába kerültek, a lektori konferencia pedig „megjavította” a kiadók ideológiai munkáját.

A munkamódszerek megjavítását, a kiadók szervezettebb munkáját segítették azok az igazgatói értekezletek, melyeken a kiadói munka különböző problémáit dolgozták fel. Megindult a lektorok szakosítása, általános gyakorlattá vált a művek szakmai ellenőrzése, a fordítások kontrollszerkesztése. „A tartalékok előkészítése, az előredolgozás eredményezte, hogy az 1953-as évet nagyobb zökkenő nélkül kezdhettük meg. Egyenletesebb, folyamatosabb lett a kiadók munkája. A PB határozata alapján a fordított és új magyar művek közötti indokolatlan árkülönbséget a négy kiadó közötti árkiegyenlítés

---

⁴⁴³ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. A Szépirodalmi Könyvkiadó munkájának néhány főbb kérdése.

módszerével sikerült szabályozni, ami azt is eredményezte, hogy fontosabb kiadványaink árát olcsóbban állapíthatjuk meg állami szubvenció igénybevétele nélkül.”kitől?

A Politikai Bizottság által kijelölt feladatokat azonban nem sikerült maradéktalanul teljesíteni. Például az előirányzott mennyiség sem teljesült.

Itt van visszautalás a tervre: ennek okaként elsősorban a papírkeret csökkenését jelöli meg a teljesítés.

Az arányok sem teljesültek, mivel az eredeti terv szerint a művek 54,5 %-a volt magyar, a ténylegesen kiadott műveknek azonban csak 45,5 %-a lett magyar mű.

A lemaradás az ideológiához való illeszkedésképtelenséget mutatja: az „a jelen problémáival foglalkozó műveknél van és ezen belül is az ipari témáknál, melyre pedig a PB külön felhívta figyelmünket.

A szocializmus építésének égető problémái, nagy építkezéseink, a bányászat, a kohászat, a falu átalakulásának, az ifjúság nevelésének kérdései nem tükröződnek a kiadott új magyar művekben. Az Irodalmi Főosztály és a kiadók nem alkalmazták a megrendelések módszerét, csaknem teljesen az írók spontán terveire hagytakoztak, így sem a titó-fasisztákat meggyűlöltető, sem a kulákság elleni harcban állhatatosságra nevelő művek nem születtek. Nem kaptak teret az elmúlt évben olyan fontos kérdések, mint pl. a szociáldemokratizmus leleplezése, a fiatalok mozgósítása a nagy építkezésekre. A néphadseregről sem született egyetlen magyar mű sem.

A tematikai arányok eltolódásának elsődlegesen az volt az oka, hogy az ideológiai gyengeség, ábrázolási nehézségek miatt az írók egy része, nem mert mai témához nyúlni. Az elkészült mai témájú kéziratok közül pedig éppen az ideológiai sematizmus miatt a legtöbb kiadhatatlan volt, vagy nagyobb arányú átdolgozásra szorult.”

A jelentés elismeri, hogy a tematikai hiányosságok egy része a hibás szűklátókörű tervezésből és a késésből adódott, mivel az 1951-ben lefolyt írói megbeszéléseken a kiadók a tematikai arányokkal nem voltak még tisztában. Az 1952-es tervben szereplő műveknek csak kb. 50 %-a valósult meg.

Elismerik tehát a tervszerűtlenséget, illetve azt, hogy ez sokszor eredményezett kapkodást a kiadókban, valamint a rosszul tervezett határidők miatt nem kellően megszerkesztett művek kerültek kiadásra, és hogy a kiadók munkáját rajtuk kívülálló tényezők is akadályozták, ezek közül is elsősorban a papír és pénzügyi tervek különféle időben történt jóváhagyása, amelynek következtében a tematikai és pénzügyi terveket többször át kellett dolgozni. Gátolta az elmélyült munkát a lektorok túlterheltsége is. Emiatt egyrészt nem vált lehetségessé a lektorok megfelelő szakosítása, másrészt a dokumentáció

megszervezése, és ez visszahatott a tematikai tervezésre, mivel a tervezésben nem adott az irodalmi főosztály a kiadóknak elég segítséget, nem szabták meg előre a terv arányait. „Elvi irányító munka helyett az év elején belemerültünk az adminisztratív és szuperlektorálási feladatok végzésébe.”⁴⁴⁴

3.2.4 Terv és teljesítés - 1953

Az 1953-ban, Révai menesztésével kezdődő enyhülés idején, augusztus végén keletkezett jelentés, és az arra reagáló feljegyzés már nyíltan elismeri, hogy a tervszerűtlenség három fő oka a kiadói és gazdasági tervek elszakadottsága, a kézirathiány és a papírnehézségek,⁴⁴⁵ valamint, hogy a kéziratokon nem alapuló tervezés irreális és fel kell vetni az anyagi fedezet kérdését is.⁴⁴⁶

Hoz-e változást a tervezésben a Nagy Imre-féle kormányváltás?

Igen is és nem is. Igaz ez a szám adatokra és az év szöveges értékelésére is.

A számszerű teljesítményt illetően a két-két összevethető számsort nézve az egyik szerint nemigen javult a pontosság. Az egyik összevethető számsorpár a Szépirodalmi Könyvkiadó 1953. januári könyvkiadási programja és teljesítményi terve az 1953-as évre és a négy könyvkiadó általános tematikai terve. Utóbbi a Szépirodalmi esetében 1953-ra 209 megjelenő művet ír 1499 ezer példányban,⁴⁴⁷ míg maga a kiadó 134 művet ír 1031 ezer példányban. Ez tehát egészen más, bár a két dokumentum keletkezése között öt hónap is eltelt.⁴⁴⁸

A másik számpár két későbbi, összegző dokumentumból származik és a már teljesített számokat közli. A „Közszükségleti cikkek termelésének fejlesztése valamint a kereskedelmi munka megjavításáról” szóló párt- és kormányhatározathoz a tüzelő-, óra-, ékszer-, játék-, építőanyag-, könyv-, hangszer-, és üvegszakmákra vonatkozó anyag tervezetében szerepel 1954-ben, hogy 1953-ban a szépirodalmi művek száma 313 darab volt 2,3 millió példányban, az ifjúsági műveké pedig 102 darab 1.364.000 példányban.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁴ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Jelentés a Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadók 1952-es munkájáról.

⁴⁴⁵ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok 075. tétel Az Állami Ellenőrző Központ (ÁEK) jelentése egyes könyvkiadók munkájáról.

⁴⁴⁶ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 075. tétel Feljegyzés az ÁEK jelentésével kapcsolatban.

⁴⁴⁷ MNL M-KS 276. fond. 86. cs.105. öe. Az állami könyvkiadók 1953. évi terve.

⁴⁴⁸ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Könyvkiadási program és teljesítményi terv. 1953. január 19.

⁴⁴⁹ MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. „Közszükségleti cikkek termelésének fejlesztése valamint a

A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés fejlődése az első ötéves terv idején című dokumentum 1955-ben pedig az egyik táblázatban közli, hogy 1953-ban összesen 415 szépirodalmi és ifjúsági mű jelent meg összesen 3,7 millió példányban.⁴⁵⁰ Ez az adat tehát nagyjából helyes. Viszont a könyvkiadás 1953. évi tervének teljesítéséről szóló jelentés megint eltérő adatot közöl, itt a szépirodalmi művek száma 231 db 1.886.000 példányban, az ifjúságiaké 150 db 2.022.000 példányban.

Az 1953-as terv még 1952-ben keletkezett, de már néhány józanabb észrevétel ebben is szerepel.

A realitás felé való mozdulás:

- Az 1953-as tematikai terveket az írókkal és Írószövetséggel folytatott megbeszélések, az Irodalomtörténeti Társaság, a tudományos és ismeretterjesztő társulatokkal való előzetes megbeszélések alapján állítottuk össze.
- Minden kiadónál a konkrét terv mellett összeállítottuk a tartalék tervet. E tartalék terv azt a célt szolgálja, hogy az esetleg kieső műveket pótolhassuk, másrészt felkészülünk a tartalék terv alapján az 1954-es évre.⁴⁵¹
- „Időközben” igen sok műről kiderült, hogy nem üti meg a kiadhatóság mértékét.

Irreális viszont még mindig a teljesíthetetlen tervezés maga:

- A kiadók gazdasági tervezése és tevékenysége túlkomplikált, annak következtében, hogy nem speciális feladatainak és körülményeinek figyelembevételével alkalmazzák velük szemben a gazdasági rendelkezéseket. /Pl.: már most 1953-ra részletes gazdasági tervet kell készíteniük konkrét művekre, amelyeknek 90 %-a csak, mint ígéret van meg.
- Népgazdasági Tanács, Tervhivatal, az ipari tárcák, a Földművelésügyi Minisztérium, a Mező- és Erdőgazdasági Minisztérium, a Közoktatásügyi Minisztérium, a DISZ és a többi tömegszervezetek vezetőit megkérjük, jelöljék meg területükön azokat a legdöntőbb kérdéseket, amelyeknek megoldásában elsősorban kell segíteni az irodalomnak. Megkérjük a fenti szervek egy-egy

---

kereskedelmi munka megjavításáról” szóló párt- és kormányhatározathoz a tüzelő-, óra-, ékszer-, játék-, építőanyag-, könyv-, hangszer-, és üvegszakmákra vonatkozó anyag tervezete.

⁴⁵⁰ MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. 032/55 A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés fejlődése az első ötéves terv idején.

⁴⁵¹ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. őe. Megjegyzések az 1953-as tematikai tervhez.

vezetőjét, hogy az Írószövetségben tartsanak előadást íróinknak a vezetésük alatt álló terület problémáiról, ezzel is segítsék az írók témaválasztását.⁴⁵²

Az 1953-as tervteljesítésben már vizsgálhatjuk a kormányprogram eredményét.

A Kiadói Tanács főleg a párt Központi Vezetőségének határozata és a kormányprogramja óta legfőbb feladatának a könyvkiadás helyes arányainak kialakítását tartotta. Először 1953 második félévének könyvkiadási tervét állította össze és terjesztette jóváhagyás céljából a Minisztertanács elé. A papírellátás terén mutatkozó nehézségek miatt a terv előkészítése során mintegy 10%-kal (420 tonnával) csökkentette a könyvkiadás papírkereteit, oly módon, hogy a csökkentés jelentősebb része a szakmai és tankönyvkiadást érintette. A Minisztertanácstól nyert felhatalmazás alapján a Kiadói Tanács az év második felében tovább csökkentette a szakmai könyvkiadás kereteit, az így nyert tartalékból már 1953 végére emelte a szép- és ifjúsági irodalom céljaira szolgáló papírmennyiséget, ami lehetővé tette, hogy a szépirodalmi és ifjúsági kiadók 1953. évi eredeti tervüket teljesítsék.

Javulást hoz, de igazi áttörést nem a kormányprogram:

- A 929 tonna papír korántsem volt elegendő arra, hogy megfelelő számban jelentessék meg az új magyar irodalom sikerült alkotásait és a magyar és külföldi klasszikusokat.
- A teljesíthetetlen terveket a racionálisabb, de annál ellenőrzöttebb központi tervezés kezdi felváltani:

„A Kiadói Tanács megalakulása (1953. február) előtt könyvkiadásunkban gyakori volt a párhuzamos művek kiadásai a kiadványok jó része nem terv szerint jelent meg és témában, példányszámban sok esetben eltért a tényleges szükséglettől, továbbá nem volt a könyvkiadásnak átfogó országos terve, a könyvkiadásban ennél fogva komoly aránytalanságok keletkeztek. A Kiadói Tanács legfőbb törekvése az volt, hogy először kiküszöbölje könyvkiadásunk legszembetűnőbb fogyatékosait. Bár ezen a téren ért el eredményeiket (pl. az egyeztetés során több mint 165 párhuzamos, illetve felesleges művet töröltetett az 1953. évi tervből) fennállásának rövid ideje alatt nem tudott még alapvetően változtatni a helyzeten.”⁴⁵³

---

⁴⁵² MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. öe. A Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági és Művelt Nép könyvkiadók 1953. évi tematikai terve.

⁴⁵³ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Az állami könyvkiadás 1954. évi programterv javaslatára. A könyvkiadás 1954. évi papírkereteinek terve.

3.2.5 1954, 1955, 1956-os tervek és értékelések

A kiadáspolitika szabályozási mechanizmusában a következő években a tervtárgyalás mellett egyre fontosabb szerepet játszott a papírkeret, ez a közvetettebb irányító eszköz.

A papírhiány az ötvenes években folyamatos problémát jelentett. A papírmennyiséget az Országos Tervhivatal szabta meg a kiadók számára. A könyvkiadás felettes szervei a papírellátás irányításával és korlátozásával is igyekeztek eleve meghatározni az egyes művek vagy kategóriák nyilvánosságának kívánatos mértékét, vagyis könyveknél a példányszám nem gazdaságossági kérdés, hanem politikai mérlegelés tárgya volt.

A papírkontingens meghatározása már szerepel az 1953-as év tervteljesítésében is, de igazán az 1954, 1955, 1956-os évtől válik a kiadói tervezés közvetett irányító eszközévé, a kultúrpolitikai intenciók burkolt végrehajtásává.

Mindez a gazdaságosság címszava alatt zajlott, amelyet eleinte inkább csak szólamyszerűen követeltek meg a kiadóktól, utóbb azonban valóságos kényszerré vált a számukra. A kiadók számára ádáz csatát jelentett a megfelelő papírmennyiség megszerzése, a papírhiány maradt ugyanis a könyvtermelés növelésének egyetlen manipulatív fékje, le nem küzdhető akadálya.⁴⁵⁴

1. 1954

Az 1954-es tervben megrövidülnek tehát az általános irányelveket közlő részek, helyettük a részletező adatsorokba bekerülnek a különböző papírmutatók.

A tematikai arányokat is könyv-papír elosztásban adják meg, amint ez a 8.,⁴⁵⁵ a 9.⁴⁵⁶ és a 10. sz.⁴⁵⁷ táblázatból kitűnik.

---

⁴⁵⁴ Bart István: Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban. Bp.: Scholastica, 2000. pp. 19-21.

⁴⁵⁵ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Az állami könyvkiadás 1954. évi programterv javaslata. A könyvkiadás 1954. évi papírkereteinek terve.

⁴⁵⁶ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. öe. Az állami könyvkiadás 1954. évi programterv javaslata. II. sz. melléklet.

⁴⁵⁷ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075. 0019/11/1953 A Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági és Művelt Nép könyvkiadók 1954. évi tematikai terve.

Kiadó	LB 02 író-nyomó papír						LB 08 karton, lemez					
	1953. évi	KT által kiadott 1954. évi keret	1954. évi igény	1954. évi jav.	Különbözet az ideiglenes keret és a végső javaslat között		1953. évi	1954. évi igény	1954. évi jav.	Különbözet az 1953. évi keret és az 1954. évi javaslat között		
					+	-				+	-	
Ifjúsági	211.1	254.8	237.7	237.7		17.1	83.9	107.2	107.2	23.3		
Művelt Nép	110.7	104.5	105.-	105.-	0.5		25.8	32.-	32.-	6.2		
Szép-irodalmi	247.7	333.-	334.5	332.6	21.5	1.95	51.9	87.6	87.6	35.7		
Új Magyar	170.7	166.6	166.6	166.6		0.6	37.4	36.3	36.3		1.1	
Zenemű	62.8	67.-	66.8	66.8		0.2	13.3	19.4	19.4	6.1		
Képzőművészeti Alap	-	6.-	-	6.-			-	-	-			
Nép-művelési kiadók össz.	803.-	931.9	-	934.1	22.-	19.8	212.3	282.5	282.5	71.3	1.1	
Állami kiadás össz.	2959.3	3262.-	-	3180.9	31.9	113.-	448.2	-	479.4	88.-	56.8	

8. táblázat

A könyvkiadás 1954-es papírkereteinek terve

Téma	Mű		Ív		Példány	
	1953.	1954.	1953.	1954.	1953.	1954.
Szépirodalom	242	269	3498.4	4.190.1	1789.241	1923.880

A táblázat folytatása:

Téma	Összív		LB 01 gépsima,		LB 02 író-nyomó		LB 08 karton,	
	1953.	1954.	1953.	1954.	1953.	1954.	1953.	1954.
Szépirodalom	26046.178	31.853.380	-	12.60	450.06	524.61	100.11	128.83

9. táblázat

A témakörök szerinti összesítésből szépirodalomra szánt mennyiség

	műív		példányösszív		papír kg.			
			ezerben		LB01	LB02	LB08	biblia
Verses művek	27	172	88	601	—	12,775	3.726	—
Regények elbeszélések	65	1092.6	609.8	7019	—	134.410	36.782	—
Színművek	6	22	18	66	—	1.260	243	
Műsorfüzetek	—	—	—	—	—	—	—	—
Irodalmi riportok és egyéb szépirodalmi vonatkozású művek	14	93.4	85	577	4.237	5.389	3.077	—
Klasszikusok	62	1429.1	510	12410	8.384	180.422	43.718	20.202
Összesen:	174	2809.1	1310.8	20673	12.621	334.256	87.546	20.202

10. táblázat

Szépirodalmi Könyvkiadó 1954. évi tervjavaslatának összesítése:

Láthatjuk, hogy nemcsak egyszerűen a papír összmenyiségét adják meg, de el is osztják a különböző fajtájú papírokra szánt keretet.

Az összefüggő szöveggént közreadott elvekben is meghatározóak a papírmennyiséggel foglalkozó passzusok.

„A párt- és a kormányhatározatnak szellemében a Kiadói Tanács szükségesnek tartotta, hogy 1954-ben - a változatlan papírkeretek között - a szép-, és ifjúsági irodalom céljait szolgáló papírmennyiséget megemelje és a tudományos és szakmai kiadók papírkeretét csökkentse.”⁴⁵⁸

„A Központi Vezetőség Június 27-28-i ülésének határozatai és a kormányprogram alapján a Kiadói Tanács már az 1953. évben intézkedéseket tett arra, hogy a könyvkiadás az eddiginél jobban tükrözze a tényleges igényeket.” Úgy találták, hogy a szép- és ifjúsági irodalom aránya a könyvkiadáson belül rendkívül alacsony, mivel az oktatás és az ipar fejlődésének megfelelően a tan- és szakkönyvkiadás a keretek egyre nagyobb részét vette igénybe a szép- és ifjúsági irodalom rovására. Ezért évközben csökkentették a tudományos és szakmai könyvkiadás papírkeretét. Az így, valamint a párhuzamos művek kiiktatásával felszabadított papírmennyiség nagy részét a felsőbb rendelkezéseknek megfelelően „megtakarították”, egy részét viszont a szép- és ifjúsági irodalom fejlesztésére fordították.

⁴⁵⁸ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok. 001-0075. 0070/53 Feljegyzés Rényi elvtárs részére. 1953. december 5.

„Lehetővé vált ezáltal, hogy az eddigieknél több, a dolgozók által keresett szépirodalmi és ifjúsági mű kerüljön kiadásra.”

A könyvkiadás arányaival azonban továbbra sem voltak megelégedve, mivel úgy találták, jogosan, hogy az ifjúsági és a szépirodalom egyes területei még mindig messze elmaradnak a gyorsan növekvő igények mögött, mivel a szép- és ifjúsági irodalom évi összpéldányszáma általában azonos a felszabadulás előttivel, a könyvkiadás papírkerete pedig évek óta stagnál, általában az ország évi papírfogyasztásának mintegy 6 %-a.⁴⁵⁹

Megfogalmazódott az is, hogy igen sok kiadvány művészi, technikai kivitele silány, gyenge a kötés, a papír minősége. Ez a kifogás a kiadóknak azt a gyakorlati megoldását nehezményezi, amellyel igyekeztek a kötelezően nagy példányszámban megjelentetendő kiadványok mellett minél több papírt „félretenni” olyan színvonalas kiadványok számára, amelyek ideológiailag nem egészen megfelelő voltak miatt először ezek volna ki a tervből, ha elfogy a keret.

Az Országos Tervhivatal ugyanis a papírt tonnában számolva osztotta el a kiadók közt, a papír minőségére és grammsúlyára való tekintet nélkül. A kiadók így – a papírkeret szűkösségétől szorongattatva – a kiadványokat többnyire kisebb súlyú papírra nyomtatták. Így minden silányabb lett, de több mű kerülhetett kiadásra.

Mindezen problémák megoldására több határozat született.

A Kiadói Tanács az Országos Tervhivatallal egyetértésben új tervezési és elszámolási rendszert vezetett be, mely „jobban alkalmazkodik a könyvkiadás szükségleteihez és lehetővé teszi a könyvekre és egyéb kiadói tevékenységre fordított költségek pontosabb elkülönítését.”

Bár a könyvkiadással foglalkozó kiadók és egyéb szervek által tervezett papírmennyiséget mintegy 500 tonnával csökkenteni kell, a csökkentett kereteken belül 40 %-kal kell emelni a szép- és ifjúsági irodalom papírkeretét. Az igények fokozottabb kielégítése érdekében olcsó, nevelő hatású, a legszélesebb tömegek számára hozzáférhető elbeszélő sorozatot kell indítani, az élő magyar és szovjet irodalom, valamint a magyar és külföldi klasszikusok műveiből. Meg kell kezdeni, illetve ki kell szélesíteni a magyar és a világirodalom jelentősebb klasszikusainak önálló sorozatokban való kiadását.⁴⁶⁰

Két értékelés áll rendelkezésre az 1954-es év könyvkiadásáról.

---

⁴⁵⁹ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075. 0061/1953. Az állami könyvkiadás 1954. évi terve.

⁴⁶⁰ MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075. 0061/1953. Az állami könyvkiadás 1954. évi terve.

Az egyik az 1955-ös terv eleje, ez a korábbi, 1954. szeptemberi, liberálisabb hangnemben.

Mi történt még a szép- és ifjúsági irodalom kiadásával 1954-ben, a terv szerint?

Nagyobb lehetőséget biztosítottak a fiatal tehetséges írók számára, s ennek következtében főleg a verskötetek és az elbeszélés-kötetek száma nőtt meg. Az írói tábor kiszélesítése érdekében megjelentették olyan írók műveit, akiktől a fordulat éve óta nem adtak ki egyetlen munkát sem. Ezen kívül megindult az Olcsó Könyvtár sorozat, melynek egyes kötetei 50.000 példányban jelentek meg. Kiszélesült a klasszikusok kiadásának köre. A külföldi irodalom nagyobb arányú kiadásának érdekében elindult a Világirodalmi Klasszikusok sorozat. Sikerrel folytatódott az Orosz Remekírók sorozat megjelentetése, és olcsó kiadásban megjelent néhány nagysikerű szovjet regény is.

Az 1955-ben, már Nagy Imre menesztése után, tehát Rákosi visszatérése után keletkezett jelentés a könyvkiadás 1954. évi munkájáról aztán ismét szigorodást mutat. Az április 29-i ülésen a Népművelési Minisztérium Kollégiuma megállapította, hogy „kulturális életünk területén az elmúlt két év alatt könyvkiadásunk jelentős eredményeket ért el, melyet a számadatok is bizonyítanak. Könyvkiadási politikánk további tennivalóit az előterjesztésben feltárt és a Kollégiumon megvitatott alábbi következtetések szabják meg, ezeket kell a továbbiakban vezérfonálnak tekinteni.

Az elmúlt két év alatt a szektáns hibák felszámolásával alakította ki könyvkiadásunk az új arányokat a szépirodalmi, ifjúsági- irodalmi és a klasszikus kiadás javára. Ez politikai kérdés volt, nem a kereskedelmi érdekek kielégítését szolgálta. Most ez úgy merül fel, hogy az elmúlt két év alatt az arányok kialakításában tükröződik-e jobboldali elhajlás.

A Kollégium, megállapítja, hogy könyvkiadásunk és ezen belül az arányszámok kialakítása lényegében helyes volt, alapvető revízióra nincs szükség.

Az előterjesztés nem húzza eléggé alá - főként szépirodalmi vonatkozásban -, hogy jobboldali nézetek terjedtek el irodalmi körökben és könyvkiadóinknál, főleg a két világháború közötti időre vonatkozó irodalmi hagyományok értékelésével kapcsolatban. Így pl. a Nyugat értékelésénél az esztéticizmus olyan foka és légköre kezdett kialakulni, ami helytelen, s amin változtatni kell.

A szovjet irodalmi művek kiadásában helyes volt az a gyakorlat, hogy inkább kisebb számban, de jó művek kerültek kiadásra, és a könyvkiadás nem törekedett pusztán számszerűsége. Minthogy azonban a jelek szerint ezt is túlzásba vitték, fölül kell vizsgálni a terveket. Bővíteni kell a kiadást mind a régi, mind a jelenlegi szovjet irodalom több

kiváló alkotásával, figyelembe véve a nem orosz szovjet népek irodalmának legjobb műveit is.”⁴⁶¹

2. 1955

Az 1955-re vonatkozó állami terv még a baloldali visszarendeződés előtt született, így ennek megfelelően lazább szellemű.

Tehát a Politikai Bizottság 1953.szeptember 30-i ülésének határozatai és az ezt követő decemberi minisztertanácsi határozatok a Kiadói Tanács alapvető feladatául tűzték ki, hogy a lakosság igényeinek fokozottabb kielégítése érdekében a könyvkiadás arányait „helyesebben állapítsa meg, biztosítsa a szép- és ifjúsági irodalom fejlődését, vessen gátat a szakmai kiadás és a brosúrakiadás mértéktelen felduzzasztásának.”

A könyvkiadás 1955.évi tervjavaslatának kidolgozásánál a Kiadói Tanács az 1954-ben megfogalmazottakhoz hasonlatosan elsősorban a könyvkiadás tematikai arányainak további javítására, különösen a szép- és ifjúsági irodalom újabb nagyarányú fejlesztésére törekedett, s ugyanakkor csökkentette a szakkiadványok, különösen pedig a brosúrák kereteit.

Azt is megfogalmazták, hogy e célkitűzések megvalósításával hozzájárulnak a kiadók önköltségének csökkentéséhez, ami a Minisztertanács határozatának megvalósítását jelentette.

Az 1955.évi könyvkiadási tervjavaslat szerint a szép- és ifjúsági irodalom részére előirányzott papírkeret az 1954. évihez képest mintegy 30%-kal emelkedik, de a szép- és ifjúsági irodalom további fejlesztésére előirányzott papírmennyiség távolról sem elégíti ki a szükségleteket.

Az 1955. évi terv szerint még így is emelkedni fog a szépirodalmi könyvkiadáson belül a mai magyar irodalom aránya. Bővül a satirikus írások és az irodalomkritikai munkák kiadásának köre, valamint további lehetőséget kapnak a fordulat éve óta nem publikáló írók (pl. Kodolányi János, Kárpáti Aurél), emellett megjelenhetnek olyan régebbi munkák, amelyek a „Horthy-fasizmus” nyomorát ábrázolják.

A terv szerint 1955-ben az Olcsó Könyvtár sorozatot nagyobb példányszámban és sűrűbben kellene megjelentetni, mint ahogy eddig, és bővülne a külföldi irodalom kiadása, több mai népi demokratikus, nyugati haladó és klasszikus mű kiadását tervezzék a kiadók.

Mit írnak elő a papírkeretről?

---

⁴⁶¹ MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. Jegyzőkönyv. Felvétel 1955. április 29-én de. 9-kor megtartott kollégiumi ülésről.

A Minisztertanács az 1955. évi író-nyomó papírkeretet 31000 tonnában állapította meg. Az Országos Tervhivatal közlése szerint a Minisztertanács határozata alapján a könyvkiadás 1955. évi író-nyomó papírkereteit 500 tonnával kellene csökkenteni a tévyszámokhoz képest. A Kiadói Tanács Titkársága azonban rámutatott arra, hogy e csökkentés végrehajtása súlyos következményekkel járna: miután a többi szektorok kereteit a tervezés során mintegy 20-30%-kal csökkentették, a további csökkentést már csak a szép- és ifjúsági irodalom kárára lehetne végrehajtani. A Minisztertanács Titkársága az Országos Tervhivatal és a Könnyűipari Minisztérium képviselőinek bevonásával tartott értekezlet megállapította, hogy a Minisztertanács által előírt csökkentés oly módon is végrehajtható, hogy a könyvkiadás papírkereteit érintetlenül hagyják.

De mivel ez a papírkeret még mindig nem elegendő a szép- és ifjúsági irodalom kiadásának megfelelő fejlesztéséhez, a Kiadói Tanács célszerűbbnek látja az irodalom fejlesztéséhez szükséges papírmennyiséget a belföldi papírfelhasználás egyéb területein elérhető megtakarítások útján biztosítani.⁴⁶²

Láthatjuk, milyen radikális gondolatok ezek a megelőző évek állandó papírhiánya után a szépirodalom megfelelő kiadására vonatkozóan.

A lazítást mutatja más szempontból is a Szépirodalmi Könyvkiadóra vonatkozó rövid utasítás, még 1954 májusából. Ebben az szerepel, hogy az egyes papírfajták szerinti felosztásra (LB01, LB02 stb.) a kiadó tegyen javaslatot, úgy, hogy figyelembe veszi az 1954. évi arányokat és ezektől lehetőleg nem tér el. A megkötés az, hogy LB01 cikkszámú papírt kizárólag az Olcsó Könyvtár sorozat kiadványaira tervezhet, bibliapapír pedig az 1955. évre nem áll rendelkezésre, tehát a tervezésnél ilyenre ne számítsa a kiadó. Még egy fontos megjegyzés: „ahol az első számú tervutasítás felügyeleti hatóságról, illetékes minisztériumról, miniszterről tesz említést, a Kiadói Tanács értendő, tehát a tervet előzetesen jóváhagyatni nem kell.”⁴⁶³

A dokumentum, mely értékeli az 1955. évi könyvkiadás munkáját, 1956 áprilisában keletkezett.

A könyvkiadás 1955. évi munkájáról szóló jelentés azt a célt tűzte maga elé, hogy beszámoljon a szakmai feladatok teljesítéséről, nem tér ki tehát részletesebben a tartalmi kérdésekre, a kiadók belső szervezeti és káderkérdéseire, az állami és pártirányítás problé-

---

⁴⁶² MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. öe. Előterjesztés az állami könyvkiadás 1955. évi tervére.

⁴⁶³ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. Iktatott iratok 04-0160. 078/1/1954 Tervutasítás. A melléklet. 1954. május 21.

máira, ahogy azt a megelőző értékelések tették, mivel a jelentés szerint ezeket a kérdéseket a kiadói konferenciának kell megtárgyalnia.

A beszámolóban a könyvkiadás fő irányvonalai és arányai, a könyvterjesztés és egyes gazdasági kérdések állnak előtérben.

Az előző év megítélése itt is pozitív: „végre sikerült áttörni a papírkorlátokat és a szépirodalmi könyvkiadás nagyarányú fejlesztésével elértük azt, hogy közelebb kerültünk a tömegek igényeihez. 1955-ben hajtottuk végre a könyvkiadás átszervezését, egyes kiadók összevonását, ami azt eredményezte, hogy sikerült kiküszöbölni a párhuzamosságokat és egészségesebb arányokat kialakítani. Emellett a könyvkiadás munkája az eddiginél gazdaságosabb lett. [...] 1955-ben a könyvkiadás céljait szolgáló papírmennyiség megnőtt, s ugyanakkor átcsoportosításokat hajtottunk végre, aminek eredményeként a szép- és ifjúsági irodalom papírkerete az 1952-es keretnek csaknem négyszeresére emelkedett. [...] 1955-ben az új magyar irodalom kiadásának a lehetőségeit kiszélesítettük, s ebben a kiadási ágban, elsősorban az előző évben mutatkozó alkotói kedv nyomán, jelentős fejlődésről számolhatunk be.

Ehhez a nagyarányú számszerű fejlődéshez hozzájárult a Magvető Könyvkiadó megalakulása. Az Írószövetség kiadójának létrehozása általában egészséges versenyt eredményezett, több kezdeményezést hozott a szépirodalmi könyvkiadás területén. Az 1955. évre a tematika bővülése, új műfajok megjelenése volt a jellemző (életrajzi regények, humoros írások, stb.) Emelkedett a munkástémájú könyvek száma. [...] Az új magyar prózai irodalom számszerű fejlődése nem jelentett egyben színvonalbeli emelkedést is. Kétségtelen, hogy az új művek igyekeznek elkerülni a sematizmus veszélyét, de igazán kiemelkedő alkotás az elmúlt évben mai témáról nem született. Nagyon jellemző volt a múlt évi könyvtermésre az is, hogy sok válogatásra került sor, sok volt az utánnnyomás is. Az életrajzi regények, a visszaemlékezések, állatregények, mind arra utalnak, hogy íróink egy része elfordult a mai témától. A költészetben sem a mai tematika állt előtérben, bár kétségtelen, hogy líránk személyesebbé, mélyebbé vált. Költőinknek az eddiginél sokkal nagyobb lehetőséget adtunk műveik megjelentetésére. [...] Általában el lehet mondani, hogy nemcsak a költészetben, hanem a prózai irodalomban is jelentősen kibővült az írók köre, sok olyan írótól jelentettünk meg írásokat, akik a felszabadulás után vagy egyáltalában nem, vagy csak gyéren jutottak szóhoz. Az 1955-ös könyvkiadási adatok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy könyvkiadásunk nem volt szűkkeblű, hogy igyekezett hozzájárulni az írói egységfront kiszélesítéséhez.

A szépirodalmi könyvkiadás fejlődését az elmúlt évben a következő tényezők befolyásolták döntő módon: egyes politikai és irodalompolitikai kérdések tisztázatlansága, a jobboldali jelenségek erősödése valamint az irodalmi színvonal tekintetében bizonyos fajta liberalizmus mutatkozott szépirodalmi kiadóinknál. Sok zavarra adott okot a kiadók felelősségének elmosódása, a párt- és állami irányítás érvényesülésének tisztázatlan kérdései. Sokszor került sor adminisztratív intézkedésekre olyan esetekben is, amikor ezek elkerülhetők lettek volna, ha határozott irodalompolitikát alakítunk ki.”⁴⁶⁴

Azaz 1956 tavaszán, virágnyelven elismerik, hogy gyakran adminisztratív, azaz hatalmi, közvetlen cenzurális eszközöket alkalmaztak.

Mint ahogy elismerik azt is, hogy a klasszikus irodalom kiadása terén törleszteni „igyekeztünk a helytelen könyvkiadási politika következtében felgyülemlett adósságainkat”.

A gazdasági kérdésekkel kapcsolatban pedig az alábbiak kerülnek szóba: a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alatt álló három szépirodalmi könyvkiadó (Szépirodalmi, Új Magyar és Ifjúsági) termelési értéke az 1954. évi 49.2 millió forintról 87.3 millió forintra, az üzemi eredmény pedig 6.4 millió forintról 14.9 millió forintra emelkedett. A több mint kétszeres eredményjavulás döntő oka az, hogy a megnövekedett papírmennyiség jelentős részét a kisebb önköltséggel járó utánnomásokra és példányszámemelésekre fordítottuk. Meg kell említeni, hogy amíg a papírkeret és a termelt érték 77%-kal nőtt, az önköltség csak 69%-kal emelkedett. A kiadók jó munkájának eredményeképpen a rezsiköltségek tervezett összegéhez képest is 10%-os csökkentést tudtunk elérni.”⁴⁶⁵

3. 1956

Az előterjesztésből az állami könyvkiadás és –terjesztés 1956. évi tervéről az alábbiak derülnek ki.

A szépirodalmi könyvkiadókat felelőssé kell tenni azért, hogy előmozdítsák a munkásosztály és a parasztság mai életét bemutató pártos és magas színvonalú szépirodalmi művek létrejöttét. A szerkesztőségek elvi munkáját meg kell javítani a művek elbírálásánál is, és fokozni kell a harcot a káros jobboldali, kispolgári nézetek ellen. A falu számára külön sorozatot kell indítani.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. 0054/1956. Jelentés a könyvkiadás és a könyvterjesztés 1955. évi munkájáról.

⁴⁶⁵ MNL XIX-I-21-b 4. dob. uo.

⁴⁶⁶ MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. őe. Előterjesztés az állami könyvkiadás és terjesztés 1956. évi tervéről.

A gazdasági követelmények a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alatt álló kiadóvállalatok 1956. évi tervéből tudhatóak meg. Az 1955. év folyamán a szépirodalmi könyvkiadást az eredetinel is nagyobb mértékben fejlesztette a Minisztertanács intézkedéseinek megfelelően, a terv jelentős túlteljesítése útján. Az 1955. évre tehát megváltozott a könyvkészleteken belül a szépirodalom aránya, ami lehetővé tette a könyvterjesztés felfuttatását. Ezért a tervet úgy kell összeállítani, hogy a kiadás termelési értéke ne haladja meg az Állami Könyvterjesztő Vállalat értékesítési tervét. Azaz, az 1956-os évre a szépirodalmi könyvkiadás kereteit az 1955-öshöz képest jelentősen csökkenteni kívánták. Viszont: kísérletet tettek a könyvkiadók részletes önköltségi tervének összeállítására, melyben a lényeges elem az volt, hogy 1956-ban a kéziratállomány jelentős felfuttatását tervezték, mert az év végére el akarták érni, hogy a tervek az eddigi terveknél realisabb, nagyobb kéziratállományra legyenek alapozhatók.⁴⁶⁷

3.3 A könyvkiadás a gyakorlatban – Reprezentatív példák önálló kötetek kiadására

A terveken keresztül megvalósítani kívánt ideológiai szabályozás után a gyakorlatban alkalmazott beavatkozást vizsgálhatjuk. Ezt egyes példák bemutatásával tehetjük meg, mivel nincs olyan elvi dokumentum vagy terv, amely meghatározná, hogy minek a kiadását fogadták el ténylegesen és mit nem engedtek az olvasók kezébe. Ezért is lehetett gyakorló lektorok véleménye az, hogy a tervezés valójában tökéletesen értelmetlen munkavégzés volt, mert a gyakorlatban nem tudta kiszűrni a későbbi nagy politikai vihart kavart problémákat.⁴⁶⁸

Célszerű mindjárt az elején hangsúlyozni azonban, hogy amiképpen a terveknél is megfigyelhető a valóságtól való elszakadás, azonképpen az egyes gyakorlati esetek jó részénél is tetten érhető, hogy az adott kézirattal kapcsolatban megfogalmazott kifogás sem valamilyen reális probléma a kiadhatósággal kapcsolatban, azaz esztétikai vagy gazdaságossági ellenérv.

A kéziratokkal kapcsolatos bajok tehát javarészt voluntarista bajok voltak, a könyvkiadás mindenkori irányítói határozták el őket.

---

⁴⁶⁷ MNL XIX-I-3-e 3. dob. A Kiadói Főigazgatóság vállalatainak 1955. évi részletes tervjavaslata.

⁴⁶⁸ PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

Mindez azt is jelentette, hogy folyton változtak a tilalmak, amelyekhez alkalmazkodni kellett.

Ezt a tabu-, tilalom- és elvárásrendszert, amiben működni kellett volna, Domokos Mátyás találóan mandarinhierarchizálásnak nevezi. E szerint egyfelől brutálisan működik az ideológia, másfelől mindeközben rejtelmesen káderezés is folyik, azaz vannak olyan szerzők, akik mégis megjelenhetnek az úgynevezett „vörös faroknak”, vagy „levágónak” titulált elő- és utószavakkal, illetve hosszabb-rövidebb húzásokkal, hiszen a terjedelemben is benne volt a rangsor.

Ezekhez az elő- és utószavakhoz a kiadók igyekeztek az irodalmi erőterek megkreálásában is aktívan közreműködő fontos irodalomtörténészeket megnyerni.

„A kiadó abból indult ki, hogy ha egy könyvön rajta van, hogy lektorálta Sötér, Nagy Péter, Klaniczay, Király, Szabolcsi, vagy az előszót vagy utószót ő írta, akkor nincs nagy baj, villámhárítók voltak, ezért a kiadó igazgatója térden állva könyörgött.”

Ezzel együtt az is igaz volt, hogy nem jelenhetett meg mindenki még ilyesfajta kiegészítésekkel sem. „Juhász Gyula megjelenhetett, de a leglevágóbb előszóval se jelenhetett volna meg Csáth Géza.”⁴⁶⁹

A nehezen kiismerhető elvárásrendszer működését egyedi példákon keresztül mutatják be az alábbi fejezetek.

3.3.1 A kiadandó mű körüli beavatkozás

1. A témával kapcsolatos beavatkozás

Már a tervek tárgyalásakor is láthattuk, hogy léteztek a könyvkiadáson belül bizonyos favorizálandó témacsoportok.

A kiadók feladata volt tehát serkenteni a mai tárgyú regényeket.

A munkástárgyú műveket illetően a Szépirodalmi Kiadóban ez jelenthette azt, hogy az írókat a kiadó terepszemlére küldte. Fekete Gyulát például a győri vagongyárba, Geréb Béláné lektorral közösen. Szeberényi Lehel Szuhakállóra utazott, hogy tapasztalatokat gyűjtsön A víz két partja c. művéhez, mely a szuhakállói bányászokról szólna.

Gergely Mihály esetében azt írta elő a kiadó, hogy a Beloiannisz-gyárat látogassa meg, történetét pedig krónikaszerűen próbálja feldolgozni. Ligeti Vilma feladata az Egyesült

---

⁴⁶⁹ uo.

Izzó felkeresése, aki e látogatás után meglehetősen jó kéziratot készített, melynek csak az volt a hibája, hogy igencsak háttérbe szorulnak az ellenálló munkások.

A gyárlátogatás kötelezettsége a korszakban mindvégig megmaradt, nemcsak az írók számára. Rákosi visszatérte után ismét tételesen is szóba kerül a kiadói feladatok előírásakor, hogy milyen adminisztratív módszereket használjon a kiadó a magyar irodalom fejlesztése érdekében, azaz hogyan serkentsék az írókat bizonyos témák megírására, a párt aktuális politikáját hogyan támogassa az irodalom.⁴⁷⁰ Így pl. a Szépirodalmi szerkesztői 1956-ban is meglátogatták az ország fontosabb ipari centrumait – többek közt a DIMÁVAG Gépgyárat és a Lenin Kohászati Műveket.⁴⁷¹

Ezen értelmiségiek, akik ekkor kijártak a gyárakba, üzemekbe, hogy készülő munkájukhoz tapasztalatokat, élményeket gyűjtsenek, az 1956-os forradalom idején aztán nagy érdeklődéssel figyelték a munkások új szervezeteit, kíváncsiak lévén arra, hogy a munkásosztály vezető szerepéről vallott elméletet igazolja-e a gyakorlat.⁴⁷²

A paraszti élet ábrázolásában elsősorban a népi írók érdeme közismert. Példánk, Veres Péter A jó gazda címmel írott kisregénye, amelyben arról ír, hogy a TSZ elnökeinek fontos feladata, hogy értsenek a gazdálkodáshoz, azt igazolja, hogy amikor mind a téma, mind az író személye okán szükségtelennek tűnik a korrekció, mégis, a kiadó itt is aprólékosan beleszól a munkába. Javaslatot tett ugyanis, hogy a kisregény szereplői Veres regénytrilógiája alakjainak leszármazói legyenek, ne önálló alakok.⁴⁷³

Sajátos nézőpontot ad a mai témákról írandó művek megítéléséhez Réz Pál véleménye, aki szerint a cél az volt, hogy minél jobb írók írjanak minél rosszabb műveket. Visszaemlékezése szerint behívták például Sötér Istvánt, aki meg is írta a szegedi textilgyár munkásnőiről szóló elbeszélését,⁴⁷⁴ vagy Kolozsvári Grandpierre Emilt, aki szintén írt egy ma már ismeretlen művet, tehát nem tért ki a feladat elől, viszont megkérte Rézt, hogy az ő kéziratát „vágja el”, amit Réz mint lektor meg is tett.⁴⁷⁵

2. A témával kapcsolatos csonkítás kérdése kortárs művek esetében

---

⁴⁷⁰ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 668/1955 Feljegyzés Darvas elvtársnak.

⁴⁷¹ MNL XIX-I-21-a 13. dob. 15-1-9 tétel 15-6/1956.

⁴⁷² Ständeisky Éva: Az írók és a munkástanácsok. = Múltunk, 39. évf. 1994. 1-2. sz. pp. 81-82.

⁴⁷³ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Heti információs jelentés. 1953. június 20.

Ez az Almáskert c. kötet, amelyben valóban így is történt, a Gyepsorra helyezi Veres Péter a szereplőket abban a hosszú novellában-kisregényben, amelyben a csalót éppen az leplezi le, aki tsz-vezető létére jól ért a szántáshoz (Suli Kis Varga). Lsd.: Veres Péter: Almáskert. Bp.: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954.

⁴⁷⁴ Sötér István: A szegedi textilkombinát. Budapest: Népművelési. Minisztérium, 1951. 47. p.

⁴⁷⁵ PIM Médiaár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

A korszakban a kortárs magyar íróknak saját műveiket ki kellett igazítani a kívánalmak szerint, az nem fordult elő, hogy ne hagyattak volna ki valamit (a példák felsorolása lehetetlen, két kiragadott eset Kodolányi Jánosé,⁴⁷⁶ és Németh Lászlóé,⁴⁷⁷ akik jól példázzák, hogy különösen a hallgatásra ítélt írók visszatérésekor volt ez kifejezett feltétel).

Hogy mit és milyen mértékben kell kihagyni és, hogy az írókkal való egyezkedés milyen sziszifuszi feladat, erre jó példa Karinthy Ferenc Budapesti tavasz című műve.

Ez a regény egy értelmiségi fiatalember fejlődését mutatja be 1944-től az ötvenes évek közepéig. Folytatásokban már közölte a Magyar Nemzet, de egyetlen probléma mégis volt. A kötet viszontagságai a következőképpen alakultak: a regény hibájának azt tekintették, hogy „1944-ben egy illegális sejt vezetője lelövi a sejt egyik anarchista beállítottágú tagját, nehogy annak féktelensége az egész sejt lebukását eredményezze. A sejt-titkár ezt a tettet nem tudja az olvasó számára is meggyőzően megindokolni. Ezt a jelenetet mi hibásnak tartottuk [...] és arra kértük Karinthyt, hagyja ki. Karinthy erre öt megbeszélés után sem volt hajlandó, tekintélyekre hivatkozva helyesnek tartotta a jelenetet. A kiadónak végülis döntetnie kellett aközött, hogy kiadja-e a regényt ezzel a hibával, vagy egyáltalán nem adja ki. Úgy döntöttünk, hogy kiadjuk a könyvet, értékes írói munka. A hiba a regényt nem alapvetően érintő hiba. A kritika feladata lesz a hiba bírálata.

A könyv megjelent, a hibát csak Erdei Sándor elvtárs kritikája vetette fel. Minket liberalizmussal vádoltak. Darvas elvtárs január elején tartott kollégiumon szintén elmarasztalt bennünket. De a kérdés így volt feltéve: kiadni a művet az említett hibával, vagy nem kiadni? Véleményünk szerint helyesen tette a kiadó, hogy kiadta Karinthy könyvét és a lektor a szerkesztői jelentésben felhívta a figyelmet a hibára.”⁴⁷⁸

Még márciusban is előkerül, hogy a kiadó mennyire rosszul döntött: „Zavar van a beavatkozás mértékét illetően is [hogy a kiadónak mennyire kell beleavatkoznia a kéziratokba]. A kiadó úgy véli, helyesen járt el, amikor belenyugodott, hogy Karinthy nem fogadja el a javaslatát.”? Az irat vázlatpéldányában szerepel, de ceruzával át van húzva, hogy érdemleges kritika sem született az ügyben: „Igen jó példa erre Karinthy Budapesti

---

⁴⁷⁶ Kodolányi János Élteke, ahogy tudtak c. elbeszélés-gyűjteményéhez háromszor írták át az előszót, illetve egy novellát túlságosan erotikusnak találva kihagyattak. Lsd. Domokos 1996: i. m.. pp. 50-51.

⁴⁷⁷ Németh László 1955-ben történelmi drámáinak eredetileg tervezett címe „Szerettem az igazságot” lett volna. Illyés Gyula a stockholmi békekongresszusra Andics Erzsébettel közösen utazván igyekezett közbenjárni a cím engedélyezéséért, ekkor fakadt ki Andics indulatosan: „Németh László nem szeretheti az igazságot!” Lsd. Domokos Mátyás: Filológiai rendteremtés Németh László életműve körül. = Tiszatáj, 59. évf. 2005.2. sz. 45. p. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/05-02/domokos.pdf>

⁴⁷⁸ MNL XIX-I-3-u 15. dob. 438 A könyvkiadók munkájának elvi problémái. 1954 március 2.

tavasznak esete, ahol az Irodalmi Újság kritikája fel sem veti a fent említett problémákat, az írószövetségi vitán Erdei et. csak mellékesen vetette fel⁴⁷⁹, Illés Béla egyenesen helyeselte a kifogásolt részt. Barabás et. sem fejtette ott ki világosan erre vonatkozó álláspontját, pedig néhány héttel később az Irodalmi Alap vezetőségi ülésén kiderült, élesen elítéli a szóban forgó részt. Ezek után joggal hiszi Karinthy, hogy neki volt igaza, s a kiadó »el akarata rontani« a könyvét a helytelen szempontok erőltetésével.⁴⁸⁰

3. A témával kapcsolatos csonkítás kérdése a klasszikus művek esetében

A klasszikusokon is végeztek „szöveg tisztogatást”⁴⁸¹. A sok közül különleges eset Ady kezelése, akit a hivatalos kultusz kiemelkedő szereplőjévé avattak, így műveinek kiadása elé sem gördülhetett akadály, de még vele kapcsolatban is felmerült, hogy „kiigazítva” jelentetik meg írásait.

A Franklin Könyvkiadó Király István és Földessy Gyula szerkesztésében A fekete lobogó címen kiadta Ady antiklerikális prózai írásainak gyűjteményét. Közben azonban az egyházzal történt megegyezés miatt a könyvet nem hozták forgalomba.

1950 decemberében Révész Ferenc a pártközpontból figyelmeztette a Könyvkiadói Osztályt arra, hogy a kötetben olyan cikkek is találhatóak, melyeknek kinyomatása politikailag káros volt.⁴⁸² Révész ekkor még, 1951. március 1-jéig az MDP Központi Vezetősége és a szervezőbizottság tagja. A volt szociáldemokratákat körülvevő bizalmatlanság miatt azonban nem maradhatott a párt irányító testületeiben.⁴⁸³

A kötet egyes cikkeit még a megjelenés előtt az Irodalmi Főosztály is kifogásolta, azonban Nemes Dezső döntése alapján (Losonczy Géza - ekkor államtitkár⁴⁸⁴ - távollétében) a cikkek benmaradtak a kötetben.

---

⁴⁷⁹ Az említett Erdei-féle kritika a következőképpen foglalkozik a regény e részével: „Van azonban ezek között az epizódok és helyzetrajzok között néhány gyenge hitelű is: Markó és társai életében találkozunk leginkább ilyenekkel. Van például egy jelenet a regényben: Markó, a partizáncsoport vezetője lelövi a csoport egyik anarchista hajlamú tagját, Keserűt, mivel cselekedeteiből azt olvassa ki, hogy nyilvánvalóan árulóvá lesz. Ezt a helyzetet magát el lehet képzelni. Karinthy azonban nem tudja meggyőzni az olvasót a jelenet hiteléről, mert az akció nincs eléggé indokolva sem Markó, sem Keserű jellemének előző rajzával. De nemcsak a művészi kidolgozatlanosság idézte elő a jelenet rossz hatását: bizonyos szektás elképzelés is segített félrevinni itt Karinthy tollát.” Erdei Sándor: Karinthy Ferenc. Budapesti tavasz. = Társadalmi Szemle, 9. évf. 1954. 2. sz.

⁴⁸⁰ MNL XIX-I-3-u 15. dob. 438 uo.

⁴⁸¹ Szörényi László: Delfinárium. Miskolc: Felsőmagyarországi Kiadó, 2000.

⁴⁸² MNL XIX-I-3-c 2. dob. Lukácsy Sándor könyvkiadói osztályvezető levele. 1950. december 15.

⁴⁸³ Történelmi Tár. Forrás:

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5674&catid=85%3Ar&Itemid=67&lang=hu [2016.09.30.]

⁴⁸⁴ Kövér György: i.m. 210. p.

Milyen nézőpontok ütköztek és végül kinek a véleménye érvényesült abban, hogy a kifogásolt, teljes változat jelent meg végül?

Lukácsy Sándor még megjelenés előtt, e kötet anyagának átvizsgálásakor néhány, szerinte terjedelménél és súlyánál fogva kevésbé fontos mondat kihagyását javasolta a kötet szerkesztőinek, vagyis az Irodalmi Főosztály szükségesnek tartotta Ady egyes prózai írásaiból néhány olyan részletnek a törlését, amelynek tömegkiadványban való szereplése helytelen lenne. Ezek az írások voltak például: Egy kis séta, Az idealizmus napja, István király országa. Másrészt pedig a főosztály helytelennek tartotta, hogy a gyűjteményben Ady Földindulás című cikke megjelenjék. Ezekkel a javaslatokkal azonban Király István nem értett egyet.⁴⁸⁵

Szerinte az egész kötet átütőerejű vádirat a klerikális reakció ellen, és a kötetnek ezt a jellegét a kifogásolt részeket egyáltalán nem módosítják. Ugyanakkor azonban azzal, ha Ady cikkeiből egyes részleteket törölnek, veszélyeztetik az egész kiadványnak a hitelét. Alkalmat adnak arra, hogy a „klerikális reakció” ezeket a lényegét egyáltalán nem érintő törléseket felhasználva, „aláássa az egész kiadvány hitelét”. Helytelennek érezte Király a törlést még azért is, mert szerinte „dolgozó népünk politikai érettségét és tudatosságát becsüljük le azzal, ha Adynak lényegében forradalmi műveiből az ellentmondásokat mesterségesen ki akarjuk küszöbölni. Ady egészében véve a miénk, s még ellentmondásai is végső soron forradalmiságát bizonyítják. Adyt semmiképp sem lehet ellenünk fegyverként felhasználni, még ellentmondásaiban sem.”

Ezért túlzottnak érezte az Irodalmi Főosztály óvatosságát és azzal érvelt, hogy a megfelelő előszó és a jegyzetek egyébként is foglalkozni fognak ezekkel a kérdésekkel, és meg fogják vizsgálni Ady ellentmondásait.

Király külön érvelt amellett, hogy miért nem tartotta helyesnek a Földindulás című cikk kihagyását.

„A Földindulás Adynak a demokratikus forradalmárnak, egyik legnagyobb cikke, egyike azoknak a cikkeknek, amelyek meggyőzően bizonyítják Ady politikai éleslátását. A cikket a kötet záró cikkének terveztük, éppen azért, hogy ezen keresztül is hangsúlyozzuk, hogy Ady a klerikális reakció, s általában a demokratikus átalakulás problémáit csak egy olyasfajta népi forradalom útján vélte megoldhatónak, mint amilyen az 1905-ös orosz forradalom volt.”⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁵ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Nemes Dezsőnek írt feljegyzés. 1950. augusztus 1.

⁴⁸⁶ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Király István levele. 1950. július. 31.

A cikkekből kihúzandó részek a következők voltak:

A Földindulásból: „A szlávok új forradalomra tanítják a világot. Ez a forradalom a pokol vonaglása. Megrázóan, kétségbeejtően sötét és borzalmas.”

„Az orosz baka csóvát dob a Nyikolaj-pályaudvarra s fegyverével átáll a csőcselékhez. A csőcselék pedig rettenetesen szaporodik. Pár nap múlva egész Oroszország csőcselék lesz.”

„A hadsereg is a csőcseléké lesz. Ha akarná, talán még nagyherceget is kapna a csőcselék. A csőcselék rémséges úr s Egalité Fülöpök Oroszországban is akadnának.”

„A néppel pedig meg kell egyezni – földindulás előtt már.”

Az Egy kis sétából:

„Az a nagyváradai hájú, kövér pap, aki csupa erő és vér és fanatizmus, többet árt ma a magyar társadalomnak, mint kilencven szocialista agitátor s ezer kétféjű sas.”

Az idealizmus napjából:

„...még a jövő világban sem tudunk reménykedni. Abban a jövő világban tudnillik, melyet a mi Lassallejaink, Marxaink készítenek elő. Hiszen a művelt Nyugaton a szocialisták is panamáznak már...”

Az István király országából: „Ereje nincs, mert részei divergálnak. Hódításra képtelen a nemzetiségekkel szemben s ereje nincs, hogy leszámoljon a megbéklyózó feudalizmus maradványaival.”

A kihúzásra javasolt mondatok tehát valóban elítélően említik akár az orosz forradalmat, akár a népet vagy a szocialistákat.

Így ítélte ezt meg Lukácsy Sándor is, aki Király István indokolásával szemben továbbra is fenntartotta véleményét, korábbi példákra is hivatkozva, amikor hasonló esetben kikérték a párt véleményét: Petőfi prózája kiadása esetében. Ekkor Andics Erzsébet válasza alapján az Adynál előfordult szöveg részeknél enyhébb, vagy csupán félreérthető kitételeket is kiemelték Petőfi szövegéből, „nehogy egyetlen olvasó is félreérthesse azokat.”

Lukácsy azzal érvel, hogy itt többnyire olyan ellentmondásokról van szó, melyek csak a fiatal Adyra jellemzők, s később, Ady „fejlődése során túlhaladta azokat”. „Később sokkal tiszteletteljesebb hangon írt a szocialista agitátorokról, mint Egy kis séta című korai nagyváradai cikkében.” Adyt tehát „fiatalkori tévedéseitől megtisztítva kell a nép kezébe adni, és hangsúlyozni kell, hogy ezúttal egészen népszerű nem tudományos jellegű kiadásról van szó.”

Révész Ferenc javaslata is az volt, hogy a Séta Nagyváradon és Földindulás című cikkeket tartalmazó íveket ki kell cserélni és a kötetet csak ezután kell forgalomba hozni.

Tehát maga a Pártközpont pontosan ugyanazokat a részleteket kifogásolta a kötetben, melyek ellen az augusztusi feljegyzésben Lukácsy is szót emelt.

A cenzúragépezet működtetői a legmagasabb szinten sem minősítették kívánatosnak politikai, illetve ideológiai szempontból ezeket az Ady-szövegrészeket, amelyeket a végrehajtó bürokraták, már ismerve a rendszert, előzőleg is rutinszerűen szűrni akartak. Miért nem lett mégsem kázus az ominózus mondatok szövegben hagyása miatt?

Végül a legfelsőbb fórumnál is felsőbb döntnök, maga Révai rendelkezett úgy, hogy a könyv változtatás nélkül forgalomba hozhatónak minősült. (Egész pontosan „leszólt”: „Losonczy elvtárs szóban közölte Révai elvtárs döntését.”).

Az Ady-antológia is jól példázza egyfelől a cenzúra rutinszerű működését, a hivatali működésbe már beépült „gyakorlatokat”, hogy mit lehet megjelentetni és mit nem, másfelől a működés átláthatatlanságát. Külön figyelemre méltó, hogy az ekkor még ifjú Király István az, aki „eltalálja”, hogy milyen állásfoglalás a „leghelyesebb” ebben az ügyben.

Király ideológiai cézárrá válásának menetében fontos adalék ez is, illetve egy nem sokkal későbbi eset is, ahol, szintén Ady kapcsán, csak itt a válogatott prózai és hírlapi írásainak kiadása esetében, a veterán Ady-kutató Földessy Gyulától veszik el az előszóírás lehetőségét, Király vehemens belső lektori véleménye alapján. Bodnár György Földessy Gyula Ady előszavával kapcsolatban Király elvtárral beszélünk, aki szerint az előszó olyan rossz, annyira zavaros, hogy alapot sem szolgáltat ahhoz, hogy foglalkozzanak vele.⁴⁸⁷

Ahogy Földessy írja panaszlevelében, nyilvánvalóan elfogultságtól sem mentesen: előszavát „egy olyan ifjú emberrel bíraltatták felül, akinek hozzáértése a sok-problémájú Ady-kérdéshez nulla-értékű. S az én több évtizedes és Kossuth-díjjal kitüntetett irodalomtörténeti munkásságomról semmi tudomása nincs, s szóban forgó írásomat egy tehetetlen öreg ember zavaros megnyilatkozásának tartja. Ez a rólam mondott bírálata olyan színvonalú, mint [...] annak az irodalmi főosztályi tagnak a megjegyzése volt az Ady-dedikációk ügyében, aki ezzel a szigorú kérdéssel fordult hozzám: nem volt-e az Ady-dedikációval kitüntetett Léda »jobboldali szociáldemokrata«?”⁴⁸⁸ Földessynek ekkor be kellett érnie azzal, hogy írhat egy, teljesen a hivatalos álláspontot tükröző utószót.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁷ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Feljegyzés Kövér elvtárs részére. 1952. május 26.

⁴⁸⁸ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 425/1952 Földessy Gyula levele Kövér Tibornak, Révai József titkárságára. 1952. június 20.

⁴⁸⁹ Földessy Gyula (sajtó alá rend.): Ady Endre válogatott cikkei és tanulmányai. Bp.: Szépirodalmi

Az antiklerikális Ady-antológia viszont nagy feltűnést keltett és végül második kiadásban is megjelent.⁴⁹⁰

4. Az író személye miatti beavatkozás a kiadásba – polgári író tiltása

Az írókkal való közvetlen kapcsolatot már láthattuk a Révai kézi vezérléséről szóló fejezetben. A hallgató írók névsorát, irodalmunk legjelesebbjeinek sokféle elnémuultságát sokan, sokhelyütt felsorolták.

Alább néhány ismeretlen kiadástörténeti példát mutatunk be.

A folyamatot, a teljes elnyomástól a szabadabb, de továbbra is határozott tiltásokat érvényesítő irodalompolitikáig jól érzékeltetik az alábbi forrásrészletek.

A jól ismert helyzet összefoglalása egy kevésbé idézett forrásból, itt éppen a drámaírás kapcsán: Hágy Gyula hosszabban beszélgetett Kende Gáborral, erről számol be Darvasnak. Úgy látja, hogy a kezdő írók helyzete sokat javult, a felnőtt írók helyzete viszont változatlanul rossz. Szerinte „valójában nem egyes darabok kérdéséről van szó, hanem káderkérdésről, pontosabban a »felnőtt« drámaíró-káderek szisztematikus irtásáról... Tarthatatlan állapot, hogy használható, értelmes írók, köztük igen nagynevűek is, állandóan rossz szájjal, elkeseredve, munkaképtelen állapotban, fölösleges emberekként járkáljanak, mert a hivatal minden alkalmat felhasznál, hogy méltatlanul bánják velük. Az a tény, hogy néhány (4-5) neves író mégis kivételt képez, azokkal nem rosszul, hanem tüntetően jól bántak, magában véve helyes lenne, de ilyen kontraszt mellett inkább demoralizáló.”⁴⁹¹

A kontrollt jól mutatják a következő megfontolások: „A Kiadói Főigazgatóság tájékoztató jelentéséből, valamint a Szépirodalmi Könyvkiadó 1955. évi tervéből olyan látszat alakult, minthogyha a kiadó a lehetőségek határait kutatná.”⁴⁹²

„Általában felvetődik az a kérdés, hogy a Szovjetunióban sokkal merészebben, bőkezübben adnak ki műveket. Úgy gondolom, hogy mi még e téren nem követhetjük a Szovjetuniót, mert nálunk egy-egy mű (pl. Dosztojevszkij, Hemingway, vagy Kosztolányi) kiadásából íróink irodalompolitikai következtetéseket vonnak le a mai irodalompolitikára vonatkozóan. Tehát a könyvkiadásban a kiadhatók határainak kitolása különböző

Könyvkiadó, 1954.

⁴⁹⁰ Vita Ady Endre összes műveinek kritikai kiadásáról. = Irodalomtörténet, 44. évf. 1956. 1. sz. 54. p.

⁴⁹¹ MNL XIX-I-3-u 15. dob. 516. tétel Hágy Gyula levele Darvas Józsefnek. 1954. február

⁴⁹² MNL XIX-I-3-u 16. dob. 668. tétel Tájékoztató jelentés a négy népművelési kiadó munkájáról. 1955. március 2.

művészeti irányzatok felélesztését jelentheti. Ezért a szovjet példát csak módjával alkalmazhatjuk.”⁴⁹³

Egy eddig ismeretlen adalékkal utalnánk arra a szintén jól ismert változásra, hogy 1956-tól lassan kezdenek megjelenni az addig hallgatásra ítélték is. Szabó Magda írja 1956 szeptemberében Nagy Péternek válaszolva, kézírata küldésével együtt (az első levél, a Nagy Péteré, mára elveszett): „Kedves Nagy Péter, íme. [utalás a mellékelt kézíratra] Persze, azt szeretném, ha Maga olvasná el. Ha nem ér rá, kérem, válasszon neki egy olyan lektort, aki tud olvasni. Köszönöm, nem is annyira az ajánlat megismétlését, inkább a januári eredetét. Akkor annyira novum volt, hogy hosszasan elmerengtem rajta.”⁴⁹⁴ Nagy Péter válasza a gyakorlott párthivatalnoké: „Elolvastam a Szüretet és nagyon tetszett. Most még kevésbé értem azt, hogy ezzel s ezért miért kellett elhallgatnia? De ne firtassuk a múltat. Én nagyon remélem, hogy ebből hamarosan könyv lehet. Az adminisztratív lépéseket elkezdem, s amint előbbre jutottam, - gondolom két héten belül - szerződést küldetek. Addig kérem, legyen türelemmel. Az eltelt időhöz képest ez igazán semmi-ség.”⁴⁹⁵

A rövid helyzetismertetés után az első konkrét kiadástörténeti példa Kosztolányiné Harnos Ilona este.

Harnos Ilona még férje életében publikált novellákat. Férje halála után megírta a róla szóló életrajzi munkáját, majd tíz évvel később a háborús memoárját. Életében publikálatlanul maradtak portréi, a gyerekkoráról⁴⁹⁶ és a Karinthyról szóló könyve, amelyeket az ötvenes években írt.⁴⁹⁷ Harnos Ilonának Karinthy Friggyessel való kapcsolatáról irodalomtörténeti pletykák is élnek, ám ő maga sehol nem beszélt róla. Beszélt viszont maga Kosztolányi, egyik levelében ez áll: „A keserves istenit..., ki vagyok én? Fiam, életem, te kirúgtad Lengyel Menyhértet, kiadtad az útját Bródynak, Szász Zoltánnak és Karinthynek, de én nem vagyok egyik se, én mindennél több vagyok.” Később aztán maga Karinthy közreműködött Harnos Ilona és Kosztolányi

---

⁴⁹³ MNL XIX-I-3-u 17. dob. 2375. tétel Feljegyzés a könyvkiadás 1956. évi tervéről és a könyvterjesztés egyes kérdéseiről készült kollégiumi anyagról. 1955. október 10.

⁴⁹⁴ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. 1956. szeptember 19.

⁴⁹⁵ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. 1956. szeptember 24.

⁴⁹⁶ Életének rövid összefoglalását lsd. Borgos Anna: Kifelé a burokból. Harnos Ilona kiadatlan önéletrajzához = Holmi, 15. évf. 2003. 1. sz. pp. 18-26.

⁴⁹⁷ Menyhért Anna: Írófeleség a kánon peremén. Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona. = Holmi, 25. évf. 2013. 7. sz. 884. p.

megismerkedésének sikerében.⁴⁹⁸ Harmos Ilona tehát memoárjában érdekes, unikális történeteket írt meg, a kötet azonban mégsem láthatott napvilágot.

A kézirat visszatartásáról az alábbiak tudhatók:

Kosztolányiné levelében, melyet Illés Endréhez intéz, leírja, hogy a Magvető lektorával, Képes Gézával beszélt egy Karinthy-kötetről, aminek ott jónak találták a kéziratát, de még valakivel el szeretnék olvastatni a végső döntéshez.

Abody Béla került szóba, de Kosztolányiné ekkor azzal a kéréssel fordult a kiadóhoz, hogy lehetőleg valaki más lektorálhassa a kéziratát, mivel Abody is egy Karinthy könyvön dolgozik. „És kiszaladt a számon, hogy el fogja lopni. Majd finomítottam, hogy az író olvas valamit és másnapra már el is felejt, hogy nem az ő élménye. De a maga [Illés] nevét nem említettem! De kérdem, hogyan és miért említettem volna a maga nevét? Ezt maga se hiheti. Mivel kapcsolatban? Miért? Miért? Miért?”

Harmos Ilona szerencsétlen megjegyzése váratlanul nagy hullámokat vetett. Illés Endre 1956. január ötödikén a Magyar Írók Szövetsége elnökségéhez fordult és fegyelmi bejelentést tett Kosztolányiné ellen.

A beadványban Illés leírja, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz a Karinthy-kéziratot Kosztolányiné márciusban adta be, de kiadására végül is nem vállalkoztak, majd később Kosztolányiné a Magvetővel kezdett tárgyalni.

Illés Endre mindezek után 1955 decemberében meglepődve és megdöbbenve értesült Oláh Lászlótól, a Magvető irodalmi vezetőjétől, hogy Kosztolányiné szerint azért húzódik a kötet kiadása, mert mindenki csak elolvassa és lop belőle Illéstől Abody Béláig.

Illés értetlenül fogadta neve felmerülését, mivel az utóbbi időszakban semmit sem írt Karinthyról, így számon kérte Kosztolányiné vádjait. Ekkor írta Kosztolányiné afentebbi levelet, amely bocsánatkéréssel zárul.

Illés azonban nem fogadta el elégtételként Kosztolányiné magánlevelét, mert a gyanúsítás nyilvánosan hangzott el, ezt több tanú is állítja (Képes Géza és Tóbiás Áron lektor is).

Mivel Kosztolányiné és Illés is Írószövetségi tagok, Illés kérelmezi az ügy kivizsgálását.

Oláh László tanúskodó levele is olvasható, ebben leírja, hogy „Kosztolányiné tisztességes korához nem illő agresszivitással azt követelte tőle, hogy azonnal mondjon véleményt a kéziratról. Kosztolányiné mondta, hogy itt is csak ugyanúgy feküdni fog, mint a Szépirodalmi Könyvkiadónál és mindenki csak lop belőle stb.”

---

⁴⁹⁸ Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete. Janka egyszer nálam felejtette az esernyőjét. 3. rész = Alföld, 66. évf. 2015. 8. sz. pp. 48-52.

Oláh saját szavai szerint védte a kiadókat, majd értesítette Abodyt, másnap pedig Illést, „mit csiripelnek a verebek.”

Illés a Kiadói Főigazgatóságot is értesítette a fegyelmi bejelentésről, a következő szavak kíséretében: „húsz éves kiadói munka után is megdöbbsent, milyen életveszélyes foglalkozás a lektori munka.”

Nem ismert, hogy Harnos Ilonát valóban kötelezték-e nyilvános bocsánatkérésre.

A Kiadói Főigazgatóság döntése azonban igen, az iratcsomón kézírással az alábbi megjegyzés áll: „ezek után igazán helytelen volna a Karinthy - kötetet kiadni.”⁴⁹⁹

Az eset azért érdekes, mert ebben a könyvkiadási epizódban röviden, de élesen elének villan, hogyan hatott valóban az egyén életére a politikai elnyomás. Két tipikus sors, jellemző elemeit azonosíthatjuk, még plasztikusabban, mivel itt a kétféle egyéni frusztráció egymásnak ütközik.

Harnos Ilona szélsőségesen ingerült viselkedésében a kiszorított, tengődő polgári értelmiség helyzetét láthatjuk, aki az előző egy-két év enyhülése után bizik helyzete konszolidálódásában, és abban, hogy esetleg újra visszakerül az irodalomba, de tapasztalja, hogy a kiadók ugyanazt a „halogató” taktikát üzik, mint 1953 előtt – ezek szerint tehát Kosztolányi továbbra sem kívánatos személy a magyar irodalomban, így a felesége sem juthat szóhoz.

Rákosi visszatérével 1955-ben ugyanis újra elterjedt, hogy Babits és Kosztolányi verseinek kiadásával a kiadók „jobboldali elhajlóvá” válnak.⁵⁰⁰

Illés Endre pedig feltehetően kerülni igyekezett minden olyan konfliktust, amellyel magára vonhatja a könyvkiadást irányítók figyelmét, hiszen éppen 1954 végén került vissza a műszaki osztályról ismét a szellemi munkát végző lektorátusra, majd az 1955-ös szigorodás ellenére is maradhatott, polgári értelmiségi létére tehát ő éppen ki tudott szakadni méltatlan helyzetéből, így valószínűsíthető, hogy, akár túlbuzgóan is, kerülni igyekezett mindenfajta kompromittálódás lehetőségét.

5. Az író személye miatti beavatkozás a kiadásba – polgári író engedélyezése

A második példa Szép Ernőé.

1945 után először 1949-ben a Révai Kiadónál jelent meg a Lila ákác című regénye, még a Révai Nemzeti Vállalatnál. Ezt, valamint Gelléri Andor Endre A szállítóknál című

---

⁴⁹⁹ MNL XIX-I-21-a 13. dob. 15-1-9 tétel 15-9/1956.

⁵⁰⁰ Köpeczi: i.m. 24. p.

válogatását, amely 1950-ben jelent meg, felülvizsgálta a Népművelési Minisztérium. Garamvölgyi [József]⁵⁰¹ ekkor, mint előadó „kétségbeesve” behívta Réz Pált a minisztériumba, hogy Révai utasította, hogy a két könyv közül az egyiket be kell tiltani. Végül a Lila ákácot tiltják be, mivel Kardos László írt a Gelléri-könyvhöz egy bevezetőt, amelyben megfelelően vonalásította, illetve mert, A szállítóknál mégiscsak munkásokról szól. Az Ó utcában található raktárban, amely Révai remittendájának tárolóhelye volt, ezek a Lila ákác kötetek tönkrementek.

De Szép Ernő mégsem tartozott a kiadhatatlan szerzők közé, megszabott terjedelemben megjelenhetett: nem lehetett egy bizonyos ívmennyiségnél vastagabb és csak a szociális töltetű írásait lehetett megjelentetni.⁵⁰²

Így 1951-ben egy huszonhárom Szép Ernő-novellából álló válogatást rendezhetett sajtó alá Réz Pál Vétkeztem címmel, amely Szép Ernő utolsó, még életében megjelent könyve lett. Erről írja Réz Pál az Úriemberek vagyunk előszavában: „1951-es elbeszéléskötetét alig akarták engedélyezni az illetékesek, kevésnek vélték a könyv társadalomkritikáját. Ő is, kiadója is Ady hajdani ítéletére hivatkozott: »Az én Szép Ernőm egy túlon túl buzgó, becsületes, magyar ember s egyben rafinált poéta... Az én szerelmes fiam, kiben nagy kedvem telik.« Kézirataiban megtalálható az a két lap, amelyen szálkás betűivel, ritkás sorokban egy kis bevezetőt írt, melynek a Könyvem elé címet adta. »Összeszedtem egy új könyvre valót novelláim közül, tessék. Ezek a dolgok mind 1945 előtt íródtak. Sokat kellett az embernek dolgozni. Írtam regények, egész estére szóló, meg egyfelvonásos darabok mellett vezércikket, cikket, kroit több heti és napilapba egyszerre, sanzont és kuplét szállítottam a kabarénak, a komoly versekről nem beszélek, azokat nem kenyérért írtam. Fiú koromban kerültem Pestre, a novelláim témái jobbadán pestiek, a polgárság életéből valók. Polgári lapoknak írtam. A cenzúrával sohase volt bajom. Nem mintha úgy vigyáztam volna magamra, nem. A hangom nem forradalmár hangja, a társadalom visszásságai, embertelenségei, maguk is sokat beszéltek, ha valamelyik témába belékerültek.«”Szép Ernő bevezetője kiadatlan maradt, a tervezett előszó nem jelent meg a novelláskötetben,⁵⁰³ mindazonáltal tökéletesen megérthető ebből az összefoglalóból, hogy miért ment igen nehezen a Szép Ernő-művek megjelentetése.

---

⁵⁰¹ Történelmi Tár. Forrás:

http://ehistory.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4137&catid=65%3Ag&Itemid=67&lang=hu [2016.09.25.]

⁵⁰² PIM Médiatár K01158 B oldal Domokos és Réz Pál beszélgetése A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

⁵⁰³ Vida Lajos: Szép Ernő-könyv. Debrecen: Csokonai Kiadó, 2007. 174. p.

A minisztériumi levelezés alapján az is bebizonyosodik, hogy a kiadás nem egyszerűen nehézségekbe ütközött, hanem megint csak kivételes eset volt, hogy egyáltalán megjelenhetett a válogatott novellagyűjtemény, és Révai saját elgondolásán múlt, amelynek pontos oka nem meghatározható.

A kiadás, halogatással indul. Szép Ernő ugyanis már hónapokkal korábban felszólítást kapott a Szépirodalmi Kiadótól, hogy szedjen össze a számára egy kötetre való novellát. „Sok időmbe és fáradságomba került egy megfelelő csapat novellát előteremteni. Vagy három hete azután nyomdába adták az anyagot. Valaki a Népművelési Minisztériumból másnap elkérte a novellákat és harmadnap avval küldte vissza, hogy nem engedélyezik a kiadást. Természetesen a Szépirodalmi Kiadó megkapta volt a Népművelési Minisztérium jóváhagyását a könyvem kiadására. Ezt az esetet óhajtottam a miniszter úr tudomására adni és megkérni szépen, hogy rendelje el a könyvem kiadását. Köszönöm Titkár Elvtársnak a velem való törődését, tisztelő híve, Szép Ernő.”

A válogatott elbeszéléseinek terve 10 ív, 4000 példány valóban szerepelt a Szépirodalmi Könyvkiadó jóváhagyott II. féléves tervében. Ehhez Szép Ernő előbb harminc kisebb humoreszkjét nyújtotta be a kiadóhoz, amelyeket ott kiadásra alkalmatlannak ítélték. A kiadó javasolta a fősztálynak, hogy Szép Ernő komolyabb fajta novelláiból adjanak ki inkább egy válogatott gyűjteményt. A felsőbb szervek döntése után az Irodalmi Főosztály engedélyezte a kiadónak, hogy Szép Ernő legjobb novelláiból készítsen egy jó válogatást. A kiadó ennek alapján megszerkesztette a kötetet és felküldte engedélyeztetésre. Avval indokolta a kiadás jogosságát, hogy a polgári társadalom visszásságait bírálja Szép Ernő novelláiban, másrészt, hogy Heltai Jenő válogatott elbeszéléseihez hasonló és az ebben az időben jelent meg.

A fősztály összehasonlította Gelléri Andor: Szállítók c. kötetével és a Gelléri kötetéből elolvasott novellákat jobbnak találta.

Kerek Gábor megbeszélte a kérdést Jánosi Ferencsel és a döntés az volt, hogy a kötet nem üti meg a kiadhatósági színvonalat. Ezt tudatták a kiadóval.

A fősztály Révainak küldött jelentésében külön hangsúlyozta, hogy Szép Ernő levelével ellentétben a valóság az, hogy a kiadó a kötetet nem adta nyomdába és az sem felel meg a valóságnak, hogy a minisztérium először jóváhagyta a kötetet, utána valaki a fősztályról visszakérte a novellákat és így utasították volna el a kéziratot.

A kiadó a fősztálynak az után a levele után, amelyben engedélyezte, hogy a kiadó Szép Ernő komoly novelláiból válogatást készítsen és kiadjon, az íróval megkötötte a szerződést

és így miután a főosztály nem engedélyezte a kiadást, a kiadónak ki kellett fizetnie a honoráriumot.

Révai saját utasítása: „Kerek elvtárs! Benne volt Szép Ernő kötete a Szépirodalmi tervében? Ha igen és mi jóváhagytuk, akkor nem lehet visszatáncolni. Szép Ernőről tudtuk előbb is, hogy kicsoda. Mért csak most, a kötet összeállítása után találunk hajszálat a levesben? Nem helyes.”⁵⁰⁴

6. Az író személye miatti beavatkozás a kiadásba – Tehetségtelen író

Hustáci Sándor esete a következő, aki feltehetőleg illegális kommunista múltja miatt támogatandó szerzőnek minősült volna, azonban munkáinak színvonala nem érte el a kiadhatóságot. Ebbe ő nem tudván beletörődni, a kiadót megkerülve közvetlenül a Népművelési Minisztériumhoz fordult.

Három drámát adott be a minisztériumba, amelyekre hónapokig nem kapott választ. Személyesen Berzeller Antal elolvasta A Plébános című drámáját, amelyről azt mondta, hogy „drámát és drámaíró-t talált”, de a döntés előtt még be kell mutatnia Révai Józsefnek. „Elment Berzeller, jött Erdei”, akinek jobban tetszett A kurátor unokái c. paraszt dráma. „Ebből akarok színpadot csinálni – mondta az én komám,” de a második felvonás átdolgozását kérte, egyúttal megígérte azt is, hogy elolvassa Hustáci készülő regényét. A drámával kapcsolatban később meg is ígérte, hogy előadatja.

„Azóta voltam Pesten, de azt mondták, hogy Erdei elvtárs át lett helyezve. A két dráma pedig pihen a minisztériumban, de nem is erről akartam én írni. A szomorú történet most jön. A regény... Még nem voltam teljesen kész vele, 1950. azt hiszem, szeptemberében beadtam a népszava lektorátusához, Mesterházy Lajosnak, hogy olvassa el és adjon véleményt, írás-e és érdemes-e megírni. Választ kaptam »Nem csak szép írás, de a középparasztság megnyerése szempontjából nagyon hasznon írásnak látom«. A vakolatlan regényt bemutattam a Szépirodalmi Osztályon. Görög Livia elvtársnő olvasta el: »A regény jó, a második rész hiányos - ha kijavítja, tőlünk nyomdába megyen.«

Átdolgoztam, azt hittem, hogy készen vagyok vele. Elküldtem, de az osztály átadta Földeák Jánosnak, aki akkor a szövetség titkára volt. Személyesen adta át a kéziratot nekem: »Az átlagon felüli értékű szép olvasmány, küldjem el én a Szépirodalmi Kiadóhoz, vagy elviszed személyesen?« Hómon alá vettem és elbaktattam az Alkotmány uccába.

---

⁵⁰⁴ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 2212. tétel Feljegyzés.

1933-ban lebuhtunk, Hajnácskői százados kezébe kerültem, aki úgy kikészítetett, hogy azóta nem tudok emeletre menni. Otthagytam a kéziratot a portán.”

A Szépirodalmi vezetője ekkor Barabás Tibor volt, ő ezek után 1951 januárjában arról tájékoztatta Hustácit, hogy szándékukban áll a regényt megjelentetni, a belső lektor jó jelentése mellett azonban vegye figyelembe a külső lektor és a politikai lektor jelentéseit és a megjelölt hibák szem előtt tartásával dolgozza át a regényt. Mindehhez ötszáz forintot kért Hustáci, amit azonnal ki is utaltak.

Március végén adta vissza a kéziratot, amelyet májusban vizsgáltak felül. Ekkor már Losonci volt a vállalat vezetője, aki a regényt egy újabb lektornak adta ki, aki ismételten átdolgozást kért, mert, ahogy írja, közismert a Hustáci illegális mozgalmi élete a múltban és a regény e része inkább napló, mint regény.

„Kaptam háromszáz forintot és úgy gondoltam, ha pénzt utalnak, nincs még veszve... De előbb felmentem Erdeihez, megmutattam neki ezt a lektori jelentést. Haragosan jelentette ki, hogy kifejezetten rosszindulatú, hogy a regénynek meg kell jelenni úgy, ahogy meg van írva, mert amit mond, amellelt eltörpülnek az itt-ott felbukkanó szerkezeti hibák. Magáévátette az ügyet, én azonban közbevetett indítványt tettem. Azt mondtam: Dr. Keszi kemény bírálata közismert, engedd meg, hogy rád hivatkozva kérjem a lektorizálását. Keszi vállalta, lektori jelentését megtárgyalta Erdeivel és beadta a mélyen tisztelt kiadó vállalatához. Megjelenését ajánlotta.”

Időközben Losonczy Gézátt Domokos János váltotta. A regény ekkor került Lukács Sándorhoz. „Jelentése alapján tudtam meg, hogy tehetséges író vagyok, beszélt valamit Mórocz Zsigárról is, elmondta, hogy mi jó a regényben,[...] hogy milyen jó jelenetek vannak benne, de regény mégis rossz mert sok benne a stílus hiba, izzadásig menő munkát adna a szerkesztőnek. Én is csak ember vagyok, nem tudtam másképp vélekedni, minthogy a kiadóvállalat valami oknál fogva kereste ezt a lektort. Ha nyolcan azt mondják, hogy józan vagyok és egy mondja, hogy részeg, úgy gondoltam, nem szabad lefeküdni.”

Ezután fordult Hustáci a Pártközponthoz és a minisztériumhoz. A Agit. Prop. osztály átadta kéziratot Király Istvánnak, a minisztérium illetékes osztályáról Garamvölgyi József olvasta el és miután tetszett neki, kifejezetten szakszerű elbírálás végett ismét Keszi Imrét bízta meg.

Az ismételt átírás után Király István és Keszi Imre ismét elolvasták, majd átadták az új kéziratot lektori jelentésükkel az „egyetlen Szépirodalmi Kiadónak”.

„Bocsánatot kérek drága miniszterem, hogy levelem nem tudom befejezni, pedig már elég hosszú eddig is, de erről nem én tehetek. Hihetetlen, de így történt: a vállalat ismét kiadta,

most már a tizenkettedik lektornak elbírálás végett. Jótudomásom szerint, annak a valakinek, aki már egyszer elvetette. És miután, az előzmények miatt mégsem tartotta egyszerűnek félredobni, a tizenharmadik lektor kezében izzad a kézirat.

Rendetlen olvasó vagyok, a kongresszusi beszédeket ától zettig vettem. A házat jobban látni kissé távolról, mint egész közlelől. Aki pedig benne van, csak egy részét látja. Ha felmegyek Pestre, egy-két nap alatt, talán túl sokat is látok. Túlságosan szabad szám van, mondtam én akkor, mikor a kongresszusi szép és pozitív irányt mutató beszédek elhangzottak, hogy beszélhetsz jó vitéz...⁵⁰⁵

Hustáci Sándor rehabilitált nyugalmazott tanító, illegális kommunista volt, levelében hivatkozik rá, hogy „személyére vonatkozólag, Rostás Pista⁵⁰⁶ adhat felvilágosítást”, burkolt fenyegetése is magabiztosságát mutatja. Mint régi elvtársnak, és mint azon osztály tagjának, amelyre a rendszer épít, valamelyest mindenképpen segíteni kellett rajta. Az Irodalmi Főosztály Révainak már úgy küldte a feljegyzést, hogy kiderítették, a kézirat jelenleg a Pártközpontban van, Fazekas Anna olvasta, aki ekkor, 1950–51-ben az MDP Központi Vezetőségének politikai munkatársa volt. Szóban közölte a véleményét, amely szerint a mű jelenlegi állapotában nem kiadható és amennyiben Hustáci maga nem tudja átdolgozni megfelelő módon, akkor segítséget kell neki adni egy társszerző személyében. Fazekas Anna megígérte, hogy meg fogja sürgetni az ügy ilyen irányú elintézését, mivel Hustáci Révaihoz küldött levelével együtt Horváth Márton támogatását is kérte.

Hustácinak ez a regénye végül is nem jelent meg, csak 1961-ben adja majd ki Névtelenek című munkáját az Európa, azonban kompenzálták, a Művészek I. számú Alkotó Otthonának gondnoka lett Sárospatakon.⁵⁰⁷

3.3.2 A fordítások körüli beavatkozás

1. A fordítandó író személyének meghatározása

Hosszas előkészületekre volt szükség ahhoz, hogy a kiadóban eldőljön, milyen külföldi szerzők jussanak el a magyar olvasóközönséghez. Két olyan kezdeményezésen mutatjuk be

---

⁵⁰⁵ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Kerek Gábor feljegyzése, vele együtt Hustáci Sándor levele. 1952. január 16.

⁵⁰⁶ Történelmi Tár. Forrás:

http://www.tortnelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5704&catid=85%3Ar&Itemid=67&lang=hu [2016.09.12.]

⁵⁰⁷ Vámosi Katalin: Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának Képzőművészeti Gyűjteménye. = Zempléni Múzsza, 12. évf. 2012. 4. (48.) szám - Forrás: http://www.zemplenimuzsa.hu/02_4/vamosi.htm [2016.10.01.]

a kiválasztás menetét, amelyek közül egyik sem jutott el a kiadásig, mivel itt plasztikusabban rajzolódna ki a kiadás buktatói.

A Szépirodalmi Kiadó 1952-ben levélben kéri az Irodalmi Főosztályt, hogy Mahmut Makal⁵⁰⁸ író politikai tevékenységéről és magatartásáról a török követségen információt szerezni és azt velük közölni szíveskedjenek. A válasz azonban nem egészen olyan, mint amire számítottak. Makal politikai hozzáállásának ismertetése helyett „Bizalmas!” fejléccel szólítják fel Rényi Péter és Domokos János elvtársakat, hogy „a jövőben gondosabban nézzék meg, milyen tárgyú levelet írnak alá. A levél tartalma politikai baklövés. A jelenlegi imperialistákat kiszolgáló török kormányzat hivatalos képviselője, a török követség semmiképpen sem fog nekünk egy íróra vonatkozóan olyan felvilágosítást adni, amit munkánkban felhasználhatunk, vagy irányadóknak elfogadhatunk. A Kiadónak más forrásokat kell felkutatni értesülésük beszerzésére. Ezen a területen is több éberséget várunk az elvtársaktól. Kérésüket továbbítjuk a Külügyminisztériumnak, hogy az ankarai magyar követségtől a szükséges információt megszerezze.”⁵⁰⁹ A magyar követség válaszáról nincs adat, az azonban biztos, hogy Makalnak nem jelent meg regénye egészen 1967-ig.⁵¹⁰

A második ügy Frans Emil Sillanpää finn Nobel-díjas író kiadásával kapcsolatos egyeztetés 1954-ben, amelyet még a Szépirodalmi Kiadó kezdett, de a világirodalmi lektorátus átkerülésével már az Új Magyar Könyvkiadó fejezett be.

Sillanpää már ismert volt Magyarországon, a rangos, értő, szinte kivétel nélkül tárgy- és szakszerű és széles körű kezdeti irodalmi fogadtatást azonban „furcsa csönd” követte 1945 és 1959 között.⁵¹¹

Ez a háttéregyeztetés megmutatja, hogy közben is felvetődött Sillanpää kiadása, de mégsem sikerült kész könyvig eljutni. „1954 végén a Külügyminisztériumon keresztül megkérdeztük helsinki követségünk véleményét Frans Emil Sillanpää Hurskas Kurjuus (Jámbor szegénység vagy Szent nyomor) c. regényének magyarországi kiadásáról. 1955 februárjában a követség tájékoztatása alapján a Külügyminisztérium a következőket közölte: Sillanpää a finn polgárság egyik legjobban ismert, kedvelt írója. Könyveiben inkább a vidéki élettel és környezettel foglalkozik, azonban bármennyire is a valósághoz

⁵⁰⁸ Az anatóliai falvak életét realizisztikusan bemutató, szociológiai jellegű műveket alkotó török író. Lsd. Király István, Szerdahelyi István (szerk.): Világirodalmi lexikon. 7. köt. Budapest: Akadémiai, 1982. 613. p.

⁵⁰⁹ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-107-1. tétel

⁵¹⁰ Makal, Mahmut: Allah árnyékában. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1967. 239 p.

⁵¹¹ Szopori Nagy Lajos: F. E. Sillanpää Magyarországon. = Alföld, 39. évf. 1988. 9. sz. 93. p.

közeliék jelenetei, szinte gondosan hiányzik belőlük a politikai tartalom: a falu társadalmi helyzetének bírálata, egyes szükséges következtetések megtétele, és különösen valamilyen kivezető út megmutatása. Művei közül magyarországi kiadásra ténylegesen a Hurskas Kurjuus felelne meg a legjobban - megfelelő kritikus előszóval. Sillanpää írt vallásos témájú könyveket is. Ilyen többek között a Kiitos hetkista Herra! (Köszönöm a pillanatot Uram), aminek a kiadását nem ajánlják. Közölte a követség, hogy finnországi barátaink Sillanpää valamely művének kiadása helyett egy hosszabblejárátú könyvkiadási tervet javasolnak.”

A Külügyminisztérium átiratában kérte a Kiadói Főigazgatóságot, hogy Sillanpää Hurskas Kurjuus c. könyvének magyarországi kiadásával kapcsolatos észrevételeit vegye figyelembe mivel e téren a legilletékesebbek, „finnországi barátaink” a tervvel nem értenek egyet.

Az Új Magyar Könyvkiadó ismét lektoráltatta a művet, s a lektori jelentések alapján továbbra is javasolja a kiadását, mert a regény eszmei mondanivalója helyes; „haladó, sőt baloldali” szemléletet tükröz. A kiadó tudomása szerint Sillanpää nem volt kollaboráns, semmiféle reakciós, vagy ellenséges tevékenységet nem folytatott. Kívánatosnak tartja a regény megjelentetését, már csak azért is, mert a magyar olvasóközönség a múltban a finn forradalom történetét csak Maila Taivo ellenforradalmár regénye nyomán ismerhette meg. A lektori jelentések beszámolnak arról, hogy Sillanpää műve az 1918-as finn forradalom művészi dokumentuma, „haladó baloldali szemléletű” írás. „Szeretnénk megtudni, vajon finnországi barátaink javaslata alaposan meggondolt volt-e, hogy e tájékoztatás valóban a finn kommunista párt véleményét tükrözi, vagy csak egyes személyeknek a nézetét.

Kérem, a Külügyminisztériumot, vizsgálta meg ismételten ezt a kérdést, annál is inkább, mert kiadónk magyarázatot kér az esetben, ha a művet nem jelentetjük meg.”⁵¹²

Miről szól ez a finn mű, miért nem javasolhatták a finn kommunisták a kiadását?

A Jámbor szegénység azoknak a finn regényeknek sorát nyitja meg, amelyekben az egyén és a politika, az ember és a forradalom nemcsak szembesül egymással, hanem súlyos konfliktusba is kerül, és e konfliktusból az egyén és az ember megtörve vagy kiábrándulva kerülhet csak ki.⁵¹³ Jussi Toivola, a főhős, gondolattalanul, szinte ösztönösen sodródik a vörösökhöz, nem harcol, csak jelen van, mert a vérontást még akkor sem tudja helyeselni,

---

⁵¹² MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok 00323/szig. titk./55 Köpeczi Béla főigazgató levele. 1956. április 5.

⁵¹³ Gombár Endre: Politika a finn prózában. = Filológiai Közlöny, 28. évf. 1982. 4. sz. 498. p.

ha helyzete javulása várható tőle.⁵¹⁴ A proletárforradalom ilyen pesszimista felfogását tehát nem akarták más népi demokratikus köztársaságban propagálni a finn kommunisták.

A Kiadói Főigazgatóság kérésének megfelelően a Külügyminisztérium ismételten megvizsgáltatta a helsinki követséggel Sillanpää könyvének magyarországi kiadási ügyét.

A követség jelentése szerint:

„Tuure Lehén⁵¹⁵ elvtárstól, a Kansankulttuuri kiadóvállalat volt vezetőjétől kapott tájékoztatás alapján nem javasoljuk Sillanpää Hurskas Kurjuus című művének magyarországi kiadását. Lehén elvtárs, aki jelenleg a Párt Központi Vezetőségében dolgozik, elmondta, hogy a könyv ideológiailag munkásosztály-ellenes, az 1918-as forradalomban résztvevő haladó erőkkel szemben ellenséges beállítottságú és ezért ellene volt annak, hogy a könyv Magyarországon megjelenjék. Azt tanácsolta, ha Sillanpää -től könyvet akarunk kiadni, akkor a Silja c. könyvet fordíttassuk le magyar nyelvre, mivel ez ideológiailag közömbös, viszont művészi értéke erre alkalmassá teszi. Lehén elvtárs javasolta ezen kívül, hogy ha magyar részről finn irodalmi terméket van szándékunkban kiadni, akkor erre Haanpää, a nemrég tragikus körülmények között meghalt finn író munkáit használjuk fel.

A fentiek alapján mi továbbra sem értünk egyet Sillanpää Szent nyomorúság (Hurskas kurjuus) című művének magyarországi kiadásával. Véleményünk szerint is célszerűbb lenne inkább Pentti Haanpää⁵¹⁶ neves író műveiből megjelentetni legalább egy művet. Ezenkívül szóba jöhetnének Elvi Sinervo⁵¹⁷ író, vagy Minna Canth⁵¹⁸ múlt századbeli

---

⁵¹⁴ Pap Éva: A II. világháború utáni finn irodalom körképe. Filológiai Közöny, 20. évf. 1974. 3–4. sz. 475. p.

⁵¹⁵ Finn emigráns, befolyásos kommunista politikus, 1948-ban tért haza, a marxizmus-leninizmus ortodox vonalának kidolgozója és meghonosítója Finnországban. Lsd. Black, Cyril E. (szerk.): Communism and Revolution: The Strategic Uses of Political Violence. Princeton University Press, 1964. 127. p. és Liikanen, Ilkka. Raoul Palmgren And The East And West Of The Finnish Left. = Heidi Haggrén, Johanna Rainio-Niemi, Jussi Vauhkonen (Eds.): Multi-Layered Historicity Of The Present. Helsinki: University Of Helsinki, 2013. 71. p.

⁵¹⁶ Haanpää munkásságában a polgárháború hatása, a konszolidáció utáni problémák, a faszizmus fenyegetése is megjelenik. A vidéki szegénység egyedülállóan eredeti ábrázolása mellett azt az emberi szabadságot állította írásainak középpontjába. Lsd.: Gombár Endre: Politika a finn prózában. = Filológiai Közöny, 28. évf. 1982. 4. sz. 498. p.

⁵¹⁷ A „Kiila” (Ék) nevű baloldali irodalmi csoporthoz tartozott. Kezdetben számos mozgalmi jellegű verset írt. Később az emberiség testvériségének ideálja és a jövőbe vetett hit kerül költészete középpontjába. Lsd. Karanko-Pap, Outi: Számunk finn szerzői. = Alföld, 25. évf. 1974. 9. sz. 92. p.

⁵¹⁸ A 19. század végi realista drámaíró, Ibsen hatására fordult a társadalmi újítások és felszabadítási mozgalmak felé, ösztönösen lázadó munkáshősei sikraszállnak a társadalmi igazságtalanságok ellen. Lsd. Lakó György: Ibsen gondolatvilágának történelmi-társadalmi háttere. = A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 32. kötet, 1-2. sz. 114. p.

polgári író, vagy Aleksis Kivi⁵¹⁹ valamelyik művének s végül Sillanpää Silja c. művének kiadása is.”⁵²⁰

2. A fordító személyének kijelölése

A fordulat éve után több új fordító megjelenése vont a szorosabbra a lengyel-magyar kapcsolatokat. Ettől az időtől vált általánossá a lengyel művek eredetiből történő fordítása. A budapesti egyetemen lengyel szakosok képzése indult meg, lehetőség nyílt ösztöndíjasok cseréjére, tanulmányutakra. A második világháború alatti lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok két tevékeny munkásán, Mészáros Istvánon és Radó Györgyön kívül új fordítók és népszerűsítők kezdtek el tevékenységüket ebben az időszakban: Kerényi Grácia, Pákozdy Ferenc, Bába Mihály és Sebők Éva.⁵²¹

A tárgyalt korszak lengyel fordításirodalmát vizsgálva utóbbi nevéhez fűződik a legjelentősebb vállalkozás, Mickiewicz Pan Tadeuszának lefordítása.⁵²²

Amint a fordítói utószóból megtudjuk, Sebők Éva hat esztendeig dolgozott e művén, munkájában kiváló magyar és lengyel filológusok voltak segítségére. A fordítás filológiai problémáiról, főként a versforma kérdéséről, Sebők Éva munkájának több stádiumában a felmerült véleménykülönbségek alapján élénk viták folytak.⁵²³

Ez a kiadástörténet is a Szépirodalomban kezdődött és az Új Magyar Könyvkiadóban fejeződött be, de itt is a Szépirodalmi átkerült világirodalmi lektorátusának munkatársaihoz kapcsolódva.

Sebők Éva 1954 októberében azzal a bejelentéssel fordult Veres Péterhez, aki ekkor az Írószövetség elnöke, hogy a Szépirodalmi Kiadó a Pan Tadeusz fordítását más Mickiewicz-versekkel együtt kívánja kiadni. Veres Péter nem értett egyet a kiadónak ebbeli szándékával és az ügyet továbbította a titkárságnak.

A titkárság megtárgyalta Sebők Éva bejelentését és együttes határozatként azzal a javaslattal fordult Nagy Péternek, a Szépirodalmi osztályvezetőjén keresztül a kiadóhoz,

---

⁵¹⁹ Regénye, A hét testvér, a romantika idején alakult ki a nemzeti irodalom kánonjának „harmadik pillére”, című regénye, mely tematikus, nyelvi és formai elemeiben egyaránt újítást, ugyanakkor a romantika irodalmi összegzését is jelentette. Lsd. Sírátó Ildikó: Finnország nemzeti irodalma - példa az európai periférián kialakult kétnyelvűségre. = Helikon, 44. évf. 1998. 3. sz. pp. 303-304.

⁵²⁰ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TUK iratok 00323/szig. titk./55 Forgács Egon osztályvezető levele. 1956. október 11.

⁵²¹ Kilátó: Lengyel irodalom. A lengyel irodalom Magyarországon 1945 után: Kovács István: A líra fogadtatása; Kiss Gy. Csaba: A próza fogadtatása. = Alföld, Irodalmi és művelődési folyóirat 30. évf. 1979. 9. sz. 35. p.

⁵²² uo. 31. p.

⁵²³ Radó György: A Pan Tadeusz magyar fordításának stilisztikai kérdései. = Filológiai Közlemények, 3. évf. 1957. 3-4. sz. 455. p.

hogy a Pan Tadeusz önálló kötetben jelenjék meg, lehetőleg gazdagon illusztrálva. Nagy Péter válasza teljes értetlenséget és felháborodást mutat.

„Őszintén szólva kicsit furcsállom az ügyet. Gondolom, Te sem tartod természetesnek, hogy a kiadó egy tervezett kiadványával kapcsolatban, amelyet egy sorozat szerkesztőbizottsága szerkeszt, az írószövetség elnöke és titkársága állást foglal, határozatot hoz pusztán egy fordító bejelentésére támaszkodva és anélkül, hogy a kiadó vezetőjével vagy a lektorátus vezetőjével előzetesen tárgyalt volna. Nem hiszem, hogy ez helyes eljárás és elősegítené a Szövetség és a kiadó zavartalan elvtársi együttműködését.

Ami a lényegét illeti: a Mickiewicz ügyében végleges döntés még nincs. A mi megfontolásunk az, hogy amennyiben Mickiewicz legjobb költeményei nem érnék el terjedelemben a 6-7 ívet, akkor azokat valóban hozzá kapcsoljuk a Pan Tadeusz fordításhoz. Ilyen kevés költeménynél ugyanis külön kötet megjelentetése a Világirodalom Klasszikusai sorozatban lehetetlenség, viszont nyilván Veres Péter elvtárs is egyetért azzal, hogy Mickiewicz költészetéről lehetőleg teljes képet kell adnunk. Ha a kiválogatott versek 10 ív fölé emelkednek, akkor külön kötet megjelentetése lehetséges és a Pan Tadeusz magában jelenik meg. Mindez azonban csak előzetes tapogatózás, tervezgetés, külön előkészítve nincsen, a Világirodalom Klasszikusai szerkesztőbizottsága ez ügyben nem döntött, a fentebb elmondottak is inkább magánvéleményem, mint a kiadó álláspontja.

Az egész ügyet sajnos irodalmi közéletünk betegsége, egyik jellemző példájának kell tartanom: szállongó hírek, pletykák alapján ügyet kavarnak egyesek vagy szervezetek a való tények kellő tisztázása nélkül. Sebők Éva a vállalaton kívül értesült e tervekről, s amikor hozzánk bejött, a fentebbivel teljesen megegyező, szerintem teljesen kielégítő és ésszerű választ kapott. Számára úgy látszik mégis alap volt ez arra, hogy az ügyet tovább duzzassza. Minden tisztelem az övé, de a kötet akár így, akár úgy valósul meg, nem Sebők Éva verseit fogja tartalmazni, hanem Mickiewicz-et kívánja a magyar dolgozóknak méltóan bemutatni és a mi ezzel kapcsolatos »politikánkat« is ez fogja végső fokon meghatározni.»⁵²⁴

Eltelik majdnem egy év, amikor újra hallunk a Pan Tadeusz-fordítással kapcsolatos problémákról.

Szántó Zoltán, ekkor varsói nagykövet („varsói száműzetésben” Rákosi visszatérte után)⁵²⁵

---

⁵²⁴ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A Magyar Írók Szövetsége és a Szépirodalmi Könyvkiadó levélváltása. 1954. október 28-29.

⁵²⁵ Tischler János: Fő a megbízhatóság. = Archivnet, 3. évf. 2003. 4. sz. Forrás: http://www.archivnet.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=336 [2016.09.09.]

kéri Andics Erzsébetet, hogy legyen segítségére egy ott, Varsóban történt kellemetlen eset felszámolásában.

Ahogy Szántó írja, Sebők Éva már hosszabb ideje Varsóban dolgozik. A lengyelek, akik Mickiewiczben legnagyobb nemzeti költőjüket tisztelik, nagy súlyt helyeznek a Pan Tadeusz magyar nyelvű kiadására, és ezért Sebők Évát ösztöndíján kívül munkájában mindenféle támogatásban részesítik, aki a tulajdonképpeni fordítást már el is végezte és már a szükséges jegyzeteken dolgozik.

A kiadó korábbi értesítése szerint a lengyel írószövetség úgy tudta, hogy a fordítás használható és az a szükséges szerkesztési munkák és bizonyos, a fordítás körül felmerült vitás kérdések tisztázása után még 1955-ben meg fog jelenni.

Szántó viszont arról értesült, hogy az Új Magyar Könyvkiadó egyik vezetője, Domokos János, levélben megbízást adott Pákozdy Ferenc Varsóban tartózkodó magyar írónak, hogy ügyesen és diplomatikusan terjessze el lengyel írói körökben azt a hírt, hogy Sebők Éva fordítása hasznavehetetlen, elhibázott, gyenge alkotás, és ezért a Pan Tadeusz magyar nyelvű kiadását el kell halasztani. A Pákozdynak adott megbízatás még arra is vonatkozott, hogy igyekezzék kisebbíteni a Sebők Éva iránti lengyel szimpátiát.

Szántó behívatta a követségre Pákozdyt és megkérdezte, hogy valóban kapott-e az Új Magyar Könyvkiadótól ilyen illegális „diplomáciai” megbízatást. Pákozdy elismerte, hogy igenis kapott és az nagyon kellemetlenül érintette őt, amiért is nem nagy lelkesedéssel ugyan, de mégis hozzálátott a megbízatás teljesítéséhez.

„Kedves Andics Elvtársnő, azt hiszem, teljesen egyetértünk abban, hogy a magyar irodalmi berkekben dúló viszályokat és megengedhetetlen módszereket nem szabad exportálni és harcaik körét nem szabad kiterjeszteni a baráti országok területére. Ez csak rontaná a magyar irodalom, sőt a Magyar Népköztársaság iránti rokonszenvet is. [...] Sebők Évát én csak itt láttam, kétszer beszéltem vele, költői és műfordítói képességeit nem tudom elbírálni, de az a benyomásom, hogy kulturált, lelkes író, aki valószínűleg nem is tehetségtelen. Ezért barbárságnak tartanám, ha orvul lebunkóznák.”?

Szántó kéri Andicsot, hogy figyelmeztesse az Új Magyar Könyvkiadót eljárása megengedhetetlen voltára.⁵²⁶

Domokos János írásbeli jelentést tett az ügyben. Ebből kiderül, hogy kiváló költőkből, fordítókból álló bizottság vizsgálta meg a Pan Tadeusz fordítás beérkezett anyagát: Áprily Lajos, Kardos László, Kerényi Grácia, Pákozdy Ferenc és Vas István. Valamennyiüknek

---

⁵²⁶ MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 171. őe. 1955. július 27.

véleménye megegyezett a következőkben:

A versformát a fordító szeszélyesen változtatja, holott Mickiewicz egységes formában írta meg költeményét. A fordító tehát olyan következtelenséget, nyugtalanságot, változtatást visz a versbe, amely az eredetiből hiányzik. A rímek elég sok helyen javításra szorulnak.

Mickiewicz nyelvét, mely egyszerű, kifejező, realiztikus nyelv, gyakran túlpoetizálja, sőt cikornyássá teszi és ezt legtöbbször a rímek érdekében, de értelmi eltérések is akadnak, gyakran homályosan vagy érthetetlenül adja vissza az eredeti szöveget.

Az értékelést végzőknek kivétel nélkül az volt a véleményük, hogy a fordítás ebben a formában kiadhatatlan, továbbá az, hogy Sebők Éva segítség nélkül a hibákat kijavítani nem tudja. A bizottság azt javasolta, hogy Sebők Éva Kardos László és Áprily Lajos tanácsaira támaszkodva Rónay György segítségével javítsa ki a hibákat. A bizottságnak Vas István kivételével az volt véleménye, hogy a fordítást mindenképpen ki kell javíttatni és meg kell jelentetni. Vas István már a kezdetektől fogva úgy vélekedett, hogy Sebők Évát nem szabad megbízni a Pan Tadeusz lefordításával.

Köpeczi Béla többször sürgette a kiadást. Azt mondta, hogy a lengyelek nagyon nagy várakozással tekintenek a kiadás elé, a Külügyminisztérium állandóan sürgeti a kiadást, tehát afféle kisebb diplomáciai bonyodalom kezdett kialakulni, miután Sebők Évának a kiadó véleményét tartalmazó levelet elküldték.

„Miután Sebők Évát rendkívül makacsnak ismertük meg már itthon is saját érdeke és véleménye propagálásában (az Írószövetségben is nem egyszer mozgósított, amikor azt látta, hogy bizonyos vonakodás van a Kiadónál az ő műfordítói munkájának elismerésében) biztosra vettük, hogy Lengyelországban, ahol csak teheti, elsírja a panaszait, hangoztatja munkájának kiválóságát és a Kiadóra hárítja a felelősséget a fordítás megjelenésének elhúzódása miatt. A magunk részéről teljes mértékben meg voltunk nyugodva és meg vagyunk nyugodva abban, hogy a Kiadó véleménye helyes. Az is világos, hogy nemcsak a Kiadónak, hanem a lengyel-magyar kulturális kapcsolatoknak is ártanak az olyan vélemények vagy híresztelések, amelyek nem a fordítás sikertelenségét, hanem a Kiadó vagy esetleg más állami szervek munkáját teszik felelőssé Pan Tadeusz kiadásának elhúzódása miatt. Ezért Pákozdy Ferencnek írt levelemben őt arra kértük, hogy ha Lengyelországban erről a kérdéstről beszél, az igazságot hangoztassa.”?

Sebők Éva fordítása az Írószövetség műfordítói szakosztálya előtt is szerepelt egyszer, továbbá a Világirodalom Klasszikusai szerkesztőbizottsága is foglalkozott az üggyel és Gáspár Endrét bízta meg, hogy Sebők Éva fordítását kísérje figyelemmel. Sebők Éva

minden esetben, amikor arra kérték, hogy elkészült fordítás-részleteit adja le, ez elől a legmerevebben elzárkózott, arra hivatkozva, hogy az elkészült részekben még javít, és csak egyszerre tud leadni egy nagyobb mennyiséget.

Így fordult elő, hogy az egész fordítás alapvető hibáira csak jó néhány ezer sor beküldése után derült fény.⁵²⁷

Pákozdy Ferenc már a Varsóban történekről is beszámol a saját szemszögéből.

„Már elutazásom előtt ismertem a bizottság egyes tagjainak véleményét, amelyek lényege az: a mű ebben a formában nem adható ki, illetve ebben az évben nem kerülhet kiadásra. Domokos elvtárs fel is hatalmazott, hogy ezt közöljem Sebők Évával.

Varsóba érve először a kultúrattaséval beszéltem, közöltem vele, hogy a mű ebben az évben nem jelenhet meg. Ő is, valamint Drahos Lajos, akkori követ, szinte rossznéven vették ezt a bejelentést, arra hivatkozva, hogy a lengyelek nagyon várják a mű megjelenését. Itt kell megjegyezni, hogy Sebők Éva, aki a magyar követségen lakott, az említett két elvtárs részéről igen erős támogatásban részesült. Sebők Évával magával nem közöltem kerekén a kiadó álláspontját, valóságos köntörfalazásra kényszerültem, ugyanis Hegedűs kultúrattasé arra hivatkozott: Sebők Éva nem folytatja a munkát, összeesik, stb. ha tudomására adom a kiadó véleményét.”

Majd megkapta Domokos János levelét, amelyet megmutatott Darvas József titkárának. Később a követség hivatalosan közölte a lengyel külügyminisztériummal, hogy a mű ebben az évben nem jelenhet meg.

Erről maga Pákozdy részletesebben csak Ella Maria Sperlingova kontrollszerkesztővel beszélgetett, akivel külön vitája is volt a kiadónak, mivel magasabb kontrollszerkesztői díjat kért, amit a kiadó megtagadott. Emiatt Sperlingova élesen kifakadt a kiadó ellen, Pákozdy pedig igyekezett bebizonyítani, hogy félreértette a kontrollszerkesztő munkájának a menetét, hogy nem jelezte a betoldásokat, a szövegtől való eltéréseket.

„Kétórás, igen kellemetlen vitát folytattam vele. Mivel Sperlingova Sebők Évának barátnője, valószínűnek tartom, hogy visszamondta neki beszélgetésünk tartalmát, de talán másnak is... Innen meríthette Sebők Éva azt a véleményét, hogy én azt terjesztem: az ő fordítása rossz. Ugyanis Sebők Éva ebben az ügyben levelet is irt az új nagykövetnek, Szántó elvtársnak, és ebben a levélben olyanokat hangoztatott, hogy »eredményesen dolgozom«, stb., stb. Szántó elvtárs be is hivatott és súlyos szemrehányásokkal illetett, mert klikkezek stb. Én megmondottam, hogy alig ismerek egy-két lengyelt, lengyelül

---

⁵²⁷ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. 0093/55 Feljegyzés a Pan Tadeusz ügyében.

jóformán még alig tudok, márcsak ezért sem valószínű, hogy én a lengyelek között rossz híreket terjesztenék Sebők Éváról. [...] Szántó elvtárssal való kellemetlen beszélgetés után Sebők Évával is beszéltem erről a dolgról. [...] Ha interveniáltam is, igen csekély mértékben, ebben az egész ügyben, ott a hangsúly azon volt, hogy a kiadás ebben az évben nem láthat napvilágot és csak másodsorban említettem, hogy a mű némi átdolgozásra szorul. Erre is talán az kényszerítette, hogy Sebők Éva igen nagy hírverés központjába került, legutóbb televíziós felvételt készítettek róla, szerepelt a Pen klubban egy előadáson. Interjúkat csináltak vele, stb. Ezek folytán némileg elbizakodottá is válhatott. A Pen klubban pl. a fordítás egyes részleteit olvasta fel és Furmanik professzor (aki nem tud magyarul) kijelentette: a fordítás zseniális. [...] Sebők Éva maga sem vészi észre a tömjénezés folytán, hogy művének gyengéi is vannak. Így pl. a magyar íródelegáció is kifogásolta egyes sorait, jelzőit, de Sebők Éva azt nem akarja tudomásul venni. Fordításában ilyen kitételek vannak:»Negédes szagok« - amiről nem tudja megérezni és megérteni, hogy helytelen.»⁵²⁸

Köpeczi döntött végül a kérdésben.

A kiadóval egyetértett a Főigazgatóság abban, hogy Sebők Éva fordítása sok szempontból kifogásolható. Tekintetbe kell venni azonban, hogy kezdő műfordítóról van szó, aki erejét meghaladó feladatot vállalt. Ha a kiadó a megbízatást helyesnek tartotta, most az a feladata, hogy segítsen a fordítás jobbá tételében. Minden esetre a Pan Tadeusz fordítását a Mickiewicz év során feltétlenül meg kell jelentetni.

Semmiképp sem helyeselhető azonban Domokos János eljárása. Domokos Pákozdynak adott megbízatásában „nyilvánvalóan benne van Sebők Éva lejárásának tendenciája. Hangsúlyoznom kell, hogy lengyel hivatalos szervek tájékoztatását Pákozdy elvtárs nem láthatta el, ez a feladat a megfelelő magyar szervekre tartozik. Domokos elvtársnak ezt az eljárását tehát helytelenítenünk kell és felkérem Igazgató Elvtársat, hogy ezért vonja őt felelősségre és részesítse megrovásban. Hozzá kell még tennem, hogy érthetetlennek tartom, miért nem az igazgató jár el ilyen ügyben és miért nem tájékoztatják előzetesen a Főigazgatóságot. Nem szabad ilyen jelentéktelen ügyekkel zavarni a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok egészséges alakulását. Még csak azt szeretném megjegyezni, hogy Pákozdy elvtárs - amint jelentéséből kitűnik - igyekezett ugyan tapintatosan eljárni, mégis hozzájárult annak a hangulatnak felkeltéséhez, hogy a Kiadó le akarja járatni Sebők Évát, írásbeli bizonyítékaim vannak arra, hogy Varsóban többen ismerték a lengyelek közül

---

⁵²⁸ MNL XIX-21-b 3. dob. TÜK iratok 0093/55 uo.

Domokos elvtárs levelének tartalmát.”⁵²⁹

1957 tavaszán jelent meg a Pan Tadeusz első teljes magyar nyelvű kiadása: Sebők Éva fordítása, utószava és jegyzetei; Kovács Endre előszavával, az Európa Könyvkiadó kiadásában 323 oldalon, 1140 példányban.⁵³⁰

---

⁵²⁹ MNL XIX-21-b 3. dob. TÜK iratok 0093/55 uo.

⁵³⁰ Radó György: i. m. 454. p

3.3.3 A kiadott mű

1. A kiadott mű terjesztésének felülvizsgálata

Az enyhülés miatti túl politikussá vált kiadvány terjesztésének visszatartása – Az Árulók című antológia

A témával kapcsolatos beavatkozásnál a nehezen kiismerhető elvárásrendszer mutatja az Árulók című antológia sorsa.

E művet az MDP KV 1952. június 27-i ülésének következtében készítette el a Szépirodalmi Könyvkiadó, ugyanis az antológia kiadásának ötletét 1952 októberében Geréb Béláné és Vajda Gábor, a Szépirodalmi Könyvkiadó lektorai vetették fel Horváth Mártonnak, a KV előtt elmondott beszédére támaszkodva.

Az antológia a haladó írók harcát mutatja be a szociáldemokraták ellen. A válogatást Geréb Béláné⁵³¹ és Vajda Gábor végezte, előszót eredetileg Geréb László író írt volna, aki ekkor a Munkásmozgalmi Intézet dolgozója, de végül még megfelelőbb potentát, maga a igazgató, Réti László⁵³² írta.

Régi és mai írók munkáiból készült válogatás lett ez, melynek feladata az volt, hogy szépirodalmi eszközökkel „leleplezze a szociáldemokraták árulását és harcoljon a szociáldemokratizmus új megnyilvánulásai ellen.” Ezt a feladatot az antológia szerkesztői megoldották, a Munkásmozgalmi Intézet ellenőrizte, tanácsaik alapján ki is javították a kötetet.⁵³³

Az Irodalmi Főosztály egyetértett, Kelemen Mária, a Szépirodalmi Könyvkiadó minisztériumi előadója⁵³⁴ csupán azt kifogásolta, hogy a mű sok kiragadott regény- és színdarab részletet tartalmazna, s nincs benne elég új mű, novella. Kerek Gábor, ekkor a

---

⁵³¹ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon. Forrás:

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01853.htm>. [2016.09.09.]

Kiadói munkatársai úgy emlékeznek rá, mint intelligens és nagy munkabírásu, de összeférhetetlen lektorra, aki „a kormányprogram előtti irodalompolitika legkövetkezetesebb és legharcosabb képviselője volt a lektorátuson”, aki ezt az irodalompolitikát eltorzulva érvényesítette, a művészi szempontok rovására” Lsd. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Geréb Béláné fegyelmi ügye.

⁵³² Rövid életrajzára Lsd.: Magyar Nemzeti Levéltár. Főigazgatók. Réti László. Forrás:

http://mnl.gov.hu/mnl/ol/reti_laszlo [2016.09.25.]

⁵³³ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3377. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról 1953. november 14.

⁵³⁴ Két-három minisztériumi előadó felügyelte őket, „akik azért rendesek: Kelemen Mária, aki aztán kiment Angliából Indiába”. Lsd. PIM Médiatár K00886 Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi: A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.

Népművelési Minisztérium osztályvezetője,⁵³⁵ úgy látta, Gerébné és Vajda nem a legalkalmasabbak e kötet megszerkesztésére, hiszen még Horváth elvtársnak a szociáldemokratizmusra vonatkozó megállapításait sem értették meg teljes egészében.

Az Irodalmi Főosztály válaszában mindazonáltal helyesnek tartotta az antológiát, de úgy ítélte meg, hogy a szerkesztők túl szűken, egyoldalúan látják a kérdést, különösen a szociáldemokraták tevékenységének, vagy a szociáldemokratizmus veszélyének megnyilvánulási formáit. Tehát ki kell egészíteni a válogatást, de még így is 1953 júniusára elkészült. Az előszót Vajda Gábor írta meg, de kiderült, hogy a hetven oldalas terjedelmes tanulmány nem felel meg a kötet célkitűzéseinek. A kiadó éppen ezért Réti Lászlót kérte fel az előszó megírására. Mindezekről az Irodalmi Főosztály beszámolt a minisztériumnak a júniusi információs jelentésben, ahol is, már az új kormányprogram után megtárgyalták és jóvá is hagyták az Árulókat.

A kiadó 1953. október 22-én terjesztette fel az antológia engedélyezési lapját az Irodalmi Főosztályhoz. Az engedélyezési laphoz csatolt lektori jelentés, amelyet Szabó Ferenc, Domokos Mátyás és Illés Endre írtak alá, úgy ítéli meg a gyűjteményt, hogy az „nagy mértékben hozzásegít a munkásmozgalom rákfenéjének, szociáldemokratizmusnak a leleplezéséhez és meggyűlöltetéséhez”. „A kötet egészében véve irodalmilag is értékes, igen színvonalas, jó olvasmány-anyagot jelentő írások gyűjteménye, amelyeket a korabeli munkásmozgalmi és agrárszocialista dalszövegek, versek, értékes dokumentumok tarkítanak”. Haas Károly minisztériumi előadó 1953. október 23-án engedélyezte a kötet megjelenését. Amikor az IF könyvkiadási részlege (1953. okt. 26-án) átkerült a Kiadói Tanácshoz, Köpeczi Béla felvetette, szükség van-e ilyen természetű antológia kiadására, illetve azt is, hogy újra kell vizsgálni a kötet anyagát. A népművelési kiadók munkájáról szóló 1953. évi nov. 14-i jelentésben is szerepel, hogy nyomdába adás előtt be kell kérni és alapos vizsgálatnak alávetni az antológiát, de kiderült, hogy már nyomdában van. 1953 végén megkésve meg is jelent a kötet, de a felettes hatóságok ekkor végképp leállították.

A könyv letiltásával kapcsolatban a kiadónál bizonyos fokú értetlenség mutatkozott, ezért megbeszélésre volt szükség a kiadói dolgozókkal.

Darvas József nevében a Kiadói Tanács elnöke figyelmeztetésben részesített többeket, például Simó Jenőt és Illés Endrét is, mivel nem küldték be a kéziratot a minisztériumba.

---

⁵³⁵ Történelmi Tár. Forrás:

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4621&catid=74%3Ak&Itemid=67&lang=hu [2016.10.01.]

Kerek Gábor véleménye érvényesült, vagyis, hogy bár éri veszteség a kiadót, ennek ellenére tartásuk a művet egy-két évig raktáron.⁵³⁶

A figyelmeztetések mellett itt, mint új jelenség, helyet kap a magyarázat is a kiadókkal való viszonyban: megállapítják, hogy a Szépirodalminál néhány politikai kérdésben nem is látnak tisztán, pl. az Árulók problémáját még mindig nem értik.⁵³⁷ Így összeállítanak egy dokumentumot, amelyben megfogalmazzák a kifogásaikat az antológiával kapcsolatban.

Erre a szövegre az ezután keletkezett beszámolójából következtethetünk a Szépirodalmi Könyvkiadónak. A jelentés a kiadói munkáról szól, amely többek közt ezzel a könyvvel is foglalkozik. Pontokba szedve sorolja fel, hogy melyek a Kiadói Tanács a Nagy Imre-féle kormányprogram új szellemében fogant érvei, majd ezekre egyenként megfogalmazza a kiadói választ. Mindez kiválóan megmutatja az elnyomó kultúrpolitika addigi kívánalmait, az alkalmazkodás nehézségeit, tehát, hogy a gumiszabályok tágulásához se sikerül hirtelen hozzáidomulni az előző időszak terrorizáló kézivezérlése után, hogy a gyakorlatba beépülő félelem és kiszámíthatatlanság miatt nem megy reflexszerűen az enyhülés mércéjének felfogása, a mit szabad-mit nem szabad játék új kereteinek észlelése.

Így fordulhatott elő például épp ezen antológia kapcsán, hogy a felülről koordinált vitában a kiadó vonalasabbnak tűnik a kultúrpolitikai vezetésnél.

Az első Kiadói Tanács-érv az antológia feleslegessé válására az volt, hogy „az új kormányprogram után a nemzeti összefogás politikája áll előtérben, és nem helyes a szociáldemokraták ellen élezni a harcot.” Mire a kiadó: „de miért összeférhetetlen a nemzeti összefogással a jobboldali szociáldemokraták több évtizedes árulásának leleplezése? Ellenségekkel nem lépünk egységfrontba. A szociáldemokratizmus elleni harc most is fontos, sőt, ma különösen fontosnak látszik, hiszen az új kormány programját sokan rosszul értelmezik. [...] Nem sokkal az új kormányprogram után megbeszélést tartottunk a Pártközpont Agitprop. osztályán

azoknak a gyártörténeteknek az ügyében, amelyeket éppen a Pártközpont kezdeményezésére írtak íróink. [...] az Agitprop. osztály véleményét Rényi [Péter]⁵³⁸ elvtárs azzal fejezte ki, hogy sürgette ezeknek a gyártörténeteknek kiadását, változatlanul

---

⁵³⁶ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 308. tétel 1954. február 5.

⁵³⁷ MNL XIX-I-3-u 15. dob. 438. tétel A könyvkiadók munkájának elvi problémái. 1954 március 2.

⁵³⁸ Ebben az időben az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztály politikai munkatársa volt. Lsd. Történelmi Tár.

Forrás:http://www.tortnelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5663&catid=85%3Ar&Itemid=67&lang=hu [2106.09.25]

fontosnak tartva a szociáldemokratizmus elleni küzdelmet. Ezután a megbeszélés után úgy éreztük, aktuális az antológia kiadása is.”

A következő a felettes szerv kifogásai szerint egyfelől az antológia-forma, azaz a szociáldemokráciára vonatkozó írások egy kötetben való összegyűjtése túlságosan felnagyítja a problémát, másfelől pedig az alcímek túl kiabálóak, drasztikusak.

Valóban, a kötet a következő fejezetekre tagolódik: Csahosok, Árulók, Lakájok, Ügynökök.

A kiadó szerint ez azért nem probléma, mivel az antológia helyesen foglalkozik a kérdéssel és nem a becsületes, volt szociáldemokrata munkásokat támadja, a címek pedig még nem indokolják a teljes mű bevonását. Az utolsó ellenérv megfogalmazója név szerint szerepel az iratban: Jánosi Ferenc⁵³⁹ miniszterhelyettes, aki a Népművelési Minisztérium Kollégiumának⁵⁴⁰ 1954. március 30-i ülésén foglalkozott szintén azzal, hogy a kötet nem tesz különbséget a becsületes szociáldemokraták és a jobboldali áruló vezetők között. Mindez mutatja az ügy jelentőségét, tehát, hogy az egyik legfelsőbb fórum előtt is megtárgyalták a kötet kiadását.

„Most van beérőben a másfél évvel ezelőtt megkezdett munka.”⁵⁴¹ Összegez a kiadó, ám hiába, a szociáldemokraták leleplezése hatalompolitikailag épp nem aktuális.

A fordulat éve előtt kiadott könyvek betiltásának vagy terjesztésének megítélése utólag

Weöres Sándort nihilistának, „szégyenteljes fecsegőnek” bélyegezve szintén elhallgatásra ítélik, saját művekké nem jelenhet meg az irodalmi nyilvánosság fórumain.

Ekkor jelent meg A fogak tornácáról is kritika, Szigeti József vádiratszerűen olvasta rá a Forum lapjairól, hogy „a reménytelenség világának szociális-politikai alapja nála: a magyar reakció”. Ebben az ítéletben e verseknek nem a tényleges összefüggése, de valóságos korabeli hatása tükröződött: csakugyan nem támogatták akkor az ország demokratikus átalakulását. És bármennyire periférikus szerepet töltöttek is be Weöres nagy

---

⁵³⁹ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon Forrás.

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06879/06973.htm> [2016.10.05.]

⁵⁴⁰ A kollégiumról részletesebben Lsd. A Népművelési Minisztérium Kollégiuma. 1949-1956. = Keresztes Csaba (összeáll.): Az oktatást és művelődést irányító minisztériumok vezetőtestületeinek napirendi jegyzékei I. Kollégiumi értekezletek 1949-1983. Bp.: MOL, 2009. pp. 117-126. Forrás:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MoIDigiLib_MoLsegedl_27/?pg=118&layout=s [2016.09.25.]

⁵⁴¹ MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó Rendezetlen anyag. Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről.

távlatokra nyitott költészetében, és e költészet átalakulása bármennyire a kozmikus harmóniát hirdető esztétikájának és nem a világot tökéletesen kilátástalannak tekintő léttanának jegyében játszódott le, Weöres evvel a minősítési lappal lépett át a fordulat évét követő korszakba.⁵⁴²

Weöres-kötet megjelentetéséről a személyi kultusz éveiben tehát álmodni sem lehetett. Fölmerült ugyan 1941-ben keletkezett drámai költeményének, a Theomachiának az újrakiadási terve, amelynek kapcsán azonban egy lektori jelentés a következőképpen bélyegezte meg Weöres Sándor költészetét: „Weöres költeménye objektíve miszticizmus, irracionálizmus propagálása a költészetten keresztül, ezáltal harci eszköz a burzsoázia kezében, abban a küzdelemben, amelyet az ideológia területén folytat a materialista világszemlélet ellen. Épp ezért nem adható ki. Budapest, 1952. július 11.”⁵⁴³

Nem újrakiadás, hanem újra forgalomba hozás került szóba 1954-ben. Az enyhülés után ugyanis felmerült, hogy több könyv zárt raktárban porosodó példányait esetleg újra forgalomba lehetne hozni: korlátozott mértékű terjesztésre, csak tudományos könyvtáraknak, irodalommal foglalkozóknak (íróknak, tanároknak) adják el, és az antikváriumok úgy tárolják, hogy ne legyen az utcáról bejövő ismeretlen vásárlók szeme előtt. A következő művekre vonatkozott ez a rendelkezés: Weöres Sándor: A fogak tornáca, Hubay Miklós: Nemzeti színjátszás, drámai magyarság, Németh Andor: József Attila, Németh László: Móricz Zsigmond, Veres Péter: Ember és írás, Bóka László: Zenekíséret, Márai: Napló, A nővér, Sértődöttek, Molnár Ferenc: Isten veled, szívem, Kassák Lajos: Hatvan év.

Más könyveket tudományos könyvtáraknak kellett felajánlani, egy részüket a csekély példányszám miatt (Kodolányi: Vízöntő, Sartre: Férfikor), másrészüket, mert bizonyos értékkel bírnak, de szabad forgalomban nem terjeszthetők. Ez utóbbiakból a könyvtárak által át nem vett példányokat bezúzódkká nyilvánították. (Ezek voltak Baskircseff Mária naplója, Fekete István: Tíz szál gyertya, Reményik Zsigmond: Élők és holtak, Kassák Lajos: Egy lélek keresi magát, Mögötte áll az angyal, Szegények rózsái, Babits Mihály: Emlékkönyv⁵⁴⁴

Nagyon kevés az ötvenes évekből fennmaradt lektori jelentés, ezek egyike éppen Weöres Sándor: a Fogak tornáca (Versek- Egyetemi nyomda, 1947.) című kötetéről szól. Ebből tökéletesen megérthető az, amit a jelentés írója, Réz Pál említ, tehát, hogy a jelentést úgy

⁵⁴² Kenyeres Zoltán: Weöres Sándor pályaképe 1945 után. 1. rész. = Literatúra, 10. évf. 1983. 1-4. sz. 336. p.

⁵⁴³ Domokos Mátyás: A porlepte énekes. Bp.: Nap Kiadó, 2002. pp. 68-69.

⁵⁴⁴ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok 0078/55 tétel

kellett megírni, az volt a Zweck der Übung, hogy a jelentésbe illesztett „vörös farok” a mű kiadásának elfogadtatását szolgálja.

„Weöres első kötete, a Hideg van, 1934-ben jelent meg. A Nyugat, elsősorban Kosztolányi és Babits, úgy tartották számon, mint a fiatal nemzedék talán legtehetségesebb költőjét. Valóban: a legtehetségesebbek közé tartozott. Páratlan ritmusérzékkel, bravúros technikával oldotta meg a legnehezebb költői feladatokat, olyan formaérzékkel, nyelvi fantáziával, könnyedséggel, képgazdagsággal, amelyhez foghatót keveset ismerünk a XX. sz. magyar költészetében. Első köteteinek (az első háromnak) tematikája változatos volt: dallamos, zenei, hangulatos kisebb versei, dalai mellett az élet alapvető kérdései, kozmikus problémái is izgatták; néhány nagy versében megfogalmazásukkal birkózott.

Máig is fiatalkori versei a legjelentősebbek. A felszabadulás után hamis ideológiák krakélereinek befolyása alá került, hallatlan verskultúrája és határtalan formai képességei mind meddőbbek lettek, az új költemények mondanivalója mind sekélyesebb, zavarosabb, érthetlenebb. Hamvas Béla zagyva elméletei befolyásolják ezekben az években költeményeit – így születnek meg tartalom nélküli versei, az egysorosak, azok a költemények, amelyeket blöffnek, trükknek kell felfognunk. – Csak néhány verse emelkedik ki ezekben az években – főként pedig csodálatosan szép dalai. –

A fogak tornácában a nagylélekzetű, de gyakran érthetetlen Gilgames-eposz mellett a Békeoltárt érzem a legjelentősebb, legerőteljesebb versnek. – Két politikai tartalmú verse, a XX. századi freskó és a Magyar tanulság, Weöres rendkívüli apoliticizmusa mellett Hamvasék ideológiájának káros hatását is tükrözi. A két vers kétségtelenül a háború, az emberi gyűlölködés szülte pesszimizmus hirdetője; a költő teljes úttévesztésének következménye azonban az is, hogy nem lát meg semmit az újtól, sőt, tulajdonképpen elfordul tőle, a Magyar tanulságban, s úgy hiszi: »fénylő tajték után fut a magyar« – általánosítva a fasizmus reménytelen éveinek valóságát. Így azután következtetése csakis az lehet, hogy a magányt választja, a valóságtól való menekülést: »mert századunk tébolyából/nincs más menekvés, mint bölcs nyugalom.« Ez a filozófia 1947-ben nemcsak maradi volt, az építés ellenzőit támogató, ugyanakkor teljesen lehetetlen. Hiszen kimaradhat-e bárki olyan társadalmi változásokból, amelyeneket valamennyien – Weöres is persze – átéltünk, átélünk? Weöres teljes apoliticizmusa, az értelmi elemek hiánya, sápadtsága költészetében, gondolatainak kuszasága, Hamvasék befolyásának romboló hatása nem menti, hogy e pesszimizmusa objektíve lehetetlen álláspontot, a reakciót segítő magatartást takar. Ennek a kiábrándult, reménytelen, kilátástalan, sivár világnézetnek

egyébként grandiózus megfogalmazása a Reménytelenségek könyve, filozofikusabban, elvontabban. – Az egysoros versek: gyenge, lapos játék a szavakkal, nem költészet, blöff. – Annál csodálatosabbak a dalok. E kötetben különösen három dal, A tündér, A manó, A vöröshajú lányok, de az Árnycsók is Weöres egészen rendkívüli tehetségéről tanúskodik. Ilyen könnyedén, lengően, zeneien, fülbemászóan, tartalmasan-játékosan alig írtak irodalmunk történetében.

Ami a kötet terjesztését illeti. – Nem vitás, hogy a kötet alapgondolata a pesszimizmus, a sorsba való belenyugvás, a világtól, a politikától való elfordulás. Nem hiszem azonban, hogy az a közönség, amely Weöres nehezen érthető, gyakran ezoterikus költeményeit olvassa, az a szűk olvasóréteg, melyhez kötetei eljutnak, megmérgezhető lenne »tanaival«. Kötetét, verseit a magyar költészet történetéből kitörölni viszont lehetetlen: hamisítás, barbarizmus lenne. Egy nagy tehetségünket tagadnánk le. – Az a tény pedig, ha kötetét terjesztenénk, talán a költőt is közelebb hozná a mai élethez; sértettsége és elvonulása valamennyit oldódna talán, közelebb kerülne ahhoz a világhoz, amely egyedül lehet költészete megújulásának talaja: a valósághoz. – Nem tartom károsnak Weöres kötetét, a fent kifejtett megfontolások ellenére sem. Nincs helye népkönyvtárakban, természetesen, nem kiadható – de terjeszthető. Bp., 1954. december 15.»⁵⁴⁵

Weöres Sándornak tehát a kész köteteit a Nagy Imre-reform után is csak igen korlátozottan lehetett terjesztetni, új könyve pedig nem jelenhetett meg, csak gyermekverskötete, a Bóbita 1955-ben. Majd 1956 enyhülése hozza meg A hallgatás tornya megjelenési lehetőségét.⁵⁴⁶ De még 1968-ban is úgy lehet bemutatni költőként, hogy zsenialitása mellett hangsúlyozni kell a kritikus tábor éber jelenlétét is.

„Csodagyerek, az új nemzedék legtehetségesebb, legizgalmasabb egyéniségei közt emlegetik, minden új kötete meglepetés és minden új verse vitát vált ki: olyan lehetőségeket feszeget, amelyek mindenkit izgatnak, aki magyar verset olvas; olyan gondolatokat vet fel, amelyek hol ellentmondásra ingerelnek, hol rokonszenvet keltenek; olyan formai kísérletekkel jelentkezik, melyek olykor új utak elindítóinak látszanak, de akadnak kritikusai, akik attól óvják, hogy zsákutcába kerül. Weöres a modern líra különféle hangjait szólaltatja meg, de híveinek és szigorú bírálóinak meglepetésére olykor visszafordul a romantikához, máskor a népköltészethez, megint máskor a barokkhoz. Csakugyan proteuszi alkat - ahogy maga is vallja egy újabb versében. S akik mint irányt nem is

⁵⁴⁵ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok 0078/55 tétel

⁵⁴⁶ Bata Imre: Utószó. = Weöres Sándor: Egybegyűjtött levelek. 2. köt. Bp.: Pesti Szalon, 1998. 524. p.

követik vagy szeretik költészetének egészét, azok sem vitatják el rendkívüli tehetségét, verseinek zseniális zeneiségét, azt, hogy bővítette a modern magyar költészet lehetőségeit, s hogy ma már századunk magyar klasszikusai közt a helye.”⁵⁴⁷

Nem volt ennyire szerencsés sajnos Gyarmathy Erzsébet könyvének sorsa.

Gyarmathy Erzsébet, Lengyel Balázs jegyzete alapján a Nyugattól és a Magyar Csillagtól az 1945 utáni folyóiratokig ismert költő. 1948 után Franciaországban maradt, elnémult. Határ Győző az Újhold költőnő-triumvirátusának harmadik, mégpedig igen nagy fényerejű csillagának nevezte, Szabó Magda és Nemes Nagy Ágnes mellett.⁵⁴⁸

Itt a védő lektori jelentést Vajda Miklós írta a Szilveszteri számadás c. kötetéről, mely még a Hungáriánál jelent meg, 1949-ben.

„[...] Ezekben a versekben nem lép túl polgári szemléletének korlátain, de a versek őszinték, meggyőzőek, egyes részleteikben szépek és azt mutatják, Gyarmathy Erzsébet elindulhatott volna egyszer, vagy elindulhat még a felénk vezető költői úton. Halk szavú, finom mélabúval színezett, asszonyos, dallamos és igen kulturált költészet ez, s ha nem is túlságosan jelentős és egyéni (hangján elsősorban Kosztolányi hatása érzik, de másoké is, pl. Szabó Lőrincé). Ha összképe polgári és kissé idejét múlta is, nem minden érték nélkül való. Politikailag káros vagy különösebben problematikus verseket, gondolatokat a kötet nem tartalmaz, s hacsak a költőnő versein kívül mással nem adott okot a bizalmatlanságra, könyve, nézetem szerint, nyugodtan árusítható.”

A levélen egyértelműen Köpeczi Béla kézírásával szerepel: „Vajda bizonyára ismerte a »bizalmatlanság okát«. Miért nem írta meg?” Így aztán e kötetrel kapcsolatban maga Köpeczi mondja ki a végső verdiktet, azaz azt, hogy Gyarmathy Erzsébet disszidálása – a bizalmatlanság oka – miatt a könyv bezúzendó.⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁷ Erki Edit: Látogatóban. Bp.: Gondolat, 1968. 221. p.

⁵⁴⁸ Határ Győző: Irodalomtörténet. Békéscsaba. Tevan: 1991. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=273&secId=25762&limit=50&pageSet=1> [2015.11.19.]

⁵⁴⁹ MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok 0078/55 tétel

Az első kiadás után a második átdolgozva terjeszthető: a Hét évszázad magyar versei című antológiáról

A magyar költészet legterjedelmesebb, napjainkig legismertebb antológiája, Hét évszázad magyar versei címen, 1951 nyarán látott napvilágot, lexikon alakú, vaskos kötetben. Közel harminc év alatt, egyre bővülve, összesen öt kiadást ért meg.⁵⁵⁰

A Nagy Imre-féle váltás után eldöntetett, hogy második kiadásra is szükség van.

Érdekesen mutatja az átmenetet a két kiadás között egy 1953-ban megjelent kritika. Ebben a két szerző, Kardos Tibor és Szauder József megállapítja, hogy „kritikánkkal egyben segíteni kívánjuk az antológia új, bővített kiadásának összeállítását is.”⁵⁵¹ Ezt meg is teszik, de arról, hogy az antológiának modern líra része is van, említés sem történik.

A második, 1954-es kiadás szerkesztői koncepciójának változása ismét csak jól érzékelteti a kultúrpolitika tektonikus mozgásait. A kortárs lírát összefogó részben követhetők leginkább az irodalmon kívüli szempontok.

A Hét évszázad magyar versei című antológia második kiadásának tervezetét a kiadó és a szerkesztőbizottság (Klaniczay Tibor, Komlós Aladár, Lukácsy Sándor, Pándi Pál, Vargha Balázs) állította össze.

Amikor a kiadó megkezdte átdolgozás munkálatait, erről is tudósította a Darvas-minisztériumot. Jelentik, hogy az Írószövetségnek és az Irodalomtörténeti Társaságnak megküldték az első kiadás anyagát azzal, hogy vitassák meg és észrevételeiket tegyék meg. Az Írószövetség megküldte a vitaanyagot, az Irodalomtörténeti Társaság viszont nem reagált, mondván, hogy a szerkesztőbizottságban Pándi az ő véleményüket képviseli.

A Shakespeare-vitához hasonlóan ennek a szerkesztését is szélesebb plénum előtt kellene tárgyalni, állapítja meg a jelentés, vagyis itt is kívánatos volna a sorozatot nem pusztán a könyvkiadás ügyeként, hanem politikailag is szemmel tartandó ügyként kezelni.⁵⁵²

A vitában részt vettek az Írószövetség képviselői, költők, és kritikusok. Az elhangzott javaslatok tekintetbevételével, a vita eredményeire támaszkodva a szerkesztőbizottság átdolgozta tervezetét.

---

⁵⁵⁰ Lakatos István: Hét évszázad magyar költészete. Forrás:

http://mta.hu/data/dokumentumok/szima/szekfoglalok/Lakatos_Istvan_szekfoglalo.pdf [2016.10.10]

⁵⁵¹ Kardos Tibor - Szauder József: Hét évszázad magyar versei. Irodalomtörténet, 41. évf. 1953. 1-2. sz.

Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00143/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1953_01-02_229-234.pdf [2016.10.16.]

⁵⁵² MNL XIX-I-3-u Darvas József iratai. 1953. 14. dob. 3688. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról 1953. dec. 7.

Az új tervezet szerint a kötet arányai javultak az első kiadáshoz képest. Az első kiadással kapcsolatban sok jogos kritika merült fel, így többek között az egyes költők bemutatása nem volt elég árnyalt, az összeállításnak túlzottan politikai jellege volt.

Az új tervezet igyekszik kiküszöbölni ezeket a hibákat és valamelyest helyesebb képet ad a magyar költészet fejlődéséről, egyes költők életművéről.

Súlyos aránybeli torzulások azonban ebben a válogatásban is maradtak, amint ez a tervezetből is kiolvasható.

A terjedelem és a műfaj a következőképpen változott: a kiegészítések folytán jelentősen megnőtt a kötet terjedelme. Míg az első kiadás terjedelme 150 ív volt, az új kiadása 224 ív lett. Az új kiadás biblia-papíron jelenik meg 6.900 példányban, négy kötetben. A terjedelmet elsősorban a marxista „fővonal”- teóriába⁵⁵³ tartozó nagy költők újabb verseinek felvételével növelték meg. Petőfi 128 verssel, Ady 116 verssel, József Attila 108 verssel szerepel az antológiában, ami azt jelenti, hogy válogatásaik csaknem önálló kötetként is megállnák helyüket.

Úgy látták, hogy a terjedelem kérdése általában összefügg a műfaj problémájával. A Kiadói Tanács a Hét évszázad magyar verseiről rendezett vita során többször felvetette: milyen célt szolgál ez a válogatás, ki a közönsége. A Kiadói Tanács szerint a magyar olvasóközönségnek, ilyen mamutválogatásra nem lett volna szüksége és már kezdettől fogva helyesebb lett volna egy kisebb, a legszebb verseket magába foglaló válogatást kiadni, mert az ilyen nagy terjedelmű válogatás mindenképpen elcsúszik a szöveggyűjtemények vonalára, és bár kiegészítésre feltétlenül szükség volt, de a terjedelem egyharmaddal való emelése nem volt indokolt.

A Kiadói Tanács ellenvetéseire a kiadó és a szerkesztőbizottság azt válaszolta, hogy az antológia reprezentatív kiadvány és a verskedvelők kézikönyve lehet, tehát kánonteremtő szerepet szántak neki, de különben is, a Kiadói Tanács érvelése idejét múlt, mivel a Hét évszázad magyar versei egyszer már megjelent és nagy sikere volt, a második kiadás tehát csak kijavítja az első hibáit. Mind a szerkesztőbizottság, mind a kiadó, mind pedig a vitán résztvevő költők egyaránt kiálltak a bővített terjedelem mellett: a terjedelmet csak akkor lehetne csökkenteni, ha az arányokon is változtatnának, a szerkesztőbizottság pedig éppen azért nem akar hozzájárulni a nehezen kialakított arányokhoz, ellenzi a csökkentést.

---

⁵⁵³ Németh G. Béla: Az Újhold. = Alföld, 50. évf. 1999. 10. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00043/nemethg.html> [2016.10.10.]

Polémia volt a periodizáció kérdéséről is. Az antológiának a 20. századig terjedő része általában kevés vitára adott alkalmat. Itt inkább a kisebb költők szerepeltetésének problémája merült fel, másrészt egyes versek kicserélését, bizonyos pótlásokat javasoltak. A 20. századi irodalomnál az egyik legfontosabb és sokat vitatott kérdés a korszak besorolás problémája volt. Az első kiadásnál azt az elvet követték, hogy a még élő idős költőket is az 1945 utáni részben szerepeltették. Így pl.: az 1945 utáni fejezetben kapott helyet Heltai Jenő, Dutka Ákos, Füst Milán, stb. Az új tervezet az élő költőket is fellépésük időpontja, illetőleg költészetük kiteljesedésének időpontja alapján sorolta be.

A Nyugat kérdése volt az egyik neuralgikus pontja az antológiának. A Hét évszázad magyar versei első kiadásában egyértelműen gyengén szólaltatták meg a Nyugat költőit. Az új változat igyekszik kiküszöbölni a csorbát, mai fogalmainkkal mérve még mindig elég szerényen, a Kiadói Tanács szerint azonban még így is „túlzásba esnek”: az első válogatásban Babits 14 verssel szerepelt, ebben a tervezetben 37-tel. Kosztolányi 6 verssel, most 25-tel, Tóth Árpád 16-tal, most 37-tel. A legfeltűnőbb az emelkedés Szabó Lőrincnél, aki az első válogatásban mindössze 2-vel, most viszont 23-mal szerepel.

„A Nyugatnak ez az előtérbe nyomulása nem véletlen jelenség. A kiadóban és a szerkesztőbizottságon belül is elég erősen hallatszottak olyan hangok, hogy most már aztán érvényesíteni kell az esztétikai szempontokat, a s színvonal igényeket. Természetesen helyes ez, ha bizonyos aránytalanságokat kiküszöbölünk, de nem tudunk egyetérteni Szabó Lőrinc verseinek ilyen nagymértékű emelésével. Javasoljuk a versek számának csökkentését 10-15-re.”⁵⁵⁴

A végső változatban tehát a felettes szerv rendelkezésére a szerkesztő-bizottság még csökkentette a Nyugat köréhez tartozó egyes költők verseinek számát. Így Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád verseiből mintegy 4-5-öt kihagytak. Szabó Lőrinc az eredetileg tervezett 23 vers helyett 17-tel szerepel a kötetben. A kiadó és a szerkesztő bizottság azonban a további csökkentéssel nem értett egyet.

Komoly problémát jelentett a szerkesztőknek az, hogy az 1945-ös korszakhatár ebben a besorolásban nem érvényesülhetett, az első kiadás megjelenése után sok vitára adott alkalmat az 1945 utáni rész.

Mindenkinek volt valamilyen sérelme: vagy az, hogy egyáltalában nem szerepelt az antológiában, vagy az, hogy véleménye szerint túl kevés verssel szerepelt. A legnagyobb

---

⁵⁵⁴ MNL XIX-I-3-u 9. dob. Kerek Gábor: Feljegyzés a Hét évszázad magyar versei c. antológiáról. Budapest, 1954. június 7.

problémát az egészen fiatal költők felvételének a kérdése jelentette. A szerkesztőbizottság azt javasolta, hogy Simon István verseivel zárják le a kötetet. Erdei Sándor helyesnek találta ezt a megoldást, és a vitán jelenlévő költők is egyetértettek ezzel. Vitára adott okot az arányok kérdése: ki hány verssel szerepeljen az antológiában.

A Kiadói Tanács a válogatást ebből a szempontból kielégítőnek találta. Egyébként a szerkesztőbizottság az élő költők verseinek kiválogatásánál tekintetbe vette a költők kívánságait is. Persze ennek ellenére elkerülhetetlen volt, hogy az antológia megjelenésekor újabb sértődések ne történjenek. Egyes költők érzékenységre jellemző, hogy Gellért Oszkár az új tervezet elolvasása után Erdei Sándornak írásban jelentette be, hogy lemond a költői szakosztály elnökségéről, mindezt azért, mert őt az új kiadásba nem válogatták be.

Voltak természetesen, akik jogtalan mellőzésük miatt szót sem emelhetek. A Nyugat harmadik nemzedékéből nem szerepel Rónay György, Kálnoky László csak egyetlen költeménnyel, Jékely Zoltán, Vas István, Weöres Sándor is igen kevés, majdnem teljesen kimaradtak az Újhold-kör költői, például Nemes Nagy Ágnes vagy Szabó Magda sem szerepel egyetlen verssel sem, Pilinszky János is alig. És még így is túlságosan liberálisnak ítélték a felsorakoztatott szerzőket.

Külön foglalkoztatta a bizottságot Sinka István verseinek sorsa. Sinka István a szocialista átalakulással szembehelyezkedő népi íróként a Rákosi-rendszerben nem publikálhatott, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején azonban már szerették volna, ha újra részt venne az irodalmi életben. A Kiadói Tanács által rendezett vitán felmerült az a kérdés, hogy Sinka szerepeljen-e a válogatásban. A kiadó úgy tájékoztatta az értekezletet, hogy Sinka tiltakozna a szerepeltetés ellen. Az volt a véleménye, hogy ha az első kiadásban nem jelenhettek meg a versek, akkor a másodikba már ő nem adja őket.⁵⁵⁵

„Kónya Lajos véleménye az volt, hogy Sinka verseit mindenképpen fel kell venni az antológiába. Az Irodalmi Újság Kónya felszólalása alapján említette meg a Hét évszázad magyar verseiről készített tájékoztató jellegű cikkében, hogy Sinka versei is szerepelni fognak benne. Tudomásunk szerint Horváth Márton elvtárs a pártkongresszuson élesen elítélte az Irodalmi Újságnak ezt az állásfoglalását.” A szerkesztőbizottság végül nem vette fel új tervezetébe Sinka verseit.⁵⁵⁶

---

⁵⁵⁵ Petrik Béla: „...de enyém ám a hősiesség”. Képek Sinka István útjáról az elhallgattatás éveiből. = Hítel, 25. évf. 2012. 11. sz. 108.p. <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/102-111.pdf>

⁵⁵⁶ MNL XIX-I-3-u 9. dob. uo.

1954. július végén a kötet már nyomdában került, ekkor kérte Köpeczi Béla Darvas sürgős állásfoglalását, hogy, ha még szükséges, az újabb változtatásokat idejében végre tudják hajtani.

Nem tudjuk, Darvas változtattatott-e valamit az antológián, mindenesetre 1955 márciusában már az értékelést küldi a Kiadói Főigazgatóság.

„Hibái ellenére az utóbbi évek egyik legértékesebb kiadványa. A kiadó a Főigazgatósággal karöltve óriási munkát végzett a kötet összeállításánál.”⁵⁵⁷

Megjegyzik azonban, hogy a sajtóban megjelent bírálatok egyetértenek abban, hogy az élő irodalom túlméretezett lett a válogatásban.

Valóban, a kritika kiemeli, hogy „a szerkesztőket az élő költők válogatásánál az »előlegezett bizalom« vezette, s az a törekvés, hogy az élő líra szélesebb körű bemutatásával minél gazdagabban tükrözzék az új magyar életet. Az előlegezett bizalomból azonban az elvi és művészi igényességet háttérbe szorító, okatlan bőkezűség lett. Új költészetünk erőteljesen fejlődött tíz év alatt. Nem egy olyan tehetséges, eredeti, pártos költőnk van, aki hatalmas költészetünk méltó folytatójának ígérkezik. Nem egy – de nem is ötven. [...] Feltűnik viszont, hogy egyes költőknek az általános bőkezűséghez képest milyen szűkmarkúan osztogatták a megbecsülést. Így például a szerkesztők szerint Madarász Emil költészetének fontossága kétszer-háromszor kisebb – mint mondjuk Vas István, Jékely Zoltán, Hajnal Anna vagy Weöres Sándor verseinek jelentősége.”⁵⁵⁸

A Kiadói Főigazgatóság értékelése megállapítja, hogy nem a kiadót terheli a felelősség a túl sok élő szerzőért, azonban a Nyugat polgári írói s a későbbi „formalista polgári költészet” képviselői „valóban aránytalanul nagy helyet foglalnak el.”⁵⁵⁹

Míndez mutatja, hogy ugyan valóban történt engedmény a nem baloldali, kétségkívül a legszínvonalasabb magyar irodalom javára, ez azonban korántsem jelenti a költészet valós, kizárólag esztétikai szempontokat figyelembe vevő megítélését: „Kétségtelen, hogy az átcsoportosítás és az esztétizáló költők egyes verseinek elhagyása után az antológia pártosabb jellegű lett, bár egyik-másik Nyugat-költőnél még lehetett volna csökkenteni.”⁵⁶⁰
– összegez Köpeczi Béla.

---

⁵⁵⁷ MNL XIX-I-3-u 9. dob. 2068/1954 tétel

⁵⁵⁸ F.S.:Bőkezű és elnéző szerkesztők. Szabad Nép, 13. évf. 1955. 22. sz. 23. p.

⁵⁵⁹ MNL XIX-I-3-u 10. dob. 945/1955 tétel

⁵⁶⁰ MNL XIX-I-3-u 9. dob. 2068/1954 tétel

2. A kiadott mű terjesztésnek csak változtatása

Könyvnapki könyvek

A Szépirodalmi kiadványaival kapcsolatban arra is akad bőven példa, hogy a terjesztés alakulásába szólnak bele az irányító szervek. Az 1950-ben rendezett könyvnapokon is ez történt (ekkor még értelemszerűen részben a Szépirodalmi elődkiadóival), előzetesen meghatározták a terjeszthető könyvek körét, majd Révai József a már többször jóváhagyott listát is megváltoztatta.

Domokos János Révainak szóló feljegyzéséből tudjuk, hogy már az előző évben, 1949-ben évben is korlátozták a könyvnapki könyveken kívül árusítandó könyvek számát. Ez a szám akkor mintegy 200 könyvet jelentett. Azért volt erre az intézkedésre szükség, mert a könyvsátrak könyvbefogadó képessége korlátozott, és azt akarták elérni, hogy a könyvnapki árusítást ne üzleti szempontok szabják meg, hanem „a leghasznosabbnak” ítélt könyvek kerüljenek az olvasók kezébe. Az előző évben azonban még nem ment minden „igazán gördülékenyen”, és így előfordult, hogy egyes, az ellenőrzés szempontjából nehezebben megközelíthető sátrakban nem az „ajánlott” 200 könyvet, hanem azokat árusították, melyektől a kiadók „meg akartak szabadulni”, tehát amelyekre volt kereslet. Így pl.: arról is érkezett, jelentés, hogy egyik könyvsátorban Upton Sinclair könyvét árusították. Ennek az „anarchiának” a felszámolása érdekében úgy határoztak, hogy a 46 könyvnapki könyvön kívül a könyvsátrakban csak előre megállapított könyveket lehet árulni.

Először egy száz könyvből álló listát állítottak össze, majd amikor a Szikrától és a könyvkiadó vállalatoktól a javaslatok beérkeztek, egy 120-as listát készítettek és azt Losonczy Gézával jóváhagyatták. Losonczy titkárságának értesítése alapján elvben Révai is hozzájárult a 120-as listához azzal, hogy azt Losonczy is nézze meg. Végül 142 db-os lista született két változatban lényeges eltérésekkel, egy városi és egy vidéki lista. Erre azért volt szükség, mert pl.: Asztalos István könyve, mely olvasó-mozgalmi könyv volt és 20.000 példányban jelent meg, vidéken nagy keresletnek örvendett. Maradék példányait, mivel a falusi osztályharcban kitűnő agitatív eszköznek bizonyult, elsősorban vidéken terjesztésre szánták.

Néhány könyvet azonban kihagytak a terjesztendő könyvek listájáról.

Gergely Sándor Farkasverem c. könyvét például, mivel kiderült, hogy ez a kötet más cím alatt már többször megjelent. Barabás Tibor, Vas István, Darázs Endre műveinél is találtak „fontosabbakat” könyvnapki terjesztésre.

Ezután érkezett meg Révai utasítása a terjesztés változtatásáról kézírással egy rövidke cédulán. Ezen szerepel, hogy Gergely Sándortól rá kell venni a kötelező listára a Dózsa trilógiát, valamint a Vitézek és Hősöket. Tersánszky Józsi Jenőtől is szükség van egy-két könyvre, de az semmiképp sem a Kakuk Marci legyen. „Palotai Borist, Aczél Tamást se értem, miért »tiltották« ki. Asztalost és Nagy Istvánt is kell árulni. Nagy Lajostól is be kell venni valamit a régibb, félig-meddig használható írásai közül.”⁵⁶¹

Így is történik, Domokos jelenti, hogy Asztalos Istvánt Révai elvtárs utasítása értelmében árusítani fogják városban is. Tersánszkytól a Kakuk Marcin kívül kapható művei közül kiválasztanak egy-kettőt, például az Egy ceruza történetét, a Rossz szomszédságot, vagy az Egy szarvasgím történetét. Palotai Borist valóban helytelen volt kihagyni, a Tűzhely című kötetét fogják árusítani.

Domokosnak e leveléből kiderül, hogy a terjesztésbe való beavatkozás feltehetőleg előzőleg Gergely Sándornak köszönhető, ő kereste meg Révait és ő tette szóvá azokat az észrevételeket, amelyeket Révai megírt.

Domokos meg is jegyzi, hogy nem felel meg a valóságnak, amit Gergely ír Nagy Lajosról, hogy tudniillik az általunk felvett könyve elfogyott. A Képtelen természetrajz ugyanis 2000 példányban kapható. Ezen kívül még egy könyvét fogják egyébként is árusítani, valamelyiket a Farkas és bárány, a Lázadó ember, vagy az 1919 május - válogatott elbeszélések közül.

Aczél Tamás könyvei nem kaphatók jelenleg, így tehát kénytelenek őt kihagyni. Gergely Sándor fent említett kötetén kívül csak a Dózsa trilógia kapható, mintegy 200 példányban. Nagy István könyvei közül csak a Szomszédság nevében van raktáron, ezt árusítani fogják.⁵⁶²

Illés Béla könyvei

Illés Béla 1950 nyarán az alábbi kérdéssel fordul Révaihoz: „Látszólag igen kicsi ügy, de aki ismeri irodalmi életünket és annak betegségeit, az tudja, hogy itt valami kezdődik, valami nem jó dolog.” A koreai események hatására írt kisregénye az Atheneum legolcsóbb és legszerényebb sorozatában jelenik meg, amelyet az Atheneum kérése alapján Domokos János tizenötezer példányban engedélyezett. Ugyanakkor „Lukácsy elvtárs

⁵⁶¹ MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1950. május 22.

⁵⁶² MNL XIX-I-3-c 2. dob. Domokos János levele. Budapest, 1950. május 23.

személyesen közölte velem, hogy kérni is kár volt, magától értetődő, hogy legalább ekkora példányszámot engedélyeznek.”

Lukácsy viszont telefonált az Ateheneumnak és „szemrehányást tett nekik, hogy mernek az én könyvem számára magas példányszámot kérni, hisz én... És Lukácsy itt hivatkozott Losonczy elvtárs kritikájára, amit ő nyilvánvalóan úgy értelmez, hogy mert lehet ütni, sőt, kell is ütni engem. Agyonütni.” Illés Bélának ezután több kérése van, egyik az, hogy „mivel nyilvánvaló, hogy nincs ma Magyarországon kritikus, aki rólam egy jó szót lemer írni, kérem, intézkedjen, hogy új kis könyvemről írjanak, - ne többet és ne jobbat, mint amennyit érdemel, de ne is kevesebbet és rosszabbat. Higgye el, nem csak személyes ügy ez és nem olyan kicsi ügy, mint amilyennek látszik. Egy jó szemű ember sokat láthat - mögötte.”⁵⁶³

Révai ingerülten fordul beosztottjaihoz: „Domokos elvtárs! Mi ez kérem? Legyen szíves, írja meg, mi van ezzel az ügygel! Lukácsy valóban ilyeneket csinál? A 15 ezer példányt én is sokallom.”⁵⁶⁴

Lukácsy válaszából kiderül, hogy az Athenaeum helyt adott a tizenöt ezres példányszámnak, de mivel a kötet az egyébként tízezer példányszámos Ifjú Gárda sorozatban jelenik meg, Nemes Dezső helyeslésével maradt a tízezeres példányszám. Révai válasza a megtévedt udvaronc művész helyreigazítása: Illés „a bolhából elefántot csinál”, mert „ha a könyvnek sikere van, csinálunk majd második, sőt ha kell, harmadik kiadást” és Révai gondoskodni fog arról, hogy a könyvről jelenjék meg ismertetés. „Kérem, ne legyen túl érzékeny.” – írja Illésnek.⁵⁶⁵

Mit lehet erre válaszolni? „Hálásan köszönöm levelét és az abban található jó tanácsot és jóakaratot. A jó tanácsból igyekszem tanulni. A jóakaratra építék.”⁵⁶⁶

Később, más ügy kapcsán (Révai kijavított néhány adatot Illés a magyar csapatok tevékenységéről szóló cikkében, mely a Társadalmi Szemlében jelenik meg, Illés pedig megmagyarázza, hogy a cikkben a voronyezsi ütközetről szóló adatokat 1945-ben tartott előadása alapján írta, melyet akkor a szovjet hadsereg Politikai Osztálya magyarországi kirendeltségének vezetője vizsgált felül) a következő áll: „Kérem, ne tekintse ezt az

---

⁵⁶³ MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 8.

⁵⁶⁴ MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 11.

⁵⁶⁵ MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 14.

⁵⁶⁶ MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1372. tétel 1950. augusztus 14.

önigazolást túlzott érzékenység megnyilvánulásának. Nem az. És nagyon hálásan köszönöm a kritikát és büszke vagyok arra, hogy cikkemet figyelemre méltatta.”⁵⁶⁷

3. A kiadott mű ideológiai problémává növelése – Déry Tibor: Felelet című műve

A végére kívánczik a reprezentatív példákat tárgyaló résznek Déry Felelet című műve sorsának bemutatása. Ez ugyanis összegző esete mindannak, ami a könyvkiadás során problémává válhatott, hiszen a kéziratot, a szerzőt és a lektort is egyaránt bírálták, ráadásul ez az ügy mutatja be azt is, hogyan keletkezett voluntarista módon, a semmiből, főben járó ideológiai vétség.

A Déry Tibor Felelet című regényének második kötete kapcsán kirobbant vita nemcsak az irodalmi közélet felbolydulását hozta meg. Egyetlen kötetnek a kapcsán Révai képes volt annak bizonyítására, hogy mindaz, ami a fordulat éve óta a kultúrpolitika és könyvkiadás működésének menetévé vált, még ez sem vehető kézpénznek, a diktatúra működése kiszámíthatatlansága következtében a leginkább terrorizáló jellegű (mondjuk), de nem jó mondat.

Révai József bírálata nemcsak az írók megrendszabályozását szolgálta, hanem a bírálat elérte azokat is, akik ugyancsak szellemi munkával járultak hozzá a kötet megjelenéséhez: a lektorokat. A Felelet-vita a Szépirodalmi Könyvkiadó – mint a Déry-kötet megjelentetője – munkatársait is rákényszerítette a kiadó munkájának értékelésére, „a hibák okainak felkutatására”. A megbeszélések az 1952. október 24-én tartott lektori értekezlettel kezdődtek meg.

Egy ekkor készült feljegyzéstől 1953. május 15-ig terjed azon dokumentumok sora, amelyek alapján rekonstruálhatóak a könyv kapcsán megfogalmazott, a lektorok szerepére, felelősségére vonatkozó elképzelések, a kiadhatóság ügye, tágabban pedig a művelődéspolitikai irányítás könyvkiadókra vonatkozó elképzelései, intézkedései.

Lektor és író ideálisnak tartott viszonyát a Világosság című napilap fogalmazta meg: „A kiadó a mű születésétől kezdve támogatja az író. Az író először témája vázlatát közli a könyvkiadóval és ettől a perctől kezdve állandó kapcsolatot tart a lektorral. Rendszeresen megbeszélnek a készülő könyv egyes részleteit, és menet közben állandó bírálatot, tervszerű

---

⁵⁶⁷ MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1830. tétel 1951. február 26.

segítséget kap az író.”⁵⁶⁸

Kiadó és író együttműködését Révai bírálata alapján szigorúan felül kellett vizsgálni. Erre az 1952. október 30-ára összehívott lektori konferencia volt hivatott.

E konferenciát hivatalosan négy kiadó közös tanácskozásként rendezték meg, általános célként tűzve maga elé, hogy a lektorokat nevelje, a kiadókban uralkodó „liberalizmust” felszámolja.⁵⁶⁹

A konferenciát azonban megelőzte a Szépirodalmi Könyvkiadóban egy szűkebb körű egyeztetés. Itt sem csak a belső munkatársak voltak jelen, hanem részt vett a Pártközpont Agit. Prop. osztályának kiküldöttje, a Népművelési Minisztérium munkatársa, valamint két másik kiadó, a Művelt Nép és az Új Magyar Könyvkiadó képviselői is megjelentek.

Már ezen az első megbeszélésen kiderült, hogy a vádak felsorakoztatása, a kiadó munkatársainak felrótt hibák a Déry-vitáéval szinte teljesen azonos koreográfia mentén zajlottak.

A megnyitó felszólalást a kiadó igazgatója, Jászberényi József tartotta.⁵⁷⁰

A legfontosabb megvalósítandó feladat „a Révai elvtárs által az írók felé felállított követelmény”: a kommunista pozitív hős követelése: ez a kiinduló pontja az egész kritikának, amelyet a Párt, az állam, maga az élet állít íróink elé.”⁵⁷¹ Ez a lektorokra hatványozottan vonatkozik, mivel ők azok, akik „méri az író munkáját, akik legfontosabb közvetítői az irodalom és közönség kapcsolatának.”⁵⁷²

A nagy formátumú szocialista realista művek elmaradása miatt, az írók miatt, a lektorokat is igen komolyan hibáztatták, nekik is harcolniuk kellett: „Vajon kiadónk munkássága azt bizonyítja, hogy nálunk ki lehet adni a jelszót: tüzet szüntess a szematizmus ellen?! Nem!”! E harc megvalósításának lektori feladatkörébe tartozó módjaként merült fel például, hogy ne engedjék olyan művek megjelenését, ahol a hős „saját testvérének stricijéből a könyv végére annak rendje és módja szerinti, pozitív munkáshős lesz”, vagy ahol fel lehet róni „az utolsó száz oldal egyöntetű hurráhangulatát”.⁵⁷³

A pártosság útjáról való letérés éber figyelése a lektorok számára is a „fából vaskarika”

---

⁵⁶⁸ Világosság. 1951. január 15. idézi: Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem. Budapest: Gondolat Kiadó, 1985. 263. p.

⁵⁶⁹ APB javaslata. Idézi: Varga: i.m. 263. p.

⁵⁷⁰ Jászberényi József a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács oktatási és népművelési osztályának vezetése után 1952. január 7-től került a Szépirodalmi Könyvkiadó élére. Lsd. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Önéletrajz. Jászberényi József személyi dossziéja.

⁵⁷¹ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés a Szépirodalmi Könyvkiadó 1952. október 24-én tartott lektori értekezletéről. Jászberényi József megnyitó beszéde.

⁵⁷² Uo.

⁵⁷³ Uo.

helyzetbe kerülést jelentette, hiszen Révai szerint szükséges, hogy „a valóban pártosság érdekében küzdjünk a sematizmus ellen, azért követelünk meg a művektől magasabb színvonalat, hogy pártosak legyenek, jobban tudjanak hatni.”⁵⁷⁴ Ami viszont eddig a művekben jó volt és tudott hatni, abban sok a moralizálás, a pesszimizmus és az erotika – fejtegette tovább Révai. Mindez együttesen „kispolgári” világméretet ad. Az elvárásoknak megfelelni nyilvánvalóan nem lehetett.⁵⁷⁵ Így azután, ahogyan az írók esetében, úgy a lektorok között is kitört a személyeskedő vádaskodás. Két fő, egymással összefüggő probléma került elő: felrötták a vagy jobbra, vagy balra való elhajlást, illetve a vélt ideológiai torzulások mentén való klikkesedést.

A felülről érkező bírálat elemeit megpróbálták ráhúzni saját kiadójuk munkájára, munkatársi kapcsolatrendszerére. A szigorú kifogások hidegzuhanya okozta zavar közben természetesen mindenki törekedett az őt veszélyeztető baj elhárítására, a kifogásolt pontok ellen való védekezésre. Több lektor védekezett a helyzetük paradox voltával: ők nem csupán a párt eszméinek képviselői, hanem szem előtt kell tartaniuk a nagy írók tekintélyét is: „Déry régebbi írásait igen nagy tisztelettel olvastam. [...] Hogy Déryt az irodalmi közvélemény igen jelentős írónak tartotta, tartja, megtévesztett; ez az álláspontom szinte ezekben a mondatokban csapódott le: hogy jövök én ehhez, hogy ezt a könyvet én bíráljam?”⁵⁷⁶

A pusztán védekezés mellett (pl.: „Déry regényét kéziratban olvastam. A dunaparti jelenet [...] nekem is nagyon tetszett. Nem láttam a veszélyét annak, hogy ez a jelenet, és éppen ez a jelenet, a rendőrségi jelenet után következik. Egy kis kitérőt teszek itt – milyen veszélyes részletekben olvasni egy regényt. Ha a lektor, a kritikus, részletekben olvas, eltorzulnak az arányok, jelentősebbnek vagy jelentéktelenebbnek látja az egyes részleteket.”⁵⁷⁷) valós ellenállás is érzékelhető. Ahogy az írók vitáján többen ellentmondtak (Benjámín, Zelk, Eörsi),⁵⁷⁸ úgy itt is szóba kerülnek a munkakörülményekből adódó valódi nehézségek, hiteles mentségül a lektori feladatok ellátásának esteleges hiányosságaira (lektorok túlterheltsége), és nyílt cáfolat is elhangzik a kiadói klikkek ügyében.

A könyvkiadó esetében ugyan nem fogalmazódott meg csoportok olyan markáns

---

⁵⁷⁴ Vas István foglalja e szavakkal össze Révai elvárását. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo.

⁵⁷⁵ Ständeisky Éva: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom. Budapest: 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2005. 168. p.

⁵⁷⁶ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Réz Pál hozzászólása.

⁵⁷⁷ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Illés Endre hozzászólása.

⁵⁷⁸ Poszler György: Felelet? Mire? A Déry-vita dilemmái. = Tiszatáj, 57. évf. 2003. 3. sz. 69. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00700/00713/00139/pdf/tiszataj_EPA00713_2003_03_061-070.pdf [2012.09.15.]

elkülönülése, mint az írószövetségi vitán, de azért itt is felrótta a vezetés két társaság körvonalazódását. Az elkülönülés jegyzőkönyv szerinti első felvetője, Csanádi Imre a tiszta klikkek kialakulásával vádol: a lektorok egyik csoportja a szektásoké, sematikusoké, a másik pedig elegyes, itt a „különböző polgári jellegek nyilvánulnak meg különböző formában”, akik „egyénieskednek”, „arisztokratikusak.”⁵⁷⁹ Az éles megfogalmazás ellen viszont hamar felszólal a többi munkatárs, köztük Illés Endre és Vas István is, és a szembenállást a művekhez való „öszönös reagálási viszonyra” finomítják.: „Vannak lektorok, akik származásuknál, nevelésüknél fogva ha [...] meglátnak egy verset, amely eszmeileg, művészileg is rossz, először a művészi hibát fedezik fel, közvetlen utána a politikait,” mások „a politikai hibát és utána közvetlenül, hogy rossz a vers.”⁵⁸⁰

A diktatúra fő kultúrpolitikusának bírálata nem bagatellizálódhatott el a kiadóban sem. Meg kellett találni azt, aki ugyanúgy felelősségre vonható kicsiben, ahogy Révai iktatta ki Déryt nagyban. A támadások keresztüzébe pedig leginkább a Déry-kötetet bíráló fiatal lektor, Réz Pál került.⁵⁸¹ Már az előzetes megbeszélésen is komoly kritikát kapott a mindig kéznél lévő sablonos fordulatokkal: „nem él szorosán együtt a párttal”, álláspontja „nem gyökerében felszámolt”⁵⁸² vagy „következetesen fel nem számolt”⁵⁸³ hiba.

Réz persze óvatosan kerülte a konfliktust: „a legkomolyabb persze az eszmei hiba” és „Révai elvtárs cikkének és zárszavának alapján helytelennek ítélem a magam álláspontját Déry könyvével kapcsolatban” – mondta, ugyanakkor kifejtette, „lényegében ezeket a problémákat, amelyeket Révai elvtárs felvetett, addig senki nem látta” és „nem azt tartom hibának, hogy a könyv megjelent.”⁵⁸⁴ A kiadó több munkatársa is részben melléállt („Réz elvtárs többet felismerhetett volna a hibákból és ezeket közölnie kellett volna az íróval, valóban őszintén, makacsul indokolva a hibákat. Kijavította volna Déry a könyvét? Nem. [...] a lektor és az író vitájában sokszor van valamiféle aránytalanság. Ha komoly író, művével hosszabb ideig foglalkozott; gazdag érveket tud felsorakoztatni. Dérynek van például egy Felelet-lexikonja.”⁵⁸⁵)

Az október 30-i konferencián folytatódott a kötetet bíráló lektor felelősségének taglalása. E

---

⁵⁷⁹ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Csanádi Imre hozzászólása.

⁵⁸⁰ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Szász Imre. hozzászólása.

⁵⁸¹ Sajnos nem található a Szépirodalmi Könyvkiadó anyagai közt lektori jelentés az ötvenes évek első feléből, így mind Réz Pál, mind a továbbiakban említett többi lektor lektori jelentésének szövege hiányzik.

⁵⁸² MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Pákozdy Ferenc alapszervezeti titkár hozzászólása.

⁵⁸³ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Jászberényi József.

⁵⁸⁴ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Réz Pál hozzászólása..

⁵⁸⁵ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Illés Endre második hozzászólása.

tágabb körben megrendezett tanácskozáson (a Szépirodalmi, a Művelt Nép, az Új Magyar és az Ifjúsági Könyvkiadó vezetőin és lektorain kívül néhány író és Erdei Sándor népművelési miniszterhelyettes is jelen volt), sokkal élesebbre fordult a hangnem.⁵⁸⁶

A bevezető felszólalást Simó Jenő, a Szépirodalmi Könyvkiadó magyar lektorátusának vezetője tartotta, akinek kíméletlen beszédéről közvetve értesülhetünk. Az esemény után született párttitkári jelentés szerint: „A lektori konferencia az első napokban különösen a pártonkívüli lektorok közt zavaró hatást keltett. [...] Valamennyien abban a meggyőződésben voltak, hogy az valami szakmai jellegű megbeszélés lesz. [...] A konferencián elhangzott bírálatot az érintett lektorok szinte leleplezésnek, méltánytalan támadásnak érezték.”⁵⁸⁷ Az utólagosan is összehívott kiadói megbeszélés jegyzőkönyvének egy később kihúzott mondata alapján: „Az elvtársak hosszan hallgattak, de ez a hallgatás nem témaszegénységet jelent.”⁵⁸⁸ (Vagyis meg sem tudtak szólalni a döbbenettől.)

Ez elsősorban továbbra is Réz Pál támadását jelentette: „Majdnem nagyobb bűnösnek tartották, mint Déryt, aki a regényt írta.”⁵⁸⁹

A megfelelő módszer szerint itt sem maradhatott el az önkritika: „A szünetben odalépett hozzám Wessely Laci, Illyés Gyula jó barátja, fordító és esszéíró, és azt tanácsolta, hogy gyakoroljak önkritikát. Én nem nagyon akartam, de addig erősködött - a szovjet táborkkal példálózott -, hogy a végén mégis fölszólaltam és kínomban valami olyasmit dadogtam, hogy »Nem lehet nem egyetérteni Révai elvtárs cikkével...« Ezen mindenki röhögni kezdett. Úgy értelmezték, mintha azt akartam volna mondani, hogy próbáljak meg én nem egyetérteni Révaival. [...] A végén valami megrovást kaptam.”⁵⁹⁰

Vagy, ahogy Domokos Mátyás emlékezik: „nehéz lehetett volna észrevenni [...] a problémákat, amelyeket Révai elvtárs előadói beszédében elmondott. Hogy ez mennyire így van [...] azt az is bizonyítja, hogy előzőleg a kéziratot felkérték a pártközpontba, s Rényi elvtárs is látta és ő sem tett megjegyzést. Rényi Péter, aki ott ült az elnöki asztalnál, kivágta magát: Réz elvtárs nagyon téved, ha azt hiszi, hogy mi nem vettük észre a hibákat. Én igenis észrevettem. De nem szóltunk, mert kíváncsiak voltunk, vajon a kiadó észreveszi-e.”⁵⁹¹

---

⁵⁸⁶ Varga Sándor: i.m. 264. p.

⁵⁸⁷ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Pákozdy Ferenc: Feljegyzés. 1952. november 11.

⁵⁸⁸ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. [Cím nélküli jegyzőkönyv. 1952. november] Simó Jenő hozzászólása.

⁵⁸⁹ Botka Ferenc (szerk.): Kortársak Déry Tiborról. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1994. 9. p.

⁵⁹⁰ Botka: i.m. 109. p.

⁵⁹¹ Botka: i.m. 10. p.

Ugyanakkor a konferencia után a kiadóban tartott megbeszélésen ismét kiderült, hogy „repedések mutatkoznak az ideológia monolit tömbjén”, mivel a ledorongoló bírálatot előadó Simó Jenőnek mind a kiadó igazgatója, mind munkatársai szemére merték vetni az elmarasztalás túlzott szigorát. „Simó elvtárs hangsúlyozta, hogy az éles bírálattal a hibák kijavítását akarta elérni. Azonban az ilyenfajta arány nem bizonyult kielégítőnek. Nem mutatott rá kellőképpen a jó tulajdonságokra. [...] Ez nagy hiba volt. Másfelől, [...] Simó, amikor a lektorokat igen élesen bírálta, ugyanakkor a lektorátusvezetést nem bírálta. Pedig tulajdonképpen végső fokon a lektorátusvezető felelős a hibákért.”⁵⁹² „A jobboldali elhajlás zuhanyszerű megjelenéséért [...] elsősorban Simó elvtárs a felelős.”⁵⁹³

A turbulens események után a kiadónak is meg kellett szerveznie, mi legyen a modus vivendi, hogyan tudna visszatérni a napi kerékvágásba azzal együtt, hogy igyekezzen elkerülni hasonló irracionális felelősségre vonást. Az egyik megoldás még egy szűrő beépítése volt a kézirat kiadásának útjába. Bár idáig is több értekezleten (termelési, osztályvezetői) szóba kerülhettek a kiadásra szánt művek, ezután szükségessé vált külön lektori értekezletek rendszeres összehívása is. A másik megoldás felülről érkező kikényszerített rendezés volt: a lektorok nevelésének előírása, a szigorú pártoktatás bevezetése.

Az 1952. november 12-i lektori értekezlet az utolsó fejezete a Déry-vita kapcsán folytatott lektori afférnak. Az e tanácskozáson született jegyzőkönyvből is kitűnik, hogy a napi aprómunka mellett (helyesírás egységesítése, határidők kérdései) milyen nagy a feszültség az ideológiai vonal betartása miatt: „A Minisztériummal kell tisztáznunk, hogy kiadható-e? Azt hisszük, hogy vidám írásokra van szükség. Ez a kötet⁵⁹⁴ szerényen vidám. Ha a Minisztérium nem engedélyezi, le kell mondanunk a vidám írásokról.”

Ezen a vitán derült ki a felettesek reakciója a konferencián elhangzottakra. Rényi Péter pártfunkcionárius szavaiból világossá vált, hogy a lektori munka problémamentes továbbvitelének legegyszerűbb módja, a csak a legpártszerűbb művek továbbengedése, szintén nem felel meg a hivatalos kultúrpolitikai elképzeléseknek: „Azért tartottam szükségesnek hozzászólni, hogy még idejében figyelmeztessük az elvtársakat, hogy sem Révai elvtárs zárszava, sem a lektori konferencia ne jelentse azt, hogy mi itt ideológiai és politikai lovat adunk a lektori sematizmushoz, gyávasághoz és nem ahhoz [ahhoz sem],

---

⁵⁹² MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. [Cím nélküli jegyzőkönyv. 1952. november] Geréb Béláné hozzászólása.

⁵⁹³ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. uo. Illés Endre hozzászólása.

⁵⁹⁴ A könyv feltehetően Darvas Szilárd Tréfás kalauz. Szatírák és humoreszkek című munkája, mely végül csak 1955-ben jelent meg a Szépirodalmi kiadásában.

hogy a lektorok áttolva a teljes felelősséget az írókra, könnyedén kidobják, kiselejtezzenek olyan műveket, amelyekkel érdemes foglalkozni.”⁵⁹⁵

Tehát azt kívánták, hogy a lektorok „bábáknak álcázott angyalcsinálók”⁵⁹⁶ legyenek.

3.4 A könyvkiadás a gyakorlatban – Reprezentatív példa sorozatok kiadására

Eddig az egyes művek kiadásán keresztül mutattuk meg, hogy az irodalompolitikai irányító apparátus hogyan tudta érvényesíteni akaratát a könyvkiadás napi gyakorlatában. Az alábbi rész a kiadástörténet kívánalmainak megfelelően bemutatja a Szépirodalmi Könyvkiadó sorozatait,⁵⁹⁷ majd egy sorozat megjelentetésének menetét írja le.

Utóbbi rész terjedelmesebb voltát indokolja, hogy minden szempontból a legideálisabban lehet rajta bemutatni a könyvkiadás és kultúrpolitika bonyolult kapcsolatát.

A Shakespeare-sorozat kiadástörténete rávilágít arra, hogy hogyan érvényesült az ideológiai irányítás összetettebb, többszereplős szcénában, ahol az ideológiai kívánalmak közvetettebben, mindenféle esztétikai, vagy irodalomvédelmi köntösben jelentek meg, vagy éppen az ideológia jelszavaiba burkolózva egyéni igények is érvényesülésre törtek.

3.4.1 A Szépirodalmi Kiadóban kiadott sorozatok - áttekintés

A Szépirodalmi Kiadó meglehetősen sok, különféle tárgyú sorozatot jelentetett meg.

Ezek az alábbiak voltak: Új magyar elbeszélések, Szabadságharcos kiskönyvtár (leginkább az Új Magyar Kiadó sorozata, de néhány kötete a Szépirodalminál jelent meg), Gábor Andor összegyűjtött művei, a Kincses könyvtár és a Szabad Föld kiskönyvtára.

A fajsúlyosabb sorozatok között számon tartandóak a következők:

Szépirodalmi Kiskönyvtár (lsd. 2. sz. mell.)

---

⁵⁹⁵ MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jegyzőkönyv az 1952. november 12-i lektori értekezletről. Rényi Péter hozzászólása.

⁵⁹⁶ Domokos 1996: i.m. 10. p.

⁵⁹⁷ A sorozatokat a MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3660. tétel Feljegyzés Darvas elvtárs részére. Tárgy: 1954 évi tervek. 1953. összefoglalója alapján mutatjuk be.

1950-től jelent meg. Célja az volt, hogy a széles rétegek 2-6 íven népszerű válogatást kapjanak a magyar és világirodalom legjelentősebbjeiből.

Magyarázó előszóval jelentek meg ezek is, 10.000 példányban.

A minisztérium vezetősége úgy határozott, hogy az Szépirodalmi Kiadó szüntesse meg a Szépirodalmi Kiskönyvtár sorozatot, de az olvasók és a könyvtárosok körében végzett tájékozódás után szükségesnek látták a sorozat folytatását. Feladata továbbra is az maradt, hogy az egyes írók műveiből olyan előszóval ellátott kisebb terjedelmű válogatást közöljön, melyek kielégítik az iskolák és egyes irodalom után érdeklődők szükségletét. Ezek éppen kis terjedelmük miatt nem illenek az Iskolai Könyvtár sorozatba, a várható érdeklődést tekintve pedig nem tartoznak az Olcsó Könyvtár sorozatba. Annyiban javasolnak változtatást, hogy a jövőben csak klasszikusokat jelentetnek meg, döntő mértékben magyar klasszikusokat.

Magyar Klasszikusok (lsd. 3. sz. mell.)

1950-ben indult. Egy-egy kötet 5000 példányban jelent meg.

A sorozat célja az volt, hogy a magyar irodalom „haladó” íróit megismertesse tervszerű összeállításban a dolgozók minden rétegével, általuk elérhető áron, hiszen ők azok, „akikért, és akik által napjaink kultúrforradalma végbe megy”. Nevelő erejével segíteni kell az új szocialista kultúra kialakítását. Az új „Magyar Klasszikus” sorozat arra is hivatott, hogy azoknak a hasonló című Magyar Remekírók, Magyar Regényírók Képes Kiadása, Élő Magyar Klasszikusok stb. sorozatoknak a helyébe lépjen, amelyek a „hajdani kizsákmányoló osztályokat szolgálták” összeállításuk, válogatásuk, értékelésük szempontjaival.⁵⁹⁸

A sorozatnak tartalmaznia kell: a legnagyobb magyar klasszikusok műveit; a magyar irodalom hagyományait képviselő eddig kevésbé hozzáférhető műveket; egyes korszakok legjavának antológia-szerű válogatását; valamint iskolai kötelező olvasmányokat, egyetemi oktatás szempontjából fontos műveket is.

A sorozatot 120 kötetre tervezték, amely 5 év alatt jelenne meg: könyvnaptól-könyvnapig 24 kötet, tehát havonta 2 kötet.

Egy kötetet kb. 20 ív terjedelműnek szántak, ebből 1 ív bevezetés.

---

⁵⁹⁸ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 51. őc. Előterjesztés az Agit. Prop. Bizottsághoz a Magyar Klasszikusok sorozat ügyében.

Hangsúlyozták, hogy a sorozat megfelelő előszóval jelenhet csak meg, irodalomtörténeti átertékeléssel: a bevezető érthető stílusban tartalmazza az íróról és műveiről szükséges tudnivalókat és a marxista kritika álláspontját.

Hogyan hangzott ez az akkori virágnyelven? A bevezetések „minőségi kritériumai”: az íróval kapcsolatos „ellentmondások, problémák” felvetését és megoldását kell kívánni a szerzőtől; jobban kell ügyelni a hazafias nevelés szempontjaira; nagyobb súlyt kell fektetni a művek esztétikai-formai elemzésére, a jellemzés, szerkesztés, versforma, hasonlatok kérdésének megvilágítására; a tanulmányok stílusának, egyszerűbbnek és szebbnek kell lennie.

A szöveghez legszükségesebb magyaráznivalókat jegyzetekben kell közölni. A kiadásoknak, bár nem tudományos jellegűek, tudományos szempontból is kifogástalannak kell lenniük.

Később úgy értékelték, hogy ezt sikerült is megvalósítani, az 1950-1951-ben megjelent kötetek nagy általánosságban megfeleltek a sorozat célkitűzésének. Megállapították, hogy a bevezetések valóban komoly igénnyel készültek, közülük kiemelendőnek ítélték Waldapfel József Vörösmarty tanulmányát és Nagy Péter „Móricz Zsigmond a novellaíró” tanulmányát, amely tanulmányok „nyereségei az irodalomtörténeti kutatásunknak.”⁵⁹⁹

A sorozatért a felelősséget ideológiai és szakmai szempontból a Magyar Irodalomtörténeti Társaság vállalta, a konkrét szerkesztői feladatok elvégzésére az alábbi szerkesztőbizottságot küldték ki: Bóka László, Király István, Lukács György, Szabolcsi Miklós, Szauder József, Waldapfel József.

A tervet és az évről-évre történő ütemezést a szerkesztőbizottság javasolta és a társaság vezetősége hagyta jóvá.

A visszaemlékező szerint a Magyar Klasszikusok-sorozat „külső mindenható szerkesztője Szabolcsi Miklós volt, aki közvetlenül kapta az információkat, hogy mit lehet, és mit nem lehet. Ebben születhetett olyan kötet, ahol Tóth Árpád és Juhász Gyula társbérletben jelennek meg Bóka László kioktató előszavával, de Csokonait se lehetett kiadni, vagy csak egy nagyon kis válogatást.”⁶⁰⁰

Nemcsak a sorozat tervét mérlegelték gondosan, a szövegeket is: ebben az esetben is tetten érhetjük a szövegekbe való beavatkozást a klasszikusok esetében is.

---

⁵⁹⁹ MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 77. őe. A Magyar Klasszikusok sorozat ötéves terve.

⁶⁰⁰ PIM Médiatár K01158 B oldal Domokos és Réz Pál beszélgetése a Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

Bóka László szerkesztőbizottsági tag levelében írja Móricz Életem regényéről, hogy mellékelve küldi azokat a Móricz-részleteket, amelyek fájdalom nélkül kioperálhatók lesznek. Bár maga Bóka inkább a megjegyzetelés híve lett volna, Erdei Sándor megbeszélte vele, hogy kihagyják a megjelölt részeket. Ilyenek voltak pl. az alábbiak: „Szegény vidék volt ez, olyanok, mint a Tisza túlsó partján Beregben a ruténok meg az oláhok. Meghatottan láttam a visszacsatolt Ruszinszko asszonyairól szóló felvételeken, hogy ők ma is fehér gubában járnak.” „A forradalmár mindig sértett emberekből válik.”⁶⁰¹ 1956 végén szeretnék volna befejezni, ez nem így történt, a sorozat 1957-ben is folytatódott.

Iskolai Könyvtár (lsd. 4. sz. mell.)

Könyvárusi forgalomba nem kerülő sorozat, amelyben kötelező olvasmányokat jelentetnek meg. A példányszámot az Oktatási Minisztérium igénye szabja meg, 5-25.000 közöttire tervezték. A köteteket a Magyar Klasszikusok matricáiról nyomták, ugyanazzal az előszóval és jegyzetekkel.

Az ötéves terv kiskönyvtára (lsd. 5. sz. mell.)

1951-ben indult, havonta két számot adtak ki, egyenként 20.000 példányban. A sorozat egyes darabjai 16-24 oldalas füzetekként jelentek meg, amelyeknek célja az ötéves terv nagy alkotásainak ismertetése volt, illetve annak bemutatása, hogyan változnak meg a dolgozók, hogyan változik meg életük a terv megvalósítása során.⁶⁰²

Móricz Zsigmond összegyűjtött művei-sorozat (lsd. 6. sz. mell.)

1952-től adták ki. Célja volt Móricz műveinek megközelítően teljes kiadása. Előre meghatározták, hogy utószóval kell megjelentetni, melynek „célja az irodalomtörténeti helymegjelölés, elsősorban az írói pályafutás szempontjából”. Átlagosan 10.000 példányban jelent meg.

Kritikai kiadásnak szánták az e sorozatban megjelenő műveket, de az ezzel együtt járó megnövekedett lektori munkát nehezen ismerték el.

Az Erdély-trilógiájával kapcsolatban maradt fenn egy minisztériumi utasítás, amely a kiadás munkálatainak egy részletére mutat rá. Ebben azt helyesnek tartotta a minisztérium,

---

⁶⁰¹ XIX-I-3-e 4. dob. 1149. tétel 1952. október 8.

⁶⁰² MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. A Szépirodalmi Könyvkiadó 1951.évi kiadványai

hogyan a kiadó a Móricz-sorozatban úgynevezett jó szövegeket kíván kiadni és ezt mindenképp szükségesnek is tartották. De véleményük szerint a felelős szerkesztő munkájához szorosan hozzátartozik, hogy erről gondoskodjon és esetleges előző kiadásokat egybeveessen. Ezért nem tartották szükségesnek, hogy Réz Pált e célból külön megbízzák a kötet sajtó alá rendezésével. Végül azonban mégis hozzájárultak ahhoz, hogy Réz Móricz Erdély trilógiáját sajtó alá rendezze, tekintettel arra, hogy belátták, ez mégis igen bonyolult, hosszabb jellegű feladat.⁶⁰³ Így ebben az esetben Réz Pálra hárult a feladat, hogy a „nemkívánatos” részeket is kezelje. Réz fegyelmit is kapott, hogy a Boldog ember utolsó mondatát a szövegben hagyta⁶⁰⁴ („megtört, csonka hazában”, amelyet végül kihúztak),⁶⁰⁵

Mikszáth-sorozat (lsd. 7. sz. mell.)

1953-tól jelent meg. Válogatott sorozat volt ez is, körülbelül 20 kötetet terveztek. Az utószavaknál ugyanaz volt a szempont, mint a Móricz-sorozat esetében.

Jókai-sorozat (lsd. 8. sz. mell.)

1954-ben kezdték, válogatott kiadásként, körülbelül 20 kötetet tervezve, 5000 példányban.

A Világirodalom Klasszikusai (lsd. 9. sz. mell.)

1954-től indult, tíz év alatt körülbelül 150 kötet kiadását tervezték úgy, hogy évente 15 kötet hagyja el a nyomdát. Élvonalbeli klasszikusok megjelenítése volt a cél, a művek elé népszerű előszavak kerültek. A példányszám 6000 és 12.000 között változott.

A terjesztés előfizetési rendszerben működött, meghatározott alappéldányszám (5000) kiadása mellett döntöttek egészvászon kötésben, ezen felül szükség szerint utánnymoták az egyes köteteket más kötésben.

*Olcsó Könyvtár:*⁶⁰⁶

1954-től indult, 30.000 példányban. A célja: szükség van olyan szépirodalmi műveket tartalmazó sorozat kiadására, amelyet nem a művelt emberfők számára adják ki, hanem

---

⁶⁰³ MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-26-1 és -5 és -4 nov. 26. és nov. 28.

⁶⁰⁴ PIM Médiatár K01158 B oldal Domokos és Réz Pál beszélgetése a Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (I. rész). 1992.02.25.

⁶⁰⁵ Szörényi: i. m. 44. p.

⁶⁰⁶ A köteteket lsd.: Olcsó Könyvtár. 1954-1989. Forrás: inaplo.hu/gy/cim/Olcsó_Konyvtar/ok3.html [2016.05.10.]

olyanok kezébe szánják, akik eddig „ponyvát, káros hatású fércműveket” olvastak. A sorozat fő kritériumai a következők legyenek: szórakoztató – a könyvtárak forgalma mutatja a nagy érdeklődést az érdekes, cselekményes, gyönyörködtető könyvek iránt, kis terjedelmű – utazás közben, nyaraláskor, esti órákban stb. a legegyszerűbb olvasó is érdeklődéssel vegye kézbe, olcsó – széles olvasói tábor meg tudja vásárolni.

Meghatározták, hogy ismert és kedvelt írókkal kell kezdeni a sorozatot pl.: Jókai, Jack London, Verne, majd e művek után következnenek a magyar és külföldi írók klasszikusai és kortárs írók művei negyed évre illetve egész évre kidolgozott terv szerint.

Szépirodalmon kívül tudományos ismeretterjesztő művek kiadását is fontosnak tartották, Gorkijtól idézve: „A munkásosztálynak ki kell nevelnie a maga kultúrájának mestereit.”

A sorozat kiadásának technikai feltételei: kiadható évi 72,6 tonna rotációs papíron 24 kötet 30 ezres példányban. Két árkategóriát állapítottak meg: az első kategóriában a 136-tól 248 oldalterjedelmű műveket olcsóbban, a második árkategóriában a 248-360 nyomtatott oldal terjedelmű műveket drágábban árusították.

A sorozattal kapcsolatos eredeti tervek szerint megfelelő érdeklődés esetén a példányszám 30 000-ről 60 000-re emelendő. A példányszámemelés a rendelkezésre álló papírmennyiség mellett vagy az átlagterjedelem csökkentését vagy a kiadványok számának csökkentését követelte volna meg. Egyik sem lett volna célravezető. A példányszám emelése az önköltség csökkenését eredményezi, amit azonban, ha a papírmennyiség emelése lehetséges lesz, nem a könyvek árának csökkentésére, hanem nagyobb terjedelmű művek kiadására használnának fel.

Ez alapján 16 egyes és 8 kettős számot adnánk ki, kb.: 14 külföldi és 10 magyar művet évente.

A Könyvüipari Minisztérium illetékeseivel történt egyeztetés alapján a Szikra Lapnyomdában szedik, tördelik, nyomják és hajtogatják a műveket. A kartonborító után, mindjárt a belső címlap következik, tehát szennyoldalt sem hagytak, hogy így is takarékoskodjanak a papírral.

A sorozat propagandáját úgy képzelték el, hogy az olvasók javasolnák: a sorozat címét, a megjelentetésre kerülő műveket és új témajavaslatokat is tennének az írók számára.

A választásban segítene egy szűkebb írói névsor csatolása is, de ezzel nem szeretnék korlátozni a javaslatokat és az ötleteket.

Az elején három művet adtak ki és azután meghatározott időközökben egye-egy (havonta kettőt). Így 1954-ben a tervezetnek megfelelően 24 mű jelenik meg a sorozatban.

A megjelenés időpontja a hónap 5-e és 20-a legyen. A fizetéseket elseje és ötödike valamint tizenötödike és huszadika között adják ki, ezért tartották e két időpontot a legalkalmasabbnak.⁶⁰⁷

Végül az Olcsó Könyvtár sorozat 1954-ben 20 művet jelentetett meg 170 íven és az első három negyedévben megjelent 18 mű és 3 utánnomás szinte maradéktalanul elfogyott. (Egyedül a könyvhéten kb.: 240 000 kötetet vásároltak az olvasók.)

Az Olcsó Könyvtár megindítása a kormányprogram óta tett legjelentősebb lépés lett a könyvkiadás demokratizálása terén.

3.4.2 A Shakespeare-sorozat

Az 1955-ben megjelent Shakespeare-összkiadás (lsd. 10. sz. mell.) nagy vállalkozás volt, nagyobb részt a Szépirodalmi, majd legvégső fázisában az Új Magyar Könyvkiadó történetében. Az alábbiakban e sorozat történetét tárgyaljuk, bemutatva, hogy akár egyetlen kisebb sorozat kiadása körül is milyen elválaszthatatlanul összefonódó filológiai, fordítói, irodalompolitikai és hatalmi összecsapások zajlottak.

A száraz tényeket egy minisztériumi feljegyzés közli: a Shakespeare-sorozat 1954-től jelenne meg két év alatt, összegyűjteményként, amelyben a fordítások részben újak, részben javítottak. Tudományos igényű, jegyzetapparátussal és az egyes művekhez tartozó utószavakkal, 8000 példányban.⁶⁰⁸

Babits csak egyetlen drámát fordított le, Kosztolányi kettőt (a harmadik, a Lear király fordítása csak Kosztolányi halála után, 1943-ban jelent meg), de az általuk megfogalmazott elvek alapján egy új műfordító-generáció nőtt föl. Ennek az új, fiatal és tehetséges műfordítói gárdának a munkája alapozta meg a modern Shakespeare-kiadásokat.⁶⁰⁹

(Ezek közül az első 1948-ban jelent meg négy kötetben a Franklin Társulatnál. Régóta dédelgetett terve volt ez a kiadónak, bár a végrehajtásához az idők, a viszonyok már egyáltalán nem voltak ideálisak. Az egész vállalkozásnak volt némi demonstráció-jellege, mert a kiadó meg akarta mutatni, hogy képes hírnevéhez méltó kiadvánnyal előállni. Ezzel

---

⁶⁰⁷ MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. öe. Feljegyzés az Olcsó Könyvtár sorozatról.

⁶⁰⁸ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3660. tétel Feljegyzés Darvas elvtárs részére. Tárgy: 1954 évi tervek jóváhagyása.

⁶⁰⁹ Szele: i. m. pp. 19-20. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/~bolphd/letolt/PhD_diss_szelebalint.pdf [2016.07.13.]

együtt búcsújellege is volt, mert tartottak tőle, hogy hátha ez az utolsó alkalom, amikor ilyesmit prezentálni tudnak.)⁶¹⁰

Valóban így történt, a következő kiadás már az államosított, átszervezett könyvkiadás vállalkozása lett.

A Franklin-kiadás után a szerkesztőbizottság felülvizsgálta az egyes fordításokat és a 37 dráma közül 11 új fordítót kapott, akik közül a legtöbb fordítást Szabó Lőrinc és Vas István, két királydrámáét (a VI. Henrik második és harmadik részét) pedig Németh László készítette el, de egy-egy darabbal idetartozik Áprily Lajos, Devecseri Gábor, Jékely Zoltán, Kardos László, Lator László, Somlyó György, Szabó Magda, Szász Imre, Vajda Endre és Weöres Sándor is, Radnóti Miklós kényszerűen félbehagyott *Vízkeresztjét* pedig Rónay György fejezte be.⁶¹¹

A sorozat főszerkesztője Kéry László volt.

Ő az angol filológia az egyetemi oktatás, az irodalmi esszéírás területéről pártolt át a színházhoz is. „Az ötvenes évek közepe felé, részint belső vonzódás hatására, részint egy kiadó megbízása folytán szinte mindennapos foglalkozásommá vált Shakespeare drámai életművének tanulmányozása. Jó időbe telt, amíg kialakítottam olyan-amilyen tájékozódó pontjaimat a shakespeare-i mű és a Shakespeare-re vonatkozó művek szövevényében.”⁶¹²

Illyés Gyula így ír erről naplójában: „A magyar fordítóirodalom, amely kezdetétől fogva tündöklő volt, az 1945-1955 közti tíz év alatt érte el legmagasabb csúcsát. Remek írókat – s nagyrészt klasszikusokat – remek írók szólaltattak meg magyarul. A toll olyan mesterei, mint Szabó Lőrinc, Weöres, Jékely, Vas, Kálnoky, a költők közül. A prózaírók sorából elég csak Némethet említeni. »Belegondolva«, hogy ezek a termőidejük virágkorát élő írók a maguk elszánásukból épp akkor tán egy sort sem fordítottak volna, Shakespeare, Tolsztoj helyett – s no, még Molière, Racine magyarítása helyett a magukét írták volna; eredetit, minden értelemben. Ám ez volt a megélhetésük. No, ne kerüljünk a szót: a kegyelemkenyér, amelyért – mondjuk ki itt is a szót – még hála is illeti azokat, akik így-úgy (nemegyszer lopva) odatolták nekik. Ez volt a szellemi életünk Révai-korszaka. A korszak »pozitív« oldala.”⁶¹³

---

⁶¹⁰ Ruttkay Kálmán: Emlékezés Zádor Annára. = *Enigma*, 15. évf. 2008. 55. sz. . 16. p.

⁶¹¹ Szegedy-Maszák Mihály: A magyar irodalom története II. 37. fejelet. Forrás:

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_04_A_magyar_irodalom_tortenetei_2/ch37.html [2016.08.08.]

⁶¹² Albert Pál: *Két Könyv*. = *Új Látóhatár* = 12. (20.) évf.1969. 4. sz. 359..

⁶¹³ Illyés Gyula *Naplójegyzetek [1977–1978]* Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1992. 401. p. Forrás:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=3&origOffset=-1&docId=222&secId=20521&limit=50&pageSet=1>[2016.08.08.]

Az előszó szerint „a legújabb kiadás, amelynek első kötetét az olvasó kezében tartja, már Arany László fordítása helyett is újat ad. Az új, teljes magyar Shakespeare az eddigieknél tökéletesebb fegyverekkel kívánja szolgálni a magyar nép kulturális felemelkedéséért indított harcot. Már haladó-polgári kultúránknak is nagy érdemei voltak Shakespeare rangos népszerűsítésében; de kétségtelen, hogy a magyar nép igazán széles rétegeihez népi demokráciánk juttatta el a shakespeare-i művészetet. Amiről két-három évtizeddel ezelőtt álmodni sem lehetett, az ma eltagadhatatlan valóság: értelmiségünk mellett a munkásság és parasztság tömegei is ismerik és szeretik Shakespeare-t, aki szinte szemünk láttára válik a magyar népi kultúra kincsévé, részévé. Ismerik és szeretik — ezek a szavak ma többet mondanak, mint valamikor, azt, hogy népünk Shakespeare-ben a valóság hiteles feltáróját, a történelem és az élet mesterét, tanító-költőjét látja. Az új nézők és új olvasók igényei szinte elő parancsolták az új Shakespeare-t. Ez a kiadás a múlt században született fordítások közül csak Vörösmarty, Petőfi és Arany fordításait vette föl. [...] Anglistáink átvizsgálták az egész anyagot, és észrevételeik nyomán fordítóink igyekeztek még jobban megközelíteni az eredeti szöveget. Az egyes kötetek előtt átfogó korszakrajzok tájékoztatják az olvasót, az egyes drámák alaposabb megértését pedig bevezetők és jegyzetek könnyítik meg.”⁶¹⁴

1. A kiadás ideológiai restriktói

Révai József ügyelt arra, hogy a klasszikus szerzők darabjai semmilyen formában, sem nyomtatásban, sem színpadon se kerülhessenek úgy a közönség elé, hogy a nézőkben-olvasókban felébredhessen bármilyen kortárs politikai-társadalmi viszonyokra történő reflexió. Tudható például, hogy amikor a Nemzeti Színház 1955-ben újra műsorra tűzte a III. Richárdot, Révai előre figyelmeztette Major Tamást, hogy kerülje a politikai felhangokat.⁶¹⁵

Ugyanígy, ez az 1955-ös Shakespeare-összkiadás is szigorúan ügyel arra, hogy semmiképp se merülhessen fel a királydrámák politikai aktualizálhatóságának lehetősége, az ideológiai keretet az általános bevezetőben, valamint az egyes kötetekhez írott utószavakban szabja meg.

A kiadásban a tragédiák megjelenésénél Kéry a marxista irodalomtörténészek aktuális állásfoglalását emeli ki. A tragédiák uralkodóvá válásának oka, a társadalmi

---

⁶¹⁴ Kéry László szerk.: Shakespeare összes drámái. 1. köt. Bp.: Új Magyar Könyvkiadó. 1955. 57. p.

⁶¹⁵ Schandl Veronika: Sasok, héják és kányák. = Géher István, Tabi Katalin (szerk.): Látszanak, mert játszhatók. Shakespeare a színpad tükrében. Budapest: ELTE, 2007. 212. p.

összeütközésekben keresendő, a kortárs írók, gondolkodók, művészek általános válságélményével hozható kapcsolatba. A nemes eszményeket dédelgető humanista művész semerre sem talál biztos fogódzót. A humanizmus magasztos céljairól továbbra sem mond le, az emberbe vetett hitéből nem enged, de akárhová néz az egykorú társadalomban, mindenütt riasztó tényekkel, fenyegető ellentmondásokkal találja magát szemben. A gazdasági alapok változásával változik az emberek gondolkozásmódja is. De az új nézetekben nincs semmi biztató, a régi erkölcs helyébe lépő új erkölcs szöges ellentétben áll a humanizmus elveivel. Az egyéniség egészen másképpen aratott győzelmet, mint ahogy a humanisták megálmodták. Az ember felszabadítása a középkor béklyóiból a legerőszakosabb harácsolók diadalát biztosította, a társadalom széles tömegeire pedig csak nyomort és szenvedést zúdított, s porba taposta az emberi egyéniséget és méltóságot. A változás, a bizonytalanság érzése, az új világ megteremtésének roppant felelőssége, a meglevő nyomorúságtól való borzadás, az eljövendőtől való félelem, s szinte heroikus bizakodás mindezek ellenére – ez a tépelődés húzódik meg a shakespeare-i tragédiák mélyén.

Shakespeare, a legnagyobb humanista – ez az eszmei értékelés. A minden korban egyforma emberi gyarlóságot, hatalomvágyat, politikai aljasságokat pontosan ismerő, pellengérré állító író tudatosan elsikkasztódik.

A királydrámákról alig esik szó, vagy ha mégis, kizárólag az adott kor, az Erzsébet-kori Anglia nézői számára fontos eseményeket megjelenítő darabokként.

A királydrámákat vagy krónikás színjátékokat bevezető tanulmányban ez áll: „E kor a történelmet hatásos példatárnak tekintette, s a múlt hősiességéből, hibáiból és gáztetteiből egyaránt a jelen tanulságait kívánta levonni. Úgy gondolta, a történelem időnként megismétli önmagát, s a múlt eseményeiből okulhatnak a jelenkor emberei, nem utolsósorban előljárói, fejedelmei. A reneszánsz általában nem húzódozott a tanítástól, a politikai propagandától.” Shakespeare két ciklusból álló drámasorozatának „témája a feudalizmus felbomlása, a középkori oligarchia gyilkos és öngyilkos vetélkedése, majd bukása. Az ábrázolás alapja ennek a középkori világnak szenvedélyes elutasítása, az a határozott meggyőződés, hogy az anarchisztikus korszak véglegesen a múlté, az ehhez való visszatérés a nemzet halálát jelentené.”

A politikai elnyomás, erőszak, zsarnokság működési mechanikájának pontos ábrázolása, mint a királydrámák erénye sehol sem említődik. „S mindenütt az derül ki: királyok és országok sorsát valójában nem átok és isteni kegy, hanem a társadalmi erők mindenkori harca alakítja. Mert a királydrámák nem pusztán királyokról szólnak. A legkülönbözőbb

társadalmi rétegek képviselői megszámlálhatatlan drámai kollízióban állítják elénk egy viharos évszázad eseményeit, játsszák el az élő történelmet, amely valójában nem III. Richárd bukásáig, hanem — különösen a népelet ábrázolásával — Shakespeare koráig nyúlik. Az emberi arcok, szenvedélyek, és sorsok eleven változatossága teszi máig is, a nem angol nézők-olvasók számára is érdekessé a shakespeare-i királydrámákat. Az író a királydrámákban alakítja ki azt a nagyszerű jellem-ábrázoló művészetet, amelyet majd a késői vígjátékokban, a tragédiákban fejleszt tovább. A jellemeken, az emberi összecsapásokon át hatolt be a történelem lényegébe, és viszont. A karakterformálásnak, a konfliktusok megragadásának ez a mély történetisége mindvégig uralkodó vonása, egyre diadalmasabban érvényesülő elve volt művészetének.”⁶¹⁶

A nagy bevezető tanulmány pedig szinte egyáltalán nem foglalkozik a királydrámákkal, vagy ha igen, rendszerint tökéletlenségüket hangsúlyozza (Ritka kivétel egy bekezdésnyi szöveg, ahol a drámák magyarázata az, hogy „olyan években, amikor a közderű, a támadó kedvű önbizalom hajlamos volt elnémítani minden kételkedő hangot, minden pesszimista ellenvetést, a költő a királydrámák véres jeleneteibe objektíválta nehéz előérzeteit”).⁶¹⁷

Például csak a tragédiák „angolsága” az igazán hiteles, mély, „átivakodottabb,” ahogy itt mélyebbek és hitelesebbek a jellemekek is.

Az első pályaszakasz (azaz a királydrámák időszak is) áttetsző, akárhány alkotását joggal kezdte ki a kritikai szkepszis. Ezt a drámák shakespeare-ietlen gyöngéi is alátámasztják: sok a „zúgó retorika”, „a kérkedően zengő, színes tiráda” a költő „a hígabb egek kétes magasságaiba száll”. „A királydrámák és vígjátékok sorában nem ritka a szerkezet következetlensége, aránytalansága, a dráma épületének valamely ingatagsága.” „A királydrámákról helyel-közzel elmondhatjuk, hogy nemzeti voltak nem mindig túri jól az általánosítást.”⁶¹⁸

A konklúzió Shakespeare „aktív humanizmusa”: „diadalmasan magaslik fel a természetes emberi érzelmek jogait hirdető új, a humanizmus, és megverten hanyatlik el a korhatag régi, az emberi boldogtalanság aktuális forrása, a feudális zsarnokság.”⁶¹⁹

---

⁶¹⁶ Kéry: i. m. pp. 1233-1238.

⁶¹⁷ Kéry: i. m. pp. 28-29.

⁶¹⁸ Kéry: i. m. pp. 36-39.

⁶¹⁹ Kéry: i. m. pp. 39-43.

A recenziók, ha többek, mint pusztá dicséret (az átdolgozott Shakespeare tartalmi hűség, költőiség és drámai erő tekintetében egyaránt igen jól sikerül,⁶²⁰) követik az összkiadás hangvételét.

Az értékelést a „mindenki Shakespeare-je” frázist hangsúlyozva írta például Benedek Marcell. Ez az elvárás a könyvkiadással szemben is új követeléseket támaszt: egyike ezeknek a Shakespeare-fordítások könnyű hozzáférhetősége. Ezt természetesen az új, gyűjteményes kiadás nem teljesítheti, de máshogy megfelel a „mindenki Shakespeare-je” céljainak. Mivel?

Benedek Marcell szerint például azzal, hogy egyáltalán már együtt van ez a nagyszerű anyag, hiszen a klasszikusoktól egészen a Nyugat nagy nemzedékéig egyetlen olyan Shakespeare-fordítás sem készült, amelynek ma akár a könyvkiadás, akár a színház hasznát vehetné.

Itt merül fel a recenzióban a fordítások kijavításának vagy kicserélésének problémája, megfelelően szelíd hangnemben.

„Még a klasszikus fordítások szövege is sok gondot okozott a kiadás szerkesztőinek. [...] Sok vitába került és sok kölcsönös engedményre volt szükség, amíg a kegyelet és a filológiai hűség követeléseit összehangolták. A klasszikus szövegek megkapták a szükséges simítást, az olvasó azonban megtalálja az eredeti sorokat a jegyzetek végén az újakkal összevetve. Az újabb és legújabb fordítások mind keresztülmentek egy bizottság kezén; [...] Legtöbbjük vagy néhány évvel ezelőtt Franklin-kiadásban, vagy külön jelent meg és a színpad tűzpróbáját is kiállta.”

A kiadás egységét nem a fordítások, hanem az elő- és utószavak és a jegyzetek teremtik meg. Egyszerre igyekeznek kielégíteni a tudományos igényű olvasót és a Shakespeare-t felfedező egyszerű embert.

„Az esztétikai értékelés arányaival Kardos Lászlónál nincs baj. Nagyon szép Kardos László Shakespeare-jellemzésének vezetőgondolata, amelyet az utószavak írói, ha alkalmuk van rá, valamennyien megismételnek, megrögzítve ezzel az új közönség tudatában Shakespeare-t, mint a feudalizmussal szemben feltörő renaissance-humanizmus harcosát.

Benedek kifogásolja, hogy a shakespeare-i optimizmus jellemzése csak felületesen történik meg. Meg kellett volna magyarázni, írja, hogy tragédia és pesszimizmus nem

---

⁶²⁰ Vértessy Miklós: A teljes magyar Shakespeare. = Somogyi Néplap, 34. évf. 1978. 136. sz. 6. p.

testvérfogalmak; a tragikus szemlélet nem azt jelenti, hogy a világot menthetetlenül rossznak tartjuk. [...]

Shakespeare rokonszenves tragikus hősei is úgy buknak el, hogy lélekben szívesebben azonosítjuk magunkat velük, mint józan környezetükkel vagy éppen (ideig-óraig) diadalmaskodó ellenfelükkel. Ideig-óraig... ez az alapja a tragikus optimizmusnak. A régi esztétikusok tanításának, hogy a tragikus hős „szembeszáll az egyetemessel”, még megfordítottja is csak félig igaz. Az „egyetemes” gonoszság, komizság, elmaradottság, előítélet stb. száll szembe a hőssel — de ezek a korról változó, önmagukban rövidéletű hatalmak, amelyeket a fejlődés előbb-utóbb elsodor. A hősök maradandó erkölcsi értéket képviselnek: ezek az értékek diadalmaskodnak, ha ők fizikailag elmúltak is.

Az utószavak íróinak egyénisége a sok, helyesen vállalt megkötöttség mellett — főként a történelem és a költői elemzés arányaiban mutatkozik meg. Általában — mint ezt Kardosnál is láttuk — a visszahatás a szellemtörténet túlzásai ellen erősen a történeti vonások kiemelésére készíti a szerzőket. Ez természetes a királydrámáknál; a többi műfajban szeretnénk nyelvről, stílusról, szerkezetről, jellemekről valamivel többet hallani. Ezt az igényünket aránylag Szobotka és Kéry utószavai elégítik ki legjobban. Bár Lutter Tibortól szívesen megkérdezném: vajon miért érzik Hamletet negyed-fél évszázad óta gyöngéden szeretett testvérüknek a legszebb lelkek és miért kísérik sorsát reszkető figyelemmel az egyszerű nézők milliói, ha ennek a darabnak legtöbb mondanivalója a legitimitás védelme a trónbitorlással szemben? De utolsó szavam mégse kifogás legyen. Műfordítóink és irodalomtudósaink büszkék lehetnek erre a Shakespeare-kiadásra. És büszke lehet a „mindenki” is, akinek igényeit így kell kielégíteni.”⁶²¹

Előkerül a szövegben tehát minden, csak szordínóval: az újrafordítások vagy inkább javítások vitája, az emberi gonoszság és állhatatlanság pontos ismerete helyett Shakespeare optimizmusának hangsúlyozása, a királydrámáknál a történetiség kiemelése az aktualizálás leghalványabb lehetőségének elkerülése végett.

Pedig a politikai-hatalmi vonatkozhatóságok egyértelműek, amint ez tetten érhető Weöres Sándor egyik Vas Istvánnak írt levelében:

„Kedves Pistám, köszönöm leveledet. Irigyellek, hogy a VI. Henriket fordítod: nagy kedvvel és gondnal csináld, mert ez a tizenöt felvonásos döher szörnyeteg olyan csodálatos mű, hogy a Hamlet és a többi dédelgetett Shakespeare-dráma elbújhat a hóna alatt. A VI. Henrik a leghatalmasabb, legrettenetesebb Shakespeare-mű, olyan, mint a Niagara;

---

⁶²¹ Benedek Marcell: Az új magyar Shakespeare. = Irodalmi Újság, 1956. január 14. 5. p.

éppezért persze olyan szerkezettelen és alaktalan, mint a Niagara. A többi Shakespeare-drámában (legalábbis a reprezentatív drámáiban) egy-egy humánus fejeződik ki; a VI. Henrik nem reprezentatív, mert ez maga az emberi alaktalan ős-természet, valósággal a szenvedélyek bibliája: itt semminek nincs eleje és vége, itt leviathánok behemothok bukdácsolnak egymás hegyén-hátán. A VI. Henrik trilógia maga a nyers élet, de nem naturalista módon, hanem freskó-szerűen, nagy vonalakban és óriási arányokban. Egy anti-Divina Comoedia; a legdémoniabb írás. Egy oly dráma, mely tulajdonképpen nincsen is, hiszen csupa epizód; de mindegyik epizód egyformán óriási: gondolj a királyné és szeretője közt lejátszódó jelenetekre, vagy amikor a királyné a szeretőjének levágott fejét simogatja; a Whitmore-jelenetre, a Cade-részekre és bármire: csupa örvény; minden érzelmenek egyszerre három-négy arca is van; az érzelmek mindig egyszerre hideglelőslázások, eszelősek és józanok itt; mindenki hazudik és ugyanakkor jót akar; mindenki tudja mit csinál és ugyanakkor (vagy éppezért) örült; mindenki csupa legőszintébb jóindulat és folyton gazemberségeket csinál. Az életnek ezt az arcát, minden arca közül a legpokolibbat, azelőtt se, azóta se mutatta meg senki: az átlagemberek őrvényét, a józanok tébolydáját. [...] [Táncdal c. versének <panyigai ü> magyarázata után] Biztosra veszem, hogy ez a légius, értelmetlen és mégis hyper-értelmes költészet hamarosan általánossá válik és nem az én kezdeményezésem folytán, világszerte. És ez a józan, acélkemény, fegyelmezett téboly nagyon jól fogja ellensúlyozni a mai, VI. Henrik stílusú világ tébolyodott, fegyelmezetlen józanságát.”⁶²²

2. Az összkiadás munkálatai

Eljutni a kész, nyomtatott kötetekig a legkevésbé sem volt problémamentes. Meglepő azonban, hogy az ellentétekre nemcsak levéltári forrásokban találhatunk bizonyítékot, hanem maga a kiadás sem hallgatja el az előszóban, hanem finoman, de szóba hozza a megjelentetés körüli konfliktusokat.

„Az új Shakespeare-kiadás szerkesztői általában egyetértettek a szerkesztői feladatok megoldásában. Volt azonban két elvi jelentőségű kérdés, amelyben csak kompromisszum-szerű megállapodásokig jutottak el; és addig is csak viták után.”Kitől idézel? E két fő szál alakulásának részleteit járjuk körül a továbbiakban.

---

⁶²² Weöres Sándor: Egybegyűjtött levelek. 1. köt. Pesti Szalon Könyvkiadó: Marfa-Mediterrán Kiadó, 1998. pp. 66-67.

Klasszikus fordítások javításai

Shakespeare drámáinak 1948-as, a Franklin Kiadónál megjelent kiadása sok tekintetben revízióra szorult. Már 1951-ben felmerült a Szépirodalminál egy új, immár „végleges”-nek minősíthető magyar Shakespeare kiadásának gondolata. Az új “Shakespeare Összes” alapos mérlegelés és munka eredménye volt.

A megalakult bizottság megállapodott abban, hogy a Franklin-kiadásban szereplő fordítások közül melyeket kell megtartani, mely drámákat újrafordítani. A bizottsági összejegyzetek leglényegesebb kérdése a klasszikus Shakespeare-fordítások esetleges javítása volt. Itt természetesen Arany Shakespeare-fordításainak kiigazítása fel sem merült.⁶²³

Időről-időre fellángolt viszont a vita: mi legyen Vörösmarty és Petőfi fordításaival? Három lehetőség közül lehetett választani: új fordítás fölvétele; a szövegek fölvétele javításokkal vagy javítások nélkül. Az 1955-ös összkiadás előkészítő munkálatainak idején a Kéry László vezette szerkesztőbizottság úgy döntött, hogy Vörösmarty fordításait, a Julius Caesart és a Lear királyt továbbra is Vörösmarty fordításában szerepelteti, és ugyanígy döntöttek Petőfi Coriolanus-fordításával is.⁶²⁴

Szabó Lőrinc, illetve Illyés Gyula voltak azok, akik „megigazították” Vörösmarty Lear-, illetőleg Petőfi Coriolanus-fordítását. Mindez kiderül a minisztériumba küldött heti információs jelentésből:⁶²⁵

„Július 17-én megvitatták az először kiadásra kerülő első kötetet, a tragédiákat. A megbeszélésen részt vett: Illyés Gyula, Nádasdi Kálmán, Kéry László, Illés Endre, Vas István, Domokos János, Jászberényi József, Simó Jenő, Kelemen Mária. Megállapodtak abban, hogy a Titus Andronicust Vajda Endre fordításában Kéry László kontrollszerkeszti, és a bizottság véleményezése alapján megkéri Vajdát a fordítás kijavítására.

Julius Caesar és Lear király Vörösmarty-fordításait Szabó Lőrinc átnézi, és a leiterjakabokat, valamint az elavult szavakat korigálja. A Hamletet Arany fordításában fogadják el, és szintén Kéry kontrollszerkeszti. Illyés Gyula megbeszéli a Nemzeti Színházzal, milyen problémák merültek fel az előadás során a szöveggel kapcsolatban, s

---

⁶²³ Borbás Mária: Régi idők tanúja. = Holmi, 19. évf. 2007. 6. sz. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00042/pdf/2007_06.pdf [2016.08.01.]

⁶²⁴ Szele Bálint: Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításai. Doktori disszertáció. Miskolc, 2006. 118.p. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/~bolphd/letolt/PhD_diss_szelebalint.pdf [2016.07.13.]

⁶²⁵ MNL XIX-I-3-c 2. dob. Heti információs jelentés. Shakespeare-bizottság. 1953. június 20.

amennyiben szükséges, a korrekciókat Illyés elvégzi. Ugyancsak ő nézi át Petőfi Coriolanus fordítását.

A Magbeth (!) és az Atheni Timon Szabó Lőrinc fordításával kerül a kötetbe.” Kitől idézel?

A Shakespeare-kiadásokban tett javítások helyessége azóta is tárgya a mindenkori irodalomértők vélekedéseinek. Helytelenítik azt a gyakorlatot, hogy az 1955-ös kiadás volt az első és az utolsó, amelyik feltüntette a függelékben a változásokat. Bírálják, hogy bár a „javított” kiadás tényére a későbbi kiadások is felhívják a figyelmet, a fordítások mégis Vörösmarty, illetve Petőfi neve alatt jelennek meg, és arról szó sincs, hogy az „eredetihez” viszonyított eltéréseket a kiadások például jegyzetekben közölnék. Abban viszont már megoszlanak a vélemények, hogy a javítás miképpen értékelendő, irodalmár és költő másképpen tekint a szöveg kiigazítására. Ahogy az irodalomtörténész tekinti: „E szövegek mintha »nemzeti közkinccsé« váltak volna, amelyeket – például az olvasót »zavaró« archaizmusok »kiigazítása«, vagy a »könnyebb érthetőség« kedvéért – minden további nélkül át lehetne írni, persze nem akárcikinek, hanem a »nemzeti nagy költők« újabb generációjának, és természetesen mindig a »nagy elődök szellemében«. A »tapintatos« vagy »diszkrét«, csupán néhány szóra, kifejezésre kiterjedő javításnak (titkokban elkövetett átírásnak? szerzői jogsértésnek?) egyébként nagy hagyománya van az egész Shakespeare-fordítás történetében, aminek éppen Arany teremtett hagyományt, hiszen a Kisfaludy Társaság összkiadásában Petőfi és Vörösmarty fordításai már az ő – nem jegyzett – javításaival jelentek meg.”⁶²⁶

A modern fordításelméletet vallók közt is találhatunk explicitebb megfogalmazást, mely elutasítja a javítást: „a huszadik századi magyar fordításkritika domináns paradigmája a fordítás fogadtatását szinte kizárólagosan az eredeti szöveggel fenntartott kapcsolattól tette függővé, amely az eredetinek egyértelmű jelentést tulajdonított, illetve az eredetit az értelmezést megelőző vagy kizárólagos olvasási horizontjává tette.” Az intertextualitás elméletének érvényesítése lenne javasolt a műfordítások vizsgálatakor, amely az eredetit a fordítás intertextusának tekinti, és amely úgy képes az eredeti szöveget bekapcsolni az olvasás folyamatába, hogy az eredetinek való megfelelés helyett a szövegek összjátékára hívja fel a figyelmet. „Amennyiben a Coriolanus-fordítást a Petőfi-korpusz részeként és drámaként olvassuk, Illyés átírásai a szöveg egyéni-történeti megnyilatkozás-jellegét és a

---

⁶²⁶ Szegedy-Maszák Mihály: i.m. 37. fej. Forrás:

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_04_A_magyar_irodalom_tortenetei_2/ch37.html [2016.08.08.]

Petőfi-írásmű poétikáját változtatják meg. [...A] szótári jelentés előtérbe helyezésével, az átírások megbontják a fordításban felfedezhető szójátékszerű struktúrákat, amelyek a Petőfi-korpusz, illetve más szövegek felé vezető nyomokat is eltakarják az olvasó elől.”⁶²⁷

Ha valaki maga is fordítással foglalkozik, természetesen máshogy látja a kérdést: „Azon lehetett vitatkozni, hogy ki kell-e javítani, ha Vörösmarty nem adott vissza egy rímet vagy egy szójátékot, de az már akkor is nyilvánvaló volt, hogy ami érthetetlen, azt érthetővé kell tenni. Vörösmartynál például ezeket: Szólj, mely mívet üzsz te? (Neked mi a munkád?); Ha Caesar kéjelemmel int felé (Ha Caesar csak úgy odaint feléje); A játéknak vége (Lefolyt a játék); Kezdj pártot mind e sérv orvoslatára (e seb orvoslatára). Hányan értenék, ha nincs ott zárójelben Szabó Lőrinc változata?”⁶²⁸

Illyés naplója szerint a javítás elfogadtatása már a szerkesztéskor sem ment könnyen és elsősorban az ő makacosságának volt köszönhető a korrekció jóváhagyása. „Micsoda tekintetek fogadtak, amikor a legutóbbi Shakespeare-kiadásnál előálltam azzal, hogy a klasszikusaink által – Vörösmarty, Petőfi által! – itt-ott hibásan (vagy gyengén) fordított darabokat ne fordítsunk le újra, vagyis ne dobjuk ki a használatból a kegytárba, hanem javítsuk ki. A tisztelet inkább a kidobás mellett, a végleges elintézés, a kivégzés mellett volt. Kétheti közelharc kellett, meg persze az akkori tekintélyem, amíg végre – kísérletül! – elfogadták. S most van egy remek Lear királyunk Vörösmarty–Szabó Lőrinc összefogásával.”⁶²⁹

Amikor szóba került, hogy vajon szentségtörés-e a klasszikus fordítások javítása, Illyés azt mondta, hogy két szempont szól mellette: egyrészt nem „szentséget törünk”, hiszen nem Petőfi vagy Vörösmarty eredeti gondolatához nyúlunk. „Nem az a baj – mondta Illyés –, hogy Arany Shakespeare-kéziratai elégték, nagyobb baj lenne, ha csak egy verse is hiányozna.” Klasszikusaink szerinte szívesen vették volna a javítást, ha tudták volna, hogy mi lesz a fordításuk sorsa száz év múlva. „Szeretnénk végre irodalmi múltat teremteni – mondta Illyés Gyula –, állandó cölöpök legyenek, használható, jó Shakespeare-fordítások. Maga Shakespeare egyébként amúgy is régies, a shakespeare-i angol nyelv tele van régiességgel. XVI. századi magyar nyelvvel viszont nem lehetne visszaadni. Tökéletes fordításaink legyenek irodalmunkban, ezeket játszassuk is, leglényegesebb a hasznosság – fejtegette. – A hamis bálványokat, olcsó fetisizmust félre kell dobni... Óriási szolgálat

⁶²⁷ Paraizs Júlia: Sándor ezért még hálás lesz nekem a túlvilágon. = Gárdos Bálint (et. al. szerk.): Idegen költők, örök barátaink. L'Harmattan. 2010. 232., 243. p.

⁶²⁸ Várady Szabolcs: A fordító olyan, mint a színész. = Jelenkor, 51. évf. 2008. 6. sz. pp. 671-678.

⁶²⁹ Illyés Gyula Naplójegyzetek [1946–1960] Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 464. p.

Vörösmartynak, Petőfinek, hogy az ő fordításuk lesz az örök magyar Shakespeare. Igenis legyen végre használható, egészséges, jó a fordítás. A kiadásnál ne filológusokra gondoljunk, de diákokra, munkásokra, akik Shakespeare-t akarják élvezni, nem az irodalom körüli pletykát... Klasszikusaink megvédéséről van szó, legyünk már egy kicsit maradandók. Feladatunk, hogy játszhatóvá, közérthetővé tegyük nagyjainkat.” Kardos László erre felvetette: miért ne fordíthatná Szabó Lőrinc újra az egész Lear-t? Illyés erre azt válaszolta: „Vörösmartyt akarjuk megmenteni; ha Szabó Lőrinc lefordítja, Vörösmartyt eltemethetjük.” Hamis tekintélytisztelet, mondta, ha úgy, ahogy van, közöljük a szöveget. „A zseniket ne a hibáikban tiszteljük”, tette hozzá.

Vas István is hozzászólt: mivel szerinte Shakespeare-rel szemben minden fordító kissé alulmarad, így abban a kérdésben lehet kegyelettel viseltetni, hogy amit Vörösmarty rímtelenül fordított, azt már nem kell rímeltetni, a szójátékokat azonban le kell fordítani, szükség esetén akár Vörösmarty szövegének a rovására is.⁶³⁰

Illyés véleményével értett egyet Illés Endre is. Illés Endre hagyatékában fenn is maradt a vitához készült hozzászólása. Hosszabban idézzük, hogy kitűnjék, mennyivel elmélyültebb, találóbb, láttatóbb elemzés ez mindenkiénél. 1953 még az az időszak, amikor Illés Endrét úgy tartják számon, hogy egyike az igazi polgári íróknak, akik a Nyugat legnagyobbjaival ápoltak baráti viszonyt és most méltatlanul az irodalmi élet peremvidékein várják jobb sorsukat, és bár a nem túl távoli jövőben eljön „bezuhalásának” ideje, amikor a régi vágású könyvkiadóból a szocialista könyvkiadó egyik nagyhatalmú (de nem teljhatalmú, mint Kardos György) igazgatója, az Ezüst Róka válik végül, akkor is, minden opportunizmusa mellett is, sokat megőriz a szigorú és igényes kritikusi szellemből: „a szerkesztőségben belül kialakult egyfajta meghosszabbított önképzőkori légkör: a falakon belül nyersen és szabadon és hátsó gondolatok nélkül, nyíltan vitatkozhattunk szinte egész nap az égvilágon mindenről. Ezt a spontán szimpóziumot Illés Endre takarta és fedezte, amennyire tudta.”⁶³¹

Illés alapossága tehát: „Arany egyre elevenebbé, izgatóbbá váló Shakespeare-fordításaival ellentétben Vörösmarty két Shakespeare-fordítása, a Julius Caesar és a Lear király komoly problémává lett.

---

⁶³⁰ Borbás Mária: i. m. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00042/pdf/2007_06.pdf [2016.08.01.]

⁶³¹ Albert Zsuzsa: Legenda Illés Endréről. = Kortárs, 49. évf. 2005. 2. sz. Forrás: <http://www.kortaronline.hu/2005/02/legenda-illes-endrerol/6918> [2016.07.13.]

[...]Az évek múlnak, Vörösmarty Shakespeare-fordításában az utolérhetetlenül remek részek mellett egyre többnek látszik az elavult, sőt olykor önmagában véve is élettelen anyag, a nehézkes, nevetséges, sokszor érthetetlen szavak, fordulatok.

Vörösmarty másik fordításával, a Lear királlyal Kosztolányi vette föl a versenyt - fordítása azonban csak halála után hét évvel, 1943-ban jelent meg. Kísérlete nemcsak hogy Áprily Julius Caesarjánál sokkal eredményesebb, de saját Romeo és Juliájával szemben is megvan az az előnye; hogy annak kirívó hibái - öncélú művészieskedés, hivalkodó "kosztolányiasság" (mint a Romeo és Juliáról szóló lektori jelentésemben elemeztem) - itt sokkal tompítottabban jelentkeznek s talán csak a dalbetétekben igazán zavarók. Mégis, bár egészében véve igen sikerült munka, s egyenletesebben használható Vörösmartyénál, legmagasabb szintje sem éri el Vörösmarty sikerült részeit, hanem összehasonlíthatatlanul halványabb, erőtlenebb Vörösmarty remekléseinek nemcsak költészeténél, hanem drámaiságánál is.

Füst Milánnak viszont az volt a szándéka, hogy Vörösmartyból is, Kosztolányiból is átveszi azt, ami szép és használható, s a magáét hozzátevére teremt végleges magyar Leart.

Mondata tehát egyötödével hosszabb a másik két fordítóénál s nyilván mindenkinek feltűnik, minek itt az a sokkalta szó, mely a szöveget nemcsak nehézkesebbé, hanem régieskedőbbé is teszi, mint akár a Vörösmartyét. Valahogy olyan jelenség ez, mint a fűvészkerti rom, melyről a Pál-utcai fiúkban megállapítják a gyerekek, hogy nem rommá lett, hanem eleve romnak építették. Persze, ez a megoldás rögtön érthető, ha ismerjük Füst Milán saját költészetét: ott ez a fajta régiesség és tekervényesség magától értetődik."

„a Vörösmarty és Kosztolányi által is elért drámai tömörséggel szemben ez a szöveg drámaiatlanul szétesik, és hogy ennek a szövegnek a szöveg akkurátus és modorosan régies kicirkalmazottságnak semmi köze Shakespeare-hez. [...] Füst Milán költészetének kedvelője azonban már e második mondatnál hazatalál az „Aggok a lakodalmon” párbeszédei közé, különösen, amikor azt látja, hogy a következő kurta mondatot, [...] mely Vörösmartynál is Kosztolányinál is „Nem a te fiad ez?” Füst Milán így fordítja: „Ez nem a te fiad?” Ennyire udvariatlan hangsúlyt nem akart Shakespeare Kent szájába adni, amikor felteszi Glosternek a kényes kérdést, hogy a fiatalember, aki olyan feltűnően hasonlít Glosterre, nem törvénytelen magzata-e. Nem, ilyen kellemetlenkedő hangsúllyal valóban csak Füst Milán aggastyánjai beszélnek - akár elsőszemélyű lírai verseiben, akár drámai jeleneteiben. Kissé hosszadalmas elemzés az első három mondatra [négyoldalmi gépelt szöveg], de talán azért nem fölösleges, mert a legkezdetén, kicsírázásában mutathattuk meg azt a füstmilániasságot, mely az egész darabban elterebélyesedik s mennyiségi

fölhalmozódásának arányában teszi az egész darabot shakespeare-ietlenné, drámaiatlanná és népszerűtlenné. A shakespeare-ietlenség ugrásszerűen megnövekszik, amikor az első jelenetben a szöveg prózából versre vált át. Itt ugyanis Füst Milánnak az a fantasztikus eljárása, hogy gyökeresen megváltoztatja Shakespeare drámáinak versmértékét, az ötös jambust, mely a mi fordítási gyakorlatunk szerint tetszés szerint váltogatható a hatodfelessel, és melyben Shakespeare néha egy-egy jambust anapestussá ugrat meg – ezzel a gyakorlattal Aranyánál is találkozni, Vörösmartynál kissé túl gyakran is. [...]. Mármost Füst Milán ezt a Shakespeare-i blank jambust, mely nála Vörösmartynak, Petőfinek és Aranyának és a későbbi Shakespeare-fordítók hosszú sorának, annyira meghonosodott nálunk, hogy ezt érezzük a természetes drámai beszédnek - felcseréli a görög dráma tizenkettősével, a triméterrel.

[...]Hogy ezt Füst Milán miért teszi, teljesen érthetetlen volna, ha nem ismernénk jól saját költészetét, amelynek természetéhez nagyon illik ez a nem túl sima, füstmiláni szabadvershez erősen közeledő triméter.

[...] Nem dráma többé, legalábbis nem a szó shakespeare-i értelmében. Költészet ez is, mégpedig kitűnő, de füstmiláni: öncélú, bizarr elvontság a fattyúkérdésről.

[...]Persze mennél előbbre haladunk a drámában, annál nagyobb az eltérés. Vegyük például Lear átkát Gonerilre.

[...]Mint látjuk, elég sokat átvett Vörösmartytól. Mi teszi mégis, hogy a lüktető dráma álló okoskodássá változott? A trimétereken kívül az, hogy Vörösmartynál vannak ugyan elavult, vagy nyelvújításhoz tapadó, csinált kifejezések, de ezek felolvadnak egy Shakespeare-éhez hasonló szenvedély kohójában, s azonkívül is eleven egységbe fogja az egészet Vörösmartynak a népnyelv talajából kinőtt nyelvi zsenije, míg Füst Milán szintén zseniális nyelvérzékének semmi érintkezése a népnyelv egészségével, hidegizzásának igazában nem sok köze van Shakespeare szenvedélyéhez, s így ezek a régiességek és különlegességek csak az általános szenvedély benyomását erősítik. Legkirívóbb ez persze a dráma katarziséban, a viharban, Lear megőrülésében. Nincs hely ezt a jelenetet ideírni, de érdemes elolvasni, s érdemes megfigyelni azt [...], hogyan veszi el Shakespeare társadalombírálata minden erejét, mire Füst Milánhoz kerül. Mert természetesen, ez a furcsa torzítás nemcsak a közvetlenül drámai sorokban, hanem a látszólag elmélkedőbb beszédekben is érvényesül. Mészöly fordításával kapcsolatban utaltam arra, hogy aki Shakespeare fordításából kihagyja a gondolat izgalmát és bonyolultságát, meghamisítja Shakespeare-t. De nem kevésbé az is, aki a gondolat összetettsége alól kirántja a

drámaiságot. Mert hiszen Shakespeare-nél a gondolat születése, kirobbanása, bonyolódása, egész dialektikája is mindig drámai cselekvés.

[...]összegezve: azt hiszem, szó sem lehet arról, hogy Vörösmarty fordítását az összkiadásban erre cseréljük fel. De, ha tekintetbe vesszük az állami könyvkiadás tekintélyét, hivatalos jellegét, azt sem javasolhatjuk, hogy ezt a fordítást, mint Shakespeare Lear királyát egyáltalán fogalomba hozzuk.

Mégis, Füst Milán fordításának [...]önálló költői értéke sokkal nagyobb. Az idézett részletekből, ha más szempontból olvassuk, mint eddig, könnyű megállapítani, hogy magas színvonalú, különös szépségű versek. Ezt a magas színvonalat az első betűtől az utolsóig tartja ez a mű, mely műfajilag olyasféle jelenség, mint például Schönberg variációi lettek volna Bachnak, Vivaldinak vagy Händelnek egy témájára. Mint ilyen, feltétlenül része Füst Milán költői oeuvre-jének és mint ilyet előbb-utóbb ki kell adni. Hogy mikor – ez nyilván többirányú meggondolástól függ.

Ebből a szempontból kétségkívül súlyos teherterele a műnek, hogy Füst Milán olyan sokat átvett Vörösmartytól (és egy keveset Kosztolányitól is). A Shakespeare-fordítások szempontjából pedig semmi esetre sem kívánatos, hogy körülbelül éppen a mi összkiadásunkkal egy időben, mintegy azt keresztezve lásson napvilágot.

Lehetetlen nem felelnem arra a kérdésre: mi történjék az összkiadásban a Lear királlyal.

Illyés újszerű és különös javaslatát, hogy két-három költő-fordító, álljon neki Petőfi és Vörösmarty Shakespeare fordításainak és javítsa ki – elütve Petőfi és Vörösmarty hangjától – az elavult vagy másképpen használhatatlan részeket – én eddig elleneztem. Most az a határozott álláspontom, hogy legalábbis meg kell próbálni. Mert most igazán részletesen megláttam, milyen sok olyan sor és mondat van Vörösmarty fordításában, amit így a mai közönség kezébe adni kártékony, hamis kegyelet volna. Még nagyobb bűn volna elvetni Vörösmarty Lear királyát, vagy Julius Caesarját, - nem kegyeletből, hanem mert e fordítások nagyobb része ma is felülmúlhatatlan teljesítmény.”⁶³²

Mészöly Dezsőt is felkérték, lektorálja Füst Milán Lear-fordítását. „Füst Milán Lear király-fordítása értékes és érdekes sok problémát felvető munka. Az első, ami feltűnik annak, aki nemcsak az eredetit, hanem az eddigi magyar Lear-fordításokat is ismeri: Füst Milán fordításának Vörösmarty szövegéhez való hasonlósága. De a hasonlóság nem is jó kifejezés. Arról van szó, hogy Füst Milán - nyilván elvszerűen - több helyen átveszi

---

⁶³² MTA Kézirattár. Aczél György hagyatéka. MS 6203/214 Illés Endre lektori jelentése Füst Milán Lear-fordításáról.

Vörösmarty egy-egy kifejezését, sorát, sőt alkalomadtán több sorát: összefüggő szakaszokat. [...]

A fordító nyilvánvalóan egyik forrásának tekintette és szuverénül használja Vörösmarty szövegét. [...] Ha egy új fordító ilyen elv szerint dolgozik (nyilván Babits Szász Károlyt felhasználó Divina Commedia-jára gondolva), akkor mindjárt fölmerül fordítása stílus-egységének problémája. Shakespeare nyelve: egységes, homogén, mintha valamennyi műve ugyanabból a nemes anyagból készült volna. Bárhol kezdjük el olvasni, mindenütt ráismerünk az ő egyetlen - ezer színben játszó, de mindig félreismerhetetlenül egyéni - költői nyelvére. Shakespeare-t sikeresen csak az fordíthatja, akinek magának is gazdag és jellegzetes egyénien költői nyelve van, mely az egész munkán végigvonul, s annak egységét megadja.

Füst Milán [...] fordítására mindenképp az archaizálás és a stíl-romantika nyomja rá bélyegét. Ez a stílus - ha nem is shakespeare-i - olykor elringat, olykor azonban zavaró. Különösen a prózai részekben egészen más hatású, mint az eredeti szöveg, Shakespeare prózája: nyersebb, tömörebb. |

Hogy ez a fent jellemzett stílusbeli sajátosság hol, hogyan másítja meg Shakespeare-t, arra egy bővebb tanulmányban sok érdekes példát lehetne felhozni.

[...]A magyar műfordítás fejlődését mutatja, hogy új Shakespeare-fordítóink általában alig, vagy egyáltalán nem élnek a sorszaportítás könnyebbségével. [...]Füst Milán fordítása nem törekszik eléggé a tömörségre. Versének és prózájának szövege egyaránt jóval lazább, mint az eredetié.

Azzal kezdtem jelentésemet, hogy Füst Milán Lear-fordítása értékes munka. Ennek nem mond ellene az, hogy annyi vitatható pontjára mutattam rá. Azt hiszem, éppen a mű becsé és a fordító költői rangja kívánja meg, hogy kritikánkban igényesek legyünk. S mint praktikus lektor, azt is szem előtt tartottam, hogy egy-egy megjegyzésem talán éppen kritikai jellegével, közvetve hozzájárulhat a mű tökéletesebbé tételéhez, ha a költő-fordító hajlandónak mutatkoznék munkáját ismét elővenni.

Azt hiszem, feladatomban nem is az volt, hogy a fordítás költőiségéről tegyek jelentést [...] hanem inkább a fordítás shakespeare-i jellegét kellett vizsgálnom.”⁶³³

Mészöly jelentését Illésé után olvasva két megfigyelés tehető: egyfelől valóban, Illés véleménye a cizelláltabb és a lényegét pontosabban megragadó, másfelől Mészöly is

---

⁶³³ MTA Kézirattár. Aczél György hagyatéka. MS 6203/213 Mészöly Dezső lektori jelentése Füst Milán Lear-fordításáról.

törekedett az elfogulatlan, a hibákat sem elhallgató kommentárra. Miután az új fordítások kérdésében javarészt az ő személye körül bontakozik ki a vita, fontos tisztázni, hogy nem a szakmai kritika eszköztárának, hanem, a profizmusnak a hiánya teszi Mészöly Dezsőt a konfliktus generálójává.

A végeredmény végül Illyés Gyula javaslata lett, azaz Szabó Lőrinc emendálásával Vörösmarty fordítását fogadták el. Illyésnek az a véleménye is érvényesült, hogy ha már Szabó Lőrinc „átfésülte” a Lear-t, legyen az ő neve is ott a fordítás felett –, „ha már megcsinálta, értékeljük a munkáját.”⁶³⁴

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, hogy a javítgatások ötlete itt pattant ki csak a szerkesztőbizottsági üléseken. Valójában az igény már korábban felmerült, mert a változtatások szükségességéről Szabó Lőrinc már 1950-ben értesült. Való igaz azonban, hogy a munka nem készült túlságosan gyorsan, csak a bizottság határozatával ült neki Szabó Lőrinc komolyabban a kiigazításnak. 1953. július 13-án jelenti csak Dr. Baumgartner Sándoréknak, hogy „Revideálni fogom Vörösmarty két Shakespeare-fordítását („Lear” és Julius Caesar). 1953. augusztus 20-án kelt levelének tanúsága szerint Kéry küldte el a költőnek a Julius Caesarról készített feljegyzéseit, melyben összegyűjtötte „az eredeti szövegtől való eltéréseket” és „az elavult, suta, magyarázatra szoruló kifejezéseket, melyek a folyamatos megértést gátolják.”

Későbbi, feleségének írott leveleiben is tesz egy-két megjegyzést a fontolva haladásról, pl. „Kéry-dolgokként” hivatkozik ezirányú elfoglaltságára.⁶³⁵

Hiába lett kész Szabó Lőrinc idejében a szövegkorrekcióval, nem csak Illyés emlékszik úgy, hogy nem volt problémamentes a javított változat elfogadtatása. Borbás Mária is megemlíti, hogy érdekes módon a színházi emberek ragaszkodtak inkább Vörösmarty javítatlan szövegéhez. A késhegyre menő vita az eredeti napirenden szereplő fél 5 helyett este 7-ig tartott. A kikristályosodott vélemény végül az volt, hogy Vörösmarty szövegében főleg a komikus részeket kell javítani, tehát azt, ami a mai olvasónak esetleg már nem elég humoros, a tragikus szövegrészekbe viszont nem nagyon kell belenyúlani.

---

⁶³⁴ Borbás: i.m. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00042/pdf/2007_06.pdf [2016.08.01.]

⁶³⁵ Szabó Lőrinc: Harminchat év. 1945-1957. 208. levél. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=199&secId=18326&limit=50&pageSet=1> [2016.08.11.]

A hosszas vitában az az igazán figyelemreméltó, amire Borbás Mária utal itt a klasszikus fordításoknál: hogy a bizottságnak elsősorban a színházhoz kötődő tagjai tiltakoztak a javítások ellen. Ez az ellentét az írók-fordítók és a színházi emberek között elsősorban a második vitás kérdésben lesz megragadható a források alapján, itt csak jelezzük, hogy ennek az ellentétnek a következtében bontakozik ki a hatalmi harc és ez teszi politikai kérdéssé is a kiadás ügyét.

Illyés Gyula foglalta össze a vita lényegét: „Arany Hamlet-fordítása már a nép közkincsévé lett, élvezet hallgatni. Vörösmartynak viszont szívességet tettünk a Julius Caesar modernizálásával.” Ekkor tette Illyés, a Petőfi-féle Coriolanus-fordításnak általa történő „átigazításával” kapcsolatban a Borbás Mária által feledhetetlennek nevezett megjegyzést. „Hátradőlt, elmosolyodott: – Sándor ezért még hálás lesz nekem a túlvilágon – mondta.”

Az előszó így ír erről a szálról: „Arany, Vörösmarty és Petőfi fordításait a bizottság véleménykülönbség nélkül a magyar irodalmi kultúra hatalmas értékének, szerves részének becsüli, a hazai Shakespeare-kultusz bázisának, a magyar műfordítás nagy haladó hagyományának. Hogy ezeket a klasszikus tolmácsolásokat átvesszük az új, teljes Shakespeare-be is, az a szerkesztőbizottság elgondolásainak, már eleve sark pontja volt. A klasszikus szövegek tüzetes tanulmányozása közben azonban a bizottság körében szószólói támadtak annak a felfogásnak, hogy az évszázados fordítások egy-egy szavát, fordulatát, amely az idő ostromát kevéssé állta, vagy amely nyelvi félreértésen alapult, újjal kellene felcserélni. A klasszikus szöveg illetén megújításának hívei a javasolt eljárást a megkopott festői műrecek restaurálásához hasonlították. Kivált Vörösmarty és Petőfi szövegeinek tapintatos, minimális, amellet legkiválóbb élő költőink, műfordítóink kezétől származó ilyes megigazítását látták szükségesnek. Ezekben a szövegekben több félreértés és több olyan szó és fordulat is akad, amely ma már nem világos, sőt olykor éppenséggel groteszkül hathat. Ezeknek az elavult kifejezéseknek egy része olyan nyelvújítási kísérlet, amelyet a nyelv a fejlődés során kivetett magából. A bizottság más tagjai elleneztek a klasszikus szövegek megújítását. Úgy vélekedtek, hogy senkinek sincs joga a klasszikus hagyaték legcsekélyebb megmásításához sem. Féltették a megújítástól a klasszikus szövegek sajátos nyelvi hangulatát, azokat a becses hangulatú élményeket, amelyekkel még az elavult vagy téves kifejezések is megajándékozhatják a hallgatót vagy az olvasót, attól féltek, hogy az igazításokkal bizonyos nyelvi, stiláris imponderábilák mennek veszendőbe. Ez a vita [...] végigkísérte a kiadás előkészítő munkálatait, s kérdéseit a bizottságon túlmenőleg szélesebb körű nyilvánosság is elemezte. A szembenálló felek

végül is nem győzték meg egymást. A szerkesztőbizottság többsége a megújítás mellett döntött, mindenesetre: a megújításnak legóvatosabb, legszerényebb, csak a kirívó eseteket érintő formája mellett. S úgy rendelkezett, hogy minden igazításra fel kell hívni az olvasó figyelmét a jegyzetekben. (Rokon problémák a múltban is felmerültek klasszikus Shakespeare-fordításaink körül, Arany pl. javítgatta Vörösmartyt; Petőfi Coriolanus-fordításának számos pontatlanságára is rámutattak.)”

A drámák végül tehát „átigazított” változatban jelentek meg; az „átigazításokat” az illető drámák jegyzetében közölték, Vörösmarty, illetve Petőfi eredeti megoldásaival együtt.⁶³⁶

Az új fordítások kérdése

Először lássuk az előszó összefoglalóját: „a kérdés nyilván a szerkesztőbizottság összetételéből is sarjadt. A bizottságnak főként azok a tanácsadói, akiket élethivatásuk a színházhoz vagy éppenséggel a színpadhoz köt, olyan fordítói elvekért, megoldásokért szálltak síkra, amelyek — megítélésük szerint — a színházi közönség, a színpadi előadás érdekeit szolgálják, azoknak a fordításoknak kiadásáért harcoltak, amelyekben érzésük szerint kellő nyomatékkel érvényesült a színpadszerűség követelménye. Érvelésük középpontjában az az elutasíthatatlan tény állott, hogy Shakespeare maga nyilvánvalóan színpadnak, színészeknek írta remekeit, és semmiképp sem vonható kétségbe, hogy szavait, képeit, mondatformáit, versalakjait a színpadi, drámai hatás szempontjából válogatta, alakította. A bizottság író- és filológus-tagjai nem tagadták a színpadszerűség jogait, de szigorúbban ragaszkodtak a nyomtatásban hagyományozott shakespeare-i szöveghez, és olyan fordítói megoldások mellett foglaltak állást, amelyek anélkül, hogy az eredeti szöveg drámai jellegét, színpadszerűségét figyelmen kívül hagyták volna, fokozott hűséggel tolmácsolták a költő sajátos nyelvi színezetét, stiláris gazdagságát, eredetiségét és merészségét. A konkrét részletekig hatoló s a kiadás előkészületeit csaknem véges-végig kísérő vita jelszószerűen redukálva, lényegileg a szövegek színpadi mondhatósága, drámai jellege és a filológiai hűség igényei körül zajlott, és a szerkesztőbizottságon termékenyen túlcsapva, népesebb fórumokat is foglalkoztatott. A vitában egyik álláspont sem győzött feltétlenül, de a mindkettőben ott rejlő kétségtelen igazság a kiadás végső formájában a lehetőség szerint érvényesült. A végső döntésekhez a szerkesztőbizottság a Shakespeare-fordító Arany János szellemét hívta segítségül: a Hamlet mesteri magyar tolmácsolásában

⁶³⁶ Borbás: i.m. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00042/pdf/2007_06.pdf [2016.08.01.]

nemcsak mintát talált a fordítás eszményi módszerére, hanem bizonyosságot arra is, hogy a felmerült vitás kérdés csak dialektikus felfogásban oldható meg, vagyis: színpadszerűség és filológiai hűség nemcsak hogy nem zárják ki, hanem éppenséggel feltételezik egymást. Shakespeare-hez filológiailag csak az a fordító hű, akinek tollán nem sikkad el a szöveg színpadi-drámai hatóereje, s egyben csak az a fordító tolmácsolhatja igazán a költő drámaiságát, aki ezt a drámaiságot egészen a legkisebb stílusegységekig, a szavakig, képekig, fordulatokig, mondatformákig tiszteli, nyomozza és közvetíti.”

Egy régóta, hosszabb-rövidebb szünetekkel folyó, következetes tendenciát mutató álvita az, ami itt új erőre kap: a színházi és az irodalmi Shakespeare, a színpadi szerző és a költő, sokszor még a jól mondható és a mondhatatlan szöveg ellentéte is arra a fikcióra épül, hogy két, egymástól jól elválasztható, sőt egymást talán kölcsönösen ki is záró Shakespeare van. Ezt a téveszmét vagy valamilyen ehhez közelítő nézetet századunk első harmadában, felében nálunk nagy nevek fémjelezték. A legvégletesebben Babits képviselte ezt az álláspontot, igaz, egy ugyancsak szélsőséges, ezzel ellenkező felfogással szemben. [...] Babits, saját bevallása szerint, nem volt „nagy színházjáró”. De még a nagy színházjáró, sok színikritikát is író, Shakespeare színpadra valóságát sohasem tagadó Kosztolányinak is, úgy látszik, elsősorban olvasmány volt Shakespeare. A negyvenes évek legvégén született néhány írás, látni valóan nem a két Shakespeare, a színpadi mesterember és a költő kettéválasztásának jegyében, inkább annak ellenében, de ebből a gondolkorból ezeknek a cikkeknek a szerzői sem tudtak teljesen kilépni. Németh László szerint „színészet és költészet a dráma történetében sosem voltak ennyire egyek”, de ő ezt is mondja: „Shakespeare, mint színpadi iparos látott neki a drámaírásnak, s a drámai szerző gyakorlata közben ébredt fel benne a világ-költő.” Vas István így nyilatkozik: „ránk elsősorban a német Shakespeare-kép hatott, ez pedig Shakespeare-t végletesen színpadi zseninek tekintette”, ezért, ezzel szemben, „nyilván túlzásában is egészséges visszahatás”-nak tekinti az újabb angol Shakespeare-kritikának - de mondhatta volna Babitsot is - azt a törekvését, hogy Shakespeare-ben a költőre vesse a hangsúlyt.⁶³⁷

E vélekedés megszelídített formában még mindig tartja magát az ötvenes években is, Vas István is, talán egész nemzedéke nevében, ezt vallja: „Legtöbbünknek... nehéz lenne e végletek bármelyikével is egyetérteni”, mégis úgy gondolja, hogy „azért persze él nálunk is

---

⁶³⁷ Ruttkay Kálmán: Egy Szentivánéji álom-fordítás. Holmi, 8. évf.5. sz. 1996. pp. 771-772.

egy zártabb, nemesebb Shakespeare-hagyomány. Elvégre Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Babitsot és Kosztolányit nyilván nemcsak a színpadi szerző, hanem a költő is vonzotta.”⁶³⁸

Milyen körülmények között kerül elő ismét ez a koncepció Shakespeare kettős természetéről, és válik újra egy vita vezérfonalává, és mit fed el a vitában az, hogy ennek mentén feszülnek egymásnak a különféle álláspontok?

A június 20-i információs jelentésből kiderül, hogy a Rómeó és Júlia-fordítások közül Mészöly fordításával szemben Kosztolányiét fogadták el, amelyet Kéry kontrollszerkeszt, a félrefordításokat korrigálja. A bizottság még egyszer összeveti a két fordítást. Az Othello Kardos és Mészöly-féle fordítása közül pedig Mészölyét fogadják el.

Az Antonius és Kleopátra esetében Mészöly fordítását összevetik Vas István fordításával, aki eddig két felvonást fordított le. A VI. Henrikből öt próbafordítást készítettek, a bizottság egyöntetűen megállapította, hogy Jékelyé volt a legjobb.⁶³⁹

Maga Mészöly Dezső ír arról, hogy milyen előzetes megbeszélések vezettek az adott drámafordítás elfogadásához a döntést megelőző évben.

„Fordításom megvitatása nem a minap, sőt nem is a Madách Színház Rómeó és Júlia-bemutatója után kezdődött. Amikor munkámmal elkészültem - még a színházi próbák megkezdése előtt -, benyújtottam szövegemet megvitatásra az Írószövetségnek. A legfontosabb hozzászólóknak jó előre megküldték fordításomat. A vitában [1952. november 27.] egyetlen színész, rendező vagy dramaturg sem vett részt: a felszólalók mind költők és literátorok voltak. Egy-egy alapos, elmélyült hozzászólás szinte tanulmányzámba ment. El- olvastam most újra a vita gyorsírás után készült vaskos jegyzőkönyvét. Látom, hogy Rómeó és Júlia-fordításom értékelése e költői és literátori fórum előtt határozottan elismerő. Nyoma sincs színház és irodalom egészségtelen szembenállásának. Nem kellett magamat »színházi emberként« kiverősnekmit jelent éreznem e társaságban. Élénken emlékszem a feszült figyelemre s a lázra, mely engem e majdnem éjszakába nyúló vitán mindvégig izzásban tartott.

[...]Munkámat Vas István bírálta leginkább. Idézetekkel magyarázta, hogy az én fordításom - mely főleg drámai fordulatosságra és lírai lendületességre törekszik - az egy-egy szóba több értelmet sűrítő, egyszerre két-háromfelé célzó shakespeare-i szöveg komplikáltságát több helyen nem éri utol. Vas kritikai megjegyzései is sarkalltak, amikor

---

⁶³⁸ Ruttkay: uo.

⁶³⁹ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3695. tétel Feljegyzés a Shakespeare-bizottság ülését megelőző Szövetségi megbeszélésekről október 27-én reggel 9 órakor. 1953. december 27.

Rómeó és Júlia–fordításomat továbbcsiszoltam. E csiszolómunka során önkritikám egyre erősödött, s nem hagyott nyugodni, míg régebbi Shakespeare-fordításaimat is át nem dolgoztatta velem - mai tudásom szerint.”⁶⁴⁰

Úgy tűnik tehát, semmi nehézség nem adódott az új fordítások kiválogatásánál a készülő összkiadásba: Mészöly Rómeó és Júlia-fordítását végül elvetették, de az ő tollából került bele az Othello, az Antonius és Kleopátra esetében még halasztották a végleges döntést.

Ezek után megjelenik Mészöly Dezső⁶⁴¹ cikke a Csillagban, „Miért fordítottam le a Rómeó és Júliát?” címen. Ebben Mészölytől ezt olvashatjuk: „Hevesi Sándor írja egy tanulmányában, hogy Shakespeare »két nagy kapun át tört be a Kontinensre«. Először a XVIII. század második felében, a színpadon keresztül, másodszer a XIX. század első felében, az irodalom felől. Hadd idézzem sorait: »Shakespeare második nagy betörése a Kontinensre a múlt század első felében történt. Ez a betörés nem a színpadról indul az irodalom felé, hanem ellenkezőleg, az irodalomból indul, és mondhatni, a színpad ellen. Shakespeare ekkor, mint tisztán költői erő járja és hatja át az európai irodalmat, s ez a romantikus hatása annyira színpadellenes, legalábbis annyira független a színpadtól, hogy Musset az ő Shakespeare-től ihletett csodálatos színdarabjait nem is szánja színpadra [...], hogy Charles Lamb, a romanticizmus nagy angol kritikusa Shakespeare legnagyobb darabjait egyáltalán nem tartja színpadra valóknak...«. A XIX. század nagy magyar Shakespeare-honosítóinál nyoma sincs a romantika fent jellemzett egyoldalúságának. Vörösmarty, Petőfi, Arany Shakespeare-kultusza egyszerre kívánja szolgálni a nemzeti irodalmat és a Nemzeti Színházat. A színházművészetet mélyen érző Petőfi forró hangú cikkében egyszerre és egyként lelkesedik Shakespeare és Egressy III. Richardjáért. Vörösmarty az ő Hamlet-tanulmányát azzal a megállapítással kezdi, hogy e sokat magyarázott mű »talány, melyet csak egyes kiváló színészek ügyessége fejthet meg«.

A Shakespeare zsenijét legjobban értő Arany János szintén nem tudja különválasztani Shakespeare-ben a költőt és a színházi embert. Irodalmunk XIX. századi fellendülésekor tehát nyoma sincs a színházi Shakespeare lenézésének. De ami késik, nem múlik. A lángelméjű költőt és az olcsó színházi mesterembert pedánsan elkülönítő Shakespeare-szemlélet otthonra talál a Nyugat folyóirat írói körében. Nem egyforma módon és nem egyforma mértékben, de - tapasztalatom szerint - minden nyugatosnál fellelhető, aki Shakespeare-rel foglalkozik. [...]

---

⁶⁴⁰ Mészöly Dezső: *Esszék és asszók*. Bp.: Szépirodalmi, 1978. 227. p.

⁶⁴¹ Legtermékenyebb Shakespeare-magyarítónk, az 1940-es években kezdte fordítói munkáját. Szele: i. m. 20. p.

Szellemi életünkben [tehát] elindult egy egészségtelen folyamat, mely Shakespeare-ben makacsul külön választja a költőt és a »színpadi szerzőt«. Ez a folyamat megszakítás nélkül tart napjainkig...”

„Lefordítottam a Rómeó és Júliát, s ennek kapcsán írtam egy tanulmányt a Csillag októberi számába. Fordításommal és tanulmányommal — szeretném hinni - elkezdtem verni egy hidat írók és színészek, „színházi Shakespeare” és „irodalmi Shakespeare” között. De a helyzetet könnyű félreismerni. Akik nem értenek, azt hiszik, éket verek híd helyett.”⁶⁴²

A fenti részletből látható, hogy a két Shakespeare két tábora közti ellentét éppen az azt felszámolni kívánóéval, azaz Mészöly írásával kerül bele újra az irodalmi nyilvánosságba. A következő feljegyzésből, mely a Színház- és Filmművészeti Szövetség október 27-én megtartott üléséről tudósít,⁶⁴³ kiderül, hogy mindeközben mi történt, híd avagy ék verődött-e.

„Véletlen folytán tudomásukra jutott, hogy a Shakespeare-bizottság a Kosztolányi és Mészöly-féle fordításokról vitát rendez és az az álláspontja, hogy Kosztolányi fordítását kell az új összes Shakespeare-ben kiadni. Ezt a színházak és a közönség szempontjából hátrányosnak és sérelmesnek tartottuk, ezért elhatároztuk, hogy módot kell találni arra, hogy ebben a kérdésben a Szövetség határozott véleménnyel felléphessen. Ezért Mészöly Tibor elvtárs részletesen foglalkozott a fordításokkal, referátumot készített és előadott. Jelen voltak: Major Tamás, Gellért Endre, Pártos Géza, Gyárfás Miklós, Szilágyi Bea és Mészöly Tibor.

A referáló, Mészöly Tibor: javasolja a Shakespeare-bizottság kibővítését (eddig tagok: Illyés Gyula, Illés Endre, Lutter Tibor, Benjámín László, Nádasdy Kálmán, Kéry László) angolul tudó, a Shakespeare-korabeli irodalmat jól ismerő elvtársakkal és ugyanilyen színházi szakemberekkel.

Kifogásolják, hogy nem ismerik a bizottság eddigi munkáját (A Rómeó-fordítás vitájához is csak szinte véletlenül kerültek, azért, mert e kérdés körül vita alakult ki. De nem lehetséges-e, hogy más kérdésben éppen az ő álláspontjuk idézne elő vitát?) Súlyt helyeznének tehát arra, hogy megismerjék a bizottság eddigi határozatait és joguk legyen azokról utólag véleményt nyilvánítani.

---

⁶⁴² Mészöly: i. m. 225. p.

⁶⁴³ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3695. tétel uo.

Igényt tartanak arra is, hogy az előszavak és a jegyzetelés munkájában is részt vegyenek, ugyanis ezek színházi anyagot fognak képezni, illetve az egész mű tankönyvül szolgálhatna a Színház- és Filmművészeti Főiskolán.

Ami a vita érdemi részét illeti, ebben az álláspont a következő: nem értenek egyet Kéry László referátumával, melyben Kosztolányi és Mészöly fordítását egybeveti. „Nem értünk egyet sem módszerével, sem levont következtetéseivel. Kéry a kiragadott példák egy során vizsgálja meg a szószerintiség és a költőiség kérdését. Bíralatában nem áll elvi alapon. Ezzel a módszerrel bármit be lehet bizonyítani.”

Kiállnak Mészöly mellett: „Ami az eszmei hűség kérdését illeti, túl azokon az érveken, melyeket erről a kérdéstről Mészöly a Csillagban írt cikkében felsorol [...] Szövetségünk ennek a cikknek mind elvi, mind gyakorlati jelentőségű kijelentéseivel egyet ért. Meg kell azt állapítani, hogy Kosztolányi fordítása a drámai nyelv és a Shakespeare-i stílus szempontjából sem szolgálja a darab mondanivalóját. Eszmei hűség tekintetében tehát Mészöly viszi el a pálmát. Shakespeare-fordításunk kitűnő darabbal gazdagodott, de kívánatos, hogy a Szépirodalmi Kiadónál egy, a színházhoz is értő szaklektor vegye kezébe a fordítást.”

Eddig a Mészöly Tibor által megfogalmazott, a közös álláspontot képviselő vélemény. Ezután következik a nyilvános megbeszélés, amely szintén Mészöly Tibor összefoglalásában maradt fenn.

Eszerint Major Tamás sok érveléssel támasztotta alá, hogy Mészöly fordításai – az Othello fordítása is – a drámaiság szempontjából magas színvonalon állnak. Major hangsúlyozza, hogy a Csillagban megjelent Mészöly-cikkkel teljes egészében egyetértenek, és, hogy milyen nagyjelentőségű, ha ma igazán költői és drámai fordítást kaphatnak. A megjelentek helyeselték azt, hogy a szövetség foglalkozzék behatóan a Shakespeare-kiadvánnyal, [...] de természetesen egyéb munkájuk miatt nem tudják vállalni azt, hogy minden egyes darab fordítási problémájával részletesen foglalkozzanak.

Másnap a szerkesztőségi ülésen a színház képviselői is jelen vannak.⁶⁴⁴

Az ülés pontosan délután három órakor kezdődött és szünet nélkül negyed tizenegyig tartott. Köpeczi nyitja meg az értekezletet, aki hangsúlyozza, hogy komoly és felelősségteljes munkáról van szó, amely a színházakat is érdekli és ezért mindenkor igyekeztek színházi szakembereket is, mint külső munkatársakat bevonni. Köpeczi nem ért

---

⁶⁴⁴ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3695. tétel Jelentés az alkalomszerűen kibővített Shakespeare-bizottság üléséről a Kiadói Tanácsnál, 21 fő részvételével. 1953. október 28.

egyét Mészöly Csillagban megjelent cikkével, amelyben Kosztolányi fordításának kritikáját adja, mert abban nem beszél a fordítás nagy értékeiről.⁶⁴⁵

Simó Jenő szerint a Shakespeare-bizottság, melybe színházi szakembereket is meghívtak, nagyon nagy munkát vállalt magára és a most meghívott külső emberek támogassák a bizottságot azzal, hogy nemcsak a Rómeó-vitához szólnak hozzá, hanem olyan kérdésekhez is, mint pl. az eszmei mondanivaló kritériuma, költőiség és színpadiasság (bonyolult kifejezések kérdése), a költői szabadság és szöveghűség viszonya, beszéljenek arról, hogy mennyiben lehet a klasszikus fordításokhoz hozzányúlni.

Mészöly közbeveti, hogy Köpeczi félreértette a cikket, nem a Kosztolányi-bírálat a célja, mint ahogy az benne is van a cikkben. Kéziratát már régen benyújtotta az Szépirodalmi Könyvkiadóhoz, de nem kapott semmi megjegyzést, de közben részletes referátum készült a munkájáról, melyet ő ugyancsak nem kapott meg, hanem Horvai megmutatta neki. A referátum elkészültekor már saját magától a Kéry által felvetett egy-két kifogásolt helyet átjavította. Ígéri, hogy mint félig illegálisan jelenlévő (meghívót nem kapott, Mikó telefonáltatott, hogy jöjjön el) nem szól többet hozzá.

Gáspár Endre Szász Károly fordítását dicséri, igen szerencsés találatait idézi. Konklúzió: a három fordítást össze kellene gyúrni. Mészöly Tibor meglepőnek találta, hogy korábban az Írószövetségben Gáspár nagy elismeréssel beszélt Mészölyről, most azt lehetett érezni, hogy költőietlennek tartja.⁶⁴⁶ Benedek Marcell véleménye az, hogy „A polgári társadalomban rendkívül rossz, romlott ízlésű emberek ültek a nézőtéren, akiknek semmi érzékük nem volt pl. a Shakespeare-darabok levegője, stílusa iránt. Modern Shakespeare-fordításainkban, ezzel sem Kosztolányié, sem Mészölyé nem vádolható, igen elharapódzott a nem korhű, sőt jassznyelv pl. pia.” Minden tekintetben sikerült és költői munkának tartja Mészölyét.

Pártos Géza „emelkedett hangon, nagyon szépen” beszél arról, hogy mi drámai, mi mondható és játszható a színpadon és mi nem. Ezzel kapcsolatban is kiállt Mészöly mellett, sajnálja, hogy Gáspár olyan hangot ütött meg, mintha Mészöly valami dilettáns fordító volna, ez méltánytalan. Horvai István is, jóval szenvedélyesebben: Kéry miért tartja Kosztolányi fordítását olyan kitűnőnek? Rendkívül rosszalja, hogy ő is, szinte csak véletlenül került ide, erre a vitára, és nem kapcsolták be őket szervezetten.

---

⁶⁴⁵ uo. 2. p.

⁶⁴⁶ uo. 3. p.

Benedek András a drámai nyelvről beszél, ő is Mészöly-párti, mellette tör lándzsát, kijelenti, hogy Major Tamás bízta meg azzal, hogy mondja el, Mészölynek az Othello-fordítása is jobb, mint Kardos Lászlóé.⁶⁴⁷

Lutter Tibor filológiai hűségről beszél, Mészöly fordítását az eredeti szöveghez hasonlítja. Kéry László visszavonulót fúj, azt mondja, hogy a referátum régi álláspontját tükrözi. Nagyon sokat tanult itt, különösen a színházi emberektől. Helyesli, hogy a színházi terület is befolyékos az előszavak és a jegyzetelés feladataiba. Kijelenti, hogy Kosztolányi fordítását tulajdonképpen már a bizottság is elvetette, csak annyit mond, hogy Mészöly fordítása szürkébb, kevésbé költői Shakespeare eredeti szövegénél.

Helytelen elv, ha valaki szürkíteni akarja az eredeti szöveget. Itt Mészöly nem tudva türtőztetni magát, közbeszól, hogy hol írja, vagy mondja ő azt, hogy ez neki elve. A leghatározottabban tagadja, hogy neki ez elve volna.

Kelemen Mária az Irodalmi Főosztályról sok idézetet hoz, ahol Mészöly alatta marad Shakespeare-nek.

Illés Endre igen szenvedélyes hangon rohan ki Mészöly Csillagban megjelent cikke ellen és a vita lényegéhez alig szól hozzá. Kijelenti, hogy a cikkben tendenciózusan beállított valótlan állítás és önkényes megállapítás, hogy Kosztolányi a Nyugat ismert régi Shakespeare-szemléletével azonosította volna magát. Mészöly ezen állítása alátámasztására a Csillagban Kosztolányi saját, írásban megjelent szavait idézi. Illés más Kosztolányi-idézettel bizonyítja ennek ellenkezőjét.⁶⁴⁸ Németh László ugyancsak mást mond, mint az Írószövetségben:⁶⁴⁹ csak a múlt századbeli klasszikus fordítóink tudtak igazán drámát fordítani, mert azok vagy színészek, vagy színházi emberek voltak, és a XX. század egyetlen magyar fordítója sem képes arra, hogy valódi drámát, szerepeket fordítson magas költői színvonalon.

Vas István szóban elmondta Mészölynek a véleményét, így nem igaz, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó nem nyilatkozott a fordításról. Szerinte legfontosabb tanulság, hogy a színházi és irodalmi területnek valóban szorosabban együtt kell működnie.

Domokos a Szépirodalmi Kiadó részéről kijelenti, hogy kibővítik egy színházi szakemberrel a bizottságot. Kéri Mészölyt, ne ragaszkodjon olyan mereven fordítása egy-egy megoldásához és elveihez. Mészöly közbeszól, hogy elveihez ragaszkodik, de egy-egy

---

⁶⁴⁷ uo. 4. p.

⁶⁴⁸ uo. 5. p.

⁶⁴⁹ Itt arra a korábbi, írószövetségbeli nyilvános vitára történik utalás, ahol Mészöly fordítását először megbeszélték. lsd. 624. sz. lábjegyzetet

megoldásához még nem volt alkalma ragaszkodni, mert 10 hónapja benyújtott fordítására még nem kapott bírálatot. Domokos elmondja, hogy a papírellátás nehézségei miatt nem tudták eddig még kiadni Mészöly fordítását.

Köpeczi lezárása: a Shakespeare-fordítások és előadások kérdésében most a színházi dramaturgiák [sic!] és a kiadói lektorátus működjenek együtt. A kiadás eminens színházi ügy, s az együttműködés sok vitának vette volna elejét, elkerülhető lett volna, hogy ez a szemben állás ilyen rossz vért szüljön, mint ahogy az itt is kiderült.”

Felmerül a kérdés, hogyan történhetett a jelentés elején említett véletlen értesülés. Bár közvetlen forrás eddig nem bukkant fel, nagyon valószínű, hogy Mészöly hívhatta fel Major Tamás figyelmét arra, aki ekkor – mint az köztudott⁶⁵⁰ – nagy politikai hatalommal rendelkezett, hogy a színházban már bemutatott fordítását az írók és fordítók nem tartják megfelelőnek. Kettejük kapcsolatáról ugyanis maga Mészöly írja egy későbbi visszaemlékezésében:

„1946-ban Major Tamás lett az igazgató és ott hevert az íróasztalán a többi elolvasásra váró darab között az Antonius és Cleopatra is, amit Szócs Laci bácsi adott oda neki olvasásra. Major nagyon jó olvasó volt, de csak azt olvasta el, amit rendezett. Soha nem lehetett őt rávenni arra, hogy az ott tornyosuló darabokba belekóstoljon, sok dolga volt, és nem szeretett csak úgy kíváncsiságból olvasni. Ellenben 1946-ban történt az, hogy Bajor Gizinek szerepet kerestek. És akkor elküldtek neki három négy-darabot, hogy válasszon. Emlékszem, hogy a következő darabokat kapta meg: Ljubov Jarovaja (szovjet darab, egy tanítónőről, akinek a szerelme fehértiszt lesz, satöbbi, satöbbi). Később ezt elő is adták. Tudom, hogy akkor Ljubov Jarovaját Gobbi Hilda játszotta nagy sikerrel. Azután elküldték neki az Anna Karenina szovjet dramatizálását és Gergely Sándor Vitézek és hősök című darabját. Negyedikül elküldték neki az Antonius és Cleopátrát is ebben a fordításban, ami ott hevert. Bajor Gizi azt üzenté, hogy ezt választja és ebben a fordításban szeretné eljátszani. Ez nekem jó önbizalom-injekció volt, mégiscsak nagy dolog, hogy Bajor Gizi ezt üzenté! És érthető, hogy ezt üzenté, tudniillik Bajor Gizi elsősorban nem klasszikus színésznő volt. Ő a társalgási darabokban tündökölt. Nagy Shakespeare-szerepe csak Júlia volt. Júliát egész fiatalon játszotta, még színinövendék korában. Apponyi Géza volt mellette Rómeó. Azóta Shakespeare-t nem vállalt. Cleopatra lett élete második Shakespeare-szerepe. Énnekem nagy kitüntetés volt, hogy ezt választotta. Egy pár

---

⁶⁵⁰ Lsd. például Major életéről egy országos napilap online felületén megjelent írást. Fábíán Titusz: Kirúgni, fasiszta! Major Tamás története. Forrás: <http://mno.hu/halalostavasz/kirugni-fasiszta-major-tamas-tortenete-1339780> [2016.07.13.]

kellemesen humoros emlékem is főződik ehhez. Bajor Gizinek nagyon jó humora volt. Nagy sikere lett az Antonius és Cleopátrá-nak. Major rendezte a darabot, de tulajdonképpen Major Cleopátrát úgy formálta, ahogy Bajor Gizi súgta neki. Énnekem szerződéseem volt, kaptam érte 5-6%-ot. Mindenki tudta, hogy ezzel jól jártam, mert kis fizetésem volt még. Segédszínész és segédrendező voltam akkor a Nemzeti Színháznál. [...] Magam, mint hasznavehetetlen segédrendező poroszkálok a gyors események nyomában. Major páratlan rögtönzésekkel világít át egy-egy shakespeare-i szövevényt. A "szent szörnyetegeket" diplomáciának is beillő színészpédagógiával veszi rá egy-egy neki tetsző játékra. Shakespeare szövegét példásan (sőt példátlanul) tiszteli. A versre nagyon vigyáz. Észreveszi rajtam, hogy fordításomat (dédelgetett egykémet) a legkisebb "inzultustól" is félttem, s mert könyv nélkül tudom, minden színészi szöveghibára felszisszenek a sötét nézőtérén. Ez tetszik neki, s megbíz, hogy írjam össze a főpróba után (külön-külön cédulákra) minden szereplő szöveghibáit, s vigyem be nekik másnap reggel az öltözőjükbe. (Erre az egyre voltam használható, mint segédrendező.)”⁶⁵¹

A Shakespeare-szerkesztőbizottságot a kiadó tehát kiegészítette színházi szakemberekkel és irodalomtörténészekkel. A következő Darvasnak szóló tájékoztató jelentés szerint Gellért Endre nem vállalta a megbízatást, helyette Ladányi Ferencet szeretnék felkérni, aki Shakespeare-szerepeket szokott alakítani, a Színművészeti Főiskola tanára és a Néphadsereg Színházának igazgatója. Úgy határoztak, hogy a Színművészeti Szövetség is delegáljon még egy szakembert. Ezen kívül Kardos Lászlót is felkérték, aki elvállalta a tagságot.⁶⁵²

Az újabb rövid beszámoló⁶⁵³ szerint a Shakespeare-bizottság felállítása, alakítása más sorozatok kiadásának menetében is példaként szolgált.⁶⁵⁴

Ugyanebben a jelentésben értesülhetünk a Shakespeare-bírálóbizottság fejleményeiről is. A bizottság ülést tartott, amelyen Kardos László és Ladányi Ferenc, az új tagok, már részt vettek. Zajlanak a szerkesztési munkálatok: a bizottság három tagjának Mészöly Dezsővel meg kell beszélnie a Rómeó-fordítás javításának kérdéseit egy fejezet kontrollszerkesztése alapján. A két veronai ifjú című műből beérkezett próbafordítások elbírálása után Szabó

---

⁶⁵¹ Mészöly Dezső: Cleopatra csókja. = Mészöly Dezső: Londoni közjáték. Bp.: Mundus, 2004. pp. 151-153.

⁶⁵² MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3377. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról. 1953. november 14.

⁶⁵³ MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3688. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról 1953. december 7.

⁶⁵⁴ Hét évszázad magyar versei. Lsd. 552. sz. lábjegyzetet

Magdát bízták meg a darab lefordításával, majd ezek után megvitatták Kéry Julius Caesarhoz írott utószavát – sajnos ennek részleteiről nem került elő feljegyzés.

Megvan azonban Vas István és Illés Endre véleménye a Rómeó és Júlia-fordítás problémáiról.

Vas István kéziratban fennmaradt véleményében egyfelől védelmébe veszi Kosztolányi Rómeó és Júlia-fordítását, igazolva, hogy ami a leginkább „Esti Kornél-versnek” tűnik, az is szinte szóról szóra követi az eredetit. Elismeri másfelől viszont, hogy „legkirívóbb, hogy Kosztolányi Shakespeare kifejezésmódjának bizarrságát, »eufemizmusát« gyakran úgy próbálja utolérni, hogy Shakespeare egyszerűbb, dísztelen rímei helyébe játékos, hivalkodó, sokszor groteszk rímeket tűz, s ez a formai eltérés néha a különben hű szöveget ellentétbe hozza igazi tartalmával s az egész drámai helyzettel.”

Vas szerint Mészöly harmadik Shakespeare-fordítása, a Rómeó és Júlia messzemenően a legsikerültebb, mégpedig fokozatos fejlődés eredményeképpen, mert az Othello is jobb volt, mint az Antonius és Kleopátra. „Mindháromat előadták, mindháromat szívesen fogadta a színházi világ, ami érthető is, mert Mészöly Shakespeare-fordításainak erényei: a színpadszerűség, a költőiség, amely ugyan lényegesen eltér Shakespeare költőiségétől, de megóvjá Mészöly fordítását attól, hogy ügyes klapancia legyen és biztos, talpraesett magyar nyelvérzéke. Ezek az erények azonban elválaszthatatlanok lényegi hibájától, mert ezt a színpadszerűséget, bonyolítatlan magyarosságot csak jelentős elszegényítés, lényegi megmásítás árán érte csak el. Matematikailag szólva Mészöly Shakespeare-nek majd minden mondatából, képéből, gondolatából gyököt von.”

Vas cáfolja, hogy külön akarta volna választani a költőt és a színpadi szerzőt. Éppen, hogy nem akart egyiknek sem elsőbbséget adni a másikkal szemben, mert Shakespeare integer költészetét úgy kell visszaadni, hogy a színpadon teljes drámaiságával hasson, a színpadon pedig úgy kell hatnia, hogy minél kevesebb vesszen el bonyolult költészetéből.

Mészöly pedig szövegeinek minden színvonalassága és poézise mellett is valahogyan kispolgárisítja Shakespeare-t.

Ugyanígy, Illés Endre véleményéből is kitűnik, nem elsősorban az a probléma, hogy az eddig csak irodalomértőkből álló szerkesztőbizottság Shakespeare-t pusztán olvasandó költőnek tekintette és színpadi szerzőségéről megfeledkezett.

A következőket írja ⁶⁵⁵ -, „Őszintén sajnálom, hogy a Shakespeare-szerkesztőbizottság legközelebbi ülésén nem lehetek jelen. Vita helyett szavazatomat küldöm, néhány magyarázó mondattal. Mészöly Dezsőnek három Shakespeare-fordítását ismerem. (Rómeó, Othello, Antonius és Cleopatra). Mindhárom fordítás igen becsvágyó, sok tetszetős sort és ötletet csillogtató, de mindháromat gyenge, - pontosabban: elhibázott munkának tartom. Engem ezek a fordítások a régi bohóctréfák egyik kellékére, a 100 kg-os vasgolyóra emlékeztetnek, amellyel mindaddig labdázunk kecsesen és könnyedén, míg a közönség megfejtja a titkot: a vasgolyót papírmáséból szabták és belül üres. Mészöly is Shakespeare-t ígéri, de csak egy súlytalanabb ál-Shakespeare-rel elégít ki. Így aztán elég könnyen győzi a nehézségeket.”

Ha tehát választania kell, Illés Endre, Vas és Kosztolányi fordításait választja, mivel Mészöly elmarad a két fordító mögött. Elmarad, mert elszegényíti a shakespeare-i szöveget. „S itt nem egy-egy szó, egy-egy kép vagy mellékmondat elhagyását rosszallom; az effajta rövidítések és tömörítések fordítás közben megkerülhetetlenek. Mészöly azonban a shakespeare-i jellemzés gazdagságát, sokszólamúságát, dialektikáját tünteti el. Nála egyvonalúvá, egyszólamúvá válnak a hősök és a helyzetek. És az ilyen szegényítés már lényegbevágó: egy opera zongorakivonatát sohasem léptethetjük elő a teljes partitúrává. Nem igaz, hogy Rómeó és Júlia ilyen egyszerű emberek és ilyen egyszerűen éreznek és gondolkoznak, ahogyan Mészöly szegényítő és soványító fordítói elve és gyakorlata elének állítja őket. A shakespeare-i világ gazdagsága lélegzetelállító, s ez a gazdagság minden Shakespeare-mű lényegéhez tartozik. Aki ezt elhagyja, nemcsak szegényít, de torzít és önkéntelenül hamisít is. Nem a »bonyolultat« védem az »egyszerűség és közérthetőség« ellenében, de egy mű lényeges elemét a mű vulgarizálása ellen. Mészöly ez utóbbit jóhiszeműen, de természetesen tévesen és károsan cselekszi.”

Mészöly - Illés szerint - József Attila nyelvén hívebben tudná Shakespeare-t tolmácsolni, mint azzal a „legmagyarabb magyarsággal,”⁶⁵⁶ ami fordítói gyakorlatában nem más, mint bizonyos szellemességgel, könnyedséggel álcázott, jólfésült közhelyesség. „Hogy könnyen és jól mondható színpadról? Igaz. De József Attila még jobban mondható. És kinek bizonygatja azt Mészöly ugyanebben a tanulmányban, hogy Shakespeare nem költő, hanem drámaíró. Győződjék meg erről legelső sorban ő maga, s ha valóban meggyőződött

---

⁶⁵⁵ MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6205/147-148148 Illés Endre véleménye.

⁶⁵⁶ Mészöly kifejezése. idézi Szele: i. m. 21. p.

róla: többé nem fordíthatja Shakespeare-t ilyen fehérvérűen, finomkodón, szalonhangon és felhígítottan.

De elmarad Kosztolányitól és Vastól azért is, mert nemcsak szegényít, hanem betoldásaival, az egyes szavak jelentéseinek tartalmi-lényegi (sokszor alig észrevehető) megváltoztatásával állandóan érzelmesít és laposít is. Milyen jellemző példa, hogy a shakespeare-i szövegből elhagyja, hogy Rómeó keze érdes, viszont beírja, hogy Júliának harmat keze van. [...]

Azért foglalkozom Mészöly fordításával hosszabban, mert tudom, hogy a színpadi mondhatóság fontos elve a Mészöly fordítását ismét előtérbe helyezte. Nekünk azonban olyan [Sh]akespeare fordításokra van szükségünk, amiket a színész jól, tisztán, [érthetően, erőteljesen] mondhat, anélkül, hogy az ilyen fordítás Shakespeare drámáit elszegényítené, megcukrozná, szépen [a láthatóan nagy indulattal írt kézírásos szöveg itt olvashatatlan], ellaposítaná. Mészöly igen nagy árat fizetett a legmagyarabb magyarságért és jól mondhatóságért [...].

Egyik régebbi jelentésemben megírtam, hogy nem rajongok Kosztolányi Rómeó és Júlia-fordításáért. De sokkal jobbnak, drámaibbnak, hívebben, s ami nem jelentéktelen érv: még shakespeare-ibbnak is érzem, mint Mészöly fordítását. Teljesen elfogadom Kéry László jellemzését mindkét fordításról. Ha a két fordítás közül kell választanom, feltétlenül Kosztolányiéra szavazok. De ha a színház nem fogadja el Kosztolányi fordítását, csak nem teljesen értem, miért olyan rosszul mondható ez a szöveg, ez esetben újrarendíteném. (Talán Jékelyvel, vagy Weöressel.) Nem hiszem, hogy Mészöly kijavíthatná saját fordítását, – az egész munkát előről kellene kezdenie, s teljesen másként.

Mészöly [Sh]akespeare-fordításai közül leggyaralóbbnak az Antonius és Cleopátrát tartom. Ellenzem, hogy ez kerüljön be a most készülõ új magyar [Sh]akespeare-kiadásba.”

Az újabb beszámoló arról tudósít, hogy december 16-án kellett volna a Shakespeare-bizottságnak megvitatnia Mészöly Rómeó és Júlia-fordítását. Kéry László az erkélyjelenetet, Vas István a mérreg-jelenetet elemezte a megbeszéléshez, ezeket átadják Mészöly Dezsőnek. Azt bizonyítják, hogy helyenként Mészöly érzélgőssé színezi a szöveget. A megbeszélést Domokos János betegsége miatt viszont elhalasztották.⁶⁵⁷

Majd nem sokkal később, a következő tájékoztató jelentés a négy népművelési kiadó munkájáról (Szépirodalmi Kiadó, Ifjúsági, Új Magyar Művelt Nép) lakonikusan közli, hogy a Shakespeare sorozat kiadása a vígjátékokkal kezdődik, mert a tragédiákkal

⁶⁵⁷ MNL XIX-I-3-u 7. dob. 42. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról. 1954. január 7.

kapcsolatban nagyon sok a probléma.⁶⁵⁸ Valóban ez is történt, a tragédiák csak az összkiadás harmadik köteteként jelentek meg.

Aztán az 1954-es márciusi tudósításban az áll, hogy a Shakespeare bizottság munkáját továbbra is zavarja a műfordítók körében mutatkozó személyeskedő magatartás. Így „felújult a vita az Othello [sic!] és az Antonius és Kleopátra fordítása miatt.”⁶⁵⁹

A probléma itt is ugyanaz, mint a Rómeó és Júlia-fordítás esetében.

Illés Endre véleménye: „Vas István két bemutatott felvonása viszont talán legérettebb fordítói munkája: neki valóban sikerült magyarul életre keltenie az Antonius és Cleopátra gazdag, színes, sokhangú világát, (pontosabban mindkét világát: a keletet és a nyugatot) és sikerült megéreztetnie annak a nagy drámának izgalmas, nagy [olvashatatlan szó] hőseit és forró drámai jelenetét.

Viszont Mészöly és Kardos László Othello-ja között nehezen tudok választani. Egyiket sem nevezhetem sikerült, szerencsés munkának. Kardos László talán jobban megütötte a tragédia alaphangját: a szív drámáját. De máskülönben elég töredezett fordítás. Mészöly fordítása kétségtelenül jobban hangzik, de Shakespeare-t ezúttal is felhígította, elszürkítette. Úgy érzem, mindketten kijavíthatnák Othello-fordításukat. Kardos László sokkal több reménnyel.”⁶⁶⁰

Ugyanígy, az Antonius és Kleopátrát tárgyalja egy, a Vas-hagyatékban fennmaradt, sajnós a szerzőt fel nem tüntető gépelt irat is.

Mészöly fordítását a „szerző” igen negatívan értékeli: „Mészöly Dezső izgalmas, különleges mesterfogása, hogy átköltésében a legnagyobb Shakespeare-tragédiák is valamiféle bizonytalan, késői ál-Shakespeare darabbá változnak. [...] Kikent kifent, távolról tetszetős munka, amit csak József Attila két sorával lehet jellemezni: »Ha hitted messziről smaragdnak, / csak fogd meg, ujjaid ragadnak.«” Összességében a fordítást nem tartja megjelentethetőnek, szemben Vas Istvánéval, akiét talán eddigi legjobb munkájának tartja. Legfőbb erénye, hogy magyarul is meg tudta éreztetni Egyiptom és Róma, Kelet és Nyugat szembeállítását, két kultúra összecsapását.

Legjobb jeleneteiben a nagy dráma és a költészet szenvedélyesen eggyé olvad. Természetesen Vas fordításának is vannak – ha mégoly könnyen letörölhetőek is – szeplőfoltjai: például a kissé nehézkes, merev és erőszakolt próza, de összességében

---

⁶⁵⁸ MNL XIX-I-3-u 7. dob. 272. tétel

⁶⁵⁹ MNL XIX-I-3-u 7. dob. 793. tétel Feljegyzés Darvas elvtársnak. Tájékoztató jelentés. 1954. március 19.

⁶⁶⁰ MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6205/147-148 148 Illés Endre véleménye.

fordítása szép, erőteljes, drámai költői shakespeare-i, így elfogadását és megjelentetését javasolja.⁶⁶¹

Vas István válasza Benedek Andrásnak, aki korábban szintén az Antonius és Kleopátra-fordításokat elemezte, ugyancsak fennmaradt.

„Nem az én dolgom hozzászólni ahhoz, vajon valóban úgy van-e, mint Benedek András írja jelentésében, hogy a Nemzeti Színház »épp a legdöntőbb fórum« arra vonatkozóan, hogyan adja ki a Szépirodalmi Könyvkiadó Shakespeare összes színműveit, sem ahhoz, helyesen járt-e el a Színház- és Filmművészeti Szövetség, amikor fordításomat éppen Benedek Andrásnak adta ki véleményezésre, a Nemzeti dramaturgjának, aki a dolog természeténél fogva azok közé tartozik, akik leginkább »hozzá vannak növe« az előző fordításhoz.

Benedek András a "kitűnő Shakespeare-fordító" címmel tisztel meg, sőt "éppoly kitűnő"-nek tart, mint Mészölyt. III. Richárdomat és Velencei kalmáromat konkrétan is elismeréssel emlegeti. Nekem viszont régebbi együttműködésünk során szintén a legkedvezőbb tapasztalataim voltak Benedek Andrással kapcsolatban. Tapasztalt, higgadt, jóindulatú, segítő kezű dramaturgot ismertem meg benne. Már most annyi bizonyos, hogy Benedek Andrásnak semmi oka sem volt rá, hogy időközben »megharagudjon rám«. De éppoly kevésbé valószínű az, hogy én az Antonius és Kleopátrát ügyetlenebbül vagy más alapelvek szerint fordítottam volna, mint a III. Richárdot és A velencei kalmár-t. Mégis, Benedek Andrásnak, mondhatni, semmi sem tetszik új fordításomban, és egész jelentése merő szarkazmus. Mi lehet ennek az oka? Semmiesetre sem csupán az, hogy mint a Nemzeti dramaturgja meg akarja védeni azt a fordítást, melyben a Nemzeti ezt a darabot már a felszabadulás után játszotta és a jövőben is játszani akarja. Hanem inkább arról van szó, hogy, mint már említettem, becsületesen »hozzánőtt« ahhoz a fordításhoz, amelyre a Nemzeti egész apparátusa és az első sorokban Benedek András annyi munkát és lelkesedést fordított. Ezen a körülményen nem lehet csodálkozni. Elvégre hányszor tapasztaljuk, hogy igen jó érzékű olvasók is a kétségkívül jobb, új fordítással szemben előnyben részesíti a harminc év előtti gyöngé és elavult fordítást, melyen át a mű először hatott rájuk. És még hozzá, itt semmiképpen sem gyöngé vagy elavult, hanem csupán más módszerű fordításról van szó.

De nem is kell példáért a mégis csak laikus olvasókhöz fordulni.

---

⁶⁶¹ OSZK Vas István hagyatéka. 424/981 Antonius és Cleopatra. Mészöly Dezső és Vas István fordításáról.

Én magam lektori tapasztalatom alapján tanúsíthatom, ha egyszer egy fordítást én szerkesztettem, azaz a kedvteléselem, munkám és némi eredményem is fűződik hozzá, - igen nagy erőfeszítésre és az eredetiben való újra elmerülésre van szükségem ahhoz, hogy egy új fordítást tárgyilagosan tudjak megítélni.

Nos, ez az erőfeszítés az, amit Benedek András nem végzett el, nem igyekezett friss szemmel újra elmerülni az eredetiben, fordításomat igazában nem az eredetihez, hanem Mészöly tehetséges, talpraesett, de – mint már említettem – merőben más módszerű fordításához mérte, és ha az enyém ettől eltért, elmarasztalta. És nem csupán akkor mérte fordításomat az eredeti helyett Mészölyéhez, amikor Mészölyt, mint ő maga írja, »puskának« használta, s az ő értelmezéseit és megoldásait idézte, hanem általában véve az ő fordításának szellemét, módszerét használta mércéül.

Ha nem így volna, aligha írhatta volna, hogy túlzott mértékben alkalmazom a szóátvetést (enjambement) s hogy az eredetiben »távolról sincs ennyi«. Állítom, hogy enjambementjaim száma statisztikailag semmiképpen sem haladja meg az eredetijét. Még kevésbé írta volna — éppen az Antonius és Kleopátrával kapcsolatban! — hogy »a színpadi versmondás az élőbeszéd hangsúlyaihoz igazodik, s ahol ez átvett szónak másodlagos hangsúlya sincs (akár értelmi, akár mondattani okokból), ott a vers illúziója megszűnik«. Mert nem is kellett volna elmélyednie az eredetiben, csak éppen friss szemmel belenéznie ahhoz, hogy meglássa: az Antonius és Kleopátra metrikai szempontból egészen különleges helyet foglal el még Shakespeare későbbi drámái között is, melyekben tudvalévően az enjambement a régebbi darabokkal összehasonlítva nagyon megszorodott. De az Antonius és Kleopátrának ezt a metrikai különállását nem is kell nekünk magunknak felfedeznünk: többszörösen megállapított tény ez a Shakespeare-irodalomban.

[...] Igen, az Antonius és Kleopátrának egész drámai képe merőben újszerű, — erről az is meggyőződhetik, aki semmit sem tud angolul. [...]

Elismerem, igen nehéz feladatot róna a színészre, ha ilyen fordítást kéne elmondania s ezen a cikázó enjambement-os szövegen belül kellene mégiscsak éreztetnie a shakespeare-i zenét. Nehéz feladatot ró a fordítóra is: ezt a metrikát sokkal nehezebb volt visszaadnom, mint a III. Richárd áriáit. Viszont hűtlennek érzek minden olyan Antonius és Kleopátra fordítást, amely zeneileg nem különül el élesen például a III. Richárdtól vagy a Rómeó és Júliától. Egy gyakorlati megjegyzés: éppen ezért nem tértem ki a jegyzetekben külön Benedek Andrásnak azokra az ellenvetéseire, melyek túl sok enjambement-t, zeneietlenséget, »prózaiságot« vetnek a szememre.

[...] Benedek András megjegyzéseinek egyik legsűrűbben emlegetett vádpontja a nehezen érthetőség. Nos, állítom, hogy Shakespeare általában sem könnyen érthető, de az Antonius és Kleopátra nehezebben érthető nemcsak korai darabjainál, hanem minden más darabjánál is. Ha Antonius és Kleopátra fordításom nehezebben érthető, mint III. Richárdom, ez kétségkívül nem azért van, mert, azóta elfelejtettem, hogyan kell világosan fogalmazni, hanem mert követni akartam az eredetit. Nézetem szerint a színház esetleg megengedheti magának, hogy a könnyebb előadhatóság és a közvetlenebb hatás kedvéért könnyített fordítást használjon fel, [...] de egy komoly kiadvány, gondolom, nem élhet ezzel a módszerrel. De ennek eldöntése már nem rám tartozik.

Coleridge szerint az Antonius és Kleopátra mottója — Shakespeare valamennyi más darabjával összehasonlítva — ez lehetne: feliciter audax. Fordításom egyik főtürekvése ez az audacia volt. A fordítás természetéből és képességem korlátaiból következik, hogy ezt az audacia-t nyilván nem mindenütt valósíthattam meg feliciter. Benedek András megjegyzései alapján sok ilyen helyen sikerült javítanom és mondanom sem kell, mennyire örülnék, ha amennyire erőmtől telik, többet is javíthatnék. De úgy érzem, nem vezet jóra, ha fordításomat mechanikusan összevetik olyan fordítással, amely eleve lemond erről a Coleridge által emlegetett audacia-ról. Mindenekelőtt a két módszer között kell döntenet.

Szintén megmaradt Vasnak Kardos László és Mészöly Othello-fordításáról írt véleménye. „Ezen a fordításon is érezni Mészöly mondvacsinált fordítási elméleteinek a hatását – amelyeket éppen az Othello-fordítást előkészítő két harcias tanulmányban fejtett ki –, jobban mondva, azt az elméletekkel igazolni próbált általános fordítói magatartást, amelynek eredménye Shakespeare sokrétű, bonyolult drámaiságának ellaposítása, a fölöslegesen felrakott, merőben dekoratív színezés, s a dráma szempontjából fontos elemek kihullatása.

Úgyhogy Kardos László Othelloja Mészölynek ezt a legjobb Shakespeare-fordítását is jelentősen felülmúlja nemcsak költői hűség szempontjából – a filológiai hűségről nem is beszélve –, hanem az igazi, költői hűség tekintetében is, mondhatósága nem marad el a Mészölyé mögött, drámaisága sokkal magasabb.”

A következő, márciusi információs jelentés szintén igen lényegre törő: a Színház és Filmművészeti Szövetség, illetve a színházak részéről Mészöly Dezső érdekében olyan

közbelépések történtek, melyek miatt Kardos László és Vas István elkedvetlenedtek, az utóbbi nem is kíván részt venni a bizottság további munkájában.⁶⁶²

Ezután Domokos János, a Szépirodalmi Könyvkiadó akkori külföldi lektorátusának vezetője Borbás Máriát bízta meg azzal, hogy vegye át Vas Istvántól a készülő Shakespeare-drámakiadás szerkesztését. Borbás Mária így emlékszik vissza: „Vas István ugyanis a Shakespeare-fordításokban is érdekelt lévén, nem lehetett a kiadás szerkesztője (Vas lemondásához a döntő lökést az Antonius és Kleopátra fordításának kérdése adta – akkor már ment a Nemzetiben Mészöly Dezső fordítása, a drámát azonban Vas István is lefordította). A készülő összkiadásnak Kéry László volt az érdemi szerkesztője, és az előkészítés munkájában a „Shakespeare-bizottság” vett részt: Illés Endre, Illyés Gyula, Kardos László és Lutter Tibor, színművészeti tanácsadói pedig Ladányi Ferenc, Mészöly Tibor és Nádasdy Kálmán voltak.

A kor politikai légköre is beszűrődött a munkába. Illyésnek volt néhány megjegyzése arról, hogy a »munkás és paraszt« olvasók mit értenének meg. Domokos János egyszer megjegyezte: előfordulhat, hogy »azoknak az elvtársaknak, akiknek a feladata az irodalom ellenőrzése«, jobban tetszik Mészöly, ezért az előszónak magyarázattal kell szolgálnia arra is, mitől lesz »klasszikus« és mitől »népszerű« egy szöveg. Természetesen az új fordításokról is folyt a vita. Mészöly Dezső benyújtotta akkoriban elkészült Othello-fordítását, ezt kellett szembeállítani Kardos Lászlónak a Franklin-kiadásban szerepelt fordításával. Hogy az új kiadásba is Kardos fordítása került be, abban nagy szerepe volt, hogy tagja volt a bizottságnak, köztiszteletben álló egyetemi professzorként – az új kiadás nagy bevezetőjét is ő írta. Másrészt Mészöly fordításait akkor még nem méltányolták eléggé, túlságosan könnyednek tartották, lévén fő szempontja a „mondhatóság”. Mészölynek, színházi ember lévén, nagy gondja volt arra, hogy a szövege könnyen mondható, színpadszerű legyen. A bizottság az Othello-fordításokat is hosszasan tárgyalta. Felolvastak részleteket mindkét fordításból, mire Illyés csak annyit jegyzett meg csendesen, hogy »egyik felolvasott rész laposabb, mint a másik«. Othello Mészölynél sokszor úgy szaval, mondta ugyancsak Illyés, mintha Rostand Cyranója volna. Illés Endre szerint »Mészöly a sűrű, szenvedélyes drámát lágy, kellemes budoárhangulatúvá varázsolta«. A vitában természetesen sem Kardos, sem Mészöly nem vett részt. Domokos János, aki később az Európa Könyvkiadó igazgatója lett, úgy összegezte a vitát, hogy a

---

⁶⁶² MNL XIX-I-3-u 7. dob. 793. tétel Feljegyzés Darvas elvtársnak. Tájékoztató jelentés. 1954. március 19.

színházi köröknek jobban tetszik ugyan Mészöly fordítása, de »mi Shakespeare-t akarjuk kiadni és nem Mészölyt«.

A munka ezek után végképp megakad. A jelentésben ez áll: az elmúlt napokban kellett volna a Világirodalom Klasszikusai-sorozat és a Shakespeare-kiadványok szerkesztői bizottságának ülést tartani. Mindkét ülés napirendjén igen fontos és kényes kérdések szerepeltek (élenjáró műfordítók munkáit kellett volna elbírálni). A két bizottság tagjai azonban az üléseken nem jelentek meg, s így az ülést a kiadó kénytelen volt elnapolni. Nem először fordul elő, hogy a szerkesztő bizottságokban lévők kényes személyi problémáknál tartózkodnak az állásfoglalástól.⁶⁶³ Lehetséges, hogy erről az ülésről írja Illés Endre Németh Lászlónak, hogy a bizottság legutolsó ülésén nem tudott részt venni⁶⁶⁴ – ahogy a többiek sem, mivel ezután megszakadnak a híradások a Shakespeare-kötetek haladásáról, a tájékoztató jelentésekben más ügyek kerülnek terítékre.

Az 1954-es évről annyi tudható, hogy Németh László ekkor kapcsolódik be a fordításba. Haladásáról részletesen értesülhetünk naplójából és levelezéséből.

„Az elmúlt évben több Erzsébet és Jakab kori angol drámát fordítottam. Először Shakespeare VI. Henrikjének második és harmadik részét bízták rám, aztán, minthogy egyik munkatárs – a Shakespeare-kiadvány nyomdába adása előtt derült ki – feladatának nem tudott megfelelni, hozzáfordítottam – egy hónap alatt – az V. Henrik-et.

A Shakespeare-darabok közül a VI. Henrik fordítása elégített ki jobban, noha ezt ifjúkori művének tartják, s az V. Henrik már az érett Shakespeare műve, melyet egy évtized s az összes királydrámák választanak el amattól, s egy nagy, ragyogó portré áll a közepén, akiben Shakespeare a maga ember- és királyideálját festette meg. De az V. Henrik a legnyugodtabb Shakespeare-dráma, inkább egy éposz, képekre törve, míg a VI. Henrikben, főként a harmadik részében, a borzalmak halmozásában, sok van abból a forróságból, amely miatt később nekem olyan öröm volt Marlowe-t fordítani.

A VI. Henrikben a kettősség, a tanult pátoszé s a pszichológiáé lehet az ok – a kísérlethez szükséges friss hiten kívül –, hogy most, utólag belenézve, fordításaim közül ezt érzem a legjobbnak.”⁶⁶⁵

---

⁶⁶³ MNL XIX-I-3-u 7. dob. 1188. tétel. Feljegyzés Darvas elvtársnak. Tárgy: tájékoztató jelentés. 1954. április 16.

⁶⁶⁴ Illés Endrétől 1954. június 10. = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000 pp. 212-213.

⁶⁶⁵ Németh László: Erzsébet-kori drámák = A felelősség szorításában. Bp., Püski, 2001. Forrás: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007898&secId=0000830017&mode=html#Nemeth_Laszlo-A_felelosseg_szoritasaban-03700 [2016.18.10.]

„Amikor most egy éve a VI. Henrik második és harmadik részének a fordítására felszólítottak, a megbízás kissé megdöbbentett.

Az előttem levő szerződés, úgy éreztem, válasz egy felszólalásomra, amelyet a Rómeó-fordítás körül kialakult vitában mondtam el. Ebben a felszólalásban a Shakespeare-fordításokba ölt hatalmas erőt és lelkesedést elismerve, indokolni próbáltam viszonylagos elégedetlenségemet is: hogy mért nem érzem 20. századi Shakespeare-fordításainkat a három klasszikusé s főleg Aranyé után haladásnak. Most itt a meghívás: lássuk, te hogy tudod megcsinálni. Azaz a kritikust, mint alkotóművészt idézik a vádlottak padjára.[...]

Szabad-e egy mű kétharmadának a fordítására vállalkozni, csak mert az első harmadnak van már modern fordítása, mintha valaki purgatóriumot és paradicsomot fordítana egy más tollból származó pokolhoz.”

Németh László hibridizált a formában, a jambus „jövevényforma” alá a Szent Lászlóról szóló ének négytagú versét rakta „tartó kanavászul”. „Én itt jambust akartam adni, de olyat, amely tudatosan kapaszkodik a magyar nyelv ősi, versteremtő természetébe.”⁶⁶⁶

Közben a Shakespeare-fordítás gyakorlati teendőiről is értesülhetünk. Illés Endrének írja, hogy a Shakespeare-szerződés késik. „Nem jöttek ki, a megbeszélés ellenére. Nem tudom, hogy ez már betegségem hatása-e. Én természetesen nem tudom garantálni, hogy e szerződéseknek megfelelhettek-e.”⁶⁶⁷

Illés viszontválaszában biztatja a Shakespeare-fordítás elvállalására, melynek határideje január 31. De Domokos János, a külföldi lektorátus vezetője szerint félreértés történt, ők azt hitték, Németh bemegy a kiadóba, és azóta már el is küldték a szerződést.⁶⁶⁸

Betegsége után Hódmezővásárhelyen ismét dolgozik 3-4 órát, napirendjében a Shakespeare-fordítás a délutáni programja, „ebéd után ötig fekszem, aztán másfél órát fordítok (Shakespeare-ből mintegy ötven-ötven sort).”⁶⁶⁹

Valamivel később elismeri, hogy „a Shakespeare a legjobb kenyérkereset, de az 50-60 sor, fordítás után azon még legalább ugyanannyit kell dogozni.”⁶⁷⁰

---

⁶⁶⁶ Németh László: A fordító jelentése = A felelősség szorításában. Bp., Püski, 2001. Forrás: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007898&secId=0000830017&mode=html#Nemeth_Laszlo-A_felelosseg_szoritasaban-03700 [2016.18.10.]

⁶⁶⁷ Illés Endrének 1954. ápr. 3-8. = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 176. p.

⁶⁶⁸ Illés Endrétől. 1954. ápr.12.= Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 179. p.

⁶⁶⁹ Németh Juditnak Hódmezővásárhely, 1954. máj. vége = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 204. p.

⁶⁷⁰ Németh Lászlónak Hódmezővásárhely 1954. jún. 3.= Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 205. p.

Így mind a szakmai kihívás, mind családja eltartásának kényszere rászorítja a rendszeres megerőltető munkára. „A délelőttiemeimet most a Shakespeare-fordítással töltöm, jövő hónapban el akarok készülni a harmadik résszel, aztán megyek vissza a már lefordított második kidolgozására. Amíg az egész nincs kész, nem adom át, hogy el ne kedvetlenítsenek.”⁶⁷¹ A megfeszített munkatempó meg is viseli a már hipertóniával küzdő író egészségét. „Egy nappal ezelőtt, kimutathatóan a végzett munka következményeként (VI. Henrik 3. rész, előkészület egy Apáczai-darabra), lényegesen rosszabbul lettem.”⁶⁷² Közben folytatódnak ellene a támadások, a Galilei című drámája körüli „zaklatások,”⁶⁷³ Ezért 1954 decemberében úgy tűnik, Shakespeare-fordításának kiadása is veszélybe kerül. „Kérlek hát – ne foglalkozz drámáim kiadásának az ügyével sem; altasd el, ha ugyan szükség van az elaltatására. Minden publikálás csak újabb felületet ad ennek a vad népnek a megkínzásomra. [...] A Shakespeare-fordítás kissé kényesebb kérdés. Egyrészt megvan, csak ki kell javítani; másrészt nem tudom, milyen zavarba hozom az egész kiadást a visszavonásával.”⁶⁷⁴

A fordítást szerencsére nem vonja vissza, így az végül bekerül az összkiadásba.

Csak körülbelül egy év elteltével szól ismét irat az összkiadás helyzetéről.

1955. március 29-én a Kiadói Főigazgatóság megküldi a minisztériumnak a népművelési kiadók 1954. IV. negyedévi munkájára vonatkozó értékelő jelentéseket, majd a következő két napban meg is tartják ezekről az értekezleteket.

Érdekes, hogy a Shakespeare-sorozat az Új Magyar Könyvkiadó 1954. IV. negyedévi munkájának értékelése helyett a Szépirodalmi Könyvkiadó külföldi lektorátusának vonatkozó negyedévi munkájáról szóló jelentésben szerepel, igen röviden.

„Borbás elvtársnő, mint a Shakespeare-bizottság titkára, hozzájárult ahhoz, hogy a Shakespeare-kiadás ez évben elkészüljön.”⁶⁷⁵

Csak Vas István egy leveléből értesülünk közvetve, hogy távozása után még mindig köteles foglalkozni a kiadással.

---

⁶⁷¹Németh Lászlónénak Hódmv. 1954. szept. 28. = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 279. p.

⁶⁷² Illésnek Hódmezővásárhely. 1954. október 23. = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 294. p.

⁶⁷³ Lakatosné Németh Ágnes szerk.: A Galilei története Németh László levelezésének tükrében. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01367/01367.htm#5> [2016.08.19.]

⁶⁷⁴ Illésnek Bp., 1954. december 25. = Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: Németh László élete levelekben. 1. köt. Bp.: Osiris, 2000. 311. p.

⁶⁷⁵ MNL XIX-I-3-u 17. dob. 945/1955 tétel

„Kedves Bandi! Ez nem levél, csak rövid és kedvetlen életjel. Még soha ilyen fáradtan és kiszíva nem mentem szabadságra. A fejemen állandó kábító nyomás – már amikor nem fokozódik fejfájássá vagy szédüléssé. A teljes hülyeség állapotában vagyok, az első hétnek már majdnem a végére értünk, és még egy detektívregényt sem tudtam végigolvasni – az agyam jóformán megszűnt gondolkozni. [...]Csak hát kár, hogy „életapályaim” egyike – nyilván nem függetlenül a sok korrekturától, javítástól éppen itt fogott el. [...] Korrekturát egyébként (Shakespeare, Schiller) ide is állandóan küldenek utánam, ez is nehezíti magamhoz térésemet.⁶⁷⁶

Ezután már csak azt tudjuk, hogy a Shakespeare-összkiadás végül napvilágot látott 1955-ben.

Az ügy epilógusaként álljon itt Mészöly Dezső 1967-ben kelt, Illés Endrének írt levele, aki éppen 1967-től lett a Szépirodalmi Könyvkiadó nagyhatalmú igazgatója.

„Kedves Endre, [...] De először is szeretném megköszönni spontán, igazi baráti leveledet. Jól esett, hogy nem tartottad magadban felmerülő gondolataidat.

Én azt hiszem, még a Rómeó-vita idején is igen fiatal voltam, s nem nagyon tudtam, hogy’ illik viselkedni az irodalomban. Belementem abba (a vitapartnereim által is szuggerált) szemléletbe, hogy én Kosztolányival „mérkőzöm”, ha a Romeo és Juliához újra hozzányúlok... ami persze félig igaz is, de csak félig ... Hiszen én Kosztolányitól rengeteget tanultam! S legalább annyira voltam folytatója (még Shakespeare-fordításban is), mint ellenfele. Lassanként azután a vita légköre elromlott. Kimondva vagy kimondatlanul az a hiedelem lebegett ott a cigarettafüstben, hogy minden újrafordítás a régi fordítás jó hírére tör. Pedig hát ez éppen a magyar irodalomban abszurdum! Volt-e Vörösmartynek őszintébb tisztelője Kosztolányinál? S [K]osztolányi mégis lefordította a [V]as után a Leart. Bérczy Anyeginjét senki sem fogja kitörölni a magyar irodalom emlékezetéből, de azért az Anyegin le lehet újra fordítani. Nyilván Kardos László sem akarta kiütni a nyeregből Tóth Árpádot, mikor a Részeg hajót újra lefordította – s Rónay György sem akarta leteríteni Kardost (úgy emlékszem, neki is van egy Részeg hajó fordítása.) - Itt csengett bele a telefon. Most újra olvasva, amit írtam, úgy találok, hogy könnyű nekem utólag ilyen bölcsnek lennem... de hát ott azt kellett eldönteni: melyik fordítás kerüljön be az összkiadásba... S ilyen helyzetben már nem olyan könnyű okosnak lenni. Most újra elolvastam az én „Miért fordítottam le [K]osztolányi után a [R]. és Juliát” c. tanulmányomat, mely akkor volt frissen közölt írás, a vita idején. Hát bizony: nem

---

⁶⁷⁶ MTAK Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6214/293 Vas István levele Illés Endrének. 1955. IX. 21.

csoda, ha összecsaptak a vélemények – és szenvedélyek! (Ezzel nem azt akarom mondani, hogy egykori tanulmányomat most „nem vállalom”. Csak éppen aláírnám az évszámot, ha egyszer valami kötetbe fölvenném.) De már nagyon bőbeszédű kezdek lenni.⁶⁷⁷

Kitekintés

Míg az 1955-ös kiadás esetében csak az új fordítások ügye azonosítható hatalmi harcok terepeként, de az újrakiadás esetében, az 1962-es változatnál, amelynek mint legújabb kiadásnak a beosztása, fordítógárdája, bevezetése azonos az 1955. évivel, de hetedik kötet is társult hozzá (a szonettek, lírai és elbeszélő kötetek gyűjteménye)⁶⁷⁸ már a korrekciók kérdésében képviselt vélemények is jól azonosíthatóan politikai állásfoglalásokhoz, hierarchia-pozíciókhoz kötődnek.

Erről az 1962-es kiadást megelőző vitáról egy hosszabb beszámoló is megjelent.⁶⁷⁹

Itt a hozzászólások is megjelentek röviden összefoglalva, de válogatottan, mivel a Vas-hagyatékban fennmaradt egy szerzőt fel nem tüntető szöveg, mely ehhez a megbeszéléshez készült, de nem szerepel a megjelent összefoglalóban.⁶⁸⁰

Az eszmecsere még mindig akörül folyt, hogy mikor indokolható egy mű újrafordítása és meddig kell őrizni az eredetit, át lehet-e dolgozni, és ha igen, milyen mértékig a klasszikus fordítást. A vitaindító referátumot Horányi Máttyás színház- és drámatörténész, spanyol irodalommal foglalkozó kutató tartotta, a klasszikus fordításokat védelmező szellemben, óvatosságra intve a régi fordítások „portalanításakor”. A referátum után megtartott vita is általában az újrafordítások gondos mérlegelésének szellemében zajlott.

Kéry László külön kiemelte, szinte mentegetőzve, hogy a referátum egy pontja, amely szerint Petőfi és Vörösmarty fordításait 10—15%-ban érintették az 1955-ös kiadás számára készült javítások, korrekcióra szorul. A 10—15% csak a javítás által érintett sorok arányát fejezi ki, amelybe az olyan sorok is beleszámítottak, ahol csak egy névelő, vagy igeikötő változtatás történt. A javított helyeknek a teljes szöveghez való tényleges aránya csupán 5 — 6 % volt.

---

⁶⁷⁷ MTAK Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6208/198 Mészöly Dezső levele Illés Endrének. 1967.I.19.

⁶⁷⁸ Vértesy: i. m. 6. p.

⁶⁷⁹ Horányi Máttyás: Vita a MTA Irodalomtörténeti Intézetében a külföldi klasszikus drámák fordításáról, vitaindító referátum. = Világirodalmi Figyelő, 6. évf. 1960. 3. sz. pp. 248-264.

⁶⁸⁰ OSZK Vas István hagyatéka. 424/983. Megjegyzések a klasszikus drámák új fordításairól szóló vitaindító referátumhoz.

A szélsőséges védelmet Staud Géza színháztörténész és irodalmár javaslata, valamint Tóth Dezső kultúrpolitikus, irodalomtörténész állásfoglalása jelentette. Staud Géza a klasszikus műfordítások védelmének intézményes úton való biztosítását szorgalmazta. Javaslata értelmében egy szakemberekből álló bizottság újrarendelési tilalmat mondana ki az olyan művek esetében, amelyeknek nagy költői értéket képviselő magyar fordításai vannak.

Tóth Dezső volt az, aki a kortárs fordítások elleni berzenkedés valódi indokait kimondta.

„Rámutatott arra, hogy az értekezlet gyakorlati céllal ült össze, és első sorban a referátumból logikusan következő javaslati részt kellene megvitatni. Erre azért van szükség, mert az utóbbi években rendkívüli módon elszaporodtak az új fordítások, melyekről kiderült, hogy sok esetben feleslegesek voltak. Helyesebb, ha portalanítjuk a régi fordításokat, mert az új fordítások háttérben sokszor anyagi indokok húzódnak meg, s azok részesülnek a kedvezményekben, akik »közel állnak a tűzhöz«. Jó lenne, ha létesülne valamilyen ítélő fórum (a Kiadói Főigazgatóság és egyéb szervek bevonásával), amely eldöntené, hogy milyen esetekben indokolt egy-egy drámai alkotás újrarendelése.”

Az évekkel ezelőtt Gáspár Endre szájából elhangzott vádak köszönnek vissza újra, valószínűleg a „fehér segély”-akciók reminiscenciájaként is,⁶⁸¹ hiszen Tóth Dezső, „Aczél egyik leghűségesebb embere”⁶⁸², a később művelődési miniszterhelyetteséig jutó irodalomtörténész mondja ezt, aki ekkor épp a Magvető irodalmi vezetője is, 1960-1962 között.

Rába György finomította ezt a radikális kívánságot azzal, hogy helyes lenne, ha mégse kötnék meg rendeletekkel azoknak a kezét, akik vágyat és tehetséget, sőt belső kényszert éreznek magukban egy-egy nagy alkotás újrarendelésére, de helyes, ha felhívjuk a figyelmet a klasszikus fordítások értékeire, és ezzel gondosabb mérlegelésre szorítjuk a kiadót és a színházat, egy-egy új fordítás megrendelésénél.

Csatlakozott hozzá Kéry László, Rónay György és Benedek András is, kiemelve, hogy nem lesz szegényebb irodalmunk, ha egy-egy mű két-három fordítása is rendelkezésünkre áll. Ha bizonyos műveknek több fordítása is van, az nem anarchia, hanem gazdagság, és helytelen egy ítélő fórum felállítása, mert a jó fordítás megvédi önmagát azzal, hogy túléli a gyengébbet.

---

⁶⁸¹ A kiadói vonatkozásokat igen tömören, népszerűsítően összefoglalja: Bán Zoltán András: Forradalom után. Gyöngytyúk legyünk vagy szabadok? Forrás: <http://vs.hu/magazin/osszes/forradalom-utan-gyongytyuk-legyunk-vagy-szabadok-1023#!s1> [Letöltés: 2016.07.13.]

⁶⁸² Szegedy-Maszák Mihály: i. m. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_05_A_magyar_irodalom_tortenetei_3/ch43.hEz_milyen_hivatkozás?tml [2016.08.17.]

Köztes megoldás felé törekedett Sötér István: azzal kezdte hozzászólását, hogy „irodalmunk eddigi teljesítményeit, értékeit feltétlenül meg kell őrizni. A klasszikusok újrafordítása igen gyakran azzal az igénnyel kapcsolatos, hogy a szóban forgó mű a mai köznyelvhez közelebb álló stílusban kerüljön a közönség elé. De ezért nem szabad lemondanunk a magyar irodalom eddigi vívmányairól, éppen most, amikor kulturális forradalmat élünk, amikor új közönség elé kerülnek a klasszikusok. [...] Nem feltétlenül igaz, hogy a jó fordítások megvédik önmagukat: sokszor egy-egy jelentős mű feledésbe vesz, valamelyik divatos, a közönség ízlését kielégítő, kevésbé rangos mű miatt, s ezért valóban szükség van bizonyos védelemre. [...] A klasszikusok védelmét nem adminisztratív módon kell szabályozni, de igenis kell egy szakemberekből (műfordítók, kritikusok, irodalomtörténészek) álló testület, amelyhez a színházak alkalomszerűen fordulhatnak, hogy megállapítsa egy új fordítás szükségességét, illetve rangját a régihez képest.”

Vas István hagyatékában fennmaradt, feltételezhetően az ő saját véleményét tükröző publikálatlan szöveg az, amelyik igazán reális véleményt mond: „Azt hiszem, ez az eset, amikor aranyat adtunk pakfongért, hiszen az arany annyival nehezebb! Teljesen egyetértek a referátumnak a 2. és 3. oldalon található megállapításaival, és nagyjából a javaslatokkal is, még a klasszikusok védelmével is. De mert élénk emlékezetemben van az ötvenes évek elejének egy nagyon befolyásos és harcias irányzata, mely a Kisfaludy társaság salabaktereit és közepes öreg fordítók ötven évvel ezelőtti fordításait is megtámadhatatlan és hozzányúlhatatlan szentségeknek akarta kikiáltani – e téren a legnagyobb óvatosságot ajánlanám – nehogy, ahogy mondani szokták, »a ló másik oldalára essünk«. Nagyon nézzük meg, mit minősítünk klasszikusnak, és még ezeknek esetében se tiltsuk el törvényileg új, jobb fordítások keletkezésének lehetőségét – persze, abban igaza van a 3. javaslatnak, hogy ilyenkor újrafordításra teljesen fölösleges, sőt káros volna előzetes megbízást adni. Amennyire vitathatatlan, hogy Vörösmarty Lear-fordítása ma is különb a Kosztolányiénál vagy a Füsténél, annyira kétségtelen, hogy veszteség lett volna, ha ők nem kapnak módot a megjelenésre. AZ ilyesfajta fordítói kísérletezés és szabad költői versengés publikálási fórumául sokkal inkább a könyvkiadás, mint a színház alkalmas; és az is csak olyan esetekben, amikor legalábbis igényes szándékról és önálló költői értékekről van szó.”⁶⁸³

---

⁶⁸³ OSZK Vas István hagyatéka 424/983 Megjegyzések a klasszikus drámák új fordításairól szóló vitaindító referátumhoz.

Sajnos arra nincs adat, hogy éppen ez a vélemény miért nem kaphatott nyilvánosságot.

V. ÖSSZEGRZÉS

„Az ávót elöbb fogják kiadni gebinbe, mint a könyvkiadást!”⁶⁸⁴

Valóban, a Rákosista-diktatúra kulturális irányítása kezdetben totálisan, majd 1953 után némileg engedékenyebben, de egyértelműen az ellenörzése alá helyezte a művek útját az írótól az olvasóig.

Ez korlátozó, korabeli eufemizmussal, „adminisztratív” intézkedéseket kívánt, s mindenre kiterjedt, ami az író-olvasó kapcsolat kialakulását szabályozhatta, valamint elsősorban az intézmények kontrollját jelentette, de magában foglalta a könyv mint „termék”, mint „árucikk előállításának minden vonatkozását, kezdve a szükséges papír kiutalásának monopóliumától a disztribúció, a könyvterjesztési hálózat és könyvtárak ellenörzéséig.”⁶⁸⁵

A polgári fejlődést lassabban követő Kelet-Európában az irodalom hagyományosan a társadalmi önkifejezés legfontosabb eszköze volt. Az autark szovjetizálás ⁶⁸⁶ ezt felerősítette, ezzel együtt különösen is a figyelmé középpontjába állította azt a szakembergárdát, amelynek feladata volt bármely módon a műveltség, az írott szó eljuttatása az arra szomszadjókhöz.

Ebbe a csoportba tartoztak a hol elhajlóknak, hol esztétizálóknak és egyebeknek nevezett kiadói lektorok és szerkesztők, akik a korszakban csak reménykedhettek abban, hogy egyszer megszűnnek másodrangú állampolgárok, a szakkáderhiány miatt megtürt személyek lenni, főképpen saját vezetőik szemében, és lehetőséget kapnak arra, hogy a jövőben úgy is, mint tisztességes, hasznos és az irodalom ügyéért küzdeni tudó közösség, nagyobb mértékben szólhatnak bele a magyar könyvkiadás dolgába.

Ám sok időnek kellett addig eltelnie, míg Vázsonyi Endre 1956 egy kegyelmi pillanatában közelinek gondolt korszaka megvalósulhatott: „Pro captu lectoris habent sua fata libelli, vagyis, az olvasó ízlésétől függ a könyvek sorsa. Vagy, ha a lektor szót nem fordítom le, azt is mondhatnám: a lektor ízlésétől függ. [...] Három értelmezés három világnézetet, három korszakot jelöl. Az első az, amelyen most jutottunk túl, amikor a könyvek sorsa valamifajta misztikus dolog volt, keletkezésüktől, sugalmazásuktól fogva engedélyezésükig, eladásukig és addig a statisztikáig, amely azt bizonyította, hogy a könyv sikeres-e vagy nem sikeres, - és amely statisztikának néha csak egy évtized múlva kaptuk

---

⁶⁸⁴ Bartos Tibor: Állami boldogság. 2. rész. Budapesti Lektúra. Kiadatlan emlékirat. Köszönettel tartozunk Várady Szabolcsnak a kézirat rendelkezésünkre bocsátásáért. 65. p.

⁶⁸⁵ Czigány: i. m. 29. p.

⁶⁸⁶ Kalmár 2014. 63. p.

meg a cáfolatát. [...] A második a lektor ízlésétől tette függővé a könyv sorsát, a harmadik, amely most következik, az olvasó ízlésétől.”⁶⁸⁷

---

⁶⁸⁷ XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel 101 .p.

FORRÁSJEGYZÉK

Rövidítések:

MNL Magyar Nemzeti Levéltár

MTA Kézirattár Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

OHA 1956-os Intézet Oral History Archívum

OSZK Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár

PIM Médiatár Petőfi Irodalmi Múzeum Médiagyűjtemény

1. 1043/1954. (VI. 17.) számú minisztertanácsi határozat
2. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. őe. A Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági és Művelt Nép könyvkiadók 1953. évi tematikai terve.
3. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. őe. Az állami könyvkiadók 1953. évi terve.
4. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 105. őe. Megjegyzések az 1953-as tematikai tervhez.
5. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 51. őe. Előterjesztés az Agit. Prop. Bizottsághoz a Magyar Klasszikusok sorozat ügyében.
6. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 56. őe. Az Agitációs és Propaganda Pártbizottság 1950. szept. 22-i ülésének (du. 5 óra) napirendje.
7. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 56. őe. Javaslat a könyvkiadó vállalatok átszervezésére.
8. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 77. őe. A Magyar Klasszikusok sorozat öt éves terve.
9. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 85. őe. A Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadók 1952-évi kiadási terve.
10. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. 1948. december 6-10. Gál Ferenc, Lukácsy Sándor, Nemesné, Poll Júlia, Tóth Károly, Vértes György beszámoló
11. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1948. XII. 14-i ülésének határozatai.
12. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Kende István: Feljegyzés a Könyvhivatal jelentéséről. 1948. december 7.
13. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Kende István: Feljegyzés a Könyvhivatal működéséről. 1948. november 27.
14. MNL M-KS 276. fond. 86. cs. 9. őe. Tóth Károly feljegyzése.
15. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. A Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadó 1952. évi minimális terve.

16. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Az állami könyvkiadás 1954. évi programterv javaslata. A könyvkiadás 1954. évi papírkereteinek terve.
17. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Az állami könyvkiadás 1954. évi programterv javaslata. II. sz. melléklet.
18. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Jelentés a magyar könyvkiadás jelenlegi helyzetéről és javaslat az 1951-es könyvkiadási tervre. 1950. november 24.
19. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Jelentés a PB augusztus 28-i, az 1953-as évi könyvkiadás irányelveivel kapcsolatos határozatának végrehajtásáról. 1953. január 26.
20. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Jelentés a Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadó 1951. évi tervteljesítéséről.
21. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Jelentés a Szépirodalmi, az Új Magyar, az Ifjúsági és a Művelt Nép Könyvkiadók 1952-es munkájáról.
22. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 375. őe. Szigorúan bizalmas. Javaslat a magyar könyvkiadás 1951-es könyvkiadási tervére. 1950.nov.27.
23. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. A Szépirodalmi Könyvkiadó 1951.évi kiadványai.
24. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. A Szépirodalmi Könyvkiadó munkájának néhány főbb kérdése.
25. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. Feljegyzés az Olcsó Könyvtár sorozatról.
26. MNL M-KS 276. fond. 89. cs. 415. őe. Jelentés a Szépirodalmi Könyvkiadó 1951. évi munkájáról. 1952. január 21.
27. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 171. őe. 1955. július 27.
28. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 171. őe. Kimutatás. 1955. augusztus 8.
29. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. őe. Előterjesztés az állami könyvkiadás 1955. évi tervére.
30. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. őe. Előterjesztés az állami könyvkiadás és terjesztés 1956. évi tervéről.
31. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 43. őe. Feljegyzés Simó elvtárs részére. 1955. január 25.
32. MNL M-KS 276. fond. 91. cs. 76. őe. Kimutatás a kiadók dolgozóiról. 1955.augusztus 8.
33. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. 835/1953. Falus Róbert: Lektorátusaink munkájáról.
34. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. Egységes rendszer. Vázlat és problematika 1953. április 24.
35. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. 2005/2/1953. számú minisztertanácsi határozat
36. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. A Kiadói Főigazgatóság létrehozása.

37. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 1953-55. Vegyes ügyek iktatószám nélkül. Jegyzőkönyv. Felvétel 1955. április 29-én de. 9-kor megtartott kollégiumi ülésről.
38. MNL XIX-I-21-a 1. dob. 875-224/1. tétel. A lektori jelentés elkészítésének főbb szempontjai. 1953. szeptember 9.
39. MNL XIX-I-21-a 13. dob. 15-1-9 tétel 15-6/1956.
40. MNL XIX-I-21-a 13. dob. 15-1-9 tétel 15-9/1956.
41. MNL XIX-I-21-a 2. dob. 1953-1956. évi iratok. 875/1954 A kiadóvállalatok racionalizálása és a Kiadói Főigazgatóság alá helyezése.
42. MNL XIX-I-21-a 6. dob. 13-10. tétel 1954. december 18.
43. MNL XIX-I-21-a 6. dob. 13-7. tétel 1954. december.
44. MNL XIX-I-21-a 68. doboz C Kiadók személyi ügyei. Csatlós János mappája (II/162/2090) Lukácsy Sándor jelentése. 1950. február 16.
45. MNL XIX-I-21-a 68. doboz C Kiadók személyi ügyei. Csatlós János mappája (II/162/2090) Harkányiné Zádor Anna jelentése a Franklin Kiadó megbízott vezetőjeként. 1950. február 16.
46. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről. 2. sz. melléklet.
47. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről.
48. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 0136/1953. Jelentés a lektorátusok helyzetéről. 1. sz. melléklet.
49. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 075. tétel Az Állami Ellenőrző Központ jelentése egyes könyvkiadók munkájáról.
50. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 075. tétel Feljegyzés az ÁEK jelentésével kapcsolatban.
51. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. 136. tétel Illés Endre levele a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának. 1954. január 31.
52. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075. 0061/1953. Az állami könyvkiadás 1954. évi terve.
53. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075 Könyv-, Lap- és Zeneművállalati munkaköri és bértáblázat.
54. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok. 001-0075. 0019/11/1953 A Szépirodalmi, Új Magyar, Ifjúsági és Művelt Nép könyvkiadók 1954. évi tematikai terve.
55. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok. 001-0075. 0070/53 Feljegyzés Rényi elvtárs részére. 1953. december 5.
56. MNL XIX-I-21-b 2. dob. TÜK iratok. Szigorúan titkos. Iktatott iratok 001-0075 Előterjesztés az egységes rendszerhez. 1953.
57. MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. 00323/szig.titk./55 Forgács Egon osztályvezető levele. 1956. október 11.

58. MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. 00323/szig.titk./55 Köpeczi Béla főigazgató levele 1956. április 5.
59. MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. 0078/55 tétel
60. MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. 0093/55 Feljegyzés a Pan Tadeusz ügyében.
61. MNL XIX-I-21-b 3. dob. TÜK iratok. Iktatott iratok 04-0160. 078/1/1954 Tervutasítás. A melléklet. 1954. május 21.
62. MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. „Közszükségleti cikkek termelésének fejlesztése valamint a kereskedelmi munka megjavításáról” szóló párt- és kormányhatározathoz a tüzelő-, óra-, ékszer-, játék-, építőanyag-, könyv-, hangszer-, és üvegszakmákra vonatkozó anyag tervezete.
63. MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. 0054/1956. Jelentés a könyvkiadás és a könyvterjesztés 1955. évi munkájáról.
64. MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. 009/1956. tétel
65. MNL XIX-I-21-b 4. dob. TÜK iratok. 032/55 A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés fejlődése az első ötéves terv idején.
66. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-106-1. tétel
67. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-101-1. tétel 1952. szeptember 11.
68. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-101-2. tétel 1952. november 5.
69. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-107-1. tétel
70. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-134-1. tétel
71. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-26-1 és -5 és -4 nov.26. és nov.28.
72. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-31-1. tétel és 1417-31-2. tétel
73. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-33-1. tétel
74. MNL XIX-I-3-a 157. dob. Irodalmi dolgozók személyi ügyei. 1417-69-2. tétel és 1417-69-1. tétel
75. MNL XIX-I-3-a 262. dob. 1417-3-25-II-1953. Utasítás a népművelési kiadók dolgozóinak szakmai oktatásáról. 1953. október 10.
76. MNL XIX-I-3-a 262. dob. 1417-3-7-II-1952. 1952. május 15.
77. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1081. tétel Domokos János feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. február 5.; Révai József válasza. 1951. február 7.; Kerek Gábor feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. március 29.; Révai József válasza. 1951. április 2.; Kerek Gábor feljegyzése Révai Józsefnek. 1951. április 10.
78. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1265. tétel Jelentés az Ady Lajos özvegyének birtokában található Ady-hagyatékáról. 1950. december 18.; Fónagy Iván szaktitkár feljegyzése Losonczy Géza népművelési államtitkárnak. 1950. december 27.; Révay József utasítása. 1951. január 10.; Jelentés özv. Ady Lajosné Ady-gyűjteményének becsértékéről. 1951. március 12.

79. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1950. május 22.
80. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 1951. Nyerges Ágnes: Feljegyzés a Kossuth-díj kiosztást követő hangulatról az irodalom és színház egyes területein. 1951. március 31.
81. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 2212. tétel Feljegyzés.
82. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 425/1952 Földessy Gyula levele Kövér Tibornak, Révai József titkárságára. 1952. június 20.
83. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 663. tétel Illyés Gyula Révai Józsefnek. 1950. szeptember 22.
84. MNL XIX-I-3-c 2. dob. 685. tétel Feljegyzés Basch Lóránt ügyében. 1950. október 6.
85. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Domokos János levele. Budapest, 1950. május 23.
86. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Feljegyzés Kövér elvtárs részére. 1952. május 26.
87. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Heti információs jelentés. 1953. június 20.
88. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Kerek Gábor feljegyzése, vele együtt Hustáci Sándor levele. 1952. január 16.
89. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Kerek Gábor: Feljegyzés Révai elvtárs részére. 1951. szeptember 27.
90. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Király István levele. 1950. július 31.
91. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Lukácsy Sándor könyvkiadói osztályvezető levele. 1950. december 15.
92. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Mikó Zoltán feljegyzése a Révai titkárságának. 1953. május 29.
93. MNL XIX-I-3-c 2. dob. Nemes Dezsőnek írt feljegyzés. 1950. augusztus 1.
94. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1320. tétel Déry Tibor levele Révay Józsefnek; Révay József titkárságának válasza. 1950. június 30.
95. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 11.
96. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 14.
97. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1366. tétel 1950. augusztus 8.
98. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1372. tétel 1950. augusztus 14.
99. MNL XIX-I-3-e 2. dob. 1437. tétel Révai József utasítása. 1950. október 18.
100. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1478. tétel Déry Tibor levele Révay Józsefnek. 1951. március 7.
101. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1611. tétel Gergely Sándor levele Révay Józsefnek. 1951. április 8.; Révay József válasza. 1951. április 9.
102. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1673. tétel Gergely Sándor levele Révay Józsefnek 1951. április. 20.
103. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1746. tétel Gergely Sándor levele Révay Józsefnek 1951. május 9.

104. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1830. tétel 1951. február 26.
105. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 1888. tétel Révay József levele Gergely Sándornak. 1951. június 4.; Gergely Sándor válasza. 1951. június 15.
106. MNL XIX-I-3-e 3. dob. 2715. tétel Déry Tibor levele Révay Józsefnek. 1951. április 17.
107. MNL XIX-I-3-e 3. dob. A Kiadói Főigazgatóság vállalatának 1955. évi részletes tervjavaslata.
108. MNL XIX-I-3-e 4. dob. 1149. tétel 1952. október 8.
109. MNL XIX-I-3-e 4. dob. 484. tétel Révai József Németh Lászlónak. 1952. tavasz.
110. MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1309. tétel Révay József feljegyzése. 1952. november 15.
111. MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1395. tétel Pap Károlyné levele Révay Józsefnek. 1952. december.
112. MNL XIX-I-3-e 6. dob. 1837. tétel Révai József utasítása. 1953. június 8.
113. MNL XIX-I-3-j-1952. évi iratok (XXII.) Lapkiadó Vállalat
114. MNL XIX-I-3-u 10. dob. 2475. tétel Horváth Dénes: Javaslat a Szépirodalmi és az Új Magyar Könyvkiadó Vállalat átszervezésére. 1954. szeptember 14.
115. MNL XIX-I-3-u 10. dob. 945/1955 tétel
116. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 308. tétel 1954. február 5.
117. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3377. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról 1953. november 14.
118. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3423. tétel Rákos Ferenc beszámolója. 1953. december 3.
119. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3660. tétel Feljegyzés Darvas elvtárs részére. Tárgy: 1954 évi tervek. 1953.
120. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3688. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról 1953. december 7.
121. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3695. tétel Feljegyzés a Shakespeare-bizottság ülését megelőző Szövetségi megbeszélésről október 27-én reggel 9 órakor. 1953. december 27.
122. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 3695. tétel Jelentés az alkalomszerűen kibővített Shakespeare-bizottság üléséről a Kiadói Tanácsnál, 21 fő részvételével. 1953. október 28.
123. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 621. tétel Tájékoztató jelentés a könyvkiadás 1954. évi december havi munkájáról. 1955. február 24.
124. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 668/1955 tétel Feljegyzés Darvas elvtársnak.
125. MNL XIX-I-3-u 14. dob. 818/1955 tétel. 1955. március 16.
126. MNL XIX-I-3-u 15. dob. 438. tétel A könyvkiadók munkájának elvi problémái. 1954. március 2.

127. MNL XIX-I-3-u 15. dob. 516. tétel Háy Gyula levele Darvas Józsefnek. 1954. február
128. MNL XIX-I-3-u 16. dob. 3490/954. tétel 1954. december 11.
129. MNL XIX-I-3-u 16. dob. 668. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadó munkájáról. 1955. március 2.
130. MNL XIX-I-3-u 17. dob. 2375. tétel Feljegyzés a könyvkiadás 1956. évi tervéről és a könyvterjesztés egyes kérdéseiről készült kollégiumi anyagról. 1955. október 10.
131. MNL XIX-I-3-u 17. dob. 945/1955
132. MNL XIX-I-3-u 2. dob. 2776. tétel 1953. Az állami könyvkiadás 1954. évi terve.
133. MNL XIX-I-3-u 41. dob. 3/d. tétel: Az első magyar kiadói konferencia anyaga.
134. MNL XIX-I-3-u 7. dob. 1188. tétel. Feljegyzés Darvas elvtársnak. Tárgy: tájékoztató jelentés. 1954. április 16.
135. MNL XIX-I-3-u 7. dob. 272. tétel
136. MNL XIX-I-3-u 7. dob. 42. tétel Tájékoztató jelentés a népművelési kiadók munkájáról. 1954. január 7.
137. MNL XIX-I-3-u 7. dob. 793. tétel Feljegyzés Darvas elvtársnak. Tájékoztató jelentés. 1954. március 19.
138. MNL XIX-I-3-u 9. dob. 2068/1954
139. MNL XIX-I-3-u 9. dob. 2413/954 Feljegyzés Darvas elvtársnak. A Kiadói Főigazgatóság szervezeti felépítése.
140. MNL XIX-I-3-u 9. dob. Kerek Gábor: Feljegyzés a Hét évszázad magyar versei c. antológiáról. 1954. június 7.
141. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó Rendezetlen anyag. Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről.
142. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó, Rendezetlen anyag. 1951. május 7.
143. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó, Rendezetlen anyag. Ősze Lászlóné: Munkalap a munkaügyi tervhez. 1953. január 19.
144. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. 1956. szeptember 19.
145. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. 1956. szeptember 24.
146. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A kiadók elvi irányításának kérdései.
147. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A Magyar Írók Szövetsége és a Szépirodalmi Könyvkiadó levélváltása. 1954. október 28-29.
148. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztálya a Szépirodalmi Könyvkiadó

- igazgatójának. 1953. április 13.
149. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés az 1951-52-es oktatási terv kérdéseiről. 1951. szeptember 20.
  150. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Geréb Béláné fegyelmi ügye.
  151. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Határozat. 1956. január 13.
  152. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jelentés a szakmai oktatásról 1953. első negyedévében. 1953. április 7.
  153. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Kecskédi István, a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályáról a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának. 1953. május 6.
  154. MNL XXIX-I-34 Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Könyvkiadási program és teljesítményi terv. 1953. január 19.
  155. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Az 1952. évi nov.12-i lektori konferencia jegyzőkönyve.
  156. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. [Cím nélküli jegyzőkönyv.] Simó Jenő, Geréb Béláné, Illés Endre hozzászólásai 1952. november
  157. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 2.
  158. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés a külföldi lektorátus 1952. július 4-én tartott értekezletéről.
  159. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés. 1956 eleje.
  160. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Feljegyzés a Szépirodalmi Könyvkiadó 1952. október 24-én tartott lektori értekezletéről. Jászberényi József megnyitó beszéde. Réz Pál, Illés Endre, Csanádi Imre, Szász Imre, Pákozdy Ferenc alapszervezeti titkár, Jászberényi József hozzászólásai.
  161. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jászberényi József a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályának. 1953. május 19.
  162. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Jegyzőkönyv az 1952. november 12-i lektori értekezletről. Rényi Péter hozzászólása.
  163. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Mikó Zoltán főosztályvezető levele Jászberényi Józsefnek. 1953. április 22.
  164. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Önéletrajz. Jászberényi József személyi dossziéja.
  165. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Pákozdy Ferenc: Feljegyzés. 1952. november 11.
  166. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953. május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.

167. MNL XXIX-I-34. Szépirodalmi Könyvkiadó. Rendezetlen anyag. Vitaanyag. A Szerkesztőségi Tanács 1953 május 15-én délelőtt 9 órakor tartandó ülésére.
168. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6203/213 Mészöly Dezső lektori jelentése Füst Milán Lear-fordításáról.
169. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6203/214 Illés Endre lektori jelentése Füst Milán Lear-fordításáról.
170. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6205/147-148 148 Illés Endre véleménye.
171. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6208/198 Mészöly Dezső levele Illés Endrének. 1967.I.19.
172. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6210/133 Illés Endre levelezése. Réz Pál levele Illés Endrének. 1954. június 28.
173. MTA Kézirattár Aczél György hagyatéka. MS 6214/293 Vas István levele Illés Endrének. 1955. IX. 21.
174. MTA Kézirattár MS 2409/24 Illés Endre Szépirodalmi Könyvkiadóbeli működésének iratai. A lektor szerepe, felelőssége, a kiadhatóság mértéke. 1.
175. OHA 19 Lukácsy Sándor visszaemlékezése. Készítő: Rainer M. János 1986.
176. OSZK Vas István hagyatéka 424/1331. 50. levél dátum nélkül
177. OSZK Vas István hagyatéka 424/1331. 7. levél dátum nélkül
178. OSZK Vas István hagyatéka. 424/1331. 47. levél dátum nélkül
179. OSZK Vas István hagyatéka. 424/981 Antonius és Cleopatra. Mészöly Dezső és Vas István fordításáról.
180. OSZK Vas István hagyatéka. 424/983. Megjegyzések a klasszikus drámák új fordításairól szóló vitaindító referátumhoz.
181. PIM Médiatár K00886 B oldal Domokos Mátyás és Réz Pál beszél - Kelevéz Ágnes kérdezi : A Szépirodalmi Kiadóról. 1990.10.02.
182. PIM Médiatár K01158 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (1. rész). 1992.02.25.
183. PIM Médiatár K01160 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről (2.rész) 1992.02.25.
184. PIM Médiatár K01161 Domokos Mátyás és Réz Pál beszélgetése. A Szépirodalmi Könyvkiadó történetéről. (3.rész) 1992.02.25.
185. PIM Médiatár K01943 Vajda Miklós emlékezik írói, műfordítói munkásságára.
186. PIM Médiatár K02687 Ács Margit beszél – Tóbiás Áron kérdezi. 1996.04.29.
187. PIM Médiatár OR0867/2 Barabás Tibor beszél – Kabdebó Lóránt kérdezi. 1980.01.25.
188. PIM Médiatár OR1085 Molnár Géza – Pacsek Józsefné kérdezi XV. 1982.07.08.
189. PIM Médiatár V00118/2 Domokos Mátyással beszélget Bertha Bulcsú. A filmet szerkesztette és rendezte: Czígány Zoltán.

IRODALOMJEGYZÉK

1. A Népművelési Minisztérium Kollégiuma. 1949-1956. = Keresztes Csaba (összeáll.): Az oktatást és művelődést irányító minisztériumok vezetőtestületeinek napirendi jegyzékei I. Kollégiumi értekezletek 1949-1983. Budapest: Magyar Országos Levéltár (MOL), 2009. pp. 117-126. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLsegedl_27/?pg=118&layout=s [2016.09.25.]
2. Aczél Tamás, Méray Tibor: Tisztító vihar. München: Griff, 1982. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=613&secId=57374&qdcId=3&libraryId=-1&filter=M%C3%A9ray+Tibor&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.09.]
3. Adatlap. Forrás: https://www.myheritage.hu/person-1000083_208037631_208037631/irma-csandali-janosne [2016.10.01.]
4. Albert Pál: Két Könyv. = Új látóhatár 12. (20.) évf. 1969. 4. sz. pp. 359-363.
5. Albert Zsuzsa: Irodalmi legendák, legendás irodalom. 4. köt. Pécs: Pannonia Könyvek, 2005. 201 p.
6. Albert Zsuzsa: Legenda Illés Endréről. = Kortárs, 49.évf. 2005. 2. sz. Forrás: <http://www.kortaronline.hu/2005/02/legenda-illes-endrerol/6918> [2016.07.13.]
7. Almási Miklós: Az örökség dilemmái. (Aczél György: Elvtársunk Lukács György.) = Irodalomtörténet, 20. (70). évf. 1989. 3. sz. pp. 545-549.
8. Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete. Janka egyszer nálam felejtette az esernyőjét. 3. rész = Alföld, 66. évf. 2015. 8. sz. pp. 48-52.
9. Bakos Ferenc (főszerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002. Forrás: <http://eisz.szotar.org/#> [2016.10.10.]
10. Bán Zoltán András: Forradalom után. Gyöngytyúk legyünk vagy szabadok? Forrás: <http://vs.hu/magazin/osszes/forradalom-utan-gyongytyuk-legyunk-vagy-szabadok-1023#!s1> [Letöltés: 2016.07.13.]
11. Barck, Simone, Langermann, Martina, Lokatis, Siegfried: Jedes Buch ein Abenteuer. Zensur-System und literarische Öffentlichkeiten in der DDR bis Ende der sechziger Jahre. Berlin: Boston: De Gruyter, 1998. 453 p.
12. Bárczi Géza, Országh László (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára. 4. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó (K.), 1961. 1347 p.
13. Bart István: Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban. Budapest: Scholastica K., 2000. 150 p.
14. Bartos Tibor: Állami boldogság. 2. rész. Budapesti Lektúra. Kiadatlan emlékirat. 319 p.
15. Bata Imre: Utószó. = Weöres Sándor: Egybegyűjtött levelek. 2. köt. Budapest: Pesti Szalon, 1998. 524 p.
16. Benedek Marcell: Az új magyar Shakespeare. = Irodalmi Újság, 1956. január 14. 5. p.

17. Benkő Loránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. köt. Budapest: Akadémiai K., 1970. 1111 p.
18. Benyhe János: Domokos Mátyás: Az olvasó fényűzése. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071006.htm> [2016.04.22.]
19. Betha Bulcsu: Tapolca, Keszthely, Füred. = Uő.: Balatoni évtizedek. Budapest: Szépirodalmi K., 1978. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=846&secId=79288&limit=10&pageSet=1> [2015.04.06.]
20. Bibor Máté [et.al.]: A magyar irodalom filológiája. Budapest: Gépeskönyv Kft. 2005. Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-irodalom/ch03s11.html> [2016.09.25.]
21. Black, Cyril E. (szerk.): Communism and Revolution: The Strategic Uses of Political Violence. Princeton University Press, 1964. 467 p.
22. Bódy Zsombor, Ö. Kovács József: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Budapest: Osiris K., 2006. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevzetes_a_tarsadalomtortenetbe/ch05s04.html [2016.11.19.]
23. Bolvári-Takács Gábor: A művészet megszelídítése Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956. pp. 16-19. Forrás: http://real.mtak.hu/21385/1/Muveszet_megszeliditese_teljes_u_200208.23787.pdf [2015.11.19.]
24. Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása. = Zempléni múzsa: társadalomtudományi és kulturális folyóirat. 2. évf. 2002. 4. (8.) sz. pp. 14-26. Forrás: http://www.zemplenimuzsa.hu/02_4/bolv.htm [2016.01.09.]
25. Borbás Mária: Régi idők tanúja. = Holmi, 19. évf. 2007. 6. sz. pp. 755-759. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00042/pdf/2007_06.pdf [2016.08.01.]
26. Borgos Anna: Kifelé a burokból. Harmos Ilona kiadatlan önéletrajzához = Holmi, 15. évf. 2003. 1. sz. pp. 18-26. Forrás: <http://www.holmi.org/pdf/Holmi03-01t.pdf> [2016.09.12.]
27. Botka Ferenc (közread.): Déry Tibor levelezése. 1951-1955. Budapest: Balassi, PIM, 2009. 504 p.
28. Botka Ferenc (szerk.): Kortársak Déry Tiborról. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM), 1994. 159 p.
29. Czigány György: Nézz vissza haraggal. Budapest: Gondolat K., 1990. 202 p.
30. Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. 1945-1963.Bp.: Gondolat Könyvkiadó, 1989. 317 p.
31. Csorba Győző: A város oldalában. Pécs: Jelenkor K., 1992. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000275&secId=000026348> [2016.02.10.]
32. Cukás István: Ki volt Czibor János? = Uő. Költők éhkoppon. Budapest: Osiris K., 1996. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=->

- [1&docId=564&secId=50412&limit=50&pageSet=1](#) [2015.04.06.]
33. Darvas Szilárd Tréfás kalauz. Szatírák és humoreszkek. Budapest: Szépirodalmi K., 1955. 228 p.
  34. Demény Péter: Jól rühellé a tanúságot. = *Látó*, 27. évf. 2016. 2. sz. pp. 94-98. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00384/00143/pdf/EPA0384_lato_2016_02_094-098.pdf [2016.09.10.]
  35. Domokos János politikus, műfordító. Forrás: <http://multkor.hu/cikk.php?id=15116> [2014.09.04.]
  36. Domokos Mátyás (Domokos 1996): *Leletmentés*. Budapest: Osiris K., 1996. 249 p.
  37. Domokos Mátyás (Domokos 1998): *Adósságlevél*. Esszék, tanulmányok Illyés Gyuláról. Budapest: Kortárs K., 1998. 344 p.
  38. Domokos Mátyás (Domokos 2006): *Képregény*. = *Holmi*, 18. évf. 2006. 7. szám. Forrás: <http://www.holmi.org/2006/07/domokos-matyas-kepregeny> [2016.05.23.]
  39. Domokos Mátyás, Duró Gábor, Németh Ágnes szerk.: *Németh László élete levelekben*. 1. köt. Budapest: Osiris K., 2000. 319 p.
  40. Domokos Mátyás: *A porlepte énekes*. Budapest: Nap K., 2002. 199 p.
  41. Domokos Mátyás: *Filológiai rendteremtés Németh László életműve körül*. = *Tiszatáj*, 59. évf. 2005. 2. sz. pp. 44-48. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/05-02/domokos.pdf>
  42. Erdei Sándor: *Karinthy Ferenc*. *Budapesti tavasz*. = *Társadalmi Szemle*, 9. évf. 1954. 2. sz. pp. 156-160.
  43. Erki Edit: *Látogatóban*. Budapest: Gondolat K., 1968. 221 p.
  44. Esterházy Péter: *Körmendy Zsuzsanna és sok könyv* = *Uő.*: *A szabadság nehéz mámora*. Budapest: Magvető, 2003. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=252&secId=23892&limit=50&pageSet=1> [2015.04.06.]
  45. F. S.: *Bőkezű és elnéző szerkesztők*. = *Szabad Nép*, 13. évf. 1955. 22. sz. 23. p.
  46. Fábíán Titusz: *Kirúgni, fasiszta! Major Tamás története*. Forrás: <http://mno.hu/halalostavas/kirugni-fasiszta-major-tamas-tortenete-1339780> [2016.07.13.]
  47. Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. 1-2. köt. Magvető K., Budapest, 1986. 1410 p.
  48. Fodor András: *Tilalmas ifjúság*. Forrás: http://inaplo.hu/fodorandras/1958_Jozan_reggel/v031.html [2016.09.25.]
  49. Fokasz Nikosz, Örkény Antal (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete 1945-1989*. 1. Budapest: Új Mandátum K., 1998. 402 p.
Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071009.htm>
  50. Földessy Gyula (sajtó alá rend.): *Ady Endre válogatott cikkei és tanulmányai*. Budapest: Szépirodalmi K., 1954. 503 p.

51. Füzi László: Alkat és mű. Pozsony: Kalligram K., 2001. 449 p.
52. Gazda István (összeáll.): Fejezetek a 175 éves akadémiai könyvkiadás történetéből. Bp.: Akad. K., 2003. 43 p.
53. Gergely Ágnes: Két szimpla a Kedvesben. Budapest, Európa K., 2013. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=16186&secId=1214039&limit=10&pageSet=1> [2016.09.25.]
54. Gombár Endre: Politika a finn prózában.= Filológiai Közlöny, 28. évf. 1982. 4. sz. pp. 497-500.
55. Határ Győző: Életút. Szombathely: Életünk, Faludi Ferenc Alapítvány. 1993, 1994, 1995. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=821&secId=76702&limit=50&pageSet=1> [2015.10.26.]
56. Határ Győző: Irodalomtörténet. Békéscsaba: Tevan, 1991. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=273&secId=25762&limit=50&pageSet=1> [2015.12.04.]
57. Horányi Mátyás: Vita a MTA Irodalomtörténeti Intézetében a külföldi klasszikus drámák fordításáról, vitaindító referátum. = Világirodalmi Figyelő, 6. évf. 1960. 3. szám pp. 248-264.
58. Illés Lajos: Íróhistóriák. Budapest: Seneca K., 1997. 244 p.
59. Illyés Gyula Naplójegyzetek [1946–1960] Budapest: Szépirodalmi K., 1987. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=883&secId=82188&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Illy%C3%A9s+Gyula&limit=1000&pageSet=1> [2016.01.25.]
60. Illyés Gyula Naplójegyzetek [1977–1978] Budapest: Szépirodalmi K., 1992. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=3&origOffset=-1&docId=222&secId=20521&limit=50&pageSet=1> [2016.08.08.]
61. Illyés Gyula: Illyés Gyula összegyűjtött versei. Budapest: Szépirodalmi K., 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=906&secId=85662&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]
62. Kalmár Melinda (Kalmár 1993): A politika poétikája. = Holmi, 5. évf. 1993. 5. sz. pp. 715-730. Forrás: <http://holmi.org/pdf/archive/holmi1993-05.pdf> [2016.09.21.]
63. Kalmár Melinda (Kalmár 2014): Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer. 1945-1990. Budapest: Osiris K., 2014. 776 p.
64. Kántor Péter: Elment Domokos Mátyás. = Élet és irodalom, 50. évf. 2006. 25. szám. 4. p.
65. Karanko-Pap, Outi: Számunk finn szerzői.= Alföld, 25. évf. 1974. 9. sz. pp. 91-93.
66. Kardos Tibor - Szauder József: Hét évszázad magyar versei. = Irodalomtörténet, 41. évf. 1953. 1-2. sz. pp. 229-234. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00143/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1953_01-02_229-234.pdf [2016.10.16.]

67. Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03452.htm> [2016.09.03.]
68. Kenyeres Zoltán: Weöres Sándor pályaképe 1945 után. 1. rész. = Literatura, 10. évf. 1983. 1-4. sz. pp. 329-342.
69. Kertész Imre: Felszámolás. Budapest: Magvető, 2003. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=83&secId=8580&limit=50&pageSet=1> [2015.11.19.]
70. Kéry László szerk.: Shakespeare összes drámái. 1. köt. Budapest: Új Magyar K., 1955. 701 p.
71. Kilátó: Lengyel irodalom. A lengyel irodalom Magyarországon 1945 után: Kovács István: A líra fogadtatása; Kiss Gy. Csaba: A próza fogadtatása. = Alföld, 30. évf. 1979. 9. sz. pp. 29-38.
72. Király István, Szerdahelyi István (szerk.): Világirodalmi lexikon. 7. köt. Budapest: Akadémiai K., 1982. 613 p.
73. Kiss Ilona szerk.: Budapest 1990-2010. Budapest: Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 2010. 269 p.
74. Kiss Tamás: A Don Quijote helyei. Diszkurzív gyakorlatok és a befogadás retorikája Cervantes magyarországi hatástörténetében. = Filológiai Közlöny, 52. évf. 2006. 3-4. sz. pp. 258-274.
75. Kitüntették Illyés Gyulát. = Népszava, 80. évf. 1952. 258. sz. 5. p.
76. Klenjánszky Sarolta: Rákosi Magyarországnak irodalomdiplomáciája a francia kapcsolatok tükrében. = Múltunk, 54. évf. 2009. 2. sz. pp. 123-161.
77. Kolozsvári Grandpierre Emil: Árnyak az alagútban. Budapest: Magvető K., 1981. 232 p.
78. Kormos István: Szonett. = Kormos István művei. Budapest: Osiris-Századvég Kiadó, 1995. Forrás: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000417&secId=0000037335&mode=html#Kormos_Istvan-Kormos_Istvan_muvei-kormos00132 [2015.09.25.]
79. Köpeczi Béla: A tények igazsága. Fejezetek a művelődéspolitikai történetéből. 1953 – 1988. Kiadatlan emlékirat. 423 p.
80. Körber Ágnes: Egy kiadó alapítása. = Betekintő, 8. évf. 2014. 1. sz. Forrás: http://www.betekinto.hu/2014_1_korber [2016.10.10.]
81. Kőszeg Ferenc: Domokos Mátyás. Ugyanarról másképpen.= Sebestyén Ilona: Leltárhiány. Budapest: Nap K., 2009. pp. 59-62.
82. Kövér György: Losonczy Géza. Budapest: 1956-os Intézet. 1998. 405 p.
83. Közművelődési hírek. = Új Szó, 3. évf. 1950. 48. sz. 5. p.
84. Lakatos István: Hét évszázad magyar költészete. Forrás: http://mta.hu/data/dokumentumok/szima/szekfoglalok/Lakatos_Istvan_szekfoglalo.pdf [2016.10.10]

85. Lakatos István: Paradicsomkert. Békéscsaba: Tevan K., 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=996&secId=95359&limit=10&pageSet=1> [2015.10.29.]
86. Lakatosné Németh Ágnes szerk.: A Galilei története Németh László levelezésének tükrében. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01367/01367.htm#5> [2016.08.19.]
87. Lakó György: Ibsen gondolatvilágának történelmi-társadalmi háttere. = A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei 32. kötet, 1-2. sz. pp. 109-116.
88. Lator László (Lator 1993): Szigettenger. Budapest: Európa K., 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=1019&secId=98284&limit=50&pageSet=1> [2015.12.04.]
89. Lator László (Lator 2007): Lázás iramban. = Holmi, 19. évf. 2007. 8. szám. pp. 977-979. Forrás: http://epa.oszk.hu/01000/01050/00044/pdf/2007_08.pdf [2016.07.13.]
90. Lator László (Lator 2012): A megmaradt világ. Budapest: Európa K., 2012. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=16089&secId=1192163&limit=50&pageSet=1> [2016.08.09.]
91. Lengyel Balázs: Újholdak és régi mesterek. Budapest: Enciklopédia Kiadó, 1999. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=-1&docId=72&secId=7581&limit=50&pageSet=1> [2015.02.14.]
92. Lengyel Balázs: Valamikor Szigligeten. = Uő. Két sorsforduló. Budapest: PIM 1998. 334 p. Forrás: <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/LENGYEL/lengyel00641/lengyel00668/lengyel00668.html>
93. Levitsky, Serge L.: Introduction to Soviet Copyright Law. Leiden: A.W. Sythoff, 1964. 303 p.
94. Liikanen, Ilkka: Raoul Palmgren And The East And West Of The Finnish Left. = Haggrén, Heidi, Rainio-Niemi, Johanna, Vauhkonen, Jussi (szerk.): Multi-Layered Historicity Of The Present. Helsinki: University Of Helsinki, 2013. pp. 61-75.
95. Lócsei Péter: A porlepte énekes közelében. Beszélgetések Domokos Mátyással. = Vasi szemle, 65. évf. 2011. 3. sz. pp. 259-274. Forrás: <http://www.vasiszemle.hu/2011/03/locsei.htm> [2015.12.04.]
96. Lócsei Péter: Egy évtized Domokos Mátyás szabadegyetemén. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00128/071010.htm>
97. Lukácsy Sándor: Boldogult funkikoromban. = Négy évszak, szeptember. 1985. pp. 10-19.
98. Ma Feng, Hszi Zsung: A lüliangi hegyekben. Ford. Kürti Pál. Budapest: Szépirodalmi K., 1952. 463 p.
99. Magyar Nemzeti Levéltár. Főigazgatók. Réti László. Forrás: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/reti_laszlo [2016.09.25.]

100. Majtényi György: A tudomány lajtorjája. Budapest: Gondolat K., 2005. 266 p.
101. Makal, Mahmut: Allah árnyékában. Budapest: Kossuth K., 1967. 239 p.
102. Mándy Iván: Előadók, társszerzők. Budapest: Magvető, 1987. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=-1&docId=1186&secId=116973&limit=50&pageSet=1> [2016.11.04.]
103. Menyhért Anna: Írófeleség a kánon peremén. Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona. = Holmi, 25. évf. 2013. 7. sz. pp. 879-893. Forrás: <http://holmi.org/pdf/holmi2013-07.pdf> [2016.11.04.]
104. Mészöly Dezső: Cleopatra csókja. = Mészöly Dezső: Londoni közjáték. Budapest: Mundus K., 2004. pp. 151-153.
105. Mészöly Dezső: Esszék és asszók. Budapest: Szépirodalmi K., 1978. 463 p.
106. Molnár Dániel: Cirkusz és pártállam, 1947–1954. = Zempléni Múzsza, 12. évf. 2012. 1.(45.) sz. Forrás: http://zemplenimuzsa.hu/12_1/molnar.htm [2016.09.25.]
107. Monostori Imre: Múlónak látszik és örök. Domokos Mátyásra gondolva. = Új forrás, 39. évf. 2007. 8. sz.
108. Murányi Gábor: A húsz évet élt örökalapítvány. = Beszélő, 8. évf. 2003. 4. sz. pp. 95-106. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/03/04/29muranyi.htm> [2016.01.10.]
109. N. Pál József: Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Jyväskylä, Pécs: University of Jyväskylä, Faculty of Humanities, Hungarian Studies, 2008. 307. p. Forrás: <http://mek.oszk.hu/12400/12430/12430.pdf> [2016.01.28.]
110. N. Pataki Márta: A Kossuth Nyomda története. 1884-1984. Bp.: Kossuth Ny., 1984. 321 p.
111. Németh G. Béla: Az Újhold. = Alföld, 50. évf. 1999. 10. sz. pp. 67-74. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00043/nemethg.html> [2016.10.10.]
112. Németh G. Béla: A Magyarok. = Alföld, 49. évf. 1998. 7. sz. pp. 40-47. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00031/nemeth.html> [2016.07.13.]
113. Németh László (Németh 2002): Magam helyett. Budapest: Püski K., 2002. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7501&secId=810723&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]
114. Németh László: A fordító jelentése = Uő.: A felelősség szorításában. Budapest: Püski K., 2001. Forrás: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007898&secId=0000830017&mode=html#Nemeth_Laszlo-A_felelosseg_szoritasaban-03700 [2016.18.10.]
115. Németh László: A kísérletező ember. Budapest: Magvető K., 1963. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=212&secId=19704&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]
116. Németh László: Erzsébet-kori drámák = A felelősség szorításában. Budapest: Püski K., 2001. Forrás: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007898&secId=0000830017&mode=html#Nemeth_Laszlo-A_felelosseg_szoritasaban-03700

[2016.18.10.]

117. Németh László: Galilei. = Uő.: A felelősség szorításában. Budapest: Püski K., 2001. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7898&secId=830017&limit=50&pageSet=1> [2016.01.25.]
118. Németh László: Kísérleti dramaturgia. Budapest: Magvető, Szépirodalmi K., 1972. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=2&origOffset=-1&docId=9642&secId=890092&limit=50&pageSet=1> [2016.12.04.]
119. O'Doherty, Paul: The GDR in the Context of Stalinist Show Trials and Anti-Semitism in Eastern Europe 1948-54. = German History, 10. évf. 1992. 3. sz. pp. 302-317.
120. Orbán Ottó: Kocsmában méliáz a vén kalóz. Budapest: Helikon K., 1995. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=1171&secId=115287&limit=10&pageSet=1> [2016.07.25.]
121. Örkény István: A lektor halála. = Örkény István: Kötetben meg nem jelent művek. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016220&secId=0001216940> [2016.03.22.]
122. Paál Vince (szerk.): Magyar sajtószabadság és –szabályozás. 1914-1989. Előadások a magyar sajtószabadság történetéhez. Budapest, 2012. november 15. Forrás: <http://mek.oszk.hu/13400/13458> [2016.10.10.]
123. Pál Zoltán: Lutter Tibor államvédelmi megfigyelése. = Betekintő, 4. évf. 2010. 3. sz. http://www.betekinto.hu/2010_3_pal
124. Pap Éva: A II. világháború utáni finn irodalom körképe. Filológiai Közlöny, 20. évf. 1974. 3–4. sz. pp. 472-478.
125. Paraizs Júlia: Sándor ezért még hálás lesz nekem a túlvilágon. = Gárdos Bálint (et.al. szerk.): Idegen költők, örök barátaink. Budapest: L'Harmattan. 2010. pp. 219-244.
126. Párczer Ferenc: A Magyar Helikon Könyvkiadó története. = Irodalomtörténet, 13. (63.) évf. 1981. 4. sz. pp. 1049-1068.
127. Párczer Ferenc: Nehéz születés: adalékok a magyar könyvkiadás felszabadulás utáni történetéhez. = Irodalomtörténet, 15. (65.) évf. 1983. 2. sz. pp. 460-471.
128. Petrik Béla: „...de enyém ám a hősiesség”. Képek Sinka István útjáról az elhallgattatás éveiből. = Hitel, 25. évf. 2012. 11. sz. pp. 102-111. <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/102-111.pdf>
129. Pomogáts Béla: A dal örök. = Alföld, 48. évf. 1997. 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00013/pomogats.html> [2015.04.06.]
130. Poszler György: Felelet? Mire? A Déry-vita dilemmái. = Tiszatáj, 57.évf. 2003. 3. sz. pp. 61-70. Forrás: http://epa.oszk.hu/00700/00713/00139/pdf/tiszataj_EPA00713_2003_03_061-070.pdf (2012.09.15.)
131. Pünköshti Árpád: Rákosi bukása, száműzetése és halála. Budapest: Európa K., 2001. 642 p. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05300/05385/05385.htm> [2016.01.25.]

132. Radó György: A Pan Tadeusz magyar fordításának stilisztikai kérdései. = Filológiai Közlöny, 3. évf. 1957. 3-4.sz. pp. 453-463.
133. Rainer M. János (Rainer 1990): Az író helye. Budapest: Magvető K., 1990. 415 p.
134. Rainer M. János (Rainer 2011a): Bevezetés a kádárizmusba. 1956-os Intézet, Budapest: L'Harmattan, 2011. 352 p.
135. Rainer M. János (Rainer 2011b): A felügyelt mozgástér. Budapest: Akadémiai K., 2011. 243 p.
136. Reichert Gábor: Mintha négykezest zongoráznánk. = Holmi, 22. évf. 2010. 6. sz. Forrás: <http://www.holmi.org/2010/06/reichert-gabor-%E2%80%99Emintha-negykezest-zongoraznank%E2%80%9D> [2016.01.10.]
137. Reichert Gábor: Önkritika-forgatókönyv a Felelet-vita után. = Irodalomtörténet, 94. évf. 2013. 2. sz. pp. 265-282. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00340/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2013_02_265-282.pdf [2016.01.10.]
138. Réz Pál - Várady Szabolcs: És akkor agyonlöttem magam. = Lettre, 21. évf. 2008. 69. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00053/rezpal.htm> [2016.09.10.]
139. Réz Pál: Bokáig pezsgőben. Budapest: Magvető K., 2015. 368 p.
140. Réz Pál: Odák és visszák. = Jelenkor, 58. évf. 2015. 9. sz. pp. 941-951.
141. Ruttkay Kálmán: Egy Szentivánéji álom-fordítás. = Holmi, 8. évf. 1996. 5. sz. pp. 771-772. Forrás: <http://holmi.org/pdf/archive/holmi1996-05.pdf> [2016.09.10.]
142. Ruttkay Kálmán: Emlékezés Zádor Annára. = Enigma, 15. évf. 2008. 55. sz. pp. 16-18.
143. Sárközi Mátyás: A bizarr évei. Budapest: Kortárs K., 2009. 144 p.
144. Schandl Veronika: Sasok, héják és kányák. = Géher István, Tabi Katalin (szerk.): Látszanak, mert játszhatók. Shakespeare a színpad tükrében. Budapest: ELTE, 2007. pp. 203-218.
145. Scheibner Tamás: Könyvkiadás a koalíciós években. A Szikra Nyomdai, Irodalmi és Lapkiadó Vállalat és a politikai fordulat. = Magyar könyvszemle, 129. évf. 2013. 4. sz. pp. 456-476.
146. Scheibner Tamás: Konfliktusok, kompromisszumok, szövetségek. = Irodalomtörténet, 93.évf. 2012. 3. sz. pp. 298-327.
147. Schiller Erzsébet: A Mai orosz dekameron szerkesztése 1935-1936. = Irodalomtörténeti Közlemények, 118. évf. 2014. 4. sz. pp. 547-560.
148. Sebestyén Ilona: Leltárhiány. In memoriam Domokos Mátyás. Budapest: Nap K., 2009. 404 p.
149. Sirató Ildikó: Finnország nemzeti irodalma - példa az európai periférián kialakult kétnyelvűségre. = Helikon, 44. évf. 1998. 3. sz. pp. 300-308.
150. Sonnevend Péter: Terv és remény. A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban. 1945-1956. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 23. évf. 2014.

7. sz. pp. 7-14.

151. Sőtér István: A szegedi textilkombinát. Budapest: Népművelési Minisztérium: 1951. 47 p.
152. Standeisky Éva (Standeisky 1996): Az írók és a hatalom. Budapest: 1956-os Intézet: 1996. 782 p.
153. Standeisky Éva (Standeisky 2004): A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949 és 1951 között. = Múltunk, 49. évf. 2004. 1. sz. pp. 48–81. Forrás: http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:tanulmányok/1945_56/irodalmi_stand [2016.01.25.]
154. Standeisky Éva: A kommunista polgárelleenség. = Budapesti Negyed, 8. évf. 1995. 2. sz. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/standeis.htm> [2016.01.10.]
155. Standeisky Éva: Az írók és a munkástanácsok. = Múltunk, 39. évf. 1994. 1-2. sz. pp. 81-109.
156. Standeisky Éva: Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom. Budapest: 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005. 450 p.
157. Svecova, Ljubov: Proletár írószervezetek 1920-1930. = Helikon, 12. évf. 1966. 1-2. sz. 5-17. p. Forrás: http://real-j.mtak.hu/1194/1/HELIKON_1966.pdf [2016.01.15.]
158. Szabó Lőrinc: Harminchat év.1945-1957. Budapest: Magvető, 1993. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=199&secId=18326&limit=50&pageSet=1> [2016.08.11.]
159. Szántó Piroska: Akt. Budapest: Európa K., 1994. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02800/02888/html/> [2015.09.25.]
160. Szegedy-Maszák Mihály: A magyar irodalom története 2. 37. fej. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_04_A_magyar_irodalom_tortenetei_2/ch37.html [2016.08.08.]
161. Szele Bálint: Szabó Lőrinc Shakespeare-drámafordításai. Doktori disszertáció. Miskolc, 2006. pp. 19-20. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/~bolphd/letolt/PhD_diss_szelebalint.pdf [2016.07.13.]
162. Szlukovényi Katalin: „...Ha úgy tetszik, szabad, ha úgy tetszik, destruktív” = Holmi, 24. évf. 2012. 4. sz. pp. Forrás: <http://www.holmi.org/2012/04/%E2%80%9E%E2%80%A6ha-ugy-tetszik-szabad-ha-ugy-tetszik-destruktiv%E2%80%9D-lator-laszloval-beszelt-szlukenyi-katalin> [2015.10.26.]
163. Szolláth Dávid: A forradalmi költőtriász. = Literatura, 35. évf. 2009. 4. sz. Forrás: http://real.mtak.hu/7651/1/A%20forradalmi%20k%C3%B6lt%C5%91tri%C3%A1sz_sz%C3%B6veg.pdf [2016.01.28.]
164. Szolláth Dávid: A kommunista aszketizmus esztétikája. PhD-értekezés. Pécs, 2008. 166 p. Forrás: http://irodalomdoktori.btk.pte.hu/files/tiny_mce/szollath_doktori.pdf [2016.01.15.]
165. Szolláth Dávid: Réz és Vas. Síron túli emlékiratok párbeszéde. = Jelenkor, 59.

- évf. 2016. 7-8. sz. pp. 816-821.
166. Szopori Nagy Lajos: F. E. Sillanpää Magyarországon. = Alföld, 39. évf. 1988. 9. sz. pp. 90-94.
  167. Szörényi László: Delfinárium. Miskolc: Felsőmagyarország K., 2000. 232 p.
  168. Te Gi Csen: Pektuszán. A domb. Budapest: Szépirodalmi K., 1952. 78 p.
  169. Téglás János: Babits-epizódok 2. Budapest: Klauzál Gábor Műszeripari Szakközépiskola és Szakiskola, 2007. 132 p.
  170. Tézisek: Irodalompolitikánk 1953. június és 1956. november között. = Cseh Gergő, Kalmár Melinda, Pór Edit: Zárt, bizalmas, számozott. Budapest: Osiris K., 1999. pp. 74-80.
  171. Tischler János: Fő a megbízhatóság. = Archivnet, 3. évf. 2003. 4. sz. Forrás: http://www.archivnet.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=336 [2016.09.09.]
  172. Tóbiás Áron: A Magvető. 3. Forradalom előtt. = Kortárs, 59. évf. 2015. 3. sz. Forrás: <http://www.kortaronline.hu/2015/03/arch-a-magveto/27412> [2015.05.23.]
  173. Történelmi Tár. Forrás: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5674&catid=85%3Ar&Itemid=67&lang=hu [2016.09.30.]
  174. Tüskés Tibor: A levélíró Németh László. = Tiszatáj, 55. évf. 2001. 4. sz. pp. 80-90. Forrás: http://epa.oszk.hu/00700/00713/00116/pdf/tiszataj_EPA00713_2001_04_080-090.pdf [2016.01.25.]
  175. Tüskés Tibor: Illyés Gyula pályaképe. Pécs: Pro Pannonia, 2002. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=2&docId=8473&secId=855117&qdcId=3&libraryId=-1&filter=T%C3%BCsk%C3%A9s+Tibor&limit=10&pageSet=1> [2016.01.25.]
  176. Urbán Károly: Révai, a kultúrdiktátor. = Rubicon, 4. évf. 1993. 7. sz. pp. 10-13.
  177. Vaderna Gábor: Nemzedékek, programok, lehetőségek. = Irodalomtörténet, 93. évf. 2012. 3. sz. pp. 279-297.
  178. Vajda Miklós (Vajda 2012): Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyon. Budapest: Magvető K., 2012. 288 p.
  179. Vajda Miklós: Anyakép amerikai keretben. Budapest: Magvető K., 2013. 208 p.
  180. Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. században. Budapest: Osiris K., 2005. 389 p.
  181. Vámosi Katalin: Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának Képzőművészeti Gyűjteménye. = Zempléni Múzsza, 12. évf. 2012. 4. (48.) sz. Forrás: http://www.zemplenimuzsa.hu/02_4/vamosi.htm [2016.10.01.]
  182. Várady Szabolcs (Várady 2003): A szállékony alkatommal. Várady Szabolcs költővel Halasi Zoltán beszélget. = Beszélő, 8. évf. 2003. 3. sz. pp. 90-100. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/03/03/17halasi.htm> [2016.09.09.]

183. Várady Szabolcs: A fordító olyan, mint a színész. = Jelenkor, 51. évf. 2008. 6. sz. pp. 671-678.
184. Varga Katalin: „... az ember otthonabbul érzi magát idekinn, ha Csészabóval válthat jelet” = Irodalomismeret. 2013. 2. sz. pp. 90-103. Forrás: http://www.irodalomismeret.hu/files/2013_1/varga_katalin.pdf [2015.10.26.]
185. Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem története 1957-ig. Budapest: Gondolat K., 1985. 425 p.
186. Varga Sándor: A selejtlista. = Irodalomtörténet, 15. (65.) évf. 1983. 2. sz. pp. 471-488.
187. Vas István: Azután. 2. köt. Budapest: Holnap K., 2003. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000016223&secId=0001217444> [2016.10.10.]
188. Vasy Géza: A Magyar Írószövetség rövid története. Forrás: http://www.iroszovetseg.hu/wp-content/uploads/2012/09/MI_tortenete.pdf [2016.01.15.]
189. Vasy Géza: Haza a magasban. Budapest: Nap K., 2010. 219 p.
190. Vasy Géza: Hol zsarnokság van. Budapest: Mundus, 2005. Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/hol-zsarnoksag-van/ch02.html> [2016.01.16.]
191. Vasy Géza: Illyés Gyula. Budapest: Elektra K., 2002. Forrás: <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=8&docId=8475&secId=855453&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Vasy+G%C3%A9za&limit=10&pageSet=1> [2016.01.20.]
192. Végh Oszkár, L. Vincze Judit, Tamáska Péter: A nyomtatott betű szabadságáért. A Nyomda-, a Papíripar, a Sajtó és a Könyvkiadás Dolgozói Szakszervezetének története, 1862-1987. [Bp.] : NYPSDSZ, 1987. 351 p.
193. Veres Péter: Almáskert. Budapest: Szépirodalmi K., 1954. 359 p.
194. Vértesy Miklós: A teljes magyar Shakespeare. = Somogyi Néplap, 34. évf. 1978. 136. sz. 6. p.
195. Vida Lajos: Szép Ernő-könyv. Debrecen: Csokonai K., 2007. 290 p.
196. Vita Ady Endre összes műveinek kritikai kiadásáról. = Irodalomtörténet, 44. évf. 1956. 1. sz. pp. 52-61.
197. Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Tanulmányok. Bp.: Argumentum Kiadó, 2005. 226 p.
198. Weöres Sándor: Egybegyűjtött levelek. 1. köt. Pesti Szalon Könyvkiadó: Marfa-Mediterrán K., 1998. 566 p.
199. Zágorec-Csuka Judit: A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig. Lendva: MNMI, 2006. 478 p.; Zöld Ferenc: A magyar könyvkiadás és könyvterjesztés története 1945-1985. = Magyar könyvszemle, 101. évf. 1985. 3-4. sz. pp. 242-261.
200. Závada Pál: Ami véget ér vele. = Jelenkor, 59. évf. 2016. 6. sz. pp. 668-672.

MELLÉKLETEK

A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

FONTOSABB SOROZATAINAK MEGJELENT KÖTETEI

1950-1956

A MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. számú melléklet / kép.

Csernus Tibor: A három lektor című festménye (1955)
Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti és Relikviatár,
Képzőművészeti gyűjtemény

2. számú melléklet

Szépirodalmi kiskönyvtár bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

3. számú melléklet

Magyar Klasszikusok sorozat bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

4. számú melléklet

Iskolai könyvtár sorozat bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

5. számú melléklet

Az ötéves terv kiskönyvtárának bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

6. számú melléklet

Móricz Zsigmond összegyűjtött műveinek bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

7. számú melléklet

Mikszáth Kálmán válogatott műveinek bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

8. számú melléklet

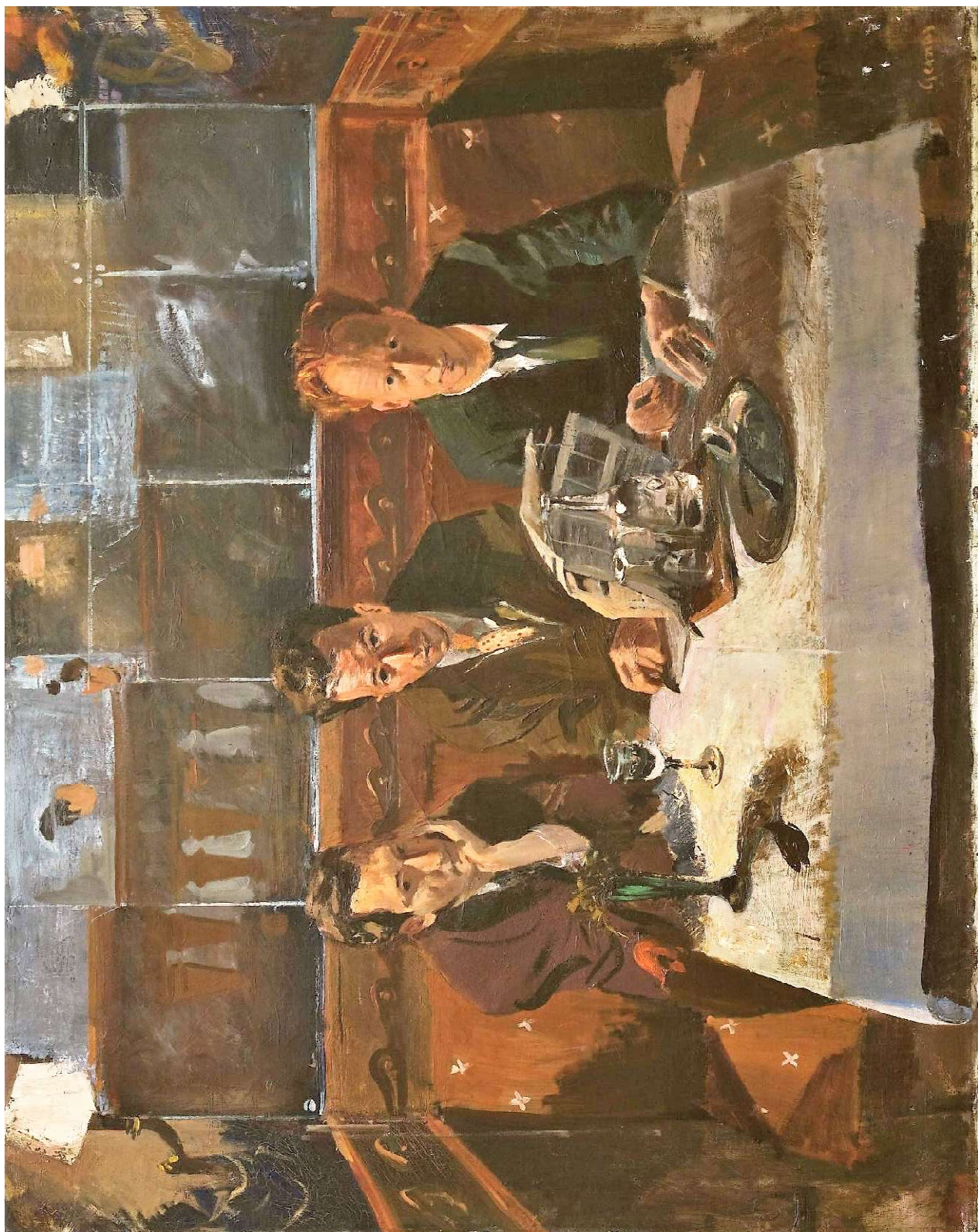
Jókai Mór Válogatott műveinek bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva;

9. számú melléklet

A világirodalom klasszikusai sorozat bibliográfiája, kiadási évek szerint csoportosítva.

CERNUS TIBOR: A HÁROM LEKTOR

SZÉPIRODALMI KISKÖNYVTÁR

1950

Móricz Zsigmond: Elbeszélések. (Az összeállítás és a bevezető tanulmány Czibor János munkája). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1950. Budapest: Révai Ny. - 56 p.; 18 cm

Petőfi Sándor: Az apostol. (Bev. Barabás Tibor munkája). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1950. Budapest: Révai Ny. - 88 p.; 19 cm

1951

Ady Endre válogatott költemények. (Bev. Aczél Tamás). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 92 p.; 18 cm

Alekszandr Szergejevics Puskin válogatott versei. (Összeáll. Kardos László). - Budapest: Új Magyar Könyvkiadó, 1951. Budapest: Szikra Ny. - 86 p.; 18 cm

Alekszej Tolsztoj: Elbeszélések. (Fordította Kóbor Noémi). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951. Budapest: Egyetemi Ny. - 85 p.; 18 cm

Alekszej Tolsztoj: Elbeszélések. (Ford. Kóbor Noémi). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951. Budapest: Egyet. Ny. - 85 p.; 19 cm

Anna Seghers: A vonal. (Ford. Devecseriné Guthi Erzsébet). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 39 p.; 18 cm

Arany János: Bolond Istók. (Bev. Horlay Györgyné). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 76 p.; 18 cm

Asztalos István: Tizennégyökrös gazdák. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 92 p.; 18 cm

August Jakobson: Napfelkelte. (Ford. Leszev Irén). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951. Budapest: Egyetemi Ny. - 64 p.; 19 cm

Benjámín László: Válogatott költemények. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 40 p.; 19 cm

Fazekas Mihály: Ludas Matyi. (Bev. Illyés Gyula). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 39 p.; 19 cm

Gárdonyi Géza: Gyermekkorai emlékeim. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 111 p.; 19 cm

Howard Fast: Az ekhós szekér. (Ford. Ottlik Géza). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 108 p.; 18 cm

- Jack London:** Elbeszélések. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 116 p.; 18 cm
- Jókai Mór:** Csataképek. (Összeáll. Lukácsy Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 112 p.; 18 cm
- Jókai Mór:** Sárga rózsa. (Bev. Nagy Miklós). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 99 p.; 19 cm
- József Attila** válogatott versei. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 99 p.; 18 cm
- Jurij Nagibin:** Hazatérés: két elbeszélés. (Ford. Tardi Lajos). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951. Budapest: Egyetemi Ny. - 58 p.; 19 cm
- Kuruc költészet.** (Szerk., bev. és a jegyzeteket írta Esze Tamás). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 139 p.; 18 cm
- Lju Paj-Jü:** A három harcos. (Ford. Makai Imre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 65 p.; 18 cm
- Makszim Gorkij:** Elbeszélések. (Bev. Barabás Tibor; ford. Makai Imre). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951 Budapest: Révai Ny. - 90 p.; 19 cm
- Mikszáth Kálmán:** Az a pogány Filcsik. (Szerk. és bev. Koczás Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai ny. - 127 p.; 18 cm
- Mikszáth Kálmán:** Gavallérok. (Bev. Szász Imre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 55 p.; 19 cm
- Móricz Zsigmond:** Égi madár. (Bev. Vargha Kálmán). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 115 p.; 18 cm
- Nagy Lajos:** Tanyai történet. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951 Budapest: Révai Ny. - 84 p.; 18 cm
- Petőfi Sándor:** Útirajzok: úti jegyzetek - úti levelek. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 74 p.; 18 cm
- Szovjetköltők versei.** (Összeáll. Kardos László; ford. Benjámín László et al). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1951. Budapest: Szikra Ny. - 98 p.; 19 cm
- Teleki Sándor:** Emlékek Bemről. (Bev. és jegyz. Lukácsy Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 99 p.; 18 cm
- Tolnai Lajos:** Az ötförintos. (Bev. Simó Jenő). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 89 p.; 18 cm
- Veres Péter:** Tél a gyepsoron. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Révai Ny. - 95 p.; 18 cm

1952

Alekszandr Szergejevics Puskin: A kapitány leánya. (Ford. Honti Rezső). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1952. Budapest: Egyet. Ny. - 143 p.; 18 cm

Balassi Bálint válogatott költeményei. (Összeáll. és bev. Fekete Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 87 p.; 19 cm

Ivan Szergejevics Turgenyev: Költemények prózában. (Ford. Áprily Lajos). - Budapest: Új M. Könyvkiadó, 1952. Budapest: Egyet. Ny. - 86 p.; 18 cm

Juhász Gyula válogatott versei. (Szerk. Bóka László). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 94 p.; 18 cm

Kisfaludy Károly: A kérők. (Bev. Hegedüs Géza). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 68 p.; 18 cm

Móra Ferenc válogatott elbeszélései. (Válogatta Joós F. Imre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 139 p.; 18 cm

Móricz Zsigmond: Egyszer jóllakni. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Szikra Ny. - 141 p.; 18 cm

Sárosi Gyula: Arany trombita. (Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula; bev. Pándi Pál). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 107 p.; 19 cm

Victor Hugo: A rab. (Ford. Lányi Viktor, Rónay Mihály András). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Révai Ny. - 119 p.; 19 cm

1953

Alekszandr Ivanovics Kuprin: Ribnyikov főhadnagy és más elbeszélések. (Ford. Gergely Viola). - Budapest: Új M. Kiadó, 1953. Budapest: Egyet. Ny. - 126 p.; 19 cm

Batsányi János válogatott költeményei. (Válogatta, bev. és jegyz. ell. Bornyi Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 99 p.; 19 cm

Csokonai Vitéz Mihály válogatott versei. (Bev. és vál. Pándi Pál). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 116 p.; 19 cm

Kafka Margit: Hangyaboly. (Bev. Bodnár György). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 140 p.; 19 cm

Kölcsey Ferenc válogatott versei. (Bev. és jegyz. ell. Vargha Balázs). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 107 p.; 19 cm

Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös. (Bev. Koczás Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 107 p.; 18 cm

Petőfi Sándor: Az apostol. (Bev. Barabás Tibor). - 2. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 88 p.; 20 cm

Tömörkény István: Válogatott elbeszélések. (Vál. és bev. Vargha Kálmán). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 133 p.; 19 cm

Zrínyi Miklós: A szigeti veszedelem. (Bev. Bóta László). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Révai Ny. - 198 p.; 19 cm

1954

Berzsenyi Dániel válogatott versei. (Bev. és vál. Vargha Balázs). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 150 p.; 19 cm

Csiky Gergely: Buborékok. (Bev. Hegedüs Géza). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 92 p.; 18 cm

Vajda János válogatott versei. (Vál. és bev. Komlós Aladár). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 128 p.; 19 cm

Zrínyi Miklós: Válogatott prózai írások. (Sajtó alá rend. és bev. Bán Imre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 98 p.; 18 cm

1955

Arany László: A délibábok hőse. (Bev. és a jegyz. Ruttkay Kálmán). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 118 p.; 19 cm

Reviczky Gyula: Apai örökség. (Bev. Komlós Aladár). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 131 p.; 18 cm

MAGYAR KLASSZIKUSOK

1950

Csokonai Vitéz Mihály válogatott művei. (Sajtó alá rend. Vargha Balázs). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1950. Budapest: Szikra Ny. - 1-2. köt.; 20 cm

Eötvös József: A falu jegyzője. (Sajtó alá rendezte B. Tamás Anna; előszó Sótér István); Magyar Irodalomtörténeti Társaság. - Budapest: Szépirod. Könyvkiadó, 1950. Budapest: Szikra Ny. - 1-2. köt.; 20 cm.

Vörösmarty Mihály válogatott művei. (Sajtó alá rend. Waldapfel József). – Budapest: Szépirod. Kiadó, 1950. Budapest Szikra Ny.- 20 cm

1951

Gárdonyi Géza: Egri csillagok. (Sajtó alá rend. jegyz. Tóth László; bev. Bóka László). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Athenaeum Ny.- 21 cm

Juhász Gyula, Tóth Árpád válogatott művei. (Sajtó alá rend. Bóka László, László Imre; bev. Kardos László). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 363 p.; 20 cm

Kölcsey Ferenc válogatott művei. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 20 cm.

Móricz Zsigmond válogatott elbeszélései. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1951 Budapest: Szikra Ny.- 299 p.; 21 cm

1952

Arany János válogatott művei. (Sajtó alá rend. Barta János). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952-1953. Budapest: Athenaeum Ny.- 21 cm

Eötvös József: Magyarország 1514-ben. (Bev. Szigeti József; jegyz. ell. Bruckner János, Dümmerth Dezső). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Athenaeum Ny.- 21 cm

Jókai Mór: Fekete gyémántok. (Bev. Nagy Miklós). – Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság. - Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 467 p.; 20 cm

József Attila válogatott művei. Sajtó alá rend. Szabolcsi Miklós. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 462 p.; 20 cm

Móricz Zsigmond: Rokonok. (Sajtó alá rend. Czine Mihály). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 260 p.; 20 cm

Zrínyi Miklós válogatott művei. (Vál. bev. Klaniczay Tibor; sajtó alá rend. Bán Imre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 436 p.; 21 cm

1953

Bessenyei György válogatott művei. (Sajtó alá rend. és bev. Szauder József). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 465 p.; 20 cm

Jókai Mór: Fekete gyémántok. (Sajtó alá rend. Harsányi Jenő; bev. Nagy Miklós). - 16. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 467 p.; 21 cm

Juhász Gyula, Tóth Árpád válogatott művei. (Sajtó alá rend. Bóka László, László Imre; bev. Kardos László). - 2. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. [!1954] Budapest: Athenaeum Ny. - 363 p.; 21 cm

Katona József válogatott művei. (Vál. bev. Molnár Miklós; sajtó alá rend. Solt Andor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - XLVIII, 394 p.:20cm

Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig. (Sajtó alá rend. Esze Tamás, Kiss József, Klaniczay Tibor; bev. Esze Tamás). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 512 p.; 21 cm

Móricz Zsigmond: Életem regénye. (Sajtó alá rend. Kiss József; bev. Erdei Ferenc). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 331 p.; 20 cm

1954

A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata. - Budapest: Akad. Kiadó, 1954. Budapest: Akad. Ny. - pp. 239-241.; 25 cm

Ady Endre válogatott cikkei és tanulmányai. (Sajtó alá rend. Földessy Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. - 503 p.; 20 cm

Balassi Bálint összes versei. (Sajtó alá rend. Bota László; bev. Fekete Sándor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 272 p.; 20 cm

Jókai Mór: Az aranyember. (Utószó és jegy. Lengyel Dénes; sajtó alá rend. Fónagy Iván). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 483 p.; 20 cm

Kisfaludy Károly válogatott művei. (Sajtó alá rend. Szauder József). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 452 p.; 20 cm

Mikszáth Kálmán: Különös házasság. (Jegyz. ell. Domonkos Mátyás). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 317 p.; 20 cm

Régi magyar vígjátékok. (Sajtó alá rend. és bev. Dömötör Tekla). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 398 p.; 20 cm

1955

Csiky Gergely válogatott művei. (vál., bev. Hegedűs Géza; sajtó alá rend. Bereczky Erzsébet). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 611 p.; 20 cm

Fazekas Mihály összes művei. (Sajtó alá rend. Julow Viktor, Kéry László). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 376 p.; 20 cm

Jókai Mór: Eppur si mouve, és mégis mozog a föld. (Sajtó alá rend. Margócsy József, Margócsy Józsefné Oberländer Erzsébet). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 636 p.; 20 cm

Kármán József válogatott művei. (Vál. és bev. Némédi Lajos; sajtó alá rend. Némédiné Dienes Éva). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 280 p.; 20 cm

Kiss József, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő válogatott művei. (Sajtó alá rend., bev. Komlós Aladár). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 620 p.; 20cm

Magyar népköltészet. (Sajtó alá rend. és bev. Ortutay Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny.- 374 p.; 20 cm

Mikszáth Kálmán: A fekete város. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 425 p.; 20 cm

Petőfi Sándor összes művei. (Sajtó alá rend. és bev. Pándi Pál). Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny.- 423 p.; 21 cm

1956

Arany János: Toldi. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. - 410 p.; 21 cm

Batsányi János válogatott művei. (Bev. Keresztury Dezső; sajtó alá rend. Keresztury Dezső, Tarnai Andor). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - 359 p.; 20 cm

Gyulai Pál válogatott művei. (Sajtó alá rend. és bev. Hermann István). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - 20 cm

Jókai Mór: Rab Ráby. (Sajtó alá rend. Gyapay Gábor; bev. Sőtér István). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - 507 p.; 20 cm

Kafka Margit válogatott művei. (Vál. és bev. Bodnár Györg; sajtó alá rend. Szücs Éva). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - LI, 556 p.; 20 cm

ISKOLAI KÖNYVTÁR

1953

Arany János: Toldi. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 418 p.; 21 cm

Jókai Mór: A kőszívű ember fiai. (Jegyz. összeáll. Ruttkay Kálmán). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny. - 477 p.; 20 cm

Móricz Zsigmond: Rokonok. (Sajtó alá rend. Czine Mihály). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 232 p.; 21 cm

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny. - 175 p.; 21 cm

1954

Gárdonyi Géza: Az egri csillagok. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 508 p.; 21 cm

Madách Imre: Az ember tragédiája. (Sajtó alá rend. és bev. Waldapfel József). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. - 268 p.; 20 cm

Mikszáth Kálmán válogatott elbeszélései és kisregényei. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. [!1955]. - 499 p.; 21 cm

Móricz Zsigmond: A boldog ember. - 8. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. - 304 p.; 20 cm

Tempefői: Szatírai játék. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. - 191 p.; 20 cm

1955

Eötvös József: A falu jegyzője. (Jegyz. összeáll. B. Tamás Anna). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. - 278 p.; 20 cm

Illyés Gyula: Puszták népe.- 12. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 247 p.; 21 cm

Jókai Mór: Fekete gyémántok. (Sajtó alá rend. Harsányi Jenő). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 432 p.; 21 cm

Kafka Margit: Színek és évek. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 345 p.; 21 cm

Katona József: Bánk bán. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 131 p.; 21 cm

Kisfaludy Károly válogatott művei. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 388 p.; 20 cm

Mikszáth Kálmán: A Noszty fiú esete Tóth Marival. (Sajtó alá rend. Horváth János). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 439 p.; 20 cm

Móra Ferenc: Aranykoporsó.- Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 441 p.; 21 cm

Móra Ferenc: Dióbél királyfi és társai. - Budapest: Ifjúsági Kiadó, 1955. Budapest: Franklin Ny. - 254 p.; 20 cm

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 318 p.; 21 cm

Veres Péter: Próbátétel. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 341 p.; 21 cm

1956

Arany János: Válogatott elbeszélő költemények. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - 295 p.; 20 cm

Jókai Mór: Rab Ráby. (Bev. Sótér István). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Athenaeum Ny. - 507 p.; 20 cm

AZ ÖTÉVES TERV KISKÖNYVTÁRA

1951

Barabás Tibor: Tatai bányászok. - Budapest: Népművelési Minisztérium (N. M.), 1951. Budapest: Atheneum Ny. - 33 p.; 20 cm

Bogáti Péter: Bástya a Tiszán. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 38 p.; 20 cm

Enczi Endre: Az inotai fény. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 50 p.; 19 cm

Komjáthy István: Keresztül-kasul a Hortobágyon. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 63 p.; 19 cm

Palotai Boris: Új emberek a Dunai Vasműnél. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 34 p.; 20 cm

Sándor András: Az új város. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 67 p.; 20 cm

Sótér István: A szegedi textilkombinát. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 47 p.; 20 cm

Szeberényi Lehel: Az új Salgótarján. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 64 p.; 19 cm

Szüdi György: Bányász vagyok. - Budapest: N. M., 1951. Budapest: Athenaeum Ny. - 26 p.; 20 cm

1952

Barát Endre: A hármas számú torony. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 80 p.; 19 cm

Bodó Béla: Vaku Imre útja. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 79 p.; 19 cm

Földes Anna: Egy parasztasszony útja.(Ill. Merényi Rudolf). - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 54 p.; 19 cm

Hegedüs Zoltán: Új város a hegyekben. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 57 p.; 19 cm

Soós Magda: Diósgyőri tüzek. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 79 p.; 19 cm

Teknős Péter: Emberek a föld alatt. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 103 p.; 20 cm

Vészi Endre: Gazda Géza forintjai. - Budapest: N. M., 1952. Budapest: Athenaeum Ny. - 54 p.; 19 cm

1953

Cseres Tibor: Nádudvari emberek riportok. (Ill. Sebők Lajos). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 81 p.; 20 cm

Fehér Klára: Juli óvodába jár. (Ill. Pap Klára). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 62 p.; 19 cm

Fekete Gyula: Kati. (Ill. Reich Károly). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 119 p.; 19 cm

Lestyán Sándor: Hej, halászok. (Ill. Szántó Piroska). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 88 p.; 20 cm

Molnár Zoltán: Félegyházi képek. (Ill. Töreki Ferenc). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 80 p.; 20 cm

Szeberényi Lehel: Hét nap. (Ill. Zádor István). - Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1953. Budapest: Athenaeum Ny. - 127 p.; 19 cm

MÓRICZ ZSIGMOND ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI

1952

Rózsa Sándor a lovát ugratja: Móricz Zsigmond.- (Ill. Hincz Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Szikra Ny.- 432 p.; 20 cm

Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét: Móricz Zsigmond.- (Ill. Hincz Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1952. Budapest: Szikra Ny.- 422 p.; 20 cm

1953

A boldog ember: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Lukácsy Sándor; ill. Medgyessy Ferenc, Reich Károly). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 405 p.; 21 cm

A fáklya: Móricz Zsigmond. - 13. kiad. utánnyomata. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 337 p.; 21 cm

Betyár: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Szász Imre). - 4. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 227 p.; 21 cm

Elbeszélések: Móricz Zsigmond. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- ill.; 21 cm

Kivilágos kivirradtig: Móricz Zsigmond. - 5. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 445 p.; 20 cm

Úri muri: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Füsi József; ill. Szántó Piroska).- 6. kiad. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 284 p.; 21 cm

1954

Erdély: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Réz Pál). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny.- 403 p.; 21 cm

Légy jó mindhalálig: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Durkó Mátyás; ill. Szőnyi Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny.- 310 p.; 20 cm

Pillangó: Móricz Zsigmond. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny.- 231 p.; 21 cm

Rokonok: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Czine Mihály; ill. Biai Főglein István). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny.- 303 p.; 21 cm

1955

Az asszony beleszól: Móricz Zsigmond. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 588 p.; 21 cm

Elbeszélések: Móricz Zsigmond. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 608 p. ill.; 21 cm

Forró mezők: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Durkó Mátyás; ill. Szőnyi Gyula). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 224 p.; 21 cm

Kerek Ferkó: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Pilinszky János; az utószót írta Vargha Kálmán; ill. Ferenczy Béni). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 210 p.; 21 cm

Sárarany: Móricz Zsigmond. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 362 p.; 20 cm

1956

Forr a bor: Móricz Zsigmond. – (Ill. Ferenczy Béni). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 591 p.; 22 cm

Jobb mint otthon: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Nagy Péter; ill. Szász Endre). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 339 p.; 21 cm

Kisregények: Móricz Zsigmond. – (Sajtó alá rend. Oláh László; ill. Ferenczy Béni). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 21 cm

MIKSZÁTH KÁLMÁN VÁLOGATOTT MŰVEI

1953

A fekete város: Mikszáth Kálmán.- (Sajtó alá rend. Rubinyi Mózes; ill. Szántó Piroska).- Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.-528 p.; 21 cm

Beszterce ostroma: Mikszáth Kálmán.- Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.-433 p.; 21 cm

Különös házasság: Mikszáth Kálmán. - (Sajtó alá rend. Rubinyi Mózes; ill. Hincz Gyula).-12. kiad. Budapest: Szépirod. Kiadó, 1953. Budapest: Szikra Ny.- 401 p.; 21 cm

1955

Két választás Magyarországon: Mikszáth Kálmán. – (Sajtó alá rend. Horváth János; ill. Kondor Lajos).- Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 276 p.; 21 cm

1956

Szent Péter esernyője: Mikszáth Kálmán.- Budapest: Szépirod. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 434 p.; 21 cm

JÓKAI MÓR VÁLOGATOTT MŰVEI

1954

A kőszívű ember fiai: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. Ruttkay Kálmán). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. - 579 p.; 20 cm

Az élet komédiásai: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. és jegyz. ell. Bisztray Gyula; az utószót írta Hegedüs Géza; ill. Győry Miklós). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 631 p.; 20 cm

Eppur si mouve, és mégis mozog a föld: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. Domokos Mátyás; ill. Kass János). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 682 p.; 20 cm

Erdély aranykora: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. Szűcs Jenő; ill. Reich Károly). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 279 p.; 20 cm

Szegény gazdagok: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. Kozma Géza; ill. Szántó Piroska). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 395 p.; 20 cm

Törökvilág Magyarországon: Jókai Mór. - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Athenaeum Ny. - 495 p.; 20 cm

1955

A lőcsei fehér asszon: Jókai Mór. – (Sajtó alá rend. Szabó Ferenc; ill. Szántó Piroska). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny. - 511 p.; 20 cm

Válogatott elbeszélések: Jókai Mór. – (Vál. Illés Endre; sajtó alá rend. Domokos Mátyás; ill. Ferenczy Béni). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1955. Budapest: Athenaeum Ny.- 1880 p.; 21 cm

A VILÁGIRODALOM KLASSZIKUSAI

1954

Alois Jirásek: Mindenki ellen. (Ford. Németh László; bev. és jegyz. ell. Szalatnai Rezső). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. - 551 p.; 19 cm

Giovanni Boccaccio: Dekameron: válogatás. (Ford. Révay József; vál., bev. és jegyz. ell. Kardos Tibor; ill. Boucher, Eisen, Gravelot). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. - 383 p.; 19 cm

Honoré de Balzac: Elveszett illúziók. (Ford. Benedek Marcell; bev. Gyergyai Albert; jegyz. ell. Benyhe János; ill. Charles Huard). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. – 684 p.; 20 cm

Makszim Gorkij: Az anya. (Ford. Görög Imre; bev. Szigeti József). - 10. kiad. - Budapest: Új M. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. - 320 p.; 20 cm

Molière válogatott vígjátékai. (Ford. Illyés Gyula et al.; a jegyzeteket írta Süpek Ottó). - Budapest: Szépirod. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. – 1038 p.; 19 cm

Nyikolaj Vasziljevics Gogol: Holt lelkek. (Ford. Devecseriné Guthi Erzsébet; bev. Sőtér István). - 2. kiad. - Budapest: Új M. Kiadó, 1954. Budapest: Szikra Ny. - 400 p.; 20 cm

1955

Carlo Goldoni válogatott vígjátékai. (Ford. Révay József, Szabó Lőrinc; bev., jegyz. ell. Szauder József; ill. Bartha László). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. - 617 p.; 20 cm

Cervantes: Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha. (Győry Vilmos fordítását átd. Szász Béla; bev. Benyhe János; ill. Gustave Doré, Zádor István). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 1238 p.; 20 cm

Charles Dickens: A Pickwick Klub hátrahagyott iratai. (Ford. Hevesi Sándor; átd. Ottlik Géza; bev. Benedek Marcell; ill. Seymour "Phiz"). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. – 1011 p.; 20 cm

Friedrich Schiller válogatott művei. (Szerk. Vajda György Mihály; bev. Turóczi-Trostler József; ill. Bartha László). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. – 1174 p.; 20 cm

Georg Büchner: Danton halála. (Ford. Kosztolányi Dezső; bev. Walkó György). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 190 p.; 20 cm

George Sand: Mauprat. (Ford. és jegyz. ell. Szávai Nándor; bev. Gyergyai Albert). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 329 p.; 20 cm

- Gustave Flaubert:** Bouvard és Pécuchet. (Ford. Tóth Árpád; bev. Kardos László; ill. Zádor István). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 304 p.; 20 cm
- Ivan Cankar:** Jernej szolgálégény igazsága. (Ford. Pável Ágoston; bev. Csuka Zoltán).- Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 258 p.; 20 cm
- Lev Tolsztoj:** Anna Karenina. (Ford. Németh László; bev. Szigeti József). - 3. kiad. - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 915 p.; 20 cm
- Montesquieu:** Perzsa levelek. (Ford. Rónay György; bev. Szigeti József). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 250 p.; 20 cm
- Nathaniel Hawthorne:** A skarlát betű. (Ford. Bálint György; bev. Ungvári Tamás; ill. Szántó Pál). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny.- 226 p.; 20 cm
- Stendhal:** Vörös és fekete: krónika 1830-ból. (Ford. Illés Endre; bev. Benedek Marcell; jegyz. ell. Mód Péter). - 3. kiad. - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 531 p.; 20 cm
- Voltaire:** Kisregények. (Ford. Benedek Marcell, Gyergyai Albert; bev. és jegyz. ell. Benedek Marcell). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955 Budapest: Szikra Ny. - 433 p.; 20 cm
- Walt Whitman:** Fűszálak. (Vál. bev. jegyz. ell. Szenczi Miklós; ford. Szabó Lőrinc et al.; ill. Bartha László). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 419 p.; 20 cm
- Wladyslaw St. Reymont:** Parasztok. (Ford. Tomcsányi János; bev. Kovács Endre). - Budapest: Új M. Kiadó, 1955. Budapest: Szikra Ny. - 1089 p.; 19 cm
- 1956**
- Alessandro Manzoni:** A jegyesek. (Ford. Révay József; bev. Kardos Tibor). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 661 p.; 20 cm
- Daniel Defoe:** Moll Flanders örömei és viszontagságai. (Ford. Vas István; bev. és jegyz. ell. Ungvári Tamás). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Kossuth Ny. - 342 p.; 20 cm
- Guy de Maupassant** válogatott novellái. (Ford. Benedek Marcell et al.; szerk. és bev. Illés Endre; ill. Bartha László). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny. - 923p.; 20 cm
- Henryk Sienkiewicz:** Válogatott elbeszélések. (Ford. Mészáros István; bev. Kovács Endre; ill. Zádor István). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny. - 409 p.; 19 cm
- Iván Vazov:** Rabigában. (Ford. Wessely László; bev. Ungvári Tamás; ill. Szántó Pál). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 521 p.; 19 cm

- Laurence Sterne:** Tristram Shandy úr élete és gondolatai. (Ford. Határ Győző; bev. Szentkuthy Miklós; jegyz. ell. Kemény Ferenc; ill. Cruikshank). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny.- 641 p.; 20 cm
- Lu Hszin:** A-Q hiteles története: válogatott elbeszélések. (Ford. R. Bakonyi Vali et al.; a bev. és a jegyz. írta Mészáros Vilma). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Budapest: Szikra Ny. - 342 p.; 20 cm
- Victor Hugo:** A nyomorultak. (Ford. Lányi Viktor, Révay József; a verseket ford. Bakucz József; bev. Benedek Marcell; jegyz. Szekeres György; ill. Szánthó Pál). - Budapest: Új M. Kiadó, 1956. Szikra Ny.; 1355 p.; 20 cm

A SHAKESPEARE-SOROZAT

1955

William Shakespeare: Shakespeare összes drámái. 1-6. kötet. - (szerk. Kéry László). –
Budapest: Új Magyar Kiadó, 1955. 19 cm

1. köt., Királydrámák 1. – 701 p.; Bibliográfia: pp. 61-64.

2. köt., Királydrámák 2. - 674 p.

3. köt., Vígjátékok. - 1010 p. – (Kéry László "A vígjátékok kora" c. tanulmányával. - A jegyzeteket írta Ungvári Tamás)

4. köt., Tragédiák 1. - 717 p.

5. köt., Tragédiák 2. - 750 p.

6. köt., Színművek. - 1000 p.